

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ТРИНАЕСТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME XIII

DIRECTEUR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — БЕОГРАД 1938

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

ЧЛАНЦИ — ARTICLES

Страна
Page

Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Неколико архивских података о нашим народним обичајима (<i>Tihomir R. Đorđević: Einige Daten aus Archiven über unsere Volksgebräuche</i>)	1
Д-р Јован Ердељановић: Етнологија као наука (<i>Jovan Erdeljanović: L'ethnologie comme science et la question des origines de la religion</i>)	9
Даница Јанковић: Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији (<i>Dаница Janković: Ceremonial — scasonal — folk dances in Poreč — Southern Serbia</i>)	24
Вера Димишријевић: Папуције у Скопљу (<i>Vera Dimitrijević: La confection des babouches à Skoplje</i>)	30
Мирко Барјактаровић: Вјештачко наводњавање у околини Берана (<i>Mirko Barjaktarović: L'arrosement artificiel des alentours de Berane</i>)	46
Љубиша Проћић: Заклетва као доказно средство код Срба и Цигана (<i>Ljubiša Protić: Der Eid als Beweismittel bei den Serben und den Zigeunern</i>)	51
Мих. Миладиновић и Вуко Пејровић: Етнолошка грађа из Радовничког у Јужној Србији (<i>Mih. Miladinović et Vuko Petrović: Éléments ethnologiques de Radovischko en Serbie du Sud</i>)	60
Стеван Тановић: Народно лечење из околине Ђевђелије (<i>Stevan Tanović: Die Heilung durh Hausmittel in der Umgebung von Đevđelija in Südserbien</i>)	70
Петар Момировић: Бајање у нашем народу (<i>Petar Momirović: La sorcellerie dans notre peuple</i>)	76
Влајко Влаховић: Неколико запажања о народним песмама у Битољу (<i>Vlajko Vlahović: Quelques observations sur les chants populaires à Bitolj — Serbie du Sud</i>)	86
Војин Вуковић: О народној песми и начину певања на Пељешцу (<i>Vojin Vuković: Über die Volkslieder und die Art des Gesanges auf der Halbinsel Pelješac</i>)	93
Мишар Влаховић: О гусларима око Моравице и Скрапежа (<i>Mišar Vlahović: Les gouslars de la région de Moraviça et de Skrapež — Serbie du Nord</i>)	101
Новица Шаулић: Вук Лопушина (<i>Novica Saulić: Vuk Lopusina</i>)	117
Х. Поленаковић: Још један тип приповетке о девојци без руку (<i>H. Polenaković: Noch eine Art Erzählung von dem Mädchen ohne Hand</i>)	128
Д-р Александар Пејровић: Црни глог у народном веровању (<i>Aleksandar Petrović: Les prunellier dans les croyances populaires</i>)	132

МАЊИ ПРИЛОЗИ — COMMUNICATIONS

Д-р Боривоје Дробњаковић: О гуслама и гусларима у златиборским Рудинама (<i>Borivoje Drobňaković: Über die Guslen und die Guslspieler in den Zlatiborer Dorf Rudine</i>)	138
Љубиша Ђенић: Гуслари на Златибору (<i>Ljubiša Đenić: Die Guslspieler in Zlatibor</i>)	140
Д-р Боривоје Дробњаковић: Неколико података о гуслама и гусларима на Луштици у Боки Которској (<i>Borivoje Drobňaković: Einige Daten über die Guslen und die Guslspieler in Luštica in der Boka Kotorska</i>)	142
Д-р Миленко Филиповић: Самарцки занат у Струмици (<i>Milenko Filipović: Das Gewerbe die Anfertigung von Packsateln in Strumica — Südserbien</i>)	144
Милена Каспрајковић: Израда црепуља у Бихору код Берана (<i>Mileva Kaspraković: Die Anfertigung von Tongefäßen in Bihor bei Berane</i>)	147

Љубиша Ђенић: Прикојасе (<i>Ljubiša Đenić: Gespennster</i>)	149
Д-р Боровоје Дробњаковић: Средства против невремена на Златибору (<i>Borivoje Drobñaković: Les moyens de lutte contre les intempéries au Zlatibor</i>)	149
Д-р Боровоје Дробњаковић: Бајање против змијиног уједа на Златибору (<i>Borivoje Drobñaković: Remède d'incantation contre les morsures de serpents au Zlatibor</i>)	150
П. Ш.: Постанак имена Шобајићи (<i>P. Š.: L'origine du nom Šobajići</i>)	150
Новица Шаулић: Једна пресуда од пре сто година (<i>Novica Šaulić: Un jugement d'il y a cent ans</i>)	152
Богосав Ивановић: Оборавање села (<i>Bogosav Ivanović: Le labourage autour des vilages</i>)	152
Мил. Милошевић: Обичаји приликом грађења куће у Горњем Звижду (<i>Mil. Milošević: Les coutumes a l'occasion de la construction des maisons dans le Haute Zvižd</i>)	153
Мил. Милошевић: Љагани-колевке у Злоту (<i>Mil. Milošević: Les berceaux-ljagani à Zlot</i>)	154
Томаш Каšанић: Народно веровање (<i>Tomaš Kašanić: Volksaberglauben</i>)	156
Томаш Каšанић: О барјаку код Васојевића (<i>Tomaš Kašanić: Sur le drapeau chez les Vasojevići</i>)	158
Бранко Милаковић: Библиографија за 1937 год. (<i>Branko Milaković: Bibliographie 1937</i>)	161
Д-р Боровоје Дробњаковић: Етнографски музеј у 1938 год. (<i>Borivoje Drobñaković: Musée Ethnographique de Beograd en 1938</i>)	173
Татомир Вукановић: † Владимир Р. Ђорђевић (<i>Tatomir Vukanović: † Vladimir R. Đorđević</i>)	179
Борис Јованчевић: † Сава М. Милосављевић (<i>Boris Jovančević: † Sava M. Milosavljević</i>)	181

Неколико архивских података о нашим народним обичајима

Још пре балканског рата ја сам скренуо пажњу на архивску грађу о нашим народним обичајима. Нешто такве грађе из времена прве владе Кнеза Милоша, што сам је нашао у деловодним протоколима и актима Државне Архиве у Београду и у Зајечарској Судској Архиви, ја сам тада наштампао.¹⁾

Од тога времена прикупио сам још нешто мало сличне грађе, коју овде саопштавам. Она је из Државне Архиве у Београду, Зајечарске Судске Архиве, Архиве Неготинског Протопрезвитериата и Архиве Цетињског Музеја.

Овде хоћу да учиним кратку напомену о једном архивском податку, који се и овде помиње под бројем 4. Она је у овоме. Кад сам 1909 године саопштио податак о детету остављеном на јагодинској звонари,²⁾ ја сам то учинио са извесном резервом, јер нисам био сигуран да ли је то био обичај или прост случај.³⁾ Доцније сам нашао да је на сличан начин остављено и једно дете пред црквом у Крагујевцу. Нешто то, а нешто препорука намесништва Савету од 14 септембра 1839, В № 1168, да „сочини уредбу како ће се у *подобним случајевима* с таквим нађеним децама ради подраненија и издржанија њиног поступити“,⁴⁾ утврдили су ме у мишљењу да остављање деце пред црквом није прост случај, већ да је обичај. Томе у прилог наводим још два примера из нашег народа из скорашњих времена. Један је пример из Битоља, из 1925 године. Овде га износим како је саопштен у *Јужној Звезди*, новинама које су тада излазиле у Битољу: „27 прошлог месеца, стоји у тим новинама, у 5 часова у јутру, нађено је у дворишту овдашње цркве Светог Димитрија једно женско дете, старо два месеца. Крај њега нађена је и једна цедуља којом се тврди да је дете сиротних родитеља и да није крштено. Дете је упућено у овдашњу окружну болницу, а за родитељима се трага.“⁵⁾ Други је пример из Смедеревске Паланке из

¹⁾ *Српски Етнографски Зборник* књ. XIV, стр. 385—466 и књ. XIX, стр. 445—467.

— ²⁾ *С. Е. Зборник*, књ. XIV, стр. 428. — ³⁾ *Ibidem* 388. — ⁴⁾ *С. Е. Зборник*, књ. XIX, стр. 446, 457—458. — ⁵⁾ *Јужна Звезда* (Битољ) од 3 октобра 1925.

1934 године. Он је саопштен у једном кратком допису од 21 марта 1934 у *Правди* и састоји се у овоме: „Пред улазом у цркву, у Смедеревској Паланци, нашао је изјутра црквењак Радојко Радојковић женско новорођенче. О овоме је одмах известио општину. Влајко Којић, воскар, узео је дете под своје. За бездушном мајком се трага“.¹⁾

Какав је разлог могао бити да се деца остављају пред црквом? Може бити да је разлог у сиротињи, као што се то каже у цедуљи остављеној поред детета у Битољу. Деца коштају, сиротиња их не може издржавати, нарочито кад их је повише, и онда гледа да их натовари на врат другоме. Уз то многа деца сиротим људима и сметају да могу зарађивати колико им треба. Све то може бити, али има и још један јачи разлог који налазимо код наших муслимана и који, као што је савим природно, није искључен ни код хришћана, и ако, колико ја знам, код њих није забележен. Он је у осећању стида. У једном чланку у *Београдском Дневнику* из 1920 године каже се да „има много женских народних песама код Срба муслиманске вере са оваквим садржајем: Девојка роди, па да би прикрила срамоту, зором однесе дете пред цамију. Људи излазећи са јутарње молитве чују плач детета и један га од њих узме и однесе кући, па га посвоји... Овај обичај и сада је у пракси по нашим паланкама међу муслиманима, у колико има случајева таквих порода“.²⁾

На основу свега реченога држим да остављање деце пред црквом у нас није прост случај, већ доста чест обичај. То је разлог што сам га поменуо и овде под бројем 4.

Тих. Р. Ђорђевић

1. — Вештица

(С. Е. Зборник XIV, 393—396)

14 Јула 1820 пише кнез Живко Милосављевић из Унчара Кнезу Милошу да је у селу Дрaжњу заклато дете од шест година некога Тоше, и да је, чим је то чуо отишао у то село, „и све сељане сакупимо и повежемо.“ Но око поноћи се неки Илија Миленковић некако одреси и побегне. Сутра дан ухвати га браћа његова и доведу. Илијина пак жена побегла је од куће, те вреба да и њу ухвати и заједно с мужем пошље Кнезу Милошу. „Зашто Илија Миленковић имао је мушку децу и помрла су му, и говорио на тога Тошу, који ће вам писмо предати, да је Тошина жена вештица и његову децу поморила и претио једнако Илија Тоши, и они међу њима нису добро живили у селу, тако кметови и село нашла по мувасипу [?] да говоре: да је Илија добар не би побегао он и његова жена, него су они, за то и бежиду.“ (Државна Архива, Нахија Смедеревска 1820).

2. — Деоба задруге

(С. Е. Зборник XIV, 400 и XIX, 448—450)

26 јануара 1838, № 116, пише из Негојина полковник Стефан Стојановић сјајарцини Среза Бањског Миливоју Јовановићу: „Да су се

¹⁾ *Правда* од 23 марта 1934. — ²⁾ *Београдски Дневник* од 19 новембра 1920.

у повереном Вам срезу из села Јошанице три фамилије: Павловићева, Милошевићева и Стојадиновићева без Вашег знања и мојег одобрења поделиле из рапорта Вашег под 18 јануарија т. г., № 20, дознајем. Оваким дакле поступцима особито негодујем и кривицу на Вас приписујем за то како не би сеоски кмет Вама јавио што његови сељаци чине, и зато препоручујем Вам да ома по пријатију овога налога подељене три фамилије под строгим одговором саставити дате. А у напредак ко се делити хоће допуштење од Вас нека иште, а Ви ћете мени рапортирати, и тек онда, ако им се дозволи, поделити се могу“ [Архива Среза Сокобањског].

11 фебруара 1838, № 34, старешина Среза Бањског одговара *Стефану Стојановићу полковнику*: „Да негодује Ваше Високоблагородије о подељене три фамилије у срезу ми врученом, у селу Јошаници, припознао сам из високог предписанија под 26 јануарија т. г., № 116, послатог ми да под строгим одговором саставити исте три фамилије дам.

„Којему сам налогу Вашег Високоблагородија следовао, све три фамилије дозвоао и да одобрења к делидби добили нису казао. Од којих су две фамилије ома предамном се и помирили и саставили, то јест Стојадиновићеве и Милошевићеве, но Павловићева, особито Тривун не жели никада с браћом (који му нису рођена) саставити се. Ја сам хтео строжије мере употребити, но видећи да је момак млад, а и слушајући разговор његов, то јест да ће себи смрт причинити ако принуђен буде у кућу се натраг повратити, за добро сам нашао и пофторително с рапортом овим Ваше Високоблагородије извести, а мислим да ће и сам Трифун устмено Вашем Високоблагородију с молбом предстати, јербо је и мене молио и казао да ће у Неготин ићи да делидби дозволење добије.

„Не желећи никаквomu случају виновен бити молећи Ваше Високоблагородије да би ме изволело о преднаведеном Тривуну Павловићу, јербо је он сам из куће изашо, а друга су два брата заједно остала, извести, а види ми се врло тврдоглав човек бити, при том и велика сиротиња, слаба, а и мало земље имају. Да ли да му се дозволи његовој упорној вољи следовати, из куће без припита изаћи, или ако Ваше Високоблагородије изволи ми наложити принудити га да с браћом заједно у кући живети мора.“ [Архива Среза Сокобањског].

3. — Кириције.

4 марта 1836, № 196, јавља *Исправничество Округија Крушевачког Савешу*: — да „многи људи Округија Рудничко-Чачанског, Среза Студеничког, који с товарима преко Крушевца к Нишу и Видину путују, предстају исправничеству овдашњем поискавајући потребне пасоше за Турску, изговарајући се да им је надлежно њихово исправничество далеко и да би много дангубили кад би свагда потребујућих пасоша ради у Чачак ићи морали“, па пита „хоће ли у напредак овим људима пасоше давати или ће их за такове надлежном њиховом исправничеству враћати“. [Државни Савет 1836].

11 марта 1836, № 459 А, Савет је одобрио давање пасоша кирицијама из Среза Студеничког у Крушевцу само онда кад „с пасошима својих средских старешина к исправничеству доћу“. [Држ. Савет 1836].

12 априла 1838, № 452, ишише *Магистрату Округија Ужичког Савешу*: — „Кириције села Стапара предстали су магистрату поискавајући

да им се труд њихов на девет коња учињени за ношење овог митровског данка у Крагујевац на сваког по 25 гроша чаршијских, то јест 225 гроша исплати. Магистрат, не могући поискавању њиховом удовљетворити, пита Високословни Књажеско Србски Совет хоће ли им грудбу њихову за ношење истог данка од 225 гроша чаршијских на девет коња одобрити да се исплати или не“. [Држ. Савет 1838].

30 априла 1838, № 1131 -- препоручује Савет Магистрату „да из касе судејске ових 225 гроша кирицијама исплати и у рачун стави који ће му се у време све признати“. [Држ. Савет 1838].

4. — Остављање деце пред црквом

(С. Е. Зборник XIV, 428 и XIX, 457).

20 децембра 1835, № 917, пише исправник Окружија Јагодинског Управителноме Совету: „Прошле године у јулију месецу 1834 нађено је на звонари у вароши нашој једно женско дете и обдржавано до сад о трошку народном по налогу Његове Светости милостивјејшег Господара и Књаза нашег од 21 јулија 1834 године, № 2529, на великог сердара расинског. За дете речено плаћало је Исправничество наше дојкињи по педесет гроша на месец горњег теченија новца, а за пелене и хаљине детиње шездесет гроша, свега 960 гроша“. Даље пита исправник хоће ли тај трошак извадити из народне касе. [Државни Савет 1835].

9 јануара 1836, № А 856 од 1835 одговара Савет Исправничеству Јагодинском да за оно дете нађено на звонари троши „и од јако из касе прирезке“. [Државни Савет 1836].

5. — Побратимство

(С. Е. Зборник XIV, 428—429)

У једној пресуди Суда Окружија Рудничког која је у препису уз акти од 5 јануара 1840, № 22, сироведена Суду Окружија Црноречког између осталога читамо: „...Казавши му: како је моја сестра Круна с Ненадом из Брестовца побратимила се и не као ја што сам твога оца поочимила, но су их једним појасом опасали и попа им читао...“ [Зајечарска Судска Архива].

6. — Пуцање из пушака

(С. Е. Зборник, XIV, 431; XIX, 462—463)

29 јула 1823, № 155, пише Јован Обреновић из Пожаревца Кнезу Милошу: „Протојереј Јован из Смољинца женећи својег сина отишао по девојку у Комане к попу Живојину, и ту при веселој старији против син хтео у колу пушку избацити и кад окуну, пушка задржа, а он помисли не састави. У који пар пусти руку с намеренијем пушку за појас метнути, у тај мах пушка опали и Циганина лауташа потрефи у главу и на том месту убије. О том како саизволите молим всепокарњејшаго наставленија“. [Кнежева Канцеларија, Јован Обреновић, 1823].

14 фебруара 1834, № 417 учинио је предлог Кнезу Милошу Суд Народни Србски да се забрани о свадбама пуцање из пушака које су напуњене куршумима, јер се због тога често дешавају убијства. — Кнез Милош је одмах, под № 486, (датума нема), усвојио тај предлог са жаљењем што се није пре јавио и поштрио га је тиме што је наредио

да се пушкама оловом напуљеним не сме пуцати ни о славама, ни о црквеним саборима, ни при походу младе, ни при просидби девојке, већ сваки, који у таквој прилици пуца, дужан је куршум да извади и „јор фишеком пушку напунити“. Само путнику је слободно куршумом пушке пунити. [К. К. Нахија Пожаревачка].

7. — Раскопавање вампира

(С. Е. Зборник XIV, 431—434, XIX, 464—465).

29 марта 1838, № 255, пише из Зајечара Ејиској Тимочки Досићеј Новаковић Пројши Негојинском: — „Протојереја Неготинског Пауна Радосављевића и јереја Јона Матејића из Радујевца послали смо у манастир Светог Романа на време због тога што је речени протојереј дозволио сељанима радујевачким мртво тело које су за вампира прогласили одкопавати...“ [Архива Неготинског Протопрезвитериата].

1 априла 1838, № 273, пише из Зајечара Ејиској Тимочки Досићеј Новаковић Пројши Негојинском: — „Дошло нам је до знања, да је неки протојереј у епархији нашој преко подручног му свјашченства неким сељанима, који су умершег човека тела за вампира прогласили били, одобрио до сандука одкопати и јелејем прелити. По таквом одобренију сељани провођени свјашченицима јавно ископали су мртво тело преставивше се пре кратког времена, а кад свјашченици прелитије на гробу соверше и врате се кући, онда сељани даду мртво тело распорити и у утробу јечам и кључало вино усути, да се не би више вампирило и по том наново закопају.

„Ово објављујући Вам налажемо, обаче с тим додатком, да Ви целом свјашченству Вашег протопрезвитериата обнародујете, да оно не би у народу овако сујевјерије заводило, него треба како Ви тако и остало свјашченство народ поучавати и од којекваког сујевјерија одвраћати, зашто који би од свјашченства, како што горе гласи, одобреније у догађају вампира давао мртво тело одкопавати, онај ће строгом одговору, а и самој казни подлећи“. [Архива Неготинског Протопрезвитериата].

1 јуна 1839 године, № 273, Консисџорија Ејархије Тимочке шџужи сељачке села Шарбановца што су без одобрења свога пароха Радосава Николића „мртве људе у селу њиховом числом девет, под видом вампира ископали, парали, срца њихова вадиле, а по том ипак на своја места покопали“. Доказало се да је то било без знања кметова, који су тада били у Зајечару, а да су главни кривци Новак Мику и Радован Петровић, који су по учињеној погодби са сељацима „за 10 гроша чаршијских парали, срца њихова вадиле и ипак на своја места покопали“.

Пресуђено да се кривци казне са седам дана апсе, а за тим да им се удари по тридесет штапова. [Зајечарска Судска Архива 1839, № 847].

8. — Самртни обичаји

26 маја 1838. № 424, пише из Зајечара Ејиској Тимочки Досићеј Новаковић Пројши Негојинском: — „Будући да се по многи мести трѣфљало, кад свјашченик над мртвцем обично опело по закону сврши, онда пре него што погребу мртваца постављеног у раку [приступе] узму гвоздено путо коњско и по том ногу мртваца и живог човека ногу сагну, и со тим неку врачбину проводе, да не би други на скоро за умершим из куће представити се морао. То овим долазимо Вам препоручити,

обаче с тим додатком, да Ви целом свјашченству Вашег Протопрезвтериата именов нашим објавите да не би оно унапредак оваково сујевјерије народу дозвољавало чинити, које је и самому закону христанском велико безчестије и поруганије наноси, но лепим начином да се с доказателством изкореењава, да је то само једно сујевјерије, а друго ништа". [Архива Неготинског Протопрезвтериата].

9 марта 1842, Е.№ 165, пише Епископ Тимочки Досићев Новаковић Проти Неготинском: — „Дошло нам је до знања да се при погребима различито сујевјерије употребљује, сирјеч да неки при читању Јеванђелија мртвацу главу тресу, неки пак живог човека с мртвим у гвожђе сапињу и тако даље, о ком желимо да се боље известимо је ли овако свуда у епархији нашој чињено и чини ли се и сад тако. Зато званично Вам налажемо да цело свјашченство Вашег протопрезвтериата испитате како се гди при истим приликама чини, и што год будете дознали то да нама све достатчно час пре доставите“. [Архива Неготинског Протопрезвтериата].

26 марта 1842, КЕ.№ 17, одговара Протијереј Неготински Епископу Тимочком: — „Из високопочитајеног писма Вашег Високопреосвештенства од 9 т. м., Е.№ 165, у смотренију учињеног сујевјерија, јављам да сам цело свјашченство Протопрезвтериата Неготинског, Окружија Крајинског, доста точно испитао и испитавши следујуће сам дознао: Прво, у селу Рајцу, Цанову и Трњану при погребима, очевидно пред свјашченицима живог човека с мртвим у гвожђе сапињу, говорећи да су једномесечни, и ако не би то употребили умреће и онај заоставши; а у селу Слатину само при читању Јеванђелија мртвацу тресу главу. Кажу да од старо време тај обичај имају. У селу Радуевцу пак дознао сам да и тамо мртвацу главу тресу, а јошт кад би некому човеку прво дете умрло крст на гробу не мењају да му се гроб не позна и да не би му оному у будушче више деца помрла. За исто преко другога разумео сам да се таково сујевјерије чини, а ондашњи пароси кажу да јест пре неке време и то било, а од како је циркулар у смотренију тога издат, више не чину.“ [Архива Неготинског Протопрезвтериата].

6 априла 1853 издао је на Цетињу Кнез Данило следећу наредбу: — „Од нас Данила Петровића, Књаза Црногорскога и Брдскога и Правителствујушчега Сената капетанима: Петру Јокову Петровићу и Тому Пророковићу на Његуше поздрав!

„Како вас допане ова заповед, тај час да имате објавити међу народом по свој Катунској Нахији како што је и свуда објављено у мојој држави. За поради мртвачкијех трпезах да их нико не смије чинити, нити се над мрцем гребсти, нити косу сијећи, нити послужбице никакве чинити. До само у години једном крсно име славити. А на послужбицу само предати пуње и проскуру. Зато добро, мој народе, знадите ко гођ преступи преко ове данас моје заповеди и докаже се суду Верховномо судимо глобе десет цекина.

„И да имате објавити свој Катунској Нахији да се не би нико усудио преко ове моје заповеди нигђе Турчина зајести колико у своју главу, нити у турску муку, јербо такви чоек не може своју главу ничим одкупити до само својијем животом. А овако је по свој мојој држави објављено.

„И тако знадите,

И да сте здраво!“ [Архива Цетињског Музеја].

9. — Свадебни обичаји

(С. Е. Зборник XIV, 435—458)

24 октoбра 1823 пише Милосав Здравковић из Свилајинца Кнезу Милошу: „Друго, Господару, милости Вашој јављамо како је се рђав случај догодио у Параћинске (Нахије), у селу Секирице, како неко дошао ноћу те ономе човеку што му лани Жировничани вукоше девојку упалио кућу и жену исекао, пак сада обедио на Жировничане да су они, а Жировничани сви су отишли у Видин за сол, само два три момчета остали код кућа, а и њима се крај знаде куд су били ону ноћ и није прилике да су они зло учинили.“ [К. К., Нах. Ђупријске].

1836 године Раја Пејков из Доброг Поља у Окружију Црноречком тужи Павла Данкова из истог села што је 6 новембра исте године са својим другом Новаком његову кћер Рајну, „кад је она у шуму пред вечер пошла, насилно похитио, кући својој одвукао, натеривати ју да каже да ће за њега поћи“.

Тужба је уважена и оба су друга после суочења кажњена са по четири дана затвора и „с 25 штапа... због непутног преступка“. [Зајечарска Судска Архива 1836, № 13398].

15 фебруара 1838, № 108, пише Јован Обреновић из Чачка Кнезу Милошу — како је Милутин Тушинац са синовима тајно ноћу из Турске прешао у Србију и насилно одвео кћер Јевђенија Петровића из Белог Потока, Среза Студеничког, и да је Стефан Ерић, са знањем српске власти, с неколико момака у само свануће напао на кућу Милутина Тушинца, спалио је и отету кћер Јевђенијеву вратио. [К. К., Јован Обреновић].

Априла 1838 године Симон Јон из Дубочана у Окружју Црноречком тужи Манојла Илића што му је кћер Јовану у прошли Частии Пост, на тринаест дана пред Ускрс „у шуми берућу коприве нашо, и противу воље њене, по шуми три дана кријући се с њом, да ју је по том у село кући својој довео, мислећи да се сад противу воље њене с њом венча,“ но она пре три дана добегла оцу и све испричала.

И ако су кметови посведочили да је она с Манојлом својевољно невенчано живела, опет је суд Манојла осудио на 25 батина, и то да се казна изврши у селу, „примера ради“, што је ишао у шуму с њом и невенчано живео; а девојка да се може удати за кога хоће. [Зајечарска Судска Архива 1838, № 1832].

8 јула 1842 године, № 1886 пише појечитиљ Стефан Радичевић Суду Окружија Црноречког: — Пошто се и противу Правила о браку од априла 1837 године¹⁾ често дешавају одвођења девојака, то је ствар понова рассмотрена, па се дознало да се то у већини случајева „средством подводача и подводница безказно у дејствије приводи и што родитељи девојачки велике за своје кћери даровине изтерзају, и тако их неким начином и против сваког права људског, и против самог закона Божјег, продају за нужно је нашла следујућа“ — правила прописати:

„Да како у делу овоме подводачи, који младенце на добегавање наговарају, или им у тајним њиховим договорима и споразуменијама поспешествују, тако и родитељи, који своју децу као стоку против сушествујућих уредба продавати не устручавају се, а не мање и они, који би добегшу девојку у кући држали и прикривали, суду и заслуженој казни извргнути буду.“ [Зајечарска Судска Архива 1842].

¹⁾ Види Зборник закона и уредаба, књ 30, стр. 180—184.

17 маја 1853, издао је на Цетињу Кнез Данило следећу наредбу: — „Од нас Данила Петровића, Књаза Црногорскога и Брдскога и Правителствујушчега Сената:

„Да имаш објавити у твоје племе по нашој заповеди свијема и свакому да се од данас у ђетинству нико веривати не смије до совршенога возраста за женидбу и удају, а тако исто да отац и мајка сина или кћери не смије верити без знања њихова, и когођ би по данас противу овога био и преступио ову заповед биће жестоко наказан.

„И овако је свуда по мојој држави народу мојему објављено да се знаду владати.

„И тако знадите, И да сте здраво!“ [Архива Цетињског Музеја].

Zusammenfassung. — *Einige Daten aus Archiven über unsere Volksgebräuche.* Der Verfasser hat im 14. und 19. Buch des „Srpski etnografski zbornik“ (Serbischer ethnografischer Almanach, Verlag der Königlichen Akademie in Beograd) Material aus Archiven über die Volksgebräuche in den ersten Jahrzehnten des vorigen Jahrhunderts veröffentlicht. Dieses Material vervollständigt er an dieser Stelle durch neues, dessen Daten er später in dem Staatsarchiv in Beograd, in dem Gerichtsarchiv in Zajecar, in dem Archive des Protopresbiteriats in Negotin und in dem Museumsarchiv in Cetinje gesammelt hat.

Етнологија као наука

У својој књизи „Основе етнологије“ (Београд, 1932. С. 3.) показао сам укратко какав је појам и задатак етнологије као науке. У истој књизи изнео сам и мишљење о почецима вере код људског рода за које сам знао да га заступа огромна већина научника новијега времена. То је мишљење да почетке вере или најстарију веру код човечанства чини *анимизам*. Именом *анимизам* означава се укратко веровање у душе и у духове или по широј одредби: веровање у разна духовна или ма у ком виду замишљена бића, од којих су једна својим пореклом у вези са претставом о људској души а друга независна од ње.

Супротно овоме моме гледишту о анимизму као почетку вере неколико писаца код нас истакли су теорију о најстаријој вери у виду првобитног једнобоштва као једину и праву истину и као коначни резултат научног испитивања у том погледу. Оснивач је и још и сад главни претставник те теорије католички свештеник, патер Вилхелм Шмит, професор на Универзитету у Бечу и на Сентгабриелској мисионарској школи у Медлингу. Неки су од поменутих писаца штавише врло оштро напали на изнето моје гледиште о анимизму као првобитној вери.

Ја се нисам хтео упуштати у полемику са тим писцима, јер би она била сасвим бескорисна. Нашао сам да ће бити најбоље да покажем у што краћем прегледу како мисле о тим питањима најбољи стручњаци, особито они из времена за последњих триестак година. У томе сам прегледу изнео мисли највећих умова новијега и данашњег времена у области етнологије и блиско сродних наука истичући на првом месту оне међу њима који су сами годинама лично вршили проучавања међу примитивним људским племенима и затим оне који су успели савесно проучити свеколику стручну грађу разбацану по огромном броју извора у светској књижевности. Другим речима: нарочито сам истакао и изнео опширније мишљења оних писаца који су својим истраживачким радом стекли признање и глас светских научника. Осим тога сам нешто опширније приказао и гледишта оснивача појединих теорија, односно њихових најглавнијих претставника у појединим временским отсецима.

Тај преглед мишљења најбољих светских стручњака о почецима вере изнео сам у своје недавно објављеном спису „О почецима вере

и о другим етнолошким проблемима“.¹⁾ Резултат је тих истраживања да су научна испитивања о почецима вере која су вршена крајем 19. и у току 20. века, за време од неких седамдесет година, имала за последицу да је огромна већина научника дошла до уверења да је анимизам (у најред означеном смислу) првобитна, односно најстарија позната, вера људског рода. Сва остала гледишта о почецима вере имају сразмерно мали, а нека и врло мали, број присталица. Тако нпр. бројни подаци за присталице разних теорија о почецима вере за последњих скоро тридесет година (од 1910 до 1937 год.) показују да број научника који заступају анимистичко гледиште јако надмаша број присталица сваке друге теорије, а у најновије време, у периоду од 1926 до 1937 год., износи безмало *три петице од целокупног броја свих писаца који су објавили своје мишљење о почецима вере*, наиме: 61 до 110 (и уз то има још неколико писаца међу претставницима разних других гледишта који су врло блиски анимизму), док на тзв. преанимистичке динамистичке или манаистичке теорије долази свега 17, на монотеистичку теорију само 14, а на све остале теорије (преанимистичку мађистичку, панвавилонистичку и разне друге) свега 18.

Теорија В. Шмита о првобитном једнобоштву или праједнобоштву била је за цело то време ограничена на само мали број претставника, који су сви осим једног (Освалда Менгина) теолози и свештена лица. *Њихов број не износи сада ни десети део од укупног броја свих научника који су се за последњих тридесет година бавили расправљањем питања о почецима вере*. Колико је та теорија мало примљена и код самих хришћанских теолога и учених свештеника јасно нам сведочи то што је број оних међу њима који су противници теорије о првобитном једнобоштву прилично већи од броја њених присталица и што је међу овим противницима те теорије врло велики број најистакнутијих, у целом Свету добро познатих, данашњих теолога и верских писаца, као што су: Н. Седерблом, К. Клемен, Г. Вобермин, А. Бертолет, К. Бет, Е. О. Смит, А. Нојберг, Х. Обинк, Г. Ван дер Леув и Џ. Марфи, а уз њих још и многи други.

Већ је према досадашњим резултатима до којих се дошло у расправљању питања о „првобитном једнобоштву“ очевидно и изван сваке сумње да ова, монотеистичка, теорија неће никад бити примљена у науци и да ће или бити сасвим напуштена или ће остати, као и досад, ограничена само на узани круг неких теолога и свештеника.

Што су неки писци у својим истраживањима долазили до резултата да код врло примитивних људских група постоји претстава о једном богу или бар о једном „највишем бићу“ са моралним особинама, то је — као што сведоче многи досад у науци утврђени примери — знатним делом било само услед тога што су без потребне критике и обазри-

¹⁾ Јован Ердџановић: О почецима вере и о другим етнолошким проблемима (Посебна издања Српске краљевске академије, књига СХХIV. Београд, 1938).

ности примали саопштења многих површних и непоузданих испитивача, од којих су неки штавише верска схватања примитивних људи приказивали онако како је одговарало њиховим верским и догматским погледима. А осим тога, у много прилика се могло доказати да су и поједини такви писци давали саопштењима неких испитивача такав смисао или значење какав она нису имала, па су штавише и сами ти испитивачи јавно доказали да та њихова саопштења треба објашњавати на сасвим друкчији начин.

У поменутом свом спису из 1938 год. обратио сам особиту пажњу и некима од најзнатнијих етнолошких проблема који су у вези са питањем о почецима вере. А како су многи писци са тим питањем доводили у тесну везу и врло знатан проблем метода или правца рада у етнологији и услед тога и схватања о етнологији као науци уопште, ја сам посветио нарочиту пажњу и тим проблемима. Ово сам учинио утолико пре што у нашој југословенској науци о тим проблемима делом није досад ништа писано а делом је писано са недовољним познавањем и разумевањем ствари.

Овде ћу изнети у најкраћим потезима своје гледиште о етнологији као науци, дакле о њеним главним задацима, о методима њених истраживања и о њеним односима према блиско сродним наукама — гледиште које је унеколико друкчије од осталих која су досад исказана.

Етнологија као наука. — Као што сам већ пре више година рекао у поменутом свом ранијем спису,¹⁾ *„еџнологија је наука о народима на Земљи. Она проучава постанак и развићак сваког народа и свих особина и појава које га чине народом. А крајњи је задатак етнологије да тим истраживањима пронађе законе (или бар норме сличне законима) у стварању и развиту свих народа на Земљи или, друкчије речено, да пронађе законе у еџничком развићку човечанства.*

Да би се боље разумео етнички развитак човечанства, етнологија је узела на себе задатак да изнађе све појаве који су заједнички у развиту било свих било већине народа на Земљи. Кад се изнађу сви ти *оџићи појави*, биће много лакше сазнати које су посебне особине и у чему се састоји засебан развитак сваке поједине етничке групе на Земљи“.

Према томе, дакле, етнологија има два главна задатка:

1. *Проучавање оџићих еџнолошких појава* који су заједничка својина целог човечанства или његових највећих делова, и

2. *Истраживање посебних еџнолошких појава и особина* који су последица или резултат засебног етничког развитака код сваке поједине етничке групе људске (дакле код сваког народа или племена).

Ради краткоће означаваћемо онај први етнологијин задатак као њен *оџићи (шири)* а овај други као њен *посебни (специјални или ужи) задатак*.

¹⁾ Јован Ердџановић: Основс етнологије (Београд, 1932), с. 3.

Као што је напред речено, етнологија има најпре да савлада онај свој први, општи или претходни, задатак, који изискује веома многобројна и врло темељна проучавања како у појединим мањим заједницама људским тако и у већим групама и народима и како појединих појава и особина тако и целих група од појава и особина. Пошто је то истраживање тако огроман посао да ће требати изванредно много напора и времена да се он савлада, етнологија ће морати још за сразмерно дуго времена бити поглавито у овом стадијуму у коме је данас, тј. у фази тога претходног истраживања. А тек кад се буде тај најпречи посао углавном завршио моћи ће се приступити правом засебном етнолошком проучавању сваке поједине етничке заједнице људске. За то време пак имаће да се — као што се данас углавном и чини — врше код сваке посебне етничке целине таква етнолошка испитивања којима ће се поглавито прибирати поуздана, научно осветљена, етнолошка грађа и ужа истраживања за доцнију праву студију, а само у неким особито повољним случајевима биће могућна и права широка студија о постанку или стварању неке етничке групе.

Сасвим је погрешно мишљење, које се често може читати, да је етнологија наука која проучава, или поглавито проучава, примитивне народе и племена, тј. људске групе које су заостале на нижим ступњима развитка, особито културне прилике и културни развитак тих примитивних делова човечанства. Напротив, етнологија обухвата својим проучавањем *све народе на Свету, без обзира на ступањ њихове културе* и, даље, за етнологијин задатак није толико у питању *сама култура* по себи колико *појави и резултатима етничког стварања и етничког развитка* како код појединих етничких заједница људских тако и код целокупног човечанства.

Што се етнологи засад више баве проучавањем примитивних заједница људских, узрок је у томе што су то све мале људске групе које су и врло сиромашне техничким средствима, те се код њих могу лакше запазити погодбе и закони етничког развитка и стварања. Осим тога се код њих због њихова врло спорог напредовања и мењања много јасније истичу и лакше запажају многи појави који су заостали са ранијих ступњева људског развитка. Међутим код народа високих култура са врло развијеном техничком и веома заплетеним друштвеним односима прилике су много сложеније и етнолошко проучавање је знатно теже. Штавише је баш веома потребно да се најпре проучавањем примитивних људских заједница стекну потребна искуства и многа претходна врло корисна знања о приликама и појавима нижих ступњева људског живота, да би се са бољим разумевањем и поузданијим успехом могла вршити етнолошка истраживања и код народа високе културе.

Доста је раширен назив *фолклор* (немачки „Volkskunde“) којим се хоће тобож да означи проучавање преостатака („survivals“) од примитивнијих прилика и схватања код народа више културе. У ствари та

испитивања нису ништа друго него само један део оних етнолошких истраживања која се врше уопште код свих народа на Свету, како код оних на најнижем тако и код оних на највишим ступњима развитка, у оном циљу који смо напред обележили као општи задатак етнологијин. *Та испитивања, дакле, која се врше под именом „фолклора“ у ствари су чисто етнолошка испитивања* и нема ни најмање потребе да се она означавају каквим другим именом осим етнолошким. Зато је *уопште* *блавање назива „фолклор“ потпуно излишно*, јер се њиме само уноси непотребна забуна у схватање о етнологији као науци, односно о њеним задацима.

Исто је тако сасвим погрешно и непотребно и употребљавање назива *етнографија*. Тим се називом по једним писцима треба да означава само прибирање и описивање грађе која има да послужи етнолошким истраживањима, а по другима то би требало да буде име за описивање народа, тј. за прегледно излагање о народима на Свету у коме би се изнели поред етнолошких и разни други подаци, нпр. о телесним особинама и о животним погодбама, затим статистике о кретању, рајању, умирању итд. Али ма како се схватило означење „етнографија“, ипак је очевидно да све што се хоће њиме да обухвати спада у етнологију, односно има да послужи етнологији и њеним циљевима (било научним било популарно-дидактичким). *Зашто је врло потребно да се етнологија ослободи и потпуно излишног назива „етнографија“*, који прави забуну врло често и у самим научним списима а камоли у круговима који нису довољно обавештени.

Слично је мишљење изказао још 1900 год. најбољи француски етнолог с краја 19. и из првих десетина 20. века, Ј. Деникер, у своме делу о расама и народима на Земљи¹⁾ (па га је затим у целини поновио и у другом издању истог дела, 1926 год.) овим речима: „Неки писци постављају разлику између етнографије и етнологије говорећи да прва има задатак да описује народе или разне ступњеве цивилизације док друга треба да објашњава те ступњеве и да изналази опште законе у настанку и развитку тих ступњева... Али је ово разликовање чисто теориско, а у пракси је немогућно додирнути једну од њих а да се не изнесу бар опште црте из друге. Ова два начина обраде, описни и истраживачки, не могу постојати сваки за себе. Једна се наука неће моћи задовољити чистим и простим описивањем факата, каквим набрајањем појава и предмета, без икакве везе; њој је потребно на првом месту класификовање, затим објашњавање и најзад извођење општих закона. Исто тако, било би детињасто постављати теориске системе без темељне основе добивене претходном студијом факата“.

Наука о народима на Свету само је једна и природно је да она треба да има и само једно име и да се и све што спада у ту науку

¹⁾ J. Deniker: Les races et les peuples de la terre (Paris, 1900), с. 12—13. — Друго издање истог дела под истим именом (Paris, 1926), с. 17—18.

обележава њеним именом. А име „етнологија“ управо одговара задатку те науке: оно је састављено из грчких речи етнос (ἔθνος, народ) и логос (λόγος, наука).

Као што је напред речено, најпречи је и уједно огроман и веома тежак задатак етнологијин да изнађе шта је међу културним добрима или тековинама и међу особинама људских заједница општечовечанско или бар творевина највећег дела човечанства. Да би се тај први и тако тежак и значајан задатак етнологијин могао успешније изводити, етнологи су тражили и још увек траже начине којима би се истраживања у овом погледу имала што правилније вршити. Али како су у току ових последњих сто година, откако је настало све јаче напредовање етнологије, њени главни претставници били под утицајем разних научних теорија и располагагли и сами неједнаким етнолошким искуствима и различном научном спремом, није могло бити сагласности у том погледу, него је предложено неколико разних метода или праваца овог истраживачког рада у етнологији.

Међу тим разним схватањима о правцу или методу рада у етнологији истичу се у данашње време три као главни и највише заступљени. Најстарији је од њих *еволуционистички* или *психолошко-еволуционистички*, коме су оснивачи и главни претставници у 19. веку и почетком 20. века били немачки етнолог Адолф Бастијан (1826—1905) и енглески етнолог Едвард Тајлор (1832—1917). Њихово су гледиште били прихватили безмало сви савремени етнологи. Главна начела овога схватања о правцу рада у етнологији већ су довољно позната. Овде сматрамо за потребно нагласити само толико да је основна идеја свих тих етнолога „еволуциониста“: психичко јединство целог људског рода, тј. да код свих делова човечанства постоје једнаке духовне предиспозиције и да се услед тога под утицајем једнаких или сличних прилика морају код разних племена и у разним крајевима Земљиним јављати и сличне идеје и културне творевине, које су, дакле, постанком сасвим независне једне од других. Поред тога претставници овог гледишта наглашавају и могућност преношења идеја и културних појава од једне људске групе у другу и потребу историског истраживања у овом погледу. У новије време претставници овог правца замењују старије гледиште о једнолиниској еволуцији новијим схватањем еволуције, по коме се и даље сматра да је општи ток развитака код човечанства ишао у правцу од нижих ступњева ка вишим и да се код разних племена и у разним крајевима Земљиним услед једнаких основних особина духа код свих делова човечанства могу јављати и једнаке или сличне идеје и културне творевине, али се особито наглашава да развитака људског рода није ишао увек и свуда у једном правцу (као што су мислили ранији етнологи еволуционисте), него да је било и скокова и враћања унатраг и уопште неједнаког тока у развитаку. Иначе се и даље истиче поменути могућност преношења идеја и културних појава и потреба историског

истраживања и још се има у виду и могућност особитог стварања етнолошких појава услед утицаја даровитих појединаца на масу и слушајеви паралелизма у стварању.

Други се правац рада у етнологији обележава општим именом као *историски*. У извођењу овог правца рада развили су се из њега на једној страни, у Немачкој, *културноисториски* или *дифузионистички* и на другој страни, у Америци, *метод* или *теорија културних области* (културних ареала) и још као последица претеране једностраности у схватању овог правца *панегиптиска* или *панмисирска теорија* Графтона Елиота Смита и његових присталица у Енглеској.

Културноисториски метод истичу његови приврженици као готово потпуну супротност методу раније, опште признате, еволуционистичке школе. Они мисле да су и у далекој прошлости историски догађаји били узроцима разним многобројним кретањима (сеобама или миграцијама) и услед тога и додирима међу народима, а да су последице тога били разноврсни међусобни утицаји. Тим се спољашњим утицајима, веле они, а не једнакошћу душевних предиспозиција, имају објашњавати једнакости или сродности појединих културних елемената, и то не само код људских група које живе у додиру једна с другом или у истој географској области, него чак и код оних које су једна од друге врло удаљене и станују у областима које сада немају никакве међусобне везе (а не може се уопште ни показати да их је у историско време било). Проучавајући такве културне елементе они су се трудили да утврде велике комплексе од елемената који су ограничени на поједине веће људске групе. Те су комплексе они назвали „културним круговима“ или културним слојевима и истакли правило да се сваком културном елементу може тражити порекло само у идејама и приликама онога „културног круга“ коме он припада, а да му се никако не може тражити објашњења у каквим другим могућностима, а још мање у идејама или приликама неког другог „културног круга“. Али ваља нагласити да готово сви северноамерички етнологзи са својим прваком Францом Боасом на челу (по чему се њихов правац рада назива и Боасовом школом) одбацују ово (Гребнер-Шмитово) учење о „културним круговима“ и заступају гледиште да дифузионистичка испитивања треба вршити само у јасно ограниченим историским и географским областима („културним областима“) које имају за карактеристику и јасно одређене, а уз то многобројне, одлике материјалне културе. Они узимају у обзир све врсте етнолошких чинилаца: и еволуцију (по новијем схватању) и утицаје средине, и самосталан постанак, и паралелизам и психолошке процесе усвајања, позајмљивања и стапања културних појава. Дифузија се по њихову мишљењу може сматрати вероватном само у случајевима кад је просторно могућна или кад се бар могу наћи поуздани етнолошки докази за њену могућност. Али се и овом етнолошком правцу с правом замера да има исту погрешку коју и немачки култур-

ноисториски метод са својим „културним круговима“, наиме: приликом конструисања својих „културних области“ и ови етнологзи не обраћају нарочиту пажњу на то да карактеристичне знаке тих „области“ одабирају по каквој њиховој особитој вредности и битном значају за сваку поједину такву „област“. Уопште оба ова метода „историског“ или „дифузионистичког“ правца истраживања у етнологији, и немачки и северноамерички, имају сразмерно мали број присталица. Научна је критика утврдила врло велики број знатних недостатака, погрешака и недоследности немачког учења о „културним круговима“, а такође и многе слабе стране америчке теорије о „културним областима“. Оно што је корисно код „историског“ правца рада у етнологији истичу и усвајају, као што смо напред казали, и сами његови противници, етнологи еволуционистичког гледишта.

Споменули смо и *џанмисирску* или *џанегийајтску теорију* енглеског научника Графтона Елиота Смита. По тој теорији цивилизација целог Света је пореклом из Мисира; одатле су се, по Смитову мишљењу, раширила сеобама или „дифузијом“ разна знања и вештине, друштвено и политичко уређење, веровања и симболике, особито у вези са вештином балсамовања покојника (мумификовањем). Приликом свога преношења те су културне тековине, каже он, изгубиле неке од својих саставних елемената, али су задржале већину од њих, тако да се на њима може и сад јасно познати оригинални карактер мисирске културе. Елиот Смит се труди да примерима из разних делова Света докаже тачност ове своје теорије; али је њу примио само врло мали број (и то једино енглеских) научника, и она ће без сумње бити у науци сасвим напуштена.

Трећи је и најновији главни правац рада у етнологији *функционалистички*. Иако су у овом правцу радили и неки ранији етнологи, њега је стварно увео у науку 1926 год. као нарочити метод етнолошког проучавања Бронислав Малиновски, професор етнологије на Универзитету у Лондону, а заступају га данас осим њега и још неки енглески и амерички етнологи и од немачких поглавито Рихард Турнвалд, професор етнологије на Универзитету у Берлину. По функционалистичком методу рада се истражују и узимају у обзир сви чиниоци и све функције које су од значаја за неку људску заједницу и за појаве који су њена творевина и води се особито рачуна и о схватањима саме те заједнице на којима она заснива своје делање. У њему се спајају природњачки, и то биолошки, и историски метод рада, јер се с једне стране свестрано истражују све садашње и негдашње животне функције неког културног појава (или и неке целокупне културе) а с друге стране имају особито у виду и сви историски чиниоци који су могли бити од значаја за живот и развитак дотичне етничке заједнице, односно њене културе. И претставници овог правца етнолошких истраживања држе се такође новијег еволуционистичког схватања у погледу на развитак људског рода и његове културе.

Сматрамо за особито потребно овде нагласити сасвим оправдано новије гледиште већине правих етнологa: да је бесмислица држати се у етнолошким истраживањима само једнога од напред показаних етнолошких праваца или метода или их штавише стављати једне другима на супрот. Несумњиво је, веле они, најбољи пут комбиновање или синтеза свих метода, јер је сваки метод за себе и недовољан и сувише апстрактан у односу према великој множини појава у животу и, осим тога, методи су стварани према ступњу знања и схватања у појединим фазама етнологијина развiтка, делимично, дакле, засновани и на погрешним погледима својих твораца и онога времена у коме су постали. И етнологиу, дакле, као и сваком другом научнику, није потребно само да добро познаје методе рада или методске поступке у етнолошким истраживањима, него такође, и још више, да се уме њима вешто послужити. *Научник, прави научник-испiраживач, има у ствари сам, на основи свога познавања методских пiринципа, да пронађе праве пушеве којима се може доћи до сазнања испiшне (наравно онда кад се поштено тражи права, непобитна, истина) и да у сваком поједином случају савесно процени све могућности које долазе у обзир.*

Према напред наведеној одредби о етнологији као науци изван сваке је сумње да је *етнологија сасвим засебна и самостална наука*, јер нема ниједне друге науке којој би био задатак *проучавање појава етничког развiтка код људског рода*. А као што се из претходних излагања о правцима рада у етнологији види, етнологија је наука која спаја у својим истраживањима методе природњачких наука са методом историје. Уколико јој недостаје могућност тачног претсказивања која вреди за природњачке огледе, утолико јој стоје на расположењу објашњења помоћу историских, неподвижених или случајних, чинилаца.

И науке с којима етнологија стоји у тесној вези једне су природњачке а друге историске или њима сродне. На једној страни су „физичка“ антропологија и географија, а на другој преисторија, политичка и културна историја, социологија и уз то још и психологија, особито етничка психологија, и наука о језику (лингвистика). Етнологија се врло обилато служи подацима из свију ових наука, али се исто тако и оне врло много користе резултатима етнолошких истраживања. Пошто се мишљења о односу етнологије према некима од ових наука не слажу, потребно је овде казати о томе нешто више.

„Физичка“ или „соматска“ антропологија указује знатну помоћ етнологији тиме што јој показује из каквих је расних елемената састављена нека етничка заједница људска и тако јој јако олакшава решавање питања о њеном пореклу и стварању, а умногом и о њеном даљем етничком развiтку. Зато су сваком етнологиу врло потребна и поуздана знања из „физичке“ антропологије. С друге стране олет етнологија указује знатну помоћ „физичкој“ антропологији у проучавању њених основних питања: о наслеђивању расних особина и о природном одабирању, јер јој указује

на врло знатне утицаје које врше природна, друштвена и културна средина на оба та појава. А ови су утицаји предмет етнолошког проучавања.

Ова доста знатна узајамност између ове две науке била је узрок што су их неки научници доводили, а многи их доводе још и сад, у много тешњу везу, тако да их сматрају заједно као ширу целину и обухватају их општим именом *антропологија*. Још немачки научник Теодор Вајц је 1859 год. у свом великом делу именом „антропологија“ хтео обухватити историју развика људског рода како са физичке тако и са психичке стране, па су затим његову примеру следовали и неки други научници означавајући етнологију именом „психичка антропологија“ или „културна антропологија“. А у данашње време доста велики број, особито енглеских и америчких, научника још верују у могућност такве једне шире науке у будућности и дају етнологији осим наведена два имена још и назив „социјална антропологија“.

Али према ономе како данас већина правих етнолога схватају задатак своје науке и према ономе како смо ми напред обележили задатак етнологије, изван сваке је сумње да су етнологија и физичка антропологија две сасвим засебне науке и да о неком њихову спајању у једну науку под општим именом „антропологија“ не може бити говора.

Географија има за етнологију утолико значаја што једна грана географије, антропогеографија, проучавајући утицаје природе на човека помаже етнологији да објасни неке појаве у животу појединих људских заједница. У новије време етнологи све више наглашавају да многе проблеме које је антропогеографија узела на себе она није у стању да реши и да једино етнологија својим средствима може о њима с успехом да расправља. Тако нпр. питања: о улози сировина у животу и у културном стварању појединих људских група; о насељима; о сеобама и о разним другим кретањима; о утицају месних прилика на одабирање и др. сл.

Етничка психологија проучава посебне душевне особине појединих људских заједница и погодбе под којима се оне јављају постављајући уједно себи и задатак да изнађе опште појаве у душевном животу разних људских заједница. Очеvidно је да етничка психологија мора због тога имати врло тесних веза с етнологијом, пошто етнологија има за предмет проучавања појаве и особине човекове душе који су творевина или тековина етничких заједница људских. Због тога неки научници сматрају етничку психологију за део етнологије или гледају на њу као на посебну научну грану која стоји најближе етнологији. Али се у новије време све јасније запажа да се етничка психологија развија у засебну науку једно услед свога особитог и све ширег задатка проучавања а друго услед тога што својим наслањањем на психологију има унеколико и друкчији метод рада него етнологија. Етничка психологија не проучава само психичке појаве и особине код етничких група људских него и код осталих врста људских заједница или удруживања, као

нпр. и код породица, код села и општина, код градова и држава, код професионалних и верских удружења итд. Осим тога етничком психологијом се обухвата и расна психологија, дакле психологија разних људских раса, којој етнички психолози у новије време посвећују све већу пажњу.

Између *преисторије* (или „*праисторије*“, *преисториске археологије*) и етнологије постоји несумњиво врло присан однос. Етнологија је врло често само помоћу података преисториског истраживања у стању успешно решити питање о старини или пореклу или о правој суштини неког етнолошког појава, и обрнуто: преисторичари морају у небројено прилика да се помажу резултатима до којих је дошла етнологија у своме проучавању најпримитивнијих појава етничког стварања људског. Због те тако тесне везе и узajамности између ове две науке неки су научници сматрали преисторију као етнологију преисториских времена и означавали је именованом *палеоетнологија* (стара етнологија). Али се ипак преисторија има сматрати као засебна наука, јер су и циљеви њених истраживања и методи њена рада прилично друкчији од оних код етнологије. Она располаже само предметима материјалне културе (док етнологија има осим тога пред собом и људе и цео њихов живот, мишљења и осећања) и цео поступак у њеним истраживањима је у ствари историски. Зато се с правом каже да је *преисторија само породување историје уназад*, њено преношење на она времена из којих немамо писаних споменика.

Д-р Јован Ердељановић

Résumé. — L'ethnologie comme science et la question des origines de la religion.

Dans cet ouvrage l'auteur fait ressortir certains résultats des plus importants exposés dans son livre publié récemment en serbo-croate, avec d'amples extraits en anglais, sous le titre de „Sur les origines de la religion et autres problèmes ethnologiques“ (Éditions spéciales de l'Académie Royale Serbe, Tome CXXIV, Belgrade, 1938).

L'auteur spécifie que l'un de ces résultats principaux consiste en ce qu'il a établi, par ses recherches, que les investigations scientifiques sur les origines de la religion qui se sont poursuivies à la fin du XIXe siècle et au début du XXe, au cours de quelque soixante-dix ans, ont créé chez la *énorme majorité des savants la conviction que l'animisme est la religion originelle et la plus anciennement connue du genre humain* (L'auteur considère l'*animisme* selon la conception plus récente et élargie, c'est-à-dire non seulement comme la croyance dans l'âme et les esprits, mais aussi dans tous les êtres que les gens primitifs imaginaient, soit qu'ils associassent leur existence à la représentation de l'âme humaine ou non). Toutes les autres conceptions de l'origine de la religion n'ont que relativement peu, et quelques-unes très peu, de partisans. C'est ainsi que les chiffres concernant les adeptes des diverses théories sur les origines de la religion pour environ les trente dernières années (1910 à 1937) montrent que le nombre des savants partisans de la théorie animiste dépasse grandement celui des partisans de toutes les autres théories et que pendant la période la plus récente, de 1926 à 1937, il constitue à peu près les trois cinquièmes du nombre total de tous les auteurs qui ont publié leur opinion sur les origines de la religion, soit 61 sur 110 (en outre, il y a plusieurs auteurs parmi les partisans d'autres théories qui se rapprochent beaucoup de l'animisme) tandis que les théories préanimistes dynamiques ou manaïsti-

ques n'en comptent que 17, la théorie monothéiste 14 et toutes les autres (préanimiste magique, panbabylonienne etc.) 18.

Non seulement le plus grand nombre de savants professe la théorie animiste sur les origines de la religion, mais les partisans des théories préanimistes et autres font ressortir l'animisme comme une forme de la religion très ancienne et la plus répandue.

L'animisme est donc, selon les résultats obtenus par l'auteur, la seule forme de religion établie avec certitude, la plus ancienne et la plus générale dans tous les groupes humains, les plus primitifs comme les plus avancés.

De nombreux savants, et particulièrement les partisans de la théorie monothéiste, bien connue, ont fortement précisé leur point de vue sur la *méthode ou le sens du travail d'ethnologie* et sur cette dernière en tant que science en général, l'auteur a considéré comme particulièrement nécessaire d'examiner ces questions. De même qu'il a fait pour la question des origines de la religion, il a exposé dans son livre sus-mentionné les opinions des spécialistes principaux récents et contemporains sur ces problèmes du domaine de l'ethnologie et des sciences apparentées, et surtout en ce qui concerne les trente dernières années.

L'auteur expose tout d'abord les thèses principales sur lesquelles reposent *les trois méthodes* ou orientations *essentielles* de l'ethnologie: la méthode *psychologique-évolutionniste* (A. Bastian et E. Taylor); la méthode *culturelle-historique* ou *diffusionniste* (qui est surtout celle des partisans du monothéisme) et celle quelque peu différente des „*aéreaux culturels*“ (qui est celle des ethnologues de l'Amérique du Nord); la troisième étant la théorie *fonctionnaliste* (B. Malinovski et R. Turwald). Exposant de façon plus détaillée les opinions des représentants de l'ethnologie et des sciences apparentées sur la méthode culturelle-historique ou diffusionniste, l'auteur indique qu'ils ont établi avec preuves à l'appui: que cette méthode présente des lacunes sensibles, en sorte qu'elle ne peut être utilisée comme méthode indépendante en matières d'ethnologie. On a apporté la preuve de très nombreuses erreurs et illusions dans lesquelles tombaient les partisans de cette méthode en s'y tenant de façon exclusive dans leurs recherches.

L'auteur termine cette exposition des méthodes ethnologiques par une conclusion dans laquelle il fait ressortir le point de vue plus récent et parfaitement justifié, adopté par la majorité des véritables ethnologues, et selon lequel il est illusoire de s'en tenir, dans les recherches ethnologiques, à une seule des orientations ou méthodes ci-dessus exposées, ou, plus encore, de les opposer les unes aux autres. Il est hors de doute, disent-ils, que le meilleur moyen est la combinaison, ou la synthèse de toutes les méthodes, car chacune d'elles est en elle-même insuffisante et trop abstraite par rapport au nombre énorme des manifestations dans la vie et en outre, les méthodes ont été créées en fonction du degré de savoir et de compréhension existant dans les différentes phases du développement de l'ethnologie. En conséquence, elles sont partiellement basées sur les opinions erronées de leurs créateurs et de l'époque où elles ont surgi. Il apparaît donc, que pour l'ethnologue, de même que pour tout autre savant, il ne suffit pas de bien connaître les méthodes de travail ou leurs façons de procéder en matière de recherches ethnologiques; il doit de même savoir s'en servir habilement. *Le savant, le véritable savant-explorateur, doit trouver seul, en se basant sur sa connaissance personnelle des principes méthodiques, les voies par lesquelles on peut aboutir à la connaissance de la vérité* (naturellement, cela vaut dans les cas où l'on tient à découvrir en toute probité la vérité pure et incontestable) *et estimer dans chaque cas particulier toutes les possibilités pouvant être prises en considération.*

L'auteur spécifie de même que les attaques d'un certain nombre de savants contre la *conception évolutionniste* actuelle en ethnologie sont en tout point injustifiées. Ces attaques pouvaient être admises à l'époque où les ethnologues adhéraient à la méthode dite du *développement unilinéal* du genre humain. C. pendant, d'après la con-

ception plus récente, élargie, de l'évolutionisme, on insiste particulièrement sur le fait que le développement du genre humain ne s'est pas opéré partout et toujours dans une même direction, mais qu'il y a eu des sauts et des retours en arrière, et, d'une façon générale, des phases inégales dans le développement. On fait ressortir de même la possibilité de la transmission des idées et des manifestations culturelles d'un groupe humain à l'autre et la nécessité de recherches historiques dans ce sens. En outre on prend en considération la possibilité de la provocation de manifestations ethnologiques au moyen de l'influence d'individus doués sur la masse de même que le parallélisme dans la création et les cas de convergence (ce dernier cas étant plus rare).

L'auteur expose de même son opinion sur l'ethnologie en tant que science, qu'il formule de la façon suivante:

L'ethnologie est la science des peuples terriens. Elle étudie l'origine et le développement de chaque peuple et toutes les particularités et manifestations qui en font une unité nationale. Le but final de l'ethnologie est de découvrir par ces recherches les lois (ou tout au moins les normes s'en rapprochant) qui régissent la création et le développement de tous les peuples sur la terre, ou, autrement dit, de découvrir les lois du développement ethnique de l'humanité.

Afin de mieux comprendre le développement ethnique de l'humanité, l'ethnologie a assumé la tâche de découvrir toutes les manifestations qui sont communes, dans leur développement, à tous les peuples de la terre ou à la plupart d'entre eux. Lorsqu'on aura découvert toutes ces manifestations générales, il sera beaucoup plus aisé d'établir les particularités individuelles et les distinctions dans le développement de chaque groupe ethnique de la terre.

En conséquence, l'ethnologie se trouve devant deux tâches principales:

1) *L'étude des manifestations ethnologiques générales* constituant le patrimoine commun de l'humanité tout entière ou de ses plus grandes parties, et

2) La recherche *des manifestations ethnologiques particulières* qui sont la conséquence, ou le résultat, chez chaque groupe ethnique particulier, du développement ethnique individuel (dans chaque peuple ou tribu).

L'ethnologie doit d'abord venir à bout de sa première tâche, générale ou préalable, qui impose des investigations multiples et menées à fond tant dans les groupes humains de moindre importance que dans les plus importants, et aussi bien en ce qui concerne les manifestations et propriétés particulières que les groupes de manifestations et de particularités. Ces investigations constituant une tâche d'une telle ampleur qu'elle exigera un énorme laps de temps et des efforts soutenus, l'ethnologie devra rester stationnaire pendant encore relativement longtemps au point où elle se trouve actuellement, c'est-à-dire dans la phase des recherches préliminaires. Ce n'est que lorsque ce travail, qui est le plus urgent, sera achevé en fait, qu'on pourra aborder l'étude de chaque communauté ethnique particulière du point de vue de l'ethnologie. En attendant, il y aura lieu — comme on fait surtout actuellement — de procéder à l'égard de chaque communauté ethnique à des recherches ethnologiques qui auront pour but d'amasser une documentation sûre, scientifiquement fixée, de même qu'à des recherches plus détaillées en vue de la grande étude ultérieure sur les origines ou la formation des divers groupes, celle-ci n'étant possible auparavant que dans certains cas particulièrement favorables,

L'opinion, assez répandue, selon laquelle l'ethnologie est une science qui étudie, ou qui a pour tâche principale d'étudier les peuples et tribus primitifs, c'est-à-dire les groupes humains arriérés et se trouvant à des niveaux inférieurs de développement, est complètement erronée, surtout en ce qui concerne l'étude de la situation et du développement culturel de ces parcelles primitives de l'humanité. *Bien au contraire, l'ethnologie englobe dans ses recherches tous les peuples de la terre, sans égard à leur niveau culturel*, et de plus, le but de l'ethnologie ne consiste pas tant dans l'étude des niveaux culturels que dans celle des manifestations et résultats de la formation et du

développement ethnique aussi bien des communautés ethniques particulières que de l'humanité tout entière.

La dénomination de *folklore* (en allemand „Volkskunde“), par laquelle on voudrait indiquer certaines prétendues études des restes (survivals) des contingences et conceptions des peuples primitifs parmi ceux de culture supérieure, est assez répandue. En vérité, ces recherches ne sont pas autre chose qu'une tranche des recherches ethnologiques qui soit en cours parmi tous les peuples du monde, tant parmi ceux qui se trouvent aux niveaux les plus bas, que parmi ceux qui sont aux niveaux supérieurs de leur développement, dans le but que nous avons indiqué comme étant la tâche générale de l'ethnologie. En conséquence, ces recherches qui se poursuivent sous le nom de „folklore“ ne sont que des recherches purement ethnologiques et il n'y a pas lieu de les affubler d'une autre dénomination. *L'usage du substantif „folklore“ est donc parfaitement superflu* et ne peut qu'apporter la confusion quant à la conception de l'ethnologie en tant que science et quant aux tâches qui lui incombent.

La dénomination d'*ethnographie* est de même erronée et inutile. Elle doit, d'après certains auteurs, désigner uniquement le groupement et la description de la documentation qui doit servir aux recherches ethnologiques, tandis que d'après d'autres ce serait l'appellation de la description des peuples, qui comprendrait des données ethnologiques et autres, par exemple sur les singularités somatiques et les conditions d'existence, de même que des statistiques sur les migrations, les naissances, les décès etc. Cependant, de quelque façon qu'on conçoive cette dénomination d'*ethnographie*, il est clair que tout ce qu'on voudrait y introduire fait partie de l'ethnologie ou doit servir à ses buts (soit scientifiques ou populaires et didactiques). *C'est pourquoi il est grandement nécessaire de débarrasser l'ethnologie de la dénomination absolument superflue d'ethnographie* qui apporte souvent la confusion même dans les écrits scientifiques, à ne rien dire des milieux insuffisamment informés. Une opinion semblable a été émise dès 1900 par le plus érudit des ethnologues français, de la fin du XIXe siècle et des premières décades du XXe, J. Deniker, dans son ouvrage sur les races et les peuples de la terre, opinion reproduite dans la seconde édition de son ouvrage en 1926.¹⁾

Il est vrai que l'ethnologie est une science relativement nouvelle, mais elle a depuis longtemps dépassé l'époque où on pouvait à juste raison l'affubler de la dénomination d'„ethnographie.“ Pour l'investigation scientifique il n'existe pas, actuellement et depuis longtemps, de description de la vie, des coutumes et des particularités de certains groupes humains (ce qui est l'„ethnographie“). Cette description et les prétendus „débat“ dont se sont préoccupés même de nombreux laïcs en ethnologie, sont à présent de peu de valeur ou parfaitement inutiles en ce qui concerne les recherches scientifiques en matière d'ethnologie. Les études ethnologiques doivent être actuellement psycho-historiques et fonctionnelles, ce qui revient à dire que toute recherche concernant une manifestation ethnologique (ou tout un groupe de celles-ci) doit embrasser toutes les données à savoir la question de l'origine ou de la formation de cette manifestation et, en connection, celle des circonstances qui ont eu, ou ont pu avoir, une importance pour sa formation ou, éventuellement, sa transmission, de même que le rôle qu'elle a pu avoir dans le milieu examiné, ainsi que toutes les modifications et influences auxquelles elle a pu être exposée.

Il va de soi que dans des recherches aussi difficiles et complexes, il est nécessaire de procéder non seulement à un amassement minuitieux et de longue haleine des données y relatives dans le milieu même qui est l'objet des recherches, mais il faut encore que l'ethnologue qui s'y livre soit spécialisé aussi bien dans toutes les branches de sa science propre, que dans toutes les autres dont le concours lui est nécessaire et particulièrement dans l'*anthropologie „phisque“*, la *géographie*, la *préhistoire*, l'*histoire politique et culturelle*, la *sociologie*, l'*ethnopsychologie* et les *sciences linguistiques*.

¹⁾ J. Deniker: *Les races et les peuples de la terre* (Paris, 1900) p. 12-13. — Seconde édition du même ouvrage sous le même titre (Paris, 1926) p. 17-18.

Les opinions sur les rapports entre l'ethnologie et certaines de ces sciences n'étant pas conformes, l'auteur expose en détail la façon dont il y a lieu d'envisager ces rapports et arrive aux conclusions suivantes:

1) *l'ethnologie est une science tout à fait particulière et indépendante*, aucune autre science n'existant qui aurait pour but d'étudier les manifestations du développement ethnique du genre humain. — 2) La fusion de l'ethnologie et de l'anthropologie dite „physique“ ou „somatique“ sous la dénomination particulière d'„anthropologie“ et la conception selon laquelle elles constitueraient une science unique ne sont pas justifiées, quels que soient leurs traits communs. L'anthropologie „physique“ est une science purement naturelle et d'après les tâches de l'ethnologie que nous avons exposées précédemment, il est hors de doute que ce sont là deux sciences parfaitement distinctes. Elles n'ont été englobées jusqu'ici sous une dénomination commune que pour des raisons pratiques, dans des ouvrages de caractère vulgarisateur. — 3) Pour de nombreuses recherches qui étaient antérieurement considérées comme géographiques ou „anthropogéographiques“, il est apparu assez récemment que seule l'ethnologie est en mesure d'en connaître avec succès par les moyens dont elle dispose (telles les migrations et autres évolutions, les habitats, les influences des circonstances locales sur la sélection, le rôle des matières premières dans la vie et la formation culturelle des divers groupes humains, etc.) — 4) On remarque depuis un certain temps que *la psychologie ethnique* se développe en une science particulière et que par suite du concours qu'elle demande à la psychologie, ses méthodes diffèrent de celles de l'ethnologie. — 5) La *préhistoire* (l'archéologie préhistorique) doit de même être considérée comme une science particulière: elle ne dispose que d'objets relevant de la culture matérielle, et toute la procédure dans ses recherches est en vérité historique. C'est à juste raison que l'on dit que la préhistoire n'est que la continuation rétroactive de l'histoire.

Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији

Игра у животу Поречана није само средство да се у тренуцима доколице да̄ видног израза добром расположењу; она код њих значи и нешто дубље, нешто што задира у њихов духовни живот, што даје извештајан смисао њиховим колективним тежњама, што је тесно везано за дане када они у заједници прослављају Бога и разне светитеље. Према томе, народне игре у Поречу могу се поделити у две групе: у прву спадају оне које се изводе у свакој прилици, и које служе играчима искључиво као средство за разоноду; у другу спадају оне које се изводе само о извесним празницима као што су Ускрс, Св. Јован и др., и које имају, поред разоноде, и другу сврху, други смисао.

Група празничних игара у Поречу пружа могућност поређења са празничним играма на Косову.¹⁾ Извесна подударана у облицима игара, тако исто сличност појединих мелодија, њихова архаична обојеност, „икање“ при певању, — речито говоре да је порекло традиционалних игара из ових области заједничко и врло старо. Осим тога, поречке празничне игре имају извесне везе и са празничним играма из Кичева, као и из неких других места и крајева у нашој земљи. Чак постоје слични примерци традиционалне игре и у других словенских народа. Због свега тога, а и саме по себи, поречке празничне игре необично су занимљиве.

Празник за који је у Поречу везан највећи број специјалних игара јесте Ускрс. Као на Косову, и овде је програм ускршњих свечаности тачно утврђен. Прва по реду, *Излагајте се [сви] кметом* из села Грељнице, јесте нека врста позива, или можда тачније — дозива. У кореографском погледу, о њој би се тешко могло говорити као о игри у правом смислу те речи. Држећи се за руке, невесте и девојке певају и корачају сасвим обичним, мирним ходом у десном правцу, при чему не воде рачуна о ритму својих корака. И сама мелодија *ад либиџум* указује на чињеницу да при извођењу те игре није много важно постићи

¹⁾ Види: Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI (1936). — Љубица и Даница С. Јанковић: *Народне игре*, II стр. 34.

апсолутну сливеност покрета и уједначеност ритма. Међутим, за Поречане је свакако од прворазредне важности да се та игра изведе неизоставно првог дана Ускрса после службе божје, у порти, пред црквом. У томе баш и лежи смисао ове празничне игре, која у целини, с обзиром на своје кореографске, музичке, етнографске и психолошке особине, указује на то да је она некада имала изразито обредни карактер. Уосталом, није усамљен случај да се женска празнична игра, у тумачењу те врсте, и у сличним околностима, прикаже посматрачу у тој светлости. Осим Косова, где се такво тумачење игре пренело са празничних игара и на световне, и постало *сџил* играња уопште, — и женско *Велигденско*¹⁾ оро у Лазаропољу и Галичнику изводи се на сличан начин, а нашло би се свакако и у другим местима и крајевима још примера. — Првога дана Ускрса, осим тога ритуалног позива, у Поречу обично не играју ништа више, већ само певају.

На други дан Ускрса после подне „икају“, тј. певају, уплићући у песму отегнуто, тонски неодређено, језовито „И!“ Према уверавању Поречана, не иче се на сваку песму, већ се зна на коју треба. Косовске, нарочито неродимске песме, одликују се тако исто тиме што се у њима јавља отегнут узвик „И!“²⁾ — Од игара, тога дана изводе жене и девојке *Калин, број*, у низу парова који стоје један испред другог; играчице од подигнутих руку у којима држе рубац за два угла, начине низ капија, односно неку врсту тунела, кроз који се последњи пар провлачи. То провлачење понови се више пута. Игру прати певање пара који пролази испод подигнутих руку, док остале жене и девојке прихватају сваки стих песме. Корачање играчица изводи се мирно, споро, обичним свечаним ходом. — Веома слична њој јесте ускршња женска игра из Неродимља на Косову: *Крош, крошњице*,³⁾ која се тамо изводи првог дана Ускрса, предвече. На исти начин играчице образују тунел, на исти начин се последњи пар провлачи. Једина је разлика што се при томе у неродимској игри не употребљавају рупци. Што се мелодија тиче, иако нису идентичне на Косову и у Поречу, ипак имају нечег заједничког у погледу склопа. — Једна варијанта постоји и у Срему. То је мешовита паровна игра *Вишњица*, са додатком *Ласџе, њроласџе*, у којој се испод подигнутих руку првога пара провлаче сви остали играчи и играчице. Ова сремска игра изводи се о ускршњем посту. О тој игри, као и о сличној из Русије,⁴⁾ раније је било више говора.

Другога дана изводи се и игра *Змија* (Изникнала коноплика). И у Кичеву је то женска ускршња игра, у затвореном колу, прошарана диа-

1) Љубица и Даница С. Јанковић: *Народне игре*, I, стр. 45; мелодија: Владимир Р. Ђорђевић, *Српске народне мелодије — Јужна Србија*, стр. 123, мел. 341 („Седнала Деспа“). — 2) Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II, Народне игре на Косову, стр. 38. — 3) Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II, стр. 92; мел. стр. 156. — 4) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI (1936). — Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II, стр. 46. — Антонъ Коципинскін: *Полвыи Сборникъ ма.лороссійскихъ народнихъ ѡбсенъ*. Кіевъ, Одесса, 1891.

логом. Осим играчица које су у играчком ланцу, постоје и три засебне улоге: једна девојка у средишту круга преставља змију, а две са спољне стране мајку и ћерку које преду. Док коло игра мирним, не много прецизним кораца тип „Леснота“,¹⁾ — „змија“ се прикраде, и уједе прво ћерку, а после кратког, узбудљивог разговора, и мајку. Завршава се тиме што све играчице нападну „змију“ и стану да је туку. Што се тиче песме која прати ову игру, она нема никакве логичке везе ни са збивањима у току игре, нити са приликом у којој се изводи. У њој се пева о неком младићу који се налази под високом конопљиком, како свакоме поручује да му дође мајка, да му донесе или пошље „воду“ и „лебац“. Међутим, песма која прати малочас описану игру *Калин, број* имала би много више везе са игром *Змија*:

„Калинчице, Малинчице!“
 Калин, број! Малин, број!²⁾
 — „Леле, мајко, лута змија!
 Приди, мајко, извади јо!“
 — „Страф ме, ћерко, изејет ме!“

Питање је да није у току времена извршена каква замена, па се текст једне песме везао за игру којој раније није припадао, док је игра, која је на тај начин у неку руку остала без текста, прихватила потиснуту песму оне друге игре. Било би пренаглашено тврдити са сигурношћу ма шта у томе смислу, али саме чињенице прилично говоре у прилог тој хипотези.

На други дан Ускрса изводи се и игра *Маски* [Мазге], која не припада групи орских, већ друштвених, забавних, драматичних игара. Али по томе што се и она о Ускрсу изводи неизоставно у црквеној порти, вреди зауставити се и на њој. Две девојке налазе се као вође на челу других девојака, које увршћене у два реда, иду једна за другом и престављају мазге. У порти седе мушкарци. Између вођа и мушкараца развија се овакав дијалог:

Вођи. Помози Бог!

Мушкарци. Бог ти помогао! Од кај идеш?

В. Од... Прилеп.

М. Што се мачиш [мучиш] вака?

В. И' водам маскиве, не мојам да и' повелам [укротим]; уили се [бесне су], несе самарени. Ергеле се пуштени. Сакам да и' коам [поткујем].

М. Ти од Прилеп идеш, има тамо налбанти [поткивачи]? Оти н' и' коа [зар их они нису потковали]?

В. Ја су и' водила, али не се нафаћа ова стока да и' поткоа [није се подухватио да ову стоку поткује]; па су чула оти овде имало чоек што ћ' и' поткоит.

Мушкарац узима дрво или камен и покушава да „поткује“ прву „мазгу“. Вођи се измакну. Прве две девојке пруже ноге али одмах почну

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, I, стр. 28–30; мелодија: Д. С. Јанковић, *Мелодије народних игара*, стр. 5. — ²⁾ Припев уза сваки стих.

да вриште и да се праћакају. То је знак на узбуну. Све „мазге“ као по команди нападну „налбантина“ и остале мушкарце у порти, јурећи их око дрвећа. Вођи се придруже, употребљавајући своје мотке. Мушкарци беже листом, осим оних који у селу уживају нарочити углед, као што су свештеник, учитељ, озбиљни домаћини и др. Младеж трчи док се не умори, или док им она игра не досади.

Трећег дана Ускрса пред свршетак весела изводи се женска игра у паровима *Самовили*. У њој учествују четири пара постројена наспрамно унакрсно. Наспрамни парови се размимоилазе десно и десно мирним, обичним корацима, певајући уз то песму о молбама које Маркова мајка, љуба и сестра упућују Самовилама да пусте Марка, обећавајући им његовог коња, његову сабљу и његову пушку. — У кореографском и етнографском погледу ова игра представља још једну јаку везу са косовским играчким предањем. Скоро на истоветан начин изводе се тамо: *Развијај се гором цвеш¹⁾* и *Сунце ми је на заходак¹⁾* као завршне саборске игре.

Осим поменутих ускршњих поречких игара, овом приликом задржаћемо се још на једној празничној игри из села Крушја, везаној за „женске водике“. Обичај је да о зимском Светом Јовану „славски кум“ зађе по селу и позива да му дођу увече на славу. У свакој кући мора по мало да окуси пасуља, кромпира, по коју паприку и др. Увече доцкан се код кума у великој соби као последња по реду, изведе игра *Ошошо*, после чега се гости разилазе. У игри учествују само мушкарци. У средини затвореног кола стоји пањ — *Њењушка*, тј. човек који је у тој улози. Играње је испрекидано дијалогом између једнога од играча који предњачи говором и певањем, и осталих учесника. Разговор тече овако:

— Ће го садиме?

— Ће го садиме!

— Пиперон?

— Пиперон!

— Отото! Отото! Отото! — На ту команду, без икакве музичке пратње затворено коло игра око „пењушке“ комбинованим скоковима, потскоцима и мирним корачањем. Разговор се наставља:

— Мажи [мушкарци]!

— Мажи!

— Поречани!

— Поречани! — Поново играју, али сад уз певање: „Ајде да го садиме, пиперон, Чоне!“ Играње је у ствари мирно корачање удесно. Даље стихове песме илуструју играчи мимичким покретима: сагињу се, кажипрстом десне руке боду према земљи као да копају рупу да би у њу ставили расад.

На поновну команду: „Отото!“ опет се изводи немо играње, а затим се разговор наставља:

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II; Народне игре на Косову, стр. 36. Описи: стр. 93 и *Народне игре*, I, стр. 55.

— Го насадивне?

— Го насадивне!

— Пиперон?

— Пиперон!

После тога играју певајући! „Ајде да го вадиме [залијемо], пиперон, Чоне!“

И по трећи пут на команду „Отото!“ изведу кружно немо играње, за којим долазе мимички покрети који треба да покажу заливање пања уз узвике: „Бррр!..“

Разговор којим се игра завршава у ствари је благосиљање обављеног посла, свих трудбеника који су у томе учествовали и целог села:

— Аирлија [нека је са срећом]!

— Аирлија!

— Да ивчекаме!

— Да ивчекаме!

— И в година [и до године]!

— И в година!

— Со се [целим] селски собранија [скупом]!

— Со се селски собранија!

Од појединих Поречана може се чути да ову игру тумаче као неку врсту молитве „да роди берићет, паприка.“ Данас у осећању народне масе из тога краја ова игра свакако не представља више то што је, можда, некада представљала; али је занимљиво да се макар и од појединца може чути такво тумачење.

Мотив о „сађењу паприке“, изражен мимичким покретима, веома је распрострањен. Има га и у Кичеву, и у Лазаропољу, и у Галичнику, и у источној Нишави, и у Бољевцу. Али, нигде извођење те игре није везано за какав празник, и нигде се игра не завршава благосиљањем: свуда је она само шаљива игра. Изгледа да се од свих познатих верзија, у поречком примерку очувало највише онога што је било непосредан повод да та игра постане, што је послужило као инспирација да се она уобличи, и што јој је дало специјално обележје једне радње која има дубљи смисао.

*

На основу свега, јасно је да везе Пореча са осталим крајевима у погледу празничних народних игара и извесних обичаја, нису ни малобројне ни незнатне. Ове везе нарочито су очигледне кад се упореде Поречка и Косовска кореографска област, колико у погледу мотива и облика, толико и у склоности ка мимичко-драмском тумачењу и у архаичној боји мелодија. Насељеници су у преношењу игара свакако одиграли важну улогу. Уколико има разлике у нијансама, оне су вероватно наступиле у току времена и под новим околностима. Али баш с обзиром на веома слабе саобраћајне везе између Пореча и Косова, које искључују готово сваки међусобни додир ових области (као што

би било, на пример, узајамно посећивање сабора на којима би народ обострано могао да посматра начин играња, облике и типове игара и обичаје), мора се истаћи да су у Поречу старе народне празничне игре и обичаји добро очувани. Пореч, који је у своме мучном пробијању кроз историју имао много тешких тренутака за време туђинске управе, одликује се изванредном виталношћу, необичном националном свешћу и готовошћу за подношење највећих жртава када је у питању српско име. Залажући се да то одбране, Поречани су успели да до данас очувају и све духовно наслеђе од својих српских предака, које је некада чинило суштину многих њихових животних потеза.

Даница С. Јанковић

Summary. — *Ceremonial (seasonal) folk dances in Porech (Southern Serbia).* The author, Prof. Danitza S. Jankovitch, takes into consideration some of the Easter and St. John folk dances in this part of Southern Serbia. Their main characteristics are: solemn, usually slow movements, dramatic elements (dialogue), mimic gestures (sowing, spinning, putting horseshoes on mules' legs), archaic tunes, etc. The Easter dances are performed mostly by women, and St. John dance *Ototo* by men.

There is a resemblance between the Porech ceremonial dances and these in the Kossovo and Kitchevo districts. Even seasonal dances in Russia (Ukraine) have some similarity to these in Porech.

Папуције у Скопљу

Одувек је Скопље било велика и знатна трговачка варош. Скопље је, поред тога, било престоница многих српских владара и многољудно место. У 15. и 16. веку Скопље је чувено као напредна трговачка и индустриска варош. Седам стотина кожара учињају врло добру кожу у дугачким каменим коритима на Вардару и тај се скопски кордован извозио у стране земље. У 16. и 17. веку Скопље тргује са Београдом и Солуном, па чак и са Анконом и Млецима. Саобраћај са Солуном вршио се Вардаром на чамцима и сплавовима. Нарочито је била жива трговина кажама. У 19. веку велику трговинску важност за Скопље имао је солунско-босански друм који је спајао Солун са Сарајевом. Осим тога, Скопље је у то доба било у трговинским односима и са Скадром и Јадранским Приморјем. Скопске табакхане (кожарнице) радиле су до пред крај 19. века.¹⁾

У граду са тако развијеном трговином веома је напредовао папуциски занат, који је у то време један од највећих и најпознатијих. Папуције су радиле некада тако добро да су морале увозити сировине за своје израђевине. А знатан део тих израђевина извозили су у околне вароши, па и у Босну.

За питање о пореклу тога заната важно је истаћи да су у почетку папуче израђивали само Турци, а тек доцније и хришћани. Према томе, вероватно је да су Турци тај занат донели или су га преиначили, ако га је било у Скопљу пре њихова доласка, и забранили претставницима других вероисповести да се њим баве.

Као и већина осталих оријенталских заната, папуциски занат изумире: пре 30—40 година он је био на врхунцу своје моћи, а тада је почео постепено да опада.

Проучавањем папуциског заната и еснафа бавио се М. Веселиновић, који је о самом занату изнео мало, а више о еснафима и то уопште о еснафима у Скопљу²⁾. Јован Хаџи Васиљевић дао је опис и папуциског заната³⁾. Тај опис није путпун, а сем тога има и нетачности.

¹⁾ *К. Н. Косајин*: Наши нови градови на југу (Београд 1922) 13—25. — ²⁾ *М. В. Веселиновић*: Занати и еснафи у Скопљу. Годишњица Н. Чупића XV 223—242. — ³⁾ *Ј. Х. Васиљевић*: Скопље и његова околина (Београд 1930) 93—98.

У овоме раду износим податке о папуциском занату у Скопљу по својим испитивањима¹).

Радионица, алаг и рад. -- Папуције у Скопљу радили су свој занат у „Папуциско Одларе“²), које и данас постоји на левој обали Вардара,

код градског трга, на углу Рашке улице (река Серав) и улице Краља Милутина. Папуциско Одларе (сл. 1.) има облик правоугаоника са два улаза, главни на који су улазиле и излазиле муштерије, и споредни за папуције. У средини је бунар а у његовој близини велики чардак, на коме су у летње доба спавали бећари (нежењени мајстори). Ту су се, осим тога, скупљали

1. Папуциско Одларе.

о празницима или када би свршили посао, певали, играли и веселили се. Пошто су дућани свуда у наоколо, испред свакога има „бафчиче“ са разноврсним цвећем које су чираци тога дућана морали неговати. У „бафчиче“ су они спавали лети.

У „Папуциско Одларе“ било је 14 радионица (папуциских дућана). Како су изгледале те радионице показује слика 2.

Данас има само две обновљене радионице. Свака се радионица састојала од три одељења: избе (подрума, приземља), уцаре (собе) и предуцаре (претсобља). Радионица је

2. Папуциски дућани.

била подељена у четири дела ; у сваком од њих био је по један мајстор. Деоба није била изведена никаквом преградом нити је чиме обележена,

¹) За податке имам да захвалим највише свом деди, који је раније био папуција и г. Ђорђу Илићу који и данас има радњу у Папуциском Одлару. — ²) *одалар* — собе (турски *ода*, соба, у множини : одалар).

него је сваки угао, обично једну четвртину одаје, заузимао један мајстор са својом тезгом. Мајстор је имао калфе и чираке. Радионица је добијала назив по имену најстаријег мајстора.

Седело се на рогожи. Сваки мајстор имао је *џезгав* где је стављао своје израђевине да се „проветријат“, а после их ређао на полици за продају. Два мајстора

3. Унутрашњост радионице.

никад не раде исто, него док један израђује ципеле, други прави чизме, трећи еменије, четврти памби итд. (сл. 3). Иако су папуције радиле много, нису никад имали времена да направе папуче и за себе. Отуда изрека „Танеица со чизми, Тане бос“. У свакој радионици било је преко 15 радника. Према томе, у целом Папуциском Одлару ра-

дило је преко 200 радника. Зими, све до Ђурђевдана, радили су у приземљу, а лети у соби и претсобљу. За време рада певали би своје занатлиске песме.

Папуције су употребљавале овај алат: *џезгав*, округло сто од ораховине; *штицу* (штица), од дрвета, 3—4 см. дебљине, облика правоугаоника, на којој се разапиње мешина пре него што се од ње почињу да кроје папуче; *џајуциску иглу*; *џидле*, нарочиту справу састављену од двеју дасака која се употребљава при шивењу папуча; *шило*; *укивач*, мање шило; *бичкију*, нож за кројење; *дикиш*, нож дугуљастог облика који служи за кројење; *мушћу* за чукање место чекића; *кашикмајак*, дугуљасту справу којом су трљали ђон одоздо да би добио сјај а, поред тога, мајстори су њиме ударали калфе и шегрте по ногама када би нешто скривили; *левгер*, дрвену справу која служи за глачање папуча; *чекеџик* за стављање папуча на калуп место кашике; *ћунћу* за шарање папуча; *мермер* за трашење коже; *белегију* за оштрење пожева; *шћеку* „за поддикиш“ — за глачање ивица на папучама; *клевшћи сћари* за вађење клинци; *куку клешћи* само за „вађење од калап“; *алци* за вађење и стављање на калуп; *калаји*, и то: а) „калап за селски папучи женски и за прчасти старовремски кондури“, б) „калап за прости“ (простију обућу), в) „емениски калап за мушки еменији“ и г) „стар калап за опинци“; *лиму*, справу која служи за глачање „топука“ (пета); *расћу*, дугуљасту справу с једне стране испупчену а с друге издубљену на којој су рунице. Испупчени део служи за стругање чивија

оздо на ђону а други, издубљени, служи за глачање ивица; *дулџију* за глачање; *ѿердафагач* за пердашење папуча и *ендезел'к* (за чување „ендезиња“) обичну дрвену полужицу на којој се после свршетка кројења стављају „ендезиња“ или теркои или кронки.

Са овим алатом папуције су израђивале „старовремски еменији“, „прчasti старовремски кондури“, папуче, чизме, „црвени отворени еменији“, „црвени памби за деца“, „чипили“, „ачик кондури“, „битевији“, „биркатлији“ и „опинци“. У почетку су израђивали само папуче и чизме, а доцније, од шездесетих година прошлог века наовамо израђују се: „чипили со висок топук“, еменије, ачик кондури, битевији, биркатлији, памби, опинци итд.

Коже потребне за ове врсте обуће израђиване су у Скопљу или су доношене из околних вароши. Мешина и сафтијан израђивани су у Скопљу, а сафтијан је добављан и из Призрена. Највећа табаана у то време која је снабдевала скопске папучаре била је табаана Луке Петровића у Призрену.¹⁾

Израђиване су две врсте папуча: „шијани папучи“ и „папучи со чивији.“ Црне папуче, које су носиле обично старије жене, биле су коване „со чивији“, а жуте и црвене, које су носиле млађе хришћанке и муслиманке, биле су шивене.

Коване црне ѿаџуче праве се на овај начин. Најпре се кожа и мешина потопе у воду, да би мало омекшале. Ово се ради за сваку врсту обуће. Онда се узме терк (мера) који се жели и скроји једно парче од мешине и једно парче од „мукава“ (картона). Парче од мешине мора да буде мало веће да би се могло свуда унаоколо подавити преко картона и облепи се спремљеним лепком (лепак се прави од обичног обућарског ћириша). Раније, док није постојао ћириш, употребљавали су обично брашно помешано са водом. Затим се ова кројка од картона са мешином стави између џидлиња и пошто се притисне међу коленима шије се унаоколо са две игле (по једна игла у свакој руци). Кад ово буде готово, ставља се „камила ђон“ и меће на калуш. Ђон се кује

¹⁾ Мешина се израђује од овчије, а сафтијан од јареће и козје коже. Сафтијан је много јачи и издржљивији од мешине и употребљава се за израду чизама: Мешина је природи танка и да би очврсла и одебљала израђује се „со руш“. Руш се добавља из Ђакова. Призрена и Пећи. Пошто се наређа наизменично ред траве и ред мешине, остави се да тако стоји 15 дана и после тога мешина је готова за употребу. Она је беле боје па се после помоћу нарочите мешинске боје може да бојадише онако како се жели. Мешина у та доба плаћала се 6—8 гроша по комаду, а данас 40 динара килограм. Парче сафтијана стајало је 20 гроша а данас 50 динара килограм. Скопље је извозило сафтијан у све околне вароши, па чак и у бившу Аустро-Угарску. Трговци из Скопља, Приштине и других околних вароши трговали су највише са Солуном. Тако се из Скопља за Солун извозио сафтијан, а отуда се у Скопље доносио „камила ђон“, који је био много простији од оног који је доношен из Александрије. „Камила ђон“ се израђује од камиље коже „со паламут“ (нека врста дрвета). Један комад такве коже стајао је у то време 80, 120, 150 гроша. Више се та врста ђона не добавља, него се употребљава „воловска“ и „биволечка“ кожа.

„со чивији“, које су у почетку правиле саме папуције и то од дрвета, а доцније их замењују чивије од гвожђа. После се ставља топук који се бојадише карабојом (зрнца зелене галице која, када се растопе у води, дају смеђу боју). Осим тога за бојадисање ђона употребљава се и нарочита течност „руи“, коју су узимали из табхане. Напоследку се глачају „со кашикмаик“, изваде из калуца и суше.

Шивене ђајуче израђују се овако. Од савтијана се скроји лице а од мешине астар (постава), затим дође „укле“ од мешине и то се сада назива „саја“, која се шије између „џидлиња“ са две игле. Затим се дођа ђон „со сууланец“ (смеса од уме и мешинских отпадака) и мешина и шије се „на нога со падвал“ (тј. ноге се претходно вежу мешином). Ово се сада назива „олтан“. Све се ово ради с наличја, затим се окрене с лица, стави на калуп и мете се друго „укле“ од липове коре. Напоследку, пошто се испердаши „со кашикмајак“, извади се из калуца и остави да се суши. Готове папуче су се продавале по 4—8 гроша један пар.

Чизме су израђиване од црвеног и жутог сафтијана, ређе од црног. Биле су спреда више и допирале су до колена а позади за два до три сантиметра ниже. Израђиване су на овај начин. Најпре се скроји астар од мешине а одозго дође сафтијан у којој боји се желе чизме. Унутрашњост се испуњавала „фурдом“ (отпацци од различитих материја). Све се шило руком, јер машина у то доба није било. После овога стављане су на калуп и место потпетице метана је проста „налча“ од гвожђа са три рупице, слична потковици. Затим су чизме пердашене „со пердашагач“, скидане с калуца и сушене. Један пар чизама продавао се за једну мецедију (20—25 гроша).

Еменије су израђиване од црвеног сафтијана („лојки“). Прво се скроји астар од мешине а оздо дође ђон, то се стави на калуп и унутрашњост испуни „со сууланец“ на исти начин као и код папуча, од којих се еменије разликују што немају укле од липове коре. Плитке су и без „топука“ (потпетице). Цена им је била 4—8 гроша пар.

Ачик кондури су се у почетку правиле од призренског сафтијана, доцније се употребљавало „вакето“ (врста простије коже), затим „видело“ и у најновије време бокс. Испод сафтијана дође астар а оздо ђон, који се кује укивачом и чивијама од дрвета. Затим се ставља топук од „мукава“ а озго једно парче од ђона које се причвршћује „со штефлиња“ (ексери без главице). Затим се топук глача лимом па растом. Ђон се одоздо посипа претходно течношћу „кетре“ (кетре се прави од прашка у виду белих листића, који се, када престоји у води 24 сата, растопи и добија се густа љигава смеса) па се пердаши „со пердашагач“. Ивице се глачају „со џам“ (обично дебље стакло) и „со џамђајат“ (Glaspapier). Онда се карабојом премаже ивица свуда у наоколо, изваде се кондуре из калуца и суше, пошто се претходно „дулпијом“ изглачају чивије изнутра. Један пар кондура продавао се за 10—12 гроша.

Бишевији (дубоке и плитке ципеле) праве се на исти начин као и „ачик кондури“. Цена им је била 15—20 гроша пар.

Црвени ѓамби за деца прављене су од црвеног сафтијана на врло једноставан начин. Продаване су по 2 до 2, 5 гроша пар.

Прчасџи сџаровремски кондури прављени су од црвеног сафтијана. За младу су још биле извежене и ишаране л'скавцима (шљокицама). Везле су их само жене. Биле су „ачик“ (плитке) са петом високом 4—5 см. Цена им је била 15—20 гроша пар.

Биркашџији (плитке ципеле) са петом високом 2—3 см. прављене су од камиље коже. Ове су ципеле без астара, јер је сам ђон прилично дебео. Цениле су се 20—25 гроша пар.

Оџинци су израђивани од камиље коже. Наоколо је био „биљак“ (нека врста украса) и каишчић за закопчавање. Опинци су као и еменије пуњени „со судланец“ и немају потпетице. У почетку су их израђивали само Турци. Папуције нису смеле јавно израђивати опанке, јер је тај посао припадао сарачком еснафу.¹⁾ Опанци су продавани 8—12 гроша пар.

Данас се израђују само папуче, ципеле и сандале. Раније се све израђивало руком, данас пак помоћу машине. Ципеле су се почеле у Скопљу израђивати пре неких четрдесет година; први их је почео радити Станко Атанасовић Лулиш, родом из Скопља. Он је живео неко време у Београду, где је изучио занат и пренео га у Скопље. Други је Косто Нишлија, који је био калфа код Станка. Неки Селаниклија пак први је из Солуна у Скопље донео „калоши“, које су претходници данашњим каљачама.

Радило се по поруцбини и за пијацу, а израђевине су продаване у месту или у околним варошима: Гостивару, Тетову, Кичеву итд., али највише на Косову и у Босни. На панађуре у Велесу, Гиљану, Куманову, Бујановцима, Прешеву итд. који су одржавани сваке године и трајали обично по неколико дана, долазили су трговци из Скопља и из других околних вароши и продавали своје израђевине. На те панађуре су папуције доносили своју робу а продавали су је и трговцима који су са стране долазили у Скопље, куповали од њих папуче и носили у своја места.

Занатско особље и организација. — Шегрт се назива *чираком*. За шегрте су узимана деца већином са села, а било их је и из вароши, нарочито из Дебра. За време шегртовања родитељ је своје дете хранио, облачио и око издржавања доста трошио.²⁾

¹⁾ Једном кад је долазио садрезам (изасланик царев) с војском, око 1826 године, тражио је од скопских сарача на брзу руку опанке за своју војску. Али како сарачи нису могли свршити посао на време, садрезам нареди папуцијама да му тај посао сврше. Папуције подмире војску опанцима и од тада и они добију право да израђују опанке. — ²⁾ О гоме ми је један стари папуџија испричао ово: Имао отац два сина. Једнога је дао у варош да учи занат а други је остао у селу да оре и помаже оцу. Први је учио занат, отац га је морао хранити и облачити и док је он усавршио занат и почео сам да зарађује, отац је пуну торбу новца потрошио. Отуда и пословица: „Шњило ралото надорало ама пунa торба испразнило“.

Дете ступа на занат кад напуни 8—10 година и од њега се тражи да буде здраво и паметно (разборито). На породицу се није пазило. Чешће пута родитељи су, да би им син што боље научио занат, давали мајстору „мито“: сељаци у природним производима (жито и слично), а родитељи варошке деце новац. Сиромашни пак чираци, чији родитељи нису имали новаца да плате мајстору, „ће робујат“. Шегртска служба траје обично 2 до 3 године. Ако за то време шегрт учини какву штету, мора је платити ако је имућан, а уз то бива и изударан, а ако није у могућности да штету надокнади, кажњаван је само батинама. Ђефил (јамац) се није тражио за случај да шегрт напусти мајстора.

Дужност је шегрта да ујутру порани, да почисти радњу и донесе воде, а у подне да донесе ручак мајстору. У кући мајсторовој морао је прати судове, помагати мајсторици приликом кувања ручка, чувати децу итд. Морао је да ради све што му се нареди а учење заната долазило је на последње место. Прва казна, ако шегрт нешто скриви, била је „тепање“ -- „ћутек“ (батине), а за већу кривицу могао је мајстор да га отера. Шегрт служи без награде. Само би о великим празницима (о Божићу и Ускрсу) добивао као бакшиш један пар папуча и „еден металик“.

Први шегртски радови почињу сукањем конца, а затим му дају да шије лакше ствари. Шегрт је потчињен калфи. Кад мајстор није у радионици, калфа га заступа, и шегрт мора њега да слуша као и мај-мајстора. У случају да мајстор умре, шегрт, иако је ступио код другог мајстора, дужан је да првога спомиње и одаје му пошту, јер га је он научио првим почетничким радовима. Ако би мајстор радњу напустио, његова је брига била да шегрта намести код другог мајстора. У том случају шегрт и даље сматра првог мајстора као правог и дужан је, кад се буде женио, да да бошчалук и њему, јер је „мајсторот повреден и од татко му“. После три године шегрт постаје калфа. Тога дана он купи оку ракије и почести све мајсторе у радионици.

Калфа је морао код једног мајстора провести уговорено време, обично од Ђурђевдана до Митровдана, а после је имао права да пређе код оног мајстора који би му дао већу плату. Прве године службе калфа је добијао 50 гроша и храну. Идуће године добијао је 100 гроша а затим му се из године у годину „ак“ (плата) све више повећава, тако је, ако у једној истој радионици остане више година, могао имати и до 1000 гроша. Ако би калфа својевољно издангубио од рада, онда му је мајстор одузимао од плате. За мању кривицу калфу је кажњавао мајстор, а за већу се калфа предаје нарочитом суду који се звао *лонца*. Овај се суд састојао од десет чланова. Први је *ћаја*, нека врста надзорне власти над еснафом. За ћају се бирао обично угледнији Турчин у граду, он је у еснафу наследан, а кад нестане наследника, еснаф бира другог Турчина. Други је *устџабашија* који се бира сваке године о еснафској слави. Устабашија је из реда мајстора. Треће лице је *чауш*. Он је примао од

еснафа 50—60 гроша годишње. По занату био је папуџија и остајао је више година као чауш, ако је добар. Идући од мајстора до мајстора он прикупља новац за славу и предаје га устабашији који купује све што је потребно и то предаје домаћину који се бира сваке године.¹⁾ Четврто се лице узима у управу еснафа из почасти, и то обично од угледнијих и богатијих занатлија. То је *калфабаша*. Пети је *бећарбаша*. Остали чланови су мајстори тога заната. Сви они заједнички одређују казну калфи од којих је најобичнија била „ћутек“ — „фалака“.²⁾

Ако мајстор учини какву неправду калфи, овај купи две оке ракије и части све чланове редом. За већу кривицу мајстору се покрије „тезгав со фута“ (кецеља која му служи при раду) и он не сме да ради онолико дана колико му суд одреди. Ако је кривица мања кажњаван је да не ради један дан и да плати еснафу 10 гроша. Највећа казна била је да не ради пет дана и да плати 50 гроша.

Мајстор не сме да спречава калфу у женидби. Али и после женидбе он остаје калфа као и пре, „калфа не може да биде ништо повише“.

Да калфа постане мајстор треба да ради најмање пет година. Када се усаврши у занату, одлази устабаши и, пошто му пољуби руку, рекне: „Денеска сакам да бидам мајстор, и ти да ми викнеш мајстори“. Сам он доноси устабаши вино, ракију, шећер и леблебију, јер „ће се праи веселба“. Неке мајсторе позива он сам речима: „Елате да пијете ракија зашто мајстор ће станам“. Када дођу сви чланови еснафског суда и сви мајстори, прилази калфа најпре своме мајстору, пољуби му руку и пружи чашу ракије. Затим прилази ћаји и устабаши, па свима осталима редом. Том приликом ћаја добија још као бакшиш оку кафе и 100 гроша који улазе у еснафску касу. Син плаћа упола, дакле 50 гроша, а унук четвртину. Са новцем што се добио те године од произведених мајстора прави се „еснафски тестир“ — весеље. Сви су одлазили ван вароши у поља Тафталице, Козлије и Тасино Чесмиче (чувена места у околини Скопља) где би ручали и веселили се од јутра до мрака. Том би приликом мајстор и његов калфа, који се производи за новог мајстора, изменили бакшиш; обично се *басма* (врста простије тканине) пребаци и једноме и другоме преко рамена, што они преко целог дана чувају и не скидају. Када се весеље сврши сви се разилазе.

Један мајстор може да држи онолико калфи и шегрта колико може и хоће. Нови мајстор има иста права као и стари само мора поштовати старије.

Папуџиски бећари били су кицоши: „све у чова и срма“ обучени. Ниједан папуџија није хтео да се жени док не заради најмање педесет

¹⁾ Спремљено жито узима чауш и са котлом у руци одлази од дућана до дућана да сваки узме од славског жита. — ²⁾ Фалаке су нарочита дрвена справа на чијој се средини налази конопца којим се везују ноге и дижу у вис, тако да глава остане доле. Сада један удара по ногама штаном онолико пута колико је осуђено а други броји. Обична је казна била 15—20 „штана“ (ударана). За већу кривицу суд је имао права да калфу избаци из еснафа.

лира, толико колико му је потребно за женидбу. Папуџија девојку без мираза никад неће да узме, јер „папуџији се женски мирашчији“, и обично су ишли жени у кућу као домазети.

Када мајстор хоће да се жени, сви његови другови бећари међу собом скупе новац и купују му поклон. Ако случајно неко неће да иде на свадбу, бећарбаши је дужност да га присили. Обичај је да бећарбаша „бања“ у Врдару на „Водице“ (6. јануара) све оне младожење који су се у прошлој години оженили. Бећари и еснафлије са бећарбашом на челу направе китку од босиљка и сџу.¹⁾ Сџу узима ћаја и пошто је претходно положи на киту босиљка, предаје је бећарбаши на чување. У поворци напред иду свирачи, за њима бећарбаша који носи китку са сџом, затим младожења и сви остали. Када стигну на Вардар, прскају младожењу вардарском водом с оном окићеном китком. После тога враћају се сви младожењиној кући где добијају кафу. Млада дарује бећарбашу марамом а младожења му даје 20 гроша које сви заједнички поделе.

Ако се деси да мајстор умре, удовица је настављала рад свога мужа. Она тада узима једног „ишчију“²⁾ или пак сам калфа наставља рад а мајсторица га надгледа.

Дневно се радило 16 сати; почињало се у 3 сата ујутру и радило до 8 увече према лојаној свећи која се стављала на ћерамиду или на „упајче“ (врсту светњака у који се свећа утврђивала) и „чирак“. „Подранци“ су почињали од Св. Илије, тј. кад изађу дрењине. Мајстор тада купи оку дрењина, однесе у радњу и раздели калфама и чирацима. Сви знају да од тога дана треба да почну подранци (раније да се ради). Подранци су трајали до Ђурђевдана. За све време сви су спавали у изби тј. ту где су радили.

Ишчија ради само у радионици са платом од 5—8 гроша дневно. Он је у ствари мајстор који нема новаца да отвори радњу, али се поштује као мајстор. Ишчија се храни од своје плате. Он може да прелази својевољно од једног мајстора другом, према томе ко му да већу плату, док калфа и шегрт на то немају права. Конкуренција у то време није постојала.

Еснафлије су се међу собом веома помагали. Са табацима су живели у пријатељству, а са ћурчијама су били вечито у завади. Ниједан ћурчија није смео да прође кроз Папуџиско Одларе, јер би га ови гађали папучама. Били су весељаци, волели су шалу и смех. Девојка није могла да прође кроз Одларе а да јој не добаце коју реч.

Папуџије су се служиле својим тајним језиком који нико други није могао да разуме. Тако су Србе називали „жнеалима“, Грци су били „сит-

¹⁾ Сра се састоји од неколико реда дуката (може да буде до 5 дуката) које су скупили еснафлије међу собом, или су је пак најмили од златара за тај дан. — ²⁾ Мајстор који ради под платом.

новерци“, Власи „антеријата“, Рус „кожувар“, Бугарин „дебелијот“, Турчин „манукот“ итд.

Ево неколико примера папуциског тајног споразумевања: Етего манукот се гури (Турчин долази). — Главитијот се гури, неаћуте (Чорбаџија иде, ћутите). — Не сајкалите, манук се гури (Не говорите, Турчин долази). — Ораси! Скраћеница која се употребљава када је Турчин толико близу да немају времена за дужи разговор и да треба сви да ућуте). — Манукот ќе калоса кашикмаик (Шегрт ќе добити батине). — Се трза манукот, ќе се пуни дупки (Муштерија долази, биће доброг пазара. Дупки значи: „стока“, роба). — Ај ќе се гуриме (Хајде да идемо). — Ја ќе ћутам, не се гурам (Ја ћу да останем, нећу да идем). — Кога си се дотрзал? (Кад си дошао)? — Сум се дотрзал у пет саатот (Дошао сам у пет сати). — Што дотрза? (Шта си донео). — Што лева? (Шта си узео?) — Главито (велико), чевик (мало), скивај (гледај), левај (узми), — Што калосаш? (Шта једеш)? — Што ордесујеш? (Шта пијеш)? — Ај да го копсаме манукот (Хајде да избијему оног човека). — Нерен је манукот (То је рђав човек). — Да не те скивне манукот кога ќе леваш (Да те не опази човек кад ћеш да узмеш). — Манукот се гури, буши (Човек долази, бежи). — Ако те скивне, ќе те ископса (Ако те види, избиће те). — Скивни је мануката, што је апсика (Погледај ону девојку, што је лепа.) — Слнце пече а пила не сече, манче клечи над глава, ја побргу стемни се ја стреси ме (Сунце пече, пила не сече, мајстор стоји над главом, или нек се смркне што пре или нек ме ухвати грозница).¹⁾

Еснафска слава. — Папуциски еснаф слави св. Спиридона. — Блажо Фуфич Развигора² старец од 84 године, из Скопља, каже: „Св. Спировден го измислил тој занат. Папуциски занат, прича он, од век је од Св. Спировдена останат и у Цариград је занатот папуциски запишан со златни слова у ћутук. Св. Спировден бил мудра глава“. — Једнога дана седећи и размишљајући, дошао је до идеје да направи папуче. Што је наумио, то је и учинио, и тако су постале прве папуче. Од њега су видели његови другови а затим остали, и тако се овај занат све више ширио и напредовао. Папуџије славе св. Спиридона „зашто он бил главата на папуџиите“, „и све што работи со чекич го слави св. Спировдена“.

Св. Спиридон „бил нос“, тј. без браде и бркова. Једном се договореле деветоро мајстора папуциских са св. Спиридоном да иду у Солун „по стока“. На путу сврате у један хан да се одморе. Како су се његови другови стидели да иду с њим што је био носав, одлуче да га ту оставе и сами да продуже даље. И док је св. Спиридон још спавао, заклали су му коња и магарца и тиме се осигурани да их он не може

¹⁾ Овако су се споразумевали калфе и чираци меѓу собом. — ²⁾ Први му је на димак од папуџија јер је сваки од њих имао свој надимак, а други је надимак добио што је био чувен са својим песмама и причама.

стићи. Ујутру св. Спиридон рече слуги да оседла коња и магарца, а када сазна да су заклани, нареди да им главе састави. Слуга у брзини промени главе, тако да је коњ добио магарчеву главу а магарац коњску. Св. Спиридон их благослови и оба оживеше. Верује се да одатле воде порекло м'зги (мазге). Пошто су их изжахали, стигну осталу деветорицу на једној пољани како ручају. Тада им се св. Спиридон обрати речима: „Вија бегате од мене зашто сум ћос“ и истовремено се ухвати за браду и када је превукао руком прво до прсију, упита их: „Доста ли е волку“, затим поново повуче руком до струка и поново их упита: „Доста ли е волку“ а они сви једногласно одговорише: „Доста, доста св. Спириден“. И одједанпут брада му порасте до појаса. Исто то уради са брковима и бркови му порасту до ушију. После тога узео је једну печену циглу и пошто је мало притиснуо једном руком, вода се одвојила и потекла на земљу, пламен је избио на више а земља му је остала у рупкама. Затим је у једној плетеној корпи донео воде а да ни једна кап није пала на земљу. Од тога дана је св. Спиридон постао „чудотворец“.

Припреме за славу врше се на недељу дана раније. Чауш са још једним мајстором одлази од дућана до дућана и прикупља прилог за славски трошак. Он бележи у папуџиски тефтер колико му гроша који да. Прикупљени новац предаје устабашији, који купује пшеницу и остало за славу што предаје домаћину.¹⁾ Тада настају припреме код домаћина. Позивају се девојке из комшилука да чисте пшеницу и ораје. Неке долазе и саме да помогну „за здравије“. Ако домаћици нема ко од рођака да помогне, позивају се једна до две жене. Њима се плаћа за то 5—10 гроша из еснафске касе. На један дан пре славе ове жене морају устати пре сунца, тако да до подне жито буде скувано. Пошто одвоје (процеде) зрна за кољиво, од червиша праве чорбу и то на овај начин: истуцају орах, препечени симит (пексимит), каранфил, дарчин (цимет) и шећер, па пошто одвоје у један котао од червиша, ставе унутра шећер и по мало од осталих ствари. Затим чауш са котлом у руци одлази од мајстора до мајстора да сваки по мало сркне од чорбе „за здравије“. Ако који од мајстора жели од чорбе да носи кући својој, пошаље чирака са котленцетом домаћиновој кући да узме чорбу. Праве се три кољива. Једно очи славе носи у цркву „млад мајстор“ који је те године произведен. Друго кољиво се носи на сам дан славе, а треће задржава домаћин за себе и за госте. На дан славе све папуџије одлазе у цркву а затим праве „визите“ по кућама. Тако је било раније а данас се сви скупљају у једној кафани и ту међу собом честитају славу.

Сваког лета папуџије су са својим породицама проводили по једну до две недеље у манастиру Св. Пантелејмона ради одмора.

¹⁾ Домаћин се бира сваке године приликом еснафске славе.

У слободним часовима папуције су се сами забављали, играли и певали песме које су сами стварали. Ево неколико таквих песама:

Оздола идат бећарите,
 Најнапрет ми је Јане Штијанец,
 Јане Штијанец немсчка чакија,
 По него ми е Коте папуција едренска кутија,
 По него е Аце папуција т'нка бедевија,
 По него е Трајче кочорап,
 По него ми е Јанакија папуџији,
 А по него Андон папуџија,
 По него е Ристо папуџија.
 На врата ми стоеше Савка Скаричова!¹⁾
 Добро јутро, дилбер Савко Скаричова!
 Дај Бог добро, Јане Штијанец!
 Што сте толку пораниле,
 Вие бећари папуџиски,
 женски мирашчији,
 Ја уште несум обрас измијана.
 Ајде, ајде, дилбер Савко,
 Денеска се женски волниц
 Мија ће те попрскаме.
 Па љи Савка ниџ послуша

Па си тргна на Вардар
 Да измије бело лице.
 Викнава бећарите песма да појат:
 Ја изми бело лице, дилбер Савко?
 Ајде сега дома да идеме,
 Дома да идеме, златко да земеме.
 Бегајте отука, бећари папуџиски,
 Ја не сум спремана за вас,
 Мојте дарови се за дилбер Аци Никола.

Бољна ми лежи Ленка Трајчева,
 Ленка Трајчева Кочорапова,
 На балкамче пот ландарче.
 И замјна немзинијот ашик Петракија.
 Стани ми Лено, стани ми душо,
 Да идеме на гости,
 У чичка ти Герасима.
 Мене ми е стра од чичка ми,
 Од чичка ми Герасима.
 Зашто пије многу љута ракија...

(Песма посвећена неком Стојану папуџији који је погинуо).

Стојан има деветина браћа,
 Пукна пушка у гора зелена,
 Та удари Стојан бајрактара,
 Викна Стојан негово дружина
 А дружина, мили мој дружина,
 Сос саблите гроба да ми копате,
 Со пушките мене да носите,

На главата чешма направите,
 Од чешмата вода да пијете,
 На срцето лоза насадите,
 Од лојзата гројзе да јадете.
 На нозите бајрак да врзите,
 На бајракот коња да врзете.

На балкам ми седеше Еленка Нишлиова, Ашикот го чекаше, Коцета Тетовчето папуџичето
 На балкам ми седеше, ашикот го чекаше, Ћитка ландер береше, на Коцета е даваше.

Милето на Џајкови, оварда без петпари,
 Кафеане отиде, пресна бира пиеше,
 Васке, Васке, ај да бегаме,
 Душо, душо, ај да се земаме.
 Пресна бира пиеше,

Пари нема да плати,
 Палто реим остави.
 Васке, Васке, ај да бегаме,
 Душо, душо, ај да се земаме.

(Милето на Џајкови, папуџија, био је син Хаџи Џајка, папуџије).

Тина мајка љуто к'лне:
 Да би, мајко, ослепила и онемела,
 Зашто ме даде на далеку преку Вардар,
 Преку Вардар, Пајку—маале,
 Пајку—маале за Аци Димка папуџија,

Стар удоец трежоженец?
 Мајка ћерка утишава:
 Ако Тинко, ако ћерко,
 Ако је стар удоец трежоженец,
 Аци Димко ми е папуџија парајлија,

¹⁾ Савка Скарин је из некада чувене трговачке куће Скарини, која се је у Скопље доселила из Сарајева.

Он ми носи мор долама,
Мор долама срмајлија,
Срмајлија сај од срма пуца,
А на девојка срце штуца.
Пусто мајко останало богатство то,

Еч неје слика спроти мене,
Душата му смрди на сено скапано,
Брадата му боцка како на еж боцките,
Нејјум го мајко, нејјум Ади Димка стар
уодес.

Папуџиски еснаф има један свој тефтер који служи од 1890 год. Тефтер је на чувању код устабаше. У њему су они уписивали датуме када је који калфа произведен за мајстора, колико је платио том приликом и ко му је ћефил.

Тако су 1890 год. произведени за мајсторе: Тоне Илчев, Блажо и Трпе Јованов и Атанас Аврамов. 1891 год. произведено је за мајсторе пет калфа, 1892 четири, 1893 осам, 1894 шест, 1895 два, 1896 осам, 1898 шест, 1899 два, 1900 три, 1901 три, 1902 четири, 1903 три, 1904 два, 1905 осамнаест, 1906 два, 1907 три, 1908 шест, 1909 један, 1900 шест, 1911 два.

Начин на који су радили види се из ових неколико примера:

„1890 ноември 1 ден како искача мајстор атанас аврамов от поречанец плаћа у еснаф мајсторлук 100 гроша кефил никола“.

„1892 августа 26 ден тонче апостолов како искача мајстор плаћа у еснаф мајсторлук гроша 50 остава дужен уште кусур педесет гроша кефил кочо стоианов за останалите педесе гроша за четири месеца да ги плати“.

„1891 Новембрија 6 каквото искача мајстор Панче Димов от карадагливо маало¹⁾ кефил му е Горгија Илиов.

	100
дава	50
	50
1891 августа 26 теслим гр.	25
	25
	25
	=

„1905 година ноември 28 како искача мајстор Димче на Зафира дава гроша 50 кефия пане“.

Осим тога у тефтер су бележили и све оно што би потрошили у току године: за еснафску славу, за сиромашне калфе и шегрте, прилоге за цркве и манастире. Поред тога ту су уписивали и рачуне колико би потрошили о излетима, затим колико би новаца дали у зајам. Једном речи ту су бележили све што би дали или узели на вересију.

Тако је на пример 25 јула 1890 год. забележен овај приход и расход:

„на јулија 25 како примив от Риста стеванов чеза 1 черек за Свети пантеле	
200 др. зентин	3 : 20 ²⁾
за кова и јуже	6
за Света богородица пантелеиска за зентин 200 др.	3 : 24
за богородица мала зентин	3 : 24
за богородица велика зентин	3 : 24

¹⁾ Карадагмала у Скопљу. — ²⁾ Прва бројка су грошеви, а друга паре (1 грош=40).

за свети димитрија зезтин	3 : 24
на блажа дадов	5 : 30
лавак	11 : 20
давам за дрва	8 : 18
за пексимит	5 : 16
за пексимит 200 др.	1 : 32
за дарчин каранфил	4
за арч	34 : 20
за пекар	1 : 20
за поскури гр.	4
за сиромаси	3 : 24
за манастир гр.	2 : 16
за свећи	12
за ракија 3 ока	16 : 20
за деца 2	1 : 20
за вино 4 ока	8
за чај	8
за пипер	3 : 30

А о еснафској слави св. Спиридону 1906 год. трошак је изнео :

за Свети Спировден што требе мастраф што да се купи	
за пченица	37 : 20
за ораси 18 ока	44
шећер 7 ока	18 : 30
за дарчин ¹⁾ каранфил	2 : 20
брашно и пексимит	18
2 товара дрва	13
за кафе и сол	3 : 20
за вино и шећер	3 : 24
за ђумур	1 : 20
за владиката гр.	54
за поповите	84
за ђаконит	14 : 20
за клисарите	12
за сиромасите	35 : 20
за црквата	70
за свети димитрија	30
за чаши и филцани	3
за благо	4 : 32
за сиромаси за у црква	50
па за сиромаси	63
за сиромаси 2 рала кондурчиња по гр.	17
за сиромаси други гр.	7
	<hr/>
	603 ; 22

што дава 1900 год. декемврија 7 ден за Свети Спировден што се арчи и	
стар борч што плаћа устабашињата гр.	34 : 12
два шинника пченица	35
10 ока ораси	27 : 20
па за пченица шиник	7
два товара дрва	10 : 10

за пексмит и дарчин каранфил	„	11:16
за шећер	„	20:6
за шећер и вино	„	9:38
пак	„	4:20
на коча враћат	„	11:22
		<hr/>
		171:22

Трошак за еснафску славу подмиривали су мајстори прилозима
Тако нпр. 1901 год.

1901 3 децембри за Свети спировден збираме пари		
ристо стефанов дава		11:20
никола црногорец		5:30
божин спасов		5:30
зафир		5:30
јован топче		5:30
ристо дебранец		5:30
лазо трајков		5:30
јованче петканов		5:30
трајче танев		5:30
васе танев		5:30
ангеле траичев		3
боге		5:30
траико		5:30
ристо чавка		5:30
траиче георгиов		4:32
тане шабан		5:30
кумпане никола		17:10
трпе кумот		5:30
тодор перов		5:30
от мајстори собирање гр.		139
от багрдана		4:32
ђорђија млчев		5:30
илија стефанов		5:30
димитрија тодоров		5:30
јане блажов		5:30
рефче стоичев		5:30
		<hr/>
		322:20

Вера Димитријевић

Résumé. — *La confection des „babouches“ à Skoplië.* — Les babouches sont une sorte de pantoufles à semelles en cuir et à talons, ne recouvrant que la moitié antérieure du pied. Elles sont très en usage dans les pays balkaniques et levantins. La confection en est très développée à Skoplië, où elle semble avoir été introduite par les Turcs qui l'ont en tout cas réformée si elle avait existé avant eux et qui étaient seuls à l'exercer au début de leur domination, en ayant interdit la pratique à tous autres. L'auteur a réussi à réunir les données nécessaires sur le passé de ce métier auprès des vieux artisans et les publie ici. Il décrit d'abord le quartier de Skoplië où les boutiques (fig. 1) et les ateliers de confection (fig. 2) en sont groupés (ces derniers

¹⁾ дарчин=цимет.

étant au nombre de 14), puis les divers outils (fig. 3). Les confectionneurs des babouches en produisaient anciennement onze sortes diverses dont trois seulement se maintiennent actuellement. L'auteur en décrit la façon, les prix et les locaux de vente. La seconde partie traite des artisans et de leur organisation, et tout d'abord des apprentis („tchiraks“), de leur admission dans la profession, de leur apprentissage, de leurs devoirs et de leur examen en vue d'obtenir la qualité d'ouvriers. Puis il est traité des salariés et des patrons, de leurs rapports mutuels, des délits et des peines, que prononçait le comité des patrons („londja“). Dans le chapitre suivant l'auteur expose la situation de ces artisans, leurs mœurs et coutumes, la langue secrète dont ils se servaient entre eux, il décrit la fête patronymique de leur corporation et d'autres solennités. Enfin, l'auteur publie quelques chansons en honneur parmi les confectionneurs de babouches et des extraits de leurs livres corporatifs.

Вјештачко наводњавање у околини Берана¹⁾

Околина Берана, или како се често каже Доњи Васојевићи, нема довољно воде за наводњавање. Нека села једва да имају воде за пиће, а поготову никако за натапање своје љетине. Међутим П. Ровински, ваљда погрјешно обавијештен, саопштио је да Васојевићи сви, сем четири села, имају воде за наводњавање.²⁾ Тако, на пример цијела бивша Поличка општина од шест села (Маште, Драгосава, Бабино, Горажде, Заграђе и Тмушиће) нема довољно и добре воде ни за пиће. Немају је ни села: Црни Врх, Бастахе, Главаца, Велиће, Ровца, Луге и Заостро. Друга села у том погледу стоје боље Ова имају своја локална врела, као на пр.: Петњик, Загорје и Берансело, или узимају воду од Лимових притока. Од Бистрице узимију села: Буче, Лужац и Пешца, од Калударске Ријеке: Калудра и Доња Ржаница, од Дапсићке Ријеке: Дапсиће и Будимља, од Јеловице: Куринуће, Лубнице и Праћевац а од Сушице сада изводи воду село Долац. У томе их је помогла и Зетска бановина. Са мало рада и село Фемића Крш би могло од свога потока извести ваду.

Осим сеоских врела и рјечне воде употребљава се и вода многих извора која се хвата (накупља) у „уставе“, у земљи ископане рупе за скупљање воде, које при дну имају отвор кроз који се пушта вода кад се накупи. Уставу може свако направити на својој земљи ако за то има потребе и услова. Њих обично праве по „крајњим“ селима, гдје је на други начин немогуће доћи до воде. То су села: Заостро, Ровца и села Шекулара.

Од Лима се нигдје вода не може извести због његовог дубоког корита.

Осим за наводњавање воду овамо, као и у другим нашим крајевима, искоришћавају за паљање сукна и мљевање жита, тј. за ваљавице и водјенице.

Главна сврха извођењу вада је наводњавање кукуруза, док се кромпир, купус и остало поврће узгредно ваде. Тако исто и воћњаци

¹⁾ О наводњавању видети радове: Душана Марковића, *Начин и ред најпашања земљишта у Мркојевићима* (Гласник Етнограф. музеја у Београду VII, 32) и М. С. Влаховића: *О наводњавању у околини Гусиња и Плава* (Гласник Етнограф. музеја XII, 166 и д.). — ²⁾ П. Ровински: *Черногория*, II т. I ч. стр. 579, Санктпетербургъ 1897 г.

и ливаде. Зато је у околини Берана наводњавање и почело са гајењем кукуруза. То је било отприлике прије 80 до 100 година. У последње вријеме многи разоравају ливаде „подваднице“ јер се најбоље исплати у њима кукуруз гајити. Рало земље, тј. дан орања под водом може да роди 1000 килограма кукуруза, па и више, док безвадница, „суовара“ и у добрим кишним годинама не може дати више од $\frac{2}{3}$ овога. Зато је земља под вадом двапут или више скупља. Рало ранне добре земље „под водом“ продаје се и до 15.000 динара.

Прво извођење ваде није ни лака нити проста ствар. С једне стране треба ваду што више подићи да захвати што више земљишта а с друге опет јављају се сметње од пластике земљишта и поред овога недостаје стручно знање за прецизно и правилно извођење тога посла. То су радили вјештији људи.¹⁾ Они су се служили „теразијама“, дрвеном направом помоћу које су одређивали нагиб земљишта. То је проста справа, која изгледа као раскречено штампано слово А.²⁾ Краци „теразија“ морају бити потпуно једнаки и тачно на средини везани су једном летвицом — *сџоном*, на чијој је средини зарез. Из угла, тј. састава кракова спушта се висак. На равном терену, када се теразије усправе, конач виска пада на зарез. Дигне ли се један крак теразија, конач прелази зарез на летви на супротну страну. И вода ће тећи на ону страну на којој стоји конач ван зареза. Теразије могу бити мање или веће. Обично се праве да је раскорак крајева дуг до два метра. Толика је и висина. Оне се употребљавају гдје се не може сигурно и од ока одредити висина јаза.

Нових и савршенијих справа нема, јер се сад готово или никако нови јазови не копају, једно што нема толико воде гдје би требали а друго што су већ изведени гдје се могло.

Нови јаз копају сви који ће водити (плавити) своје усјеве водом из њега. Ако неко не може да копа, он плати онима што су радили онолико надница (у новцу) колико су они утрошили на копање. Дакле, ред се може зарадити, купити или наследити са дотичном земљом, док се никад не продаје ни за стално као воденнични ред³⁾ нити пак привремено, као у Гусињу само за једно љето.⁴⁾ Ако пак неко неће да копа, неће имати ни реда на вади. Нема неких уобичајених и одређених дана за копање вада. Копа се када је земља мекша, после кише.

Када се у копању наиђе на увалу или поток (сл. 1) или на литицу, онда воду проводе *корабом*, дугачким коритом. Кораби могу бити на-

¹⁾ Прије педесет година када је у Доњој Ржаници требало једном од јазова обележити ток то је радио Милутин Дабетин, човјек који је више година био на раду у Аустрији и који је имао прилике да бар види такво радове. — ²⁾ Приликом израде „теразија“ мора се пазити и бити тачан, иначе се може скупо платити и најмања непажња. Лакић Ђорџ, из Дапсића, прије седамдесет година много је труда узалуд просуо копању ваду преко Дапсићких Шума, куда му на крају вода није могла изаћи, јер му је „теразије“ неко покварно. — ³⁾ Ст. Мијатовић: Архив за правне и др. науке књ. X, стр. 51. — ⁴⁾ М. С. Влаховић, пом. дело, стр. 172.

стављени и дуги по неколико десетина метара а са пуно соха и ослоњача. Типичан примјер се види на врху села у Доњој Ржаници, гдје се

Сл. 1. — Барјактаровић

Сл. 1. — Кораби преко Ржаничке Ријеке

обухватили њима што се могло да наводњава. И ако наваде све за не-
дјељу дана, после пуне воде „низ
ријеку“ а не дају је да иде даље од
њихове земље, десним јазом, тј. да
пређе да вади и Петњичку земљу.
Прије четрдесет година Петњичани
су их молили и „носили им куме“,
али им ови ипак нијесу ваду допу-
стили. Тако је и данас.

У љето, кад треба наводња-
вати, оправе се и прочисте јазови.
То раде обично недјељом и праз-
ником, кад људи нијесу расути по
раду. Ако неки тога дана не дође,
дужан је да плати ту надницу ко-
начима да попију или да се нешто
од алата купи за овакве заједничке
радове. Сироте и веома „нокосне“
породице обично су поштеђене од
ових радова. Ако је неко очистио
ваду поврх своје земље, он не мора
и са осталима радити. Деси се, мада
ријетко, да сваки преко своје земље
оправи јаз, да би били празницима
слободни. Али се обично то ради заједнички. Почне се „од главе“ па

преко литице („лис-
тре“) проводи вода на
30—40 метара кораби-
ми постављеним на
гвозденим „глијетима“
забоденим у камену
(сл. 2).

По народним пој-
мовима вади се не мо-
же бранити прелаз пре-
ко земље, па чак ни
„проз кућу.“ Али је
остао јединствен при-
мјер између Загорана
и Петњичана. Наиме,
у Загорју има врело.
Они су воду од њега
извели са два јаза и

Сл. 2. — Барјактаровић

Сл. 2. — Кораби у Доњој Ржаници

сваки копа до краја своје земље, тако да је радника све мање што се даље иде.

Кад се удесе јазови и већ ваља наводњавати, онда се ваде „зареди“ и на сваки јаз постави по један одборник, старешина или како они кажу „комсијун.“¹⁾ До „зареди“ воду је користио како је и колико ко хтео, нарочито за пролећне „плављење“ ливада. Старешину или комсијуна изаберу редовници („исетници“) дотичнога јаза између себе. Он се стара о тачном извршењу „зареди“ или уговора који је писмено потврђен у општини. У селу Доњој Ржаници дужан је сваки редовник дати комсијуну по десет динара, да би га после, за сваку му повреду реда, могао као кмета изводити да ствар расправи. Он је у овом случају властан кривца и глобити са тридесет динара.

Приликом зареди, сваком се према величини земљишта да одговарајући рок времена да вади. Вади се по реду, с врха, од главе, и то прво кукурузи па тек ливаде. Ако пак на том јазу има нека водјеница, она мора да „лежи“ (да не меље) док се летина наводњава.

Не стигне ли неко да навади за одређено вријеме, он моли комсијуна и сусједног редовника да му овај последњи попусти рок а не задржи самовласно ваду док не навади. У противном би га комсијун тужио властима или ако је овлашћен (Доња Ржаница) казнио.

Због ових повреда реда, у данима велике суше, кад можда од неколико часова зависи љетњи приход једне породице, кад су људи узбуђени и осјетљиви, а иначе плаховити, дешавају се не ријетке свађе „око ваде“, па неки пут и убиства.

Ако са једне рјечице узимају воду више јазова онда редовници горњег јаза узму воде колико им треба не гледајући шта остаје за доњи јаз. Такав је случај са Бистрицом. Узму прво сељани Буча колико им ваља а за Лужац и Пешца што остане.

Воду која се не може у јаз окренути него процури кроз брану користе редом или како ко стигне. То се зове „претек.“ Он се ноћу повећава често бушењем бране, дакле, краћом воде из јаза. Комсијун са претеком нема никакве везе.

О самом начину наводњавања нема се много рећи. Кажу, најбоље је воду „наврнути“ да сама натапа, вади. Наравно, то се може радити само у равним њивама, док се у стрмим то не чини ради спирања. И, веле, боље је наводњавати дању него ноћу. Зато се, гдје има доста воде, као у Доњој Ржаници и Дапсићу, дању ваде кукурузи а ноћу баште и ливаде. Кукуруз по могућности треба навадити кад „свила.“ Иначе сваких десет дана му је потребна вода. Нађубреној њиви још чешће. Но све то зависи од кишovitости љета, каквоће земље а највише од количине воде, која често не стиже на вријеме.

Мирко Р. Барјакшировић

1) Именица комсијун се употребљава и за једину и за множину.

Résumé. — *L'arrosement artificiel des alentours de Bérané.* Quoique Bérané soit arrosé par Lim, le terrain des alentours de Bérané est tel qu'on ne profite nulle part de son eau pour l'arrosement. Mais il y a de l'eau restée des petites rivières, des simples sources et des sources de rivière. Quand on construit le conduit de l'eau, à l'occasion du tracement du canal, on se sert d'une balance („terazije“), d'un mécanisme qui ressemble à un A écarté. C'est par cet appareil qu'on détermine le penchant par lequel l'eau peut couler sans s'arrêter.

A travers le vallés et les rochers on „conduit“ l'eau par des longues auges de bois qu'on appelle des „corabi.“ Quand les paysans prennent l'eau de la rivière, ils ne font point d'attention s'il restera et combien d'eau pour les rigoles qui sont plus bas. En été chaque rigole est dirigé par un ouvrier special, appelle „comsiyoun“, qui veille à l'emploi correct du conduit de l'eau. Quand on arrose, le pres qui son plus proches de la rivière ont la priorité. En distribuant l'eau, on commence „par la tête.“ Auparavant „a cause de l'eau“ il y eut souvent des querelles ou des assassinats qui furent suivis des vengeances, de parrainages etc.

Celui qui a une source dans son champ peut construire un reservoir „eduse“ d'où il arrose le potager ou quelque autre chose quand l'eau s'est amassée. Ces travaux champêtres ne sont pas suivis, comme les autres, de certaines coutumes. La principale norme juridique est la priorité qu'a le pré plus proche que celui qui est plus loin, la priorité a un pré entre celui-ci et un champ, et la priorité des deux ensemble qui sont favorisés au moulin qui se trouve sur la même conduit de l'eau.

Заклетва као доказно средство код Срба и Цигана

(Неколико примера)

Заклетва се данас као доказно средство полаже пред општинским судом и осталим судским властима. Као таква она се примењује ради доказивања извесних чињеница, и то само у оним случајевима и на онај начин, како то позитивни законски прописи условљавају и допуштају. Некада је она полагана као доказно средство пред самим сељацима или Циганима по правилима уобичајенога поступка, који је од старине усвојен. Овакав начин заклињања, по народном обичајном праву, унеколико се очувао и у нашем народу, а у потпунијем облику и са више података код Цигана.

Поступак по коме се полаже заклетва код општинскога суда сасвим је прост и једноставан. Овај суд наводимо као пример, јер је он најближи народу, а и код осталих виших судова усвојен је исти поступак. Обично се стави јеванђеље, преко њега крст, и упале се две свеће. Онај који се заклиње прилази столу и полаже заклетву по општим начелима усвојеног законског поступка. Овакво полагање заклетве нема никаквог значаја за правну етнологију, односно за правно-етнолошки поступак.

Трагови некада полагане заклетве сачувани су и данас код нашег народа и Цигана. Оне ће бити описане уколико су познате по примени или у народном предању. Због бројности очуваних података код нашег народа и због њене особене примене, изузимамо заклетву око разграничавања имања, која је полагана као доказно средство у свима оним случајевима када је оспоравана и утврђивана међа. О њој, као посебној врсти, говорићемо у специјалном чланку.

У тежњи да открије крадљивца наш народ прибегава једном посебном доказном средству. Прво се приступа трагању за оним који је украо. Од већег броја осумњичених изаберу се двојица или тројица против којих постоје доказнији основи сумње. Да би доказали своју невиност од ових се лица захтева да сваки за себе ухвати по једну жабу и да јој пљуне у уста. Многи осумњичени често одустају од оваквог доказивања. Они обично дело признају пре тога. Против онога, који не жели

жаби да пљуне у уста, није потребно да постоје макакви докази или основи сумње. Он се самим одустајањем сматра као кривац, а остали ослобађају сумње и кривичне одговорности. Они, који узму на себе овај начин доказивања, дужни су, кад пљуну жаби у уста, да је ставе у црепуљу под вршник да се тамо осуши и испече. Тиме се симболично жели, да се криво заклету осуши и испече као што се испекла жаба. Ако се по овом поступку заклето невино лице, сматра се да њега заклетва не може стићи рђавим последицама.

Овакав начин доказивања данас више није у општој примени. Ретки су случајеви да се заклетва у оваком облику сачувала до данашњих дана. По већем броју примера она се примењује једино у породицама када домаћин жели да пронађе кућнег крадљивца. У том се случају заклетва предузима као доказна мера не само према послузи која поткрада кућу него и према сваком члану породице који би тако што чинио. Претећи заклетвом домаћин прво жели да открије крадљивца, рачунајући да се окривљени неће хтети заклету. Ако осумњичени остане при својој изјави да није украо, прибегава се последњој мери — заклетви. Домаћин, разуме се, не жали члана породице који је украо и криво се заклето, ма да зна да ће за кривоклетство искусити Божију казну: осушиће се и испећи као жаба. Ако је осумњичени положио заклетву сматра се да је невино, иако је био крив. Зле последице по криво заклетога не долазе од онога који је захтевао заклетву, него као Божија казна за кривоклетство. Тежња домаћинова да се положи заклетва оправдава се општим народним схватањем и веровањем да се поткрадање куће од породичних чланова и послуге сматра као највећи грех и као проклетство. У таквој кући, верује се, никада не може бити добро.

Може се рећи да је овако доказно средство примењивано у породицама на три године уназад иза вршених испитивања. Отац је од свога рођенога сина захтевао да положи заклетву на овај начин и да тиме докаже своју невиност. После положене заклетве домаћин је поверовао сину да је потпуно невин.

Али било је уверавања, приликом вршених испитивања, да се доказивање на овај начин није вршило само у породицама него и међу суседима. То би био знак, да заклетва није имала само породични карактер, већ да је иста излазила из оквира породице и налазила примену међу суседима. Утолико би, разуме се, био већи правно-етнолошки значај тако положене заклетве као доказног средства.¹⁾

¹⁾ По нашим испитивањима у селу Милошевцу код Александровца, а посебно по саопштењима: Павла Рајковића и Миодрага Милановића из Милошевца, Животе Тодоровића, Љубомира Пантића, Драгољуба Митровића, Цветка Николића, Ридивоја Миливојевића и Драгише Миливојевића из Скобаља (ок. Смедерева). Ово важи и за села: Лозовик, Сараорце, Александровац (проглашен за варошицу), Ореовицу, Ракинац, Скобаљ, Малу Крсну, Осипаоницу и Враново (ок. Смедерева). Ови су обичаји познати и код Цигана, што је утврђено по нашим испитивањима, а посебно по казивањима: Драгутина М. Симића и Ивана М. Ђорђевића из Милошевца.

У Скобаљу и осталим поменутих местима доказивање са жабом било је у обичају до пре 30 година. Окривљени је био дужан да пљуне жаба у уста, да је стави на врео вршник или црепуљу, и да пукне као жаба на вршнику ако се криво заклео. Ако се кривац пре тога није пријавио, верује се да ће се јавити чим се жаба нађе на вршнику и и кад пукне. Јасно је, да се ово народно веровање односи на треће лице, ако је учинило дело крађе, а не на онога који се у томе моменту заклиње стављањем жабе на вршник. Знак колико је јако развијено народно веровање у правду, која треба и мора бити задовољена. Тиме би била двоструко потврђена невиност онога који се невин заклиње, и то, како самим заклињањем после кога отпада свака сумња, тако и признањем трећег лица које је извршило дело.¹⁾

У међусобним односима, по питањима кућне крађе и супружанске верности или других спорова, када се кућевна тајна жели сачувати за јавност, на исти се начин прибегава заклетви као доказном средству. Мужеви, ако сумњају у женину верност, или ако домаћини сумњају да их неко из породице поткрада, захтевају од осумњичених да положе заклетву. Заклетва се полаже за столом или на раскрсници. И у једном и у другом случају заклетва се полаже у пола ноћи, пред славском свећом поред које су стављени хлеб и со. Клетвеник тада љуби хлеб, со и славску свећу и заклиње се да није украо или преварио свога супружника. Онај који је захтевао заклетву, клетвеника сматра невиним и против њега никакви основни сумње не могу опстати. После тако положене заклетве он је за породицу невин иако је можда крив. Ако се криво заклео, за његово кривоклетство не зна нико од укућана. Њега може стићи једино Божија казна.²⁾

Код Врховљанских Цигана заклетва се полаже тек после извршене крађе. Ако је украдена кокошка, ћурка, пиле, пловка, гуска, или што друго, позивају се околни суседи на заклетву. На пролазно место или на раскрсницу поставе се вериге којима прилази сваки члан куће, који је обавезан да положи заклетву. Сваки клетвеник уђе у вериге, узме у једну руку иконе св. Јована и св. Арханђела, док другом придржава запаљену свећу и ситан новац. Тако опремљен окривљени полаже заклетву пред свима присутним пунолетним Циганима. Текст заклетве гласи овако: „Ш зећи к ти год скрисори ум бањ ешћа, а т та драћи с маловаска, к јо нам покат гајина (или што друго ако је украђено) та; нити амкато јо, нити кућани меј; ас лапући п ла драћи каре амкато ша покато!“³⁾

¹⁾ Нарочито за Скобаљ и остала поменута села сем Милошевца. — ²⁾ Обичај је познат у нашем народу у Милошевцу, Лозовику, Сараорцима, Александровцу, Ореовцу, Ракинцу, Скобаљу, Малој Крсни и Вранову (ок. Смедеревца). — ³⁾ „Колико у овим новцима има црта толико мене и моју породицу да однесу ђаволи, ако смо ухватили и појели кокош. Међутим, нека ђаволи однесу онога који је украо и појео!“ По вршеним испитивањима код Врховљанских Цигана (место звано Скела) а нарочито по казивању Спире Јовановића из Скеле. Ови су Цигани по пореклу Влашки Цигани (Кашичари).

Сви пунолетни Цигани свесни су рђавих последица од криво положене заклетве. Због тога, кад кривац хоће да положи заклетву иако је крив, он стави камен под појас да не би последице кривоклетства пале на њега. Са каменом под појасом он полаже заклетву верујући да ће сва отићи на камен а не на њега. Многе су заклетве овако положене. А зле последице по таквог клетвеника недогледне су. Прича се, да је пре шест година једна баба Циганка умрла непосредно после положене заклетве са каменом. То би можда и био разлог да многи Цигани избегавају овакву заклетву.¹⁾

Код Цигана из Трубарева, код Ђуниса, када је украдена кокошка, прасе, пиле, корито или ма који други предмет, као доказно средство служи заклетва на кориту (види слику). Оштећени позива суседе на за-

Цртеж Б. Баруха

1. Заклетва на кориту

клетву и сви се позиву морају одазвати. Постави се корито и на корито „ваган“, суд из кога једу. Клетвеник стави на главу дрвене кашике, а виљушке окачи о врат. На леђа стави дете тако да му детиње ноге падну на груди. На кориту се запали свећа и стави „грне“ са скуваним копривама, комадом качамака и соли. Суседи понесу своје коритарске секире и тесле. Сад једна старија жена — „баба“ — позива присутне да положе заклетву на „запис“, скрећући пажњу да се криво не закуну јер је заклетва тешка. Она потскакује око „записа“ и моли Бога да се ухвати лопов. Присутни један за другим прилазе кориту и ударајући га секиром

¹⁾ Врховљански Цигани.

или теслом изговарају текст заклетве: „Домње снуте жури реу кауте Домње зеу, ако новем пње ше треба ла копи, шамокм пње, сатјем сарач новем бањ, сатјем сарач мускопи, амурит мума ла копи, шаптје копи, ну е муере сатрамец к та бањ, сатрамец к нуе каса, самошадењ ин колиба, а наре имање сарак!“¹⁾ После овога, кад су се сви заклели, „баба“ замахује дрветом на коме је везана шамија а свирачи свирају. Иза бабе иде обично један старац који лупа у бубањ. Најзад се присутни послуже пићем, а иза тога настане весеље и игранка.²⁾

Код Цигана из Кожуара (Срез тамнавски), кад нешто нестане, заклетва се полаже код оштећенога. Заклетву полажу сви пунолетни суседи. Сваки од њих понесе полугу, секиру, мотику или други који предмет. Оштећени домаћин или домаћица на пролазно место ставе вериге, икону, хлеб и со и запале свећу. Постоје две врсте клетви: обична заклетва и заклетва теже природе („опасна“). Прва се полаже кад је украђена kokoш или други који предмет мање вредности. Ако је предмет веће вредности заклетва се полаже на бурету. Текст је исти код обе заклетве само се код друге од клетвеника захтева да седећи на бурету положи заклетву, и да на икону стави најмање сто динара. И у једном и у другом случају осумњичени улази у вериге и држећи икону са новцем у руци полаже заклетву говорећи: „А кам пукатио гајина а та, с ма пуће драћи, ш п миње, ш купии меј, ш народ ам јо тоц!“³⁾

И поред тога што се Цигани плаше Божије казне и злих последица које за собом повлачи кривоклетство, многи од њих криво се куну својом децом и душом. Нарочито се лако заклињу Цигани џамбаси као купо-продавци коња. Они на коња који је изложен продаји ставе ћилим па се за исправност његову заклињу својом децом: „Што било на моме коњу, то било на мојој деци!“ Купац обично поверује у овако положену заклетву, а џамбас остаје у уверењу да заклетва не може стићи његову децу иако је иста положена криво. Он верује да заклетва није отишла на њега и његову децу већ на ћилим који се налази преко коња.⁴⁾

Код Цигана у Дрену, у Доњем Крају — Дубрави (Срез посавски) ако је извршена крађа макакве ствари приступа се заклетви, коју морају положити сви пунолетни чланови сваке куће. Заклетви је циљ да се пронађе кривац и да се утврди невиност појединих суседа, који по општој обавези морају положити заклетву. Верује се, да се кривац

1) Тако се Цигани за истинитост свога тврђења заклињу својом децом, имањем и свим оним што је њихово. По нашим испитивањима, а посебно по саопштењима Василија Лазаревића из Трубарева. Они су Цигани по пореклу Влашки Цигани (Коритарци). —

2) Ibidem. — 3) Ако сам украо kokoш (или што друго) нека ђаволи ухвате мене, укућане моје и мој народ! По вршеним испитивањима код Цигана из Кожуара, а посебно по казивањима Душана Станојевића из Кожуара. Они су Цигани по пореклу Влашки Цигани (Кашичари). — 4) Орид коме припадају села: Мрђењовац, Орашац, Корман, Шибар, Предворца и Миокус (Срез доцески). По вршеним испитивањима а посебно по детаљним казивањима Владимира Лукића и Велимира Тадића из Мрђењовца.

може пронаћи и тако што се исти из страха од Божије казне неће заклетви и што ће пре полагања заклетства признати дело. За све остале који су положили заклетву узима се да су невини и то не само они него и сви њихови чланови. Они, који као кривци положе заклетву и тиме докажу своју невиност, пред Богом ће одговарати. Њих не може миомићи Божија казна за кривоклетство и за учињено дело. Њихова злодела поред њих имају испаштати не само живи чланови него и њихово потомство. Такви се примери у већем броју наводе и народ верује да Божија промисао ту има свог удела.

Кад се одреди дан заклетве суседи се окупе око куће оштећенога. Сваки пунолетни домаћин понесе од куће по један предмет: мотику, ашов, вилу, лопату или који део од одеће. Оштећени домаћин или домаћица на прелазу код вратница (капије) запале свећу и ставе хлеб и со. Сви се суседи окупе око вратница и по један од њих прилазећи свећи заклиње се. У тренутку кад почиње да изговара текст заклетве донетим предметом удара у камен и говори: „Те лијем чо кано. Дабовда темерен мор чавре! Дабовда тена живив ма андо моро чер! Пусто теа чел мор чер!¹⁾“

Код Цигана из Милошевца (ок. Смедерева) овакве заклетве су се изгубиле. Код њих је познато проклињање онога који је украо предмет. Кад се посумња на некога, узме се по један предмет од свих оних на које се сумња. Сваки пунолетни домаћин или домаћица дужни су да оштећеноме донесу неку ствар: бакрач, шерпу или што друго. После тога две жене, нарочито зато одређене, са расплетеном косом изиђу на раскрсницу и проклињу онога који је украо. Собом понесу донете предмете и ударајући камен о камен проклињу крадљивца желећи све најгоре не само њему него и његовој породици. Овој се мери обично прибегава када се кривац неће да јави. Али ако неки сусед не жели да да свој предмет, зна се ко је крадљивац и од њега се захтева да призна. Противно томе чести су случајеви да се кривац уопште не устручава да да предмет иако је крив. Он га преда на клетву, али тада, у моменту када се клетва обавља, не излази из куће. Затвори се у собу и одбацујући клетву од себе одговара оној која проклиње: „Тамо теби и твојој деци!“ Ово домаћин или домаћица — кривац изговарају једно за другим за све време док проклињање траје. Таквим се изјавама иде за тим да се отклоне зле последице проклињања и да оне погоде онога који приклиње и његову децу. А кривац остаје и даље непознат.²⁾

У наведеним примерима, како код Срба тако и код Цигана, видимо да је заклетва средство да се докаже извесна чињеница, која је од битне важности за утврђивање и откривање кривца. Обично се најпре прибе-

¹⁾ „Ако сам узео чекић (или који други предмет) нека ми помру деца! Дабогда, до не живим у мојој кући и да ми кућа остане пуста!“ По нашим испитивањима, а посебно по саопштењима Тихомира Савића из Дрена. Ови Цигани су „гурбетари“. —
²⁾ Село Милошевац; по испитивањима и поменути саопштењима.

гава испитивању и трагању. А када све мере остану без резултата, па и претња заклетвом, оштећени захтева заклетву било од појединаца у породици на које сумња, или од оближњих суседа. Отуда је оваква заклетва *асершорна*, јер се полаже после извршеног испитивања, трагања и свих предузетих мера за утврђивање кривца.

Пошто положи заклетву окривљени одбацује од себе сваку сумњу да је кривац. Верује се да је заклетва најсигурније средство за проналажење кривца, јер је она свечан акт којим се потврђује претпоставка да су људи по својим моралним особинама упућени да говоре истину. Зато се узима, да ће осумњичени пре признати него што ће положити заклетву.

Видели смо да се код неких заклетви клетвеник изрично позива на Бога доказујући истинитост свога тврђења. Противно томе има случајева (пример са жабом) где се клетвеник не позива на Бога у тренутку заклињања, али где се Његово дејство претпоставља у последицама које за собом повлачи кривоклетство. Кад је већ клетвеник као кривац пљунуо жаби у уста, сматра се да ће за кривоклетство искусити зле последице и да ће га стићи Божија казна. И у једном и у другом случају заклетва има свој основ у народној религији, у свечаном позивању на Бога, ради потврђивања свога исказа. Узима се да су морална снага кривца и страх од Божије казне толико велики да би он пре признао дело него што би криво положио заклетву.

Заклетва као доказно средство има у себи два основна и битна елемента: правни, јер се она узима као правна мера ради доказивања у народно-правним споровима, и религиозни, јер се ради потврђивања датих исказа позива Бог, а за кривоклетство јавља страх од Божије казне.

Положеном заклетвом у грађанским и кривичним случајевима окривљени или оштећени одбацују од себе кривицу. Они се сматрају невиним. Криво заклетви има искусити Божију казну. Јер за кривоклетство по народном праву нема посебне казне. Она је садржана у последицама криво положене заклетве, односно у казни која долази од Бога.

Заклетва се у свима случајевима полаже по одређеном поступку и усвојеној форми. Форма је потребна да се клетвенику прикаже светињски карактер заклетве. Истина, коју треба рећи, формулисана је у тачно одређеном тексту. Та је формална страна од битне важности за вредност заклетве. Код неких заклетви није ни потребно изговарање текста. Довољно је само одређено поступање, односно обављање извесних радњи као на пр. хватање жабе, пљување у уста, стављање на вршник итд. Овакве заклетве, као и оне са текстом, имају исту доказну снагу. Код заклетве, која се огледа у поступном обављању појединих радњи, последице су приказане симболично. Клетвеник ставља жабу на вршник да се испече и зна да ће то исто њега задесити ако се криво закуне. Код заклетве са текстом он себи речима жели рђаве последице, које за собом повлачи кривоклетство.

Видели смо да се у погледу способности клетвеника за полагање заклетве захтева извесно доба старости. Код неких заклетви захтева се пунолетност. За друге није ништа одређено. Али и тамо се може узети да треба извесно доба старости, бар оно у коме клетвеник може бити свестан свих последица које га могу стићи када се криво куне. Он мора да је свестан да ће га за кривоклетство стићи Божија казна. Отуда такво лице мора бити религијски и морално зрело.

Питање личности је тачно одређено. Зна се ко је у обавези да положи заклетву. Заклетву полагају сва она лица која су осумњичена и окривљена, или она лица за која се сумња да су оштетили извесно лице. Без важности је чињеница да ли је такво лице учинило дело грађанско-правне или кривично-правне природе¹⁾.

У погледу доказне вредности заклетве треба рећи да је заклетва потпун и одлучујући доказ. Од момента положене заклетве узима се да клетвеник није крив. Он се сматра невиним иако би против њега било других доказа или основа сумње. Она окривљенога ослобађа сваке кривичне одговорности.

Што се тиче самога поступка како се долази до заклетве, треба поменути да се иза вођене истраге да се утврди кривац било испитивањем или претњом заклетвом, обично присутнима претстави сам значај заклетве коју ће положити. Исто тако помену се и зле последице које могу наступити ако се клетвеник криво закуне. Ове чињенице нарочито истиче онај који тражи заклетву (оштећени), а у неким случајевима „баба“, која указује на значај „записа“. То би била још једна претходна опомена да кривац призна своје дело и да избегне криво полагање заклетве.

И место је тачно одређено где се заклетва полаже. Она се полаже код онога који је оштећен: у његовој кући, у затвореним просторијама, на вратницама, раскрсници или пролазном месту. На време се исто тако пази. Заклетва треба да добије тајанственији и светији карактер. Отуда се она полаже у пола ноћи, а често и после сунчева заласка.

Потпуно је различит начин на који се полаже заклетва. Негде се захтева ухваћена жаба и поступање на напред наведени начин; негде славска свећа, хлеб и со; свећа, со, хлеб и вериге или корито, качамак, со и свећа ит.д. Заклетва се у свима наведеним случајевима полаже по напред наведеном поступку. Сваки детаљ поступка мора бити задовољен. А у погледу дејства саме заклетве верује се да зле последице не погађају само онога који је криво положио заклетву, већ и његово потомство.

Вредност оштећења од битне је важности за класификацију заклетве као доказнога средства. Ако је оштећење мање вредности, заклетва се у извесним случајевима полаже по упрошћенијем поступку. Ако је

¹⁾ Ово се противи основним принципима Кривично-судског поступка — позитивном праву, где се као апсолутна неспособност за полагање заклетве узима околност да је извесно лице окривљено или осумњичено да је извршило дело.

предмет веће вредности заклетва је тежа. Отуда заклетве можемо поделити на две врсте на: *заклетве лакше* и на *заклетве теже* природе.

Треба напоменути, да *заклињање* у грађанско-правним односима купо-продаје спада исто тако у заклетву као доказано средство за утврђивање истинитости појединих чињеница. Формална страна и свечани акт нису у потпуности задовољени као код других примера првих заклетви, али и код ових случајева верује се у истинитост тврђења и у дату реч.

Од изложених примера у посебну врсту спада *проклињање* које је познато код Цигана из Милошевца. Ту нарочите жене проклињу кривца са жељом да га стигну зле последице, које би га погодиле да је заклетву положио. Проклињање у овом случају замењује заклетву.

Изјаве „Тако теби и твојој деци!“ и стављање камена под појас јесу средства којима се тежи да се зле последице, односно Божија казна одстране од кривца — да не погоде њега и његову породицу.

Љубиша И. Процић

Zusammenfassung. — *Der Eid als Beweismittel bei den Serben und den Zigeunern.* Der Verfasser führt einige Beispiele der Eidesablegung vor den Bauern selbst an, deren Spuren sich noch bis heute erhalten haben, besonders bei den Zigeunern. Er schliesst jene Beispiele aus, die sich auf die Eidesablegung bei der Besitzabgrenzung beziehen, über welche er an anderer Stelle berichten wird. Zum Zwecke der Erueierung des Diebes oder des Schuldigen hat das Volk in den Gegenden des Vorkriegsserbien, welche der Verfasser studiert hat, vorerst mit der Fahndung nach dem Schuldigen begonnen. Um ihre Unschuld nachzuweisen, mussten die Beschuldigten z. B. einen Frosch fangen, ihm in den Mund spucken und ihn sodann braten lassen. Damit wollte man symbolisch anzeigen, dass der Beschuldigte, falls er einen Meineid ablegen sollte, selbst gebraten werde wie der Frosch. Sehr selten sind die Fälle, dass sich ein derartiger Eid bis auf den heutigen Tag erhalten hat. Doch wird im Dorfe Skobalj bei Smederevo (Nordserbien) erzählt, dass man noch vor 30 Jahren auf diese Weise den Eid ablegte. Wenn es sich um einen Hausdiebstahl, um die Treue des Ehegatten und dergleichen handelte, wurde der Eid auf andere Weise abgelegt. Der Eid wurde auf einem Tisch oder auf einem Kreuzwege um Mitternacht vor der Kerze des Hauspatron abgelegt, vor welcher der Beschuldigte schwur, dass er nicht dasjenige begangen habe, dessen er beschuldigt sei. Die Zigeuner aus Vrhovlje legten den Eid ebenfalls auf einem Kreuzwege ab, wo *verige*, eine Metallkette, auf welcher der Kessel über dem Feuer hängt, gespannt wurde. In die Mitte dieser Kette musste jeder treten, von dem die Eidesablegung verlangt wurde. In den Händen musste er eine Ikona, eine angezündete Kerze und Geldstücke halten und die Eidesformel sprechen. Die Zigeuner aus einem anderen Dorfe (in der Umgebung von Djunis in Nordserbien) schwuren auf einen Trog, und zwar folgendermassen: Um diesen Trog, in welchem sich eine Schüssel befand, versammelten sich die Nachbarn. Derjenige, der auf den Kopf schwur, legte sich einige hölzerne Löffel und einige Gabeln um den Hals, auf den Rücken nahm er jedoch ein Kind. Sodann wurde auf dem Trog eine Kerze angezündet und auf ein Fass mit gekochten Brennnesseln ein Stück gekochten Kukuruzmehl und Salz gelegt. Indem die Anwesenden mit Hacken oder anderen Gegenständen auf den Trog schlugen, schwören sie und sprechen eine besondere Eidesformel. In ähnlicher Weise legten auch die Zigeuner im Temnić Kreise den Eid ab, nur dass sich die Handlung auf einem Fasse vollzog. Ausser diesen erwähnt der Verfasser noch andere Beispiele und erklärt sie vom rechtlichen Standpunkt.

Етнолошка грађа из Радовишког у Јужној Србији

Свадбени обичаји. У свима селима ове области још је задржан обичај куповине девојака. Сваки момак пре него се реши да тражи девојку, мора спремити извесну суму новаца коју ће о свадби дати њеним родитељима. Због овога обичаја тешко се жене сиромашни момци. У случају да момак не може спремити потребан новац а девојка га воли, они се договоре и он је „уграби“. „Грабљење“ се врши на овај начин. Девојка изађе ноћу на одређено место, момак дође и одведе је. За овај случај каже се да је „одбегла“ девојка а право „грабљење“ је кад момак уграби девојку противу њене воље и воље њених родитеља.

На дан свадбе сватови са барјаком оду по девојку пријатељу, тамо ручају а после иду у цркву на венчање. Већином по селима сватови иду на коњима. Млада и младожења такође јашу тако да млада иде напред а младожења за њом. Њихови коњи покривени су новим ћилимима. Уз младу иду девери а пред сватовима гајдаш. Нарочито се пази да се две младе не сретну у црквеном дворишту. У случају срастања, једна се уклони да не види другу док она изађе. После венчања сви сватови иду младожењиној кући, где се до увече веселе. Увече, пре вечере, затворе младу са младожењом у једно одељење. После неког времена улази кум к младенцима и пошто сврши своју мисију, враћа се и саопштава резултат окупљеним сватовима и рођацима младожењиним који седе за постављеном трпезом. Ако кум саопшти да му је кума „чесна“ (т.ј. невина), домаћица разбије пун ћуп ораха које присутни уз грају покупе, после чега настаје вечера и весеље. Сутрадан млада са младожењом и пратиоцима иде оближњим суседима и рођацима, клањају им се до земље и љубе руку старијим људима, а ови уз мале поклоне благосиљају младенце речима: „Да идете упоредо како волови у рало“. Овако дођу и до младиних родитеља, ако је она из истог села. У случају да млада није из истог села, њеним родитељима шаље се извештај о невиности њихове ћерке. За време пролаза младенаца кроз село њихови пратиоци, младићи, убијају путем кокошке без обзира чије су и носе собом у знак весеља што им је млада „чесна“. Ако пак млада није „чесна“ кум то саопштава присутним сватовима, а неко из породице

место пуног ђупа ораха разбија пун ђуп пепела, јер је млада осрамотила не само себе но и све присутне. Сва се кућа напуни пепелом и сватови се разиђу остављајући постављену вечеру. Те ноћи кум приморава младу куму да каже ко јој је одузео невиност. Често се дешава да кум употреби и батине само да би млада то казала. Ово се чини што се верује да ће, ако млада не каже, бићи баксус њеног мужа и целу породицу у стоци и др. Кад млада „испадне нечесна“ одмах јој се пружа празилук обавијен светлом хартијом као знак да је то заслужила. У овом случају сутра дан нема никаквог весеља. Изгледа да су ове свадбене обичаје хришћани примили од Турака. И код њих се девојка купује за новац, само док код хришћана момак види девојку, код Турака мати момкова иде да је види и ако се њој свиди, онда се њен муж и син погађају са девојачким родитељима о цени. Када се погоде и испросе девојку, спремају се за свадбу, а кад се спреме, скупе сватове и мушке и женске. Жене иду напред. Кад уђу у кућу девојчина ода, предају му новац а он њима девојку. После гозбе враћају се певајући и пуцајући. Свадба обично траје три дана. Први дан веселе се сви скупа а други дан играју уз гајде. Трећи дан врши се испит над младом. Две или три жене проверавају да ли је млада као девојка била поштена. Код Турака младожења треће вече леже са младом и ујутру оду оне одређене жене да на постелном чаршаву оцене и донесу суд о млади. Ако установе да је млада била морална као девојка, сви сватови играју, певају и веселе се; ако утврде да је млада била неморална, сватови појашу коње или магариће натрашке и иду кући девојчина оца, саопштавају му то бацивши у кућу пуну чарапу пепела у знак срамоте његове ћерке. Младожења је за неко време задржи код себе, па је отпусти да оде родитељима. У Радовишту, као уопште по варошима, овакви обичаји, нарочито код хришћана, све више ишчезавају.

Мртвен (Задушнице). Мртвена преко године има много. Сваком приликом жене носе на гробље по нешто за јело и пиће. На гробовима пале свеће и деле присутнима оно што су донеле помињући имена мртвих за чију се душу дели. Верује се, нарочито међу женама, да кад се дели живима, једу мртви. Често носе и по тестијцу воде и силају близу крстаче верујући да ће мртац то пити.

Празноверице. Становници ове области већином су сујеверни. Верују у вештице, вампире, у уроке и мађије, гатају и врачају. За вештице сматрају старе и рђаве жене које руше ред и мир у породицама и пакосте другима. Претстављају их као старе жене црног лица са јаким борама и црним оделом. Ово веровање у вароши ишчезава а у селима још постоји. За вампире сматрају мртаце који ноћу из гроба устају и лутају. Замишљају их надуване, без костију, састављене само од крви и меса. Верују да вампири највише муче своје пријатеље и родбину. Ђавола замишљају као голога човека обраслог длаком, са роговима на глави. Кад неко нешто рђаво учини веле: „Ђавол га натерал“. Мисле

да већина зала потиче од ђавола. Гатају на разне начине. Стари људи гатају по плећки од кокоши и помоћу ње проричу будућност породице чија је кокош. Жене пак верују што им Циганке причају уз белег. Кад се кољу свиње по њеној слезини гата се каква ће бити зима. Верују да се врачањем и бајањем могу излечити грозница и друге болести. Постоји веровање и у урок, да поједина лица, нарочито плавих очују, могу да нашкоде човеку, детету или животињи. Због овога готово сваки носи при себи амајлију. Уобичајено је да се пљуне на све оно чему се може нашкодити гледањем. Да би се сачували урока, многи носе и дају деци да носе уза се: бели лук, плаву ђинђуву („манистру“) и шкољкице. Од мађија се чувају сви а нарочито младенци. Пазе да им неко не би узео парче од одела које је потребно да би се мађија начинила. Нарочито женске верују да се помоћу мађија може учинити да девојка пође за момка, иако га не воли, и обрнуто, да се момак омађија и узме девојку коју иначе не би узео.

Џамало је обичај који се врши од Нове године до св. Јована. Искупи се неколико младића који се маскирају, узму шарене штапове, па иду од куће до куће играјући разне игре. Неко из куће пред којом играју изнесе решето у које они ударају штаповима певајући:

„Нова година весела је градина,
Голем клас на њива,
Голем гроздак на лозје,
Жут кожурак¹⁾ на леса“.

Овом приликом чланови „џамала“ добијају поклоне од сваке куће у хлебу, брашну, житу, вуни или новцу.

Прочка. Овај се обичај врши сваке године у току беле недеље. Крајем беле недеље одрасла деца скупљају сламу на већим просторима неке улице или на оближњем брду, одакле би се осветлило цело село и тамо пале сламу. Око ватре обично играју и певају разне песме а најчешће ову:

„Ората, копата, тути тути стрелката
На тај и тај²⁾ ћерката“

Последњег дана беле недеље нарочито млађи парови (а и остали) иду старијим и моле за опроштај, ако су их увредили у току године. Овом приликом сваки опрашта и најтежу увреду, те се зато овај обичај зове прочка (праштање) и сматра се да не вреди ни постити, ако се претходно не опросте.

Тримери. Судећи по називу ово је грчки обичај који су Срби са вером примили. Долази одмах после прочке и траје три дана: поне-

¹⁾ значи чаура свилене бубе. — ²⁾ Обично се помиње име онога чију ћерку воли веко од присутних.

дељак, уторак и среду због чега се и зове „тример“. Највише га одржавају девојке испод осамнаесте године а младићи ређе. У току прва два дана ништа се не једе нити пије. Трећег дана пре изласка сунца иду у цркву, помолe се Богу, а по излазу из цркве једу бонбоне што су добили од родитеља и рођака на поклон. Ако је нека вереница држала „тримере“ она добија поклоне у колачима, накиту и др. Овај се обичај сматра као припрема за пост.

Лазарке. Обичај сличан оном из крајева прератне Србије. У петак и на Лазареву суботу скупи се по неколико одраслих девојака у више група и иду од куће до куће певајући и играјући. Обично су лепо одевене, очешљане и закићене цвећем и другим накитима. Поред тога што певају, ако се у кући пред којом певају налази мало дете, оне га певајући и љуљају. Најчешће певају ове песме:

„Имала мајка син кајметлија,¹⁾
Па го пратила поп да се учи,
Она го пратила за три години,
Он се научил за три месеца,
Па су му дале дете да крсти,
Он је заборанил тамјан и миро“.

„Еј Лазаре, Лазаре,
Не пеј рано недељу
Не ни буди Лазара
Мие ће го будимо
Сас пресните²⁾ папуци
И сас пресните саји“.

„Голубенце вода пије
На сред мора на језеро.
Сви се сокол да го дигне

Дочула го света Петка,
Света Петка и Недељка“.

„Имала мајка една ћеркичка
Па је исплела ситно демитно³⁾
Па је пратила на Нови Пазар.
Кој што је виде на нози стана,
Сам кадијата од столвината (престола)
Пита, распита чије је това девојче
Јас да го земам за мојо син,
За мојо син цар Костадин“.

„Вијена лоза вијена
Около града свијена
Педесе ока кожурици
Сто ока кожурици“.

Поред ових песама које се најчешће певају, Лазарке певају и многе друге. За ово оне добијају разне поклоне најчешће у новцу, орасима и др. што међусобно деле.

Коледо. Уочи Бадњег дана мушка и женска деца (до петнаест година) не спавају до поноћи, већ се спремају за „коледо“ које почиње после пола ноћи. Унапред спреме по групама добоше и одреде добошара. Поред тога сваки носи по један штап са чворугом на врху. Кад прође поноћ разне групе иду по улицама и испред сваке куће бију у добош, ударају штаповима у капију и певају:

„Ој коледо, мој коледо,
Родило се Божје чедо,
Ој ладе, ладе, ко ладе ладе
Кравај скаче од полица,

1) срећан. — 2) нови. — 3) врло танко.

у котлето кривница,
Кажн бабо како лане
На нас весело да стане¹⁾

„Паднала греда, утепала дете
Дете се маче, баба се кваче
На четири јаја. Тика, тика коледе!“

„Гуски ми гуски, шатки ми шатки,
Тика, тика коледе!“

За време њихове песме домаћица устане, узме мало јечма и пепела са жаром и стави пред њих а они ударају штаповима по јечму и пепелу. После овога домаћица им да поклон у колачима, орасима, бадемима и новцу. Сутрадан они ове поклоне деле. Колодео се врши уочи Бадњег дана зато, што је немогуће уочи самог Божића када се ујутру рано иде у цркву.

Бадње вече. На Бадњи дан увече скупи се цела породица, па поседају око ниске софре на земљи. Пред почетак вечере најмлађи између њих устане и, по савету старијега, са прага од куће позива Бога на вечеру речима: „Деда Боже, ела да вечераме!“ набрајајући шта све имају за вечеру. После овога разломи се погача у којој је сребрни ситан новац. Од ове погаче прво се додели парче Богу, па њиви, стоци, домаћину и свима члановима породице. У добивеном парчету тражи се новац, па у ком се нађе, рачуна се да у дотичном лежи породична среће. После овога настаје вечера а после седе и забављају се ломећи орахе и бадеме.

Слава. То је стари, доста напуштени али не и заборављени обичај ове области. По причању најстаријих људи Васиља Јањевића из Доњег Липовика и Стојана Маневића из Инева, обојице старих преко 100 год., као и осталих старијих људи, до пре 70 год. народ је славио своје крсно име („службу“). Сви стари људи добро су упознати са славским обредима и са жаљењем причају како се тај лепо обичај губи. Они причају да се славило по три дана са колачем и свећом. И данас већина сеоских породица зна коју су славу славили њихови преци. Највише су се славили: св. Никола, св. Димитрије и св. Ђорђе. Доцније пак утицајем грчких владика и свештенства и утицајем бугарске егзархије, преко њених учитеља и свештеника, слава се почела губити. По наговору грчких владика славски колач замењен је „панагијом“ а утицајем бугарске егзархиске пропаганде слава је замењена празновањем имендана. Место славске свеће пале кандило. И једни и други знали су да губљењем славе становништво губи и једно важно национално обележје. Неки од становника ове области веле да су славу изоставили и „због сиротиње“ а неки кажу и због деобе, јер тада је славу по обичају задржавао најстарији брат а млађи су је обично напуштали нарочито ако су сиромашнијег стања.

¹⁾ Овде се мисли на прошлогодшње поклоне, да се „деца овеселе кад деле.“

*Народне песме*¹⁾.

„Бој се бије у Косово поље,
Кад се били три дни и три ноће,
Кад паднале три хиљаде глава,
Там паднала на Стојана глава.
М'ла прати Стојанова мајка:
Кој ће да се вредаи јунак најде,
Да обује железни опинци,
Да прегази три реки кривави,
Да преброји три хиљаде глава
И да најде на Стојана глава?
Најмело се Марко Краљевчето²⁾
Те он обул железни опинци,
Прегазил је три реки кривави,
И преброил три хиљаде глава,
Док је најдел на Стојана глава
И донесел на Стојанова мајка“.

„Много ми го фале бабо
Твојето девојче,
Твојето девојче, белото Мариче,
Кој што го је видел све је болен лежал
И ја да го видим ако болен лежам
У вашата кућа шарено одајче,
Шарено одајче, на железен кревет,
На железен кревет на мека постеља,
На мека постеља сас бело Мариче.“

„Учи ме, мајко, карај ме
Како да земам Дилјана,
Дилјана мома убава!“
„Учам те, сино, карам те
Кули си дзевгар волови,
Слегни си доле у поље,
Изори њива смолница,
Посеј си бела пшеница,
Па си направи молба голема,
Сите моми ће ти дојдат,
Белки и Дилјана ће дојде,
Та неја сино да земаш“.
„Купих си дзевгар волови,
Отидох доле у поље,
Изорах њива смолница
Посејох бела пшеница,
Направи молба голема,
Сите ми моми дојделе,

Дилјана нема па нема“.
„Учи ме, мајко, карај ме
Како да земам Дилјана
Дилјана мома убава“?
„Учам те, сино, карам те
Иди си синко над село
Најди си вода студена,
Направи чесма шарена
Сите ти моми ће дојдат
Белки и Дилјана ће дојде“.
„Отидох горе над село,
Најди си вода студена,
Направи чесма шарена,
Сите си моме дојделе
Дилјана нема па нема“.
„Учи ме, мајко, карај ме
Како да земам Дилјана
Дилјана мома убава“?
„Учам те сино, карам те,
Легни си мртва па умри,
Нек су ти нозе на становање,
Нек су ти раци (руке) на факајне,
Нек су ти очи на гледајне,
Сите моми ће дојдат,
Свеће и китки ће донесат,
Белки и Дилјана ће дојде“.
Легна си Стојан па умре,
Нозе му гледат на становање,
Раци му гледат на факајне,
Очи му гледат на гледајне,
Сите моми дојдоше,
А најпосле и Дилјана дојде,
И Стојан си стана и Дилјана фана“.

„Е бре Коло, момин Коло, момина комито,
Не ли се наоди, не ли се нашета
По тија пусти планини?
Не ли ти омрзна пуста манлихера?“

„Женил се Петре војвода,
Поканил до девет сестри,
Десета сестра не канил,
Сам Петре ошал по њеа,
„Ајд' дојди сестро на свадба
На свадба сестро на делба!“

¹⁾ Певају се у јужном делу области, највише у Габрешу, Иневу и Скоруши. —

²⁾ О Краљевићу Марку чули смо само почетак ове песме:

„Слуга служи Марко Краљевчето,
На сите је чаша половина
На Марко је чаша препунена“.

„Не можем брате да дојдем:
Машко ми чедо у раци,
Тешка ми кшча на глава,
Бело ми платно на разбој,
Кучка свекрва не пушча“.

„Сунце калишато¹⁾, што си застанало на
сред на небето?“

„Моми, мили моми, голем сеир гледам;
Стојан делба деле од мајка и татко, од
сестра и браћа;
Татко му дава три чекара²⁾ место,
Мајка му дава три лакти платно,
Брат му дава три ж’ти свеће,
Сестра му дава три бели китки“.

Начин животоа. Становништво овог краја, нарочито сељаци, како хришћани тако и муслимани, живи тешко и примитивно. Њихова храна је углавном хлеб паприка, и урда. Хлеб праве од мешавине кукуруза и стрмног („стерог“) жита, т.ј. јечма, ражи или пшенице. Услед рђавих воденица увек се у хлебу нађе песак. Хришћани посте све посте и среду и петак преко целе године. За време поста једу само сухи хлеб са паприком и сољу или место паприке лук, а лети, уз Петров пост, када су најтежи радови, једина им је храна хлеб, лук и сирће (оцат). Зимнице не спремају нарочито. Они кажу: „Нека Господ дава хлеб и сол, па је кућата пуна“. Троше доста хлеба, јер мало употребљавају смока (који обично називају турском речју „катк“). Турско становништво на Плачковици живи исто тако бедно као и хришћанско, али Турци у равним селима радовишке котлине, где су при насељавању приграбили најроднија земљишта, богатији су од хришћана и боље од њих и сада живе. Они једу чист пшенични хлеб и знају за разна јела док су хришћанима позната само 2—3 јела, па и њих ретко кувају. Варошани се нешто боље хране од сељака.

По кућама, изузев варошких, нема кревета већ спавају на земљи, прострвши рогозину (асуру). Постељних ствари немају, изузев по једну пољаву (чергу) којом се покривају. Јастуци су дугачки, напуњени сламом, веома тврди и неподесни за спавање. Спавају већином обучени, само се изују. Уморни од тешких радова спавају добро и ујутру кад устану само се обују, па су готови за посао. Веле да се не свлаче ноћу да би могли обилазити стоку (да им је не би ко украо, нарочито у турско време), али је можда унеколико томе узрок и урођен стид да их породица, нарочито одрасла деца, не гледају необучене. Јуруци се код куће већином ноћу свлаче а у трлима спавају обучени. Уопште по сеоским кућама се нехигијенски живи. Куће су већином нечисте а због конзервативности и неповерљивости слабо примају савете за побољшање начина живота. Ипак су људи за чудо здрави и издржљиви. Начин живота варошког становништва отступа од сеоског, али не баш много.

Ношња. Становници варошице Радовишта носе се као по осталим варошима Лужне Србије. Сеоска ношња је готово једнолика по свима селима с том разликом, што је различите боје. Код сељака званих „Шопја“, који живе на Плачковици, главни делови одела су већином

¹⁾ умиљато ²⁾ корака.

и код мушких и код женских црвене боје с том разликом, што су „потуре“ (широке чакшире) код мушкараца црне или мрке боје. У оделу сељака који живе око радовишке котлине и јужно, у сливу Лакавице, преовлађује кестењаста боја (зими, а лети бела, кошуље са црвеним појасом). Жене саме преду, ткају и шију и мушко и женско одело од вуне, памука и кострети (козине). И јуручке жене шију саме одело мушко и женско. Мушкарци по селима носе „потуре“ (чакшире) мрке и црне боје које обично вежу преко кукова; „антерије“ (врсту гуња) плаве или црвене; јелеке и капуте (палто).

1. Ношња у пољским селима Радовишког.

2. Ношња у брдским селима Лакавице (Радовишко).

Лети носе беле дугачке кошуље преко белих гаћа и јелеке разне боје. Преко кошуље лети и зими опашу се и добро стежу широким и дугачким црвеним појасевима од кукова до испод назуха. Ширина ових појасева је од 30—40 см. а дужина преко 5 метара. На ногама носе опанке које сами праве од говеђе или свињске коже. Мушкарци ретко иду боси, јер то сматрају за срамоту. На глави носе шубаре или качкете а у новије време и шај-

каче. Лети обично иду без капе са белом марамом на глави. Женске носе: „сају“, једноставну хаљину од белог платна, обично извезену; „ишлк“, врсту рекле од разне материје црвене или жуте боје која се носи испод саје; „антерију“ од памука (код девојака више црвена и ишарана а код жена црна); „фустан“

3. Ншња у селу Дедину (Радовинско).

испуњен памуком и краћи од саје, обично стрчи десно и лево а позади и спреда приљубљен је уз тело, те је ово више украс но потребна одећа. Поред овога носе још и „скутаче“, кецеље, обично шарене, са народним мотивима. Око појаса носе кратке и уске појасеве а преко ових колан од сребра са „пафтом“ напред. Пафта је предњи део колана, где се закопчава. Ово им служи као накит приликом свадбе или сеоске славе („сабора“). Од украса носе минђуше, по неколико огрлица (ђердана) са разнобојним ђинђувама („манистрама“) а богатије девојке или невесте носе низу лира или дуката. Свака женска још од осме године носи неколико прстених и тешких прстенова на обема рукама (носе их и мушкарци). На глави носе мараме („мумије“): беле или црне мараме са шарама („кушак“) и свилене мараме („кавраке“). На ногама носе „папуци“, врсту ципела сличних турским кондурама. Већина женског сеоског света иде боса не само лети но и зими. И Турцима жене праве одело као хришћанима, само се ово разликује од хришћанског у кроју и украсу. Мушкарци (Турци) носе још нарочито широке и дугачке појасеве као и хришћани. Женске носе: шалваре прављене од куповне материје разне боје а највише црвене, антерије, минтане (врсте рекле), фустане и чаршав којим се крију а на ногама носе кондуре. Нокте мажу „кном“.

Мих. Миладиновић и Вуко Пејровић

Résumé. — *Éléments ethnologiques de Radovichko en Serbie du Sud.* — Les auteurs commencent par décrire les coutumes nuptiales dans cette région où l'usage de l'achat des filles s'est conservé et, en connection avec ce dernier, celui du rapt dans les cas où le jeune homme ne possède pas les moyens d'acheter une jeune fille. Il existe une coutume curieuse de la constatation préalable de la virginité de la fille. Plus loin, les auteurs décrivent les pratiques en usage à l'occasion des prières pour les morts

(„mrtven“), puis les superstitions, les conceptions populaires sur les sorcières, les vampires etc. A la veille du nouvel an et de la Saint Jean on pratique la coutume du „Djamalo“ où des jeunes gens masqués vont d'une maison à l'autre, frappent aux portes avec des bâtons, dansent et chantent. Le dernier dimanche avant le carême est lié à la coutume qu'on appelle „protchka“. A cette occasion, les enfants allument des feux de paille, tandis que les adultes accostent les vieillards et leur demandent pardon des offenses qu'ils ont pu leur faire au cours de l'année. Une coutume intéressante est de même celle des „trimeri“ que pratiquent les jeunes filles immédiatement après celle de „protchka“ (aux premiers jours du carême). Elles ne mangent rien les deux premiers jours; le troisième elles vont d'abord à l'église puis se mettent à table, mangeant d'abord des pâtisseries. Le dimanche de Lazare (celui qui précède Pâques) les jeunes filles se réunissent en groupes et vont d'une maison à l'autre dansant et chantant des chansons de circonstance. La coutume caractéristique serbe de la slava n'est plus pratiquée de la même façon qu'il y a une dizaine d'années. A la fin, les auteurs reproduisent des chants populaires de la contrée, décrivent les costumes nationaux et la façon de vivre des habitants.

Народно лечење из околине Ђевђелије

У раду „Српски народни обичаји у Ђевђелијској кази“¹⁾ стр. 226—249, описао сам разне болести и њихово лечење, али је нешто остало незабележено или непотпуно забележено, па овде желим накнадно неке ствари да изнесем, сматрајући да у народу има и позитивних лекова за неке болести, који се не заснивају на бајању или читању молитава.²⁾

Падавица (Уд вонка пажгјајне) је врло ретка болест али је ипак има. Народ верује да њу пренаша зао дух после какве повреде по глави, јер је човек и пре и после падања здрав бар на око. С пролећа, када расцвета *коњски босиљак* (сидеф), по некима и *јеврејски босиљак*, на његовом се цвету врло ретко појављује нарочита зелена гусеница са црним пругама по леђима у величини свилобубе. Ова гусеница храни се лишћем и цвећем босиока који горчи као леандер. Чим нађу ову гусеницу затворе је у стаклени суд, обично у чашу за воду, а заклопац од хартије избуше, да би улазио свеж ваздух. Гусеницу у чаши хране лишћем босиока све док се она не учаури. Потом се чаша остави на сигурно место и свакодневно се мотри кад ће се из чауре излећи лептир. Чим се лептир појави и добро се формира убије се и чува у чаши док се сасвим не осуши. Затим се лептир истуца у прах који се чува или одмах употребљава за лек противу падавице.

Прашак од једног лептира подели се на четири дозе, помеша се са ситним шећером и даје болеснику у кафи да попије четири јутра узастопце. Ако је могућно, јер су ове гусенице врло ретке, да се месец дана узима од овог прашка, болест пролази. Утврђено је, да се после прве четири дозе болест појављује тек после три четири месеца, док се пре тога појављивала свакога месеца.

Пришћ (*далак*). Има га две врсте: *црвени* и *црни*. Црвени није толико опасан, али је црни смртоносан. У овом крају има га много. Појављује се изненада код особа које се баве опанчарским или самарцијским послом, кожарством а највише после драња каквог цркнutoг говечета или магарца од непознате болести.

Пришћ се појављује највише на прстима на руци у виду малог чира, а појављује се и на лицу, особито на челу. Карактеристичне су особине

¹⁾ Етнографски зборник Срп. краљ. академије XL. — ²⁾ Научна имена за лекове дао ми је А. Анасташевић, апотекар из Ђевђелије.

ове болести: појави се и напредује без болова, али дотичну особу једнако гони на сан. Под притиском прстију не осећа се никакав бол, а и не сврби.

Лечи се: Чим се примети такав „чир“ узима се *клашна игла* (за прошивање душека и сламњача) којом се пробуши врх чира и котеризира иглом (боцка и стално окреће) све дотле док се не осети бол, тј. док врх игле не допре до здравог меса. Док се болесно месо боцка, болесник не осећа болове. На овај начин раскрвави се и отвара се рана. Сада се истуца плави камен као брашно (у величини једног лешника), наструже се турпијом мало бакра па се помеша са прахом плавог камена. Узме се зрно сувог грожђа (оно што има семенке), отвори се и избаце се семенке и посоли се довољном количином овог прашка и све се прилепи на рану, али тако да прашак дође непосредно на отворену рану. Танком крицом привеже се да зрно сувог грожђа са прашком не падне. Ништа више не треба. За три до четири дана рана се не одвезује и у том болест пролази.

Ако „чир“ није добро искотеризиран обично се другог дана мало поднадује кожа око ране. Први се лек не обнавља нити завој скида, али се преко завоја ставља облог од киселог млека, који извуче ватру („му се зимува силта“) и болови престају.

Овај лек дејствује само ако се лечење предузме пре него је настало тровање крви, тј. најдаље трећег дана од појаве.¹⁾

Сакмаца (сџезавица). Ова болест напада једино малу децу на месец-два после рођења па и до шестог-седмог месеца може да наиђе. Новорођенчету се „закључе“ вилице тако да не само што не може да сиса, него се ни прст не може утурити у детиња уста. Тако укочених вилица после седам-осам дана дете умире. По целом телу појави се модро-жута боја.

Ова се болест лечи овако. Очисти се око 200 грама чешњева бела лука и добро се истуцају у авану. Овоме се сада дода мало чистог винског сирћета па се то измеша. Затим се трљају детиње вилице с обе стране око четврт сата. После тога одвоји се од овог лека једна мала кафена кашичица и пошто се додаду два три зрна ситне соли и по-

¹⁾ Интересантности ради да наведем овај случај. 1936 г. школском служитељу у Валандову изненада цркне магаре. Са својим оцем одрао га је и разапели кожу да се суши. Трећег дана служитељ је добио црни пришт, лечење није помогло и служитељ је умро. Још док су овога сахрањивали добио је исту болест његов отац. И он је лечен али је после неколико дана умро. Не „затвори“ се ни недељу дана а разболе се и најмлађи брат покојног служитеља. Ноћу болесника одведу у суседно село код народног лечника и дете је оздравило. За истинитост овог случаја ја јамчим.

Мени лично познато је преко педесет случајева излечених на овај начин. Ове године прелазећи Вардар, за Краљево Село, на скели сретнем школског служитеља из Мирочва, који се враћао из Дојранског среза. Кажипрст на десној руци везан. Упитам га шта је. Он ми одговори да је добио црни пришт и да је био код III. За неколико дана човек је био потпуно здрав.

меша, насилно се отварају детиње вилице и истрљају се непца и десни. Остатком бела лука четврт сата трљају се рамена, кључњаче и плећке. Још док се дете трља по вилицама с поља и по раменима појаве се *будинарки* тј. ситне, црне боцке, по облику потпуно сличне гуменим четкицама за зубе. Чим се ови знаци појаве дете је спасено. Сада се бријачем скидају ове боцке које у неколико личе на жејеве бодље.

Други је лек. Чим се приметне модре пеге на датињем телу око крста, узима се свињска жуч и помеша са се соком исцеђеним од црна и бела лука па се овоме дода колове ракије и зејтина. Тиме се трљају вилице а и цело тело. Овом мешавином детиње тело треба мазати три пута дневно. Приликом првог мазања појављују се „боцке“ (бодље) по целој кожи, које одмах после мазања треба бријачем скидати. По други пут када се снага маже и трља боцке се појављују у мањој количини, које се такође скидају бријачем, а кад се већ трећи пут истрља, неће их више бити и дете одмах оздрави.

Још један лек али за одраслије дете. У седмом или осмом месецу ако дете добије ову болест, оно поред тога што не може да сиса још и помодри као чивит. Поред горњег лека лече га и овим леком: узме се кашичица житког жутог кокошјег измета, пола жуманцета и кашичица туцаног жутог шећера, па се све то измеша и даје детету да прогута.

Посекошине, пребијени прсти (пресне ране задобивене ударцем) лече се врло успешно на овај начин. С пролећа, када брест (*Ulmus scabra*, *Ulmaceae*) прецвета и пусти лишће, појављују се на гранама жућкасто зелени клобуци у виду неправилних крофни, а у величини једне песнице. Када сазру ови мехури и сасвим пожуте, у унутрашњости њиховој (ови су мехурци потпуно шупљи) налази се једна лепљива жута течност, која личи на течну гумарабику. Веома је лепљива. Када се поцепа мехур види се по површини ове течности плавкаста прашина и неке ситне плавкасте *мушице*, које се крећу и по течности и по зидовима мехура. Ако се ова течност изручи на равну површину, издваја се у капљице, али када се две-три капљице додирну спајају се и образују већу капљу, исто онако као и жива. Оловно сивкасти прах стално остаје на површини капљица.

Ова се течност зове *балсама*. Сељаци лети ову течност скупљају у боце заједно са оним инсектима, који после угину. Боца се добро затвори и чува се. Ма колико да је посекотина велика, па чак и парче мяса да виси, или прст сасвим претучен (*џрекалкан*) само добро премазати посекотину и привезати крпом па је довољно. Премазивање по други пут врло је редак случај. Завој не сме бити сувише лабав. Рана сасвим зарасте за неколико дана без икаквих последица. По укусу ова је балсама слатка као глицерин. Лако се не квари нити пак лако испарава.

Мишеви као лек. Тек излегли мишићи од вајкада су се употребљавали као лек против заразних болести па и навика, односно порока, али народ је ово лечење увек сматрао као „безбожно“ и нерадо је говорио и говори о његовој примени. Али и поред тога овај се лек употребљава.

Када се нађу тек излегли мишићи метну се у боцу и прелију зејтином у довољној количини. Затим се та боца затвори и обеси негде под стреху, јер је грехота у кући држати овај лек. После извесног времена мишићи се распадну и постану као неки талог у боци. Овим се леком лечи: а) Када неког заболи унутрашњи део увета и пошто употреби све друго што знају а болови не престају, онда се узима кашичица од овог зејтина, „смлачи“ се на ватри (мало се загреје) и сипа у уво 3—4 капи. Ово се понови два-три пута дневно и једаред пре него болесник легне да спава. Да не би зејтин исцурио уво се зачепи памуком; б) Када човек добије јаку костобољу и то акутну, после свих других лекова употребљавају и овај зејтин, Прво се оболело место истрља јаком комовицом измешаном са туцаном буковском паприком, која је врло љута, па се потом намаже овим зејтином. Затим се узима извешан део оног талоба (распали мишићи), начини се облог и пошто се посолити туцаним бибером стави се на оболело место. Преко ове крпе (облоге) дође вунена крпа, па се обичним завојем привеже да се не смакне, и остане тако 24 часа. Овај начин лечења обнавља се два-три пута и болови увек умину.

Мишеви као лек противу пијанства употребљавани су од вајкада. Чуо сам за овај лек од оца коме је причала баба, дакле пре 200 година. Али исти се употребљава у крајној нужди, јер у овом случају сматра се као „грешин лек“, тј. недозвољен у обичним случајевима.

Изабере се мутна боца (затворене боје) и напуни ракијом да из ње извесно време пије „болесник“ и да навикне на ту боцу. После тога у ту боцу спусте се већ распали мишићи и поново се напуни ракијом. Како обично пијаница пије из саме боце, то, при употреби, до уста ће му допрети и ови распаднути мишићи. Од тога ће се толико згадити да никада више ракију неће узети.

Жива рана или „сараца“ лечи се мишевима на овај начин. Улови се подрастао мишић и још жив расече се уздуж на две полутке али да се не раздвоје. И још онако врућ посолити се туцаним нишадором и превије се преко ране.

Црвеника (црвени ветар) је у овим крајевима доста распрострањена. Јавља се више у равници него по планинским селима. Народ држи да црвеника није заразна болест али знају да се може пренети на другог непосредним додиром, тј. било преко руку, пипањем, било употребом неке ствари којом је болесник био обавијен преко болесног места. Из тог разлога све крпе којима обавијају болесника одмах закопавају у земљу. Изгорети их не ваља, јер ће се црвеника „подљутити“ и обузети још више болесника, те ће остати и неки „нишан“ (белега) на оку, носу или устима.

Црвенике има две врсте: „сува“ и „водна“. Суву још зову и „сијном“ (модром), а водену „жљтом“ (жутом), по жутој води што избија из болесног места. Црвеника се прво јавља у виду ситних бубуљица на

загегнуто-зарумењеном делу лица односно кожи, и одмах болесник добије температуру. Како се одмах не може констатовати ова болест, то треба скувати брестове жиле (*Ulmus scabra*) и када вода добро поцрвени и пошто се расхлади истом се неколико пута узастопце (у размаку 2—3 сата) опере оболело место. Ако се бубуљице и даље множе и кожа се једнако затеже, а испод бубуљица (испод коже) пипањем осете се „столови“ тј. постане ткиво испод коже тврдо, онда је то сигурно црвеника.

Црвеника се лечи на разне начине. Као најпознатији је овај лек: узимају по једну кашичицу: *усџибеча* (оловни прашак), *сулијена* (*Biodatum gubrum*), *килимирије* (*Minium*), око пола кашичице сабора (*Aloe*) и око пола лешњика сировог маковог (афијоновог) катрана па све то добро помешају љутом комовом ракијом и начине житку кашу којом мажу оболело место. После дванаест часова обнови се исти лек и, ако после трећег мазања болест не стукне, тј. не престане „штрекајне“ (штрецање), онда се црвеника „гори“. Памуком и љутом ракијом кваси се оболело место док се кожа сасвим не очисти од остатака пређашњих лекова и пошто се кожа осуши, испари ракија, приступа се горењу. Плетећа (штрикаћа) челична игла усија се у ватри и врхом игле, док је још потпуно црвен, додирује се болесна кожа. При сваком додиру иглом кожа пуцка и чује се јасан звук. На свима тим тачкама где је усијана игла додирнула, кожа зракасто прска-цепа се и, ако је жута црвеника, на тим местима почиње да „слизи“¹⁾ жута течност. Ова жута вода је заразна. Ако се руком додирне па се човек пипне по лицу, неминовно мора и он добити ову болест. Овим горењем постизава се следеће: кожа прсне па када се горе описани лек поново после горења стави, он долази у непосредни додир са ткивом испод коже, и дејствује непосредно и ефикасно. Неки пак место горења раде ово: бријачем, врло опрезно, свуда засеку кожу ситним рецкама па после тога леком мажу. Приликом горења кожа прска (пуца) само на оболелом месту, иначе на здравом месту и да се гори, кожа не пуцка. Када се гори само оболело место, болесник не осећа болове од усијане игле, него напротив „душа му чинин ас“ — осећа олакшање.

Као најефикаснији лек сматра се овај. Узима се афијонов катран, непрерађен, у величини мањег лешника, затим пола кашичице нишадора, колико један лешњик ревента (*Radex rhei*) исто толико сабора (*Aloe*) па се све то стуца добро у прах. Узме се један здрав (да не буде натруо) лимун и отсече при петелци (где је откинут) један мали део као што се лубеница сече. Испеди се сок у једну шољу па пажљиво, да лимунова кора не прсне, избаци сва лимунова унутрашњост. Сада се онај помешани прашак сила у лимунову шупљину, прелије се раније исцеђеним лимуновим соком па се све то помеша, и стави се лимун, односно кора, у „спузу“ (врљн пепео) да ту проври. Кад почне унутрашња садржина да навире, као кафа у цезви, лек је готов. Мало се прохлади па

¹⁾ Појављује се у виду капљице.

се маже. Чим се оболела кожа помаже овом смесом, почиње са ње да испарава лако, провидна пара. Ово је знак да лек дејствује. Три-четири пута обнови се овај лек и болест пролази неминовно. Још при првом мазању штрецања престају.

При овој болести препоручује се лака храна: млеко, слаба русник чорба и пиринчана чорба без запршке. Ништа друго не дозвољавају да се једе. Нарочито се избегава љуто, кисело, слано и пасуљ.

Лаке случајеве црвенике лече мазањем катраном (зифтом) из муштикле или лишћем од дувана. Суво лишће добро се иситни у прах, па пошто се помеша са чистим катраном од четинара маже се. Неки додају овој смеси мало чиршиша и мало туцаног „дари фирфира“ (*Piper longum*).

Сараџа (лоша рана, отворене шкрофуле итд.) лечио је Ј. К. на овај начин. Улови живу шарку, метне је у нов крчаг и пошто затвори грлић, метне крчаг у пећ (фуруну) да се шарка испече. Када се испече, разбије крчаг и покупи делове испечене шарке па то истуца у прах. Тим прашком солио је рану. По причању старца Стојана Штипљијевића овај је лек био одличан за ову болест.

Чир, мицина или томе слично да се што пре провали и изиђе нечистоћа, употребљава се овај лек: млада лејка, врг, истуца се и скува се у млеку. Тиме се обложе чир или гука и после две-три употребе гука се мора провалити. Када нема младе лејке може се употребити и „здрела“, већ здрављена, али није толико ефикасна.

Незеле (болови у деснима) лече се најбрже на овај начин: у пет грама чистог шпиритуса метути један грам канфора, па кад се канфор раствори испраши десни и у минуто болови престају. Овај је лек испробао и потписати и потпуно се уверио у ванредно његово дејство.

Свј. Тановић

Zusammenfassung. — *Die Heilung durch Hausmittel in der Umgebung von Gjevđelija in Südserbien.* In seinem Werke, das im 40. Buche des „Srpski etnografski zbornik“ (Serbischer ethnographischer Almanach, Verlag der Königlichen serbischen Akademie) veröffentlicht ist, hat der Verfasser verschiedene Krankheiten und die Art und Weise beschrieben, wie sie das Volk in seinem Orte heilt. Jetzt vervollständigt er diese Daten mit neuen, die früher nicht vermerkt wurden oder die unvollständig waren. In seinem Artikel spricht er über die Hausmittel und über die Heilung der Epilepsie, des Antrax, der Erysipel, offener Wunden, von Geschwüren, Schnittwunden, Schmerzen im Zahnfleisch und zuletzt von der Verwendung von Mäusen in der Volksmedizin.

Бајање у нашем народу

Бајања и врачања су врло распрострањена у нашем народу, особито ова прва. Ретка је жена из народа и по варошима а поготову у селима, да не зна бар неку најобичнију басму од „урока“, „одочи“, од „стра“. „Врачке“ ретко ко хоће да каже, редовно се одлучно бране изговором како не знају или не умеју. Брижљиво крију, јер народ на врачаре гледа с подозрењем, страхује од њих, чак их и мрзи. Зато је тешко дознати нешто више о врачању. Међутим, на бајање се гледа благо као на нешто потребно и корисно. Бајалице без снебивања признају да бају. Хоће и да кажу „басму“ и начин бајања али нерадо, веле да то не ваља говорити, јер бајање после изгуби силу, „не вреди им“, неће да им се „прими“. Врачарије и бајања саопштавају се и предају тајно својим рођеним — мајка ћерки или баба унуци. Ако их немају онда неком ближем из родбине. У старости, при концу живота, то се саопштава женској деци пре но што се задевојче. За мушкарце не знам.

Ова бајања иако су скупљена узгред из разних места, из Туприје, Јагодине, Смедерева и њихових околина, ипак су из истог краја — из Поморавља Велике Мораве. Отуда имају пуно сличности и заједничких црта. Сва су бајања прибележена од старих жена и људи, који су научили од својих старијих родитеља или баба.

Бајање од „лише“. Кад се човек исперута по лицу или снази — излиша, излишави — баје се пахуљем од жара ма каквог дрвета, само треба да буде „фришак пауљ“. Пљувачком се овлажи прст, налени се пахуљ са угљена и мажући преко лиша говори се басма:

Лишај њива,
Пауљ семе,
Семе њиву затрло!

То се понавља по три пута за три дана узастопце. Баје се кад почне дан да опада, од подне до увече, да се лишај губи као што опада дан.

Бајање од „секавине“. Болови и севање у половини или целој глави, са осећајем као да нешто оштро сече, штреца да све сузе ударају на очи, назива се „секавина“. Баје се на дрвљанику. Болесник седне

на пањ, а бајалица са секиром у руци стоји. „Остриљем“ — резом дотиче му чело мало изнад већа и прекрстивши се шапуће речи :

Селе сскавина,
Ту ти место није.
У пуну гору!
Ди пас не лаје;

Ди мачка не мауче;
Ди петао не пева;
Ди девојка косу не плете.

Понавља се тако три пута и увек се по завршетку врхом сикире удари у земљу. Ако буде потребно то се врши три дана свагда од подне, да болест опада. Уопште свака болест кад се „тера“, то се ради поподне, око празника, кад је месец у опадању да се бољка губи¹⁾. Нешто различито је бајање од „секавине“ из Драгоцвега близу Јагодине²⁾. Баје се на кућњем прагу, ножем, секиром и врућом посипком. Редом ножем и секиром дотиче се болесникова глава, а ватраљем се „манда“ и сваки пут се изговара :

Секуљ пошо,
Секуљчини повео,
Сикиру понео,
Лопату понео,
Нож понео.

Секавино, брекавино,
Сеци се не бречи се!
Ту ти место није.
Што затеко ја засеко!

Сваки пут по изговореним речима, удара се ножем и сикиром по три пута у горњи и доњи праг, а посипком узем.

Бајања од „сџра“³⁾. Често се мала деца плаше у сну и плачу. Томе се може стати на пут бајањем од „страве“. Кад се дете метне у колевку и заспи, успе се у зелену паницу свежа, „неначета вода“ из бунара. Док се вода не преда врачари не сме се ништа говорити. Онда бајалица узима усијан кукач са огњишта, и држећи над детињом главом у левој руци паницу а у десној ужежени кукач, говори : „Крс' на главу!“ па замочи врх кукаче у паницу. Затим на средини изнад груди каже : „Сан на срце!“ па понова „чвркне“ кукачем у воду. Најзад над ногама рекне : „Вук на ноге!“ и опет „чвркне“ и плусне кукачем мало воде из панице, говорећи : „Беште страве у дубраве!“ Понавља се по три пута за три дана, увече кад дете спава. Пребајана вода не сме се употребити ни за шта друго, него се проспе у угао на саставу два плота. Паница се оставља поклопљена, па се тек сутрадан узима³⁾.

Ако се дете или човек преплаше толико да просто „постану луди од стра“ треба им пребајати овако : Узме се у десну руку брашно „пченично“, а у леву сџ, па се додирују : глава, рамена, руке, колена ноге и тело по страни и говори три пута : „Отуд иде деда, сир сири плач да умири“. Баје се напољу, испред куће. Онда се „удари“ — баци

¹⁾ Ова сам бајања забележио од бабе Милке Стајин, удове из Ђуприје. Родом је из Трстеника, има око 70 година. Басму о секавини научила је од неке девојке у Ђуприји.

²⁾ Прибележено од бабе Станије Нешић, удове, старе 80 година. Научила је бајање још као дете од своје бабе. Каже да јој бајање добро иде, још јој „нико није погинуо од руке“.

— ³⁾ Прибележено од Милке Стајин из Ђуприје.

брашно на врата или оцак. Ако се брашно заустави, т. ј. прилепи или остане на зиду или вратима, онда је „стра“ ако ли не онда је нешто друго. Ако је „стра“, броје се девет туђих оцака и на девети се „набаца“: На ову кућу нека иде плач и стра!¹⁾

Бајање од „ушбоље“. Кома изиђу „љаштавице“ (бубуљице као пликчићи по језику) боли га да не може ни јести ни пити. Ти се болови утољавају и лече на следећи начин. Лети се болесник води на поток, набере се трава „сабљар“ са обале па се кваси у воду и превлачи преко језика, говорећи:

Упали се Цариград,
Чим ћемо га гасити?
Са зеленом травицом
И студеном водицом.

Нек иде ли сунце не греје,
Ли месец не сија,
Петлови не певају.
У гору, у воду!

Зими се тако исто ради али само у башти код плота, са неком сувом травом и водом из каквог суда.

Бајање од ницине. Ова се болест јавља као оток — жлезда испод ува, под „пазувом“ и на препонама, све „у жилама“. Кад је човек „натрутан“ њега то много сналази. Прво се баје руком, па старим чешљем и најзад гладилом што се оштре косе. Скупе се пет прста у „грумен“, приносе се ницини као да је хоће додирнути и понавља се више пута Усту! Усту! Усту! Затим: „Ја тебе са пет (прстију) а ти мене са једним“. И то се говори неколико пута. „Кад се састави небо и земља онда ту да војеваш“ понавља се много пута. То се исто чини и са чешљем и гладилом.

Овако се баје и кад жену заболи сиса, кад „наиђе“ бол и кад се „убремати“²⁾.

Још се од ницине баје и на овај начин: Нађе се каква кост од животиње. Где се нађе на том се месту и баје. Коском се додирује жлезда и говори:

Родила се ницина у суботу.
Звала кума да је крсти.
Нити кум дође, нит се ницина крсти.
Бежи ницина, тера те стрвина!

То се понавља три пута па се кост остави на исто место где је нађена³⁾.

Бајања од главобоље. Главобољној особи босиоком се превлачи преко чела и баје овом басмом:

Сусрела га Мајка Божја, Богородица,
И упита га шта ти цвилиш Божје чедо
Гласом до неба сузом до земље?
— Боли ме глава.
Иди код Стојане петопрсте.
Како ти обаје одма ће ти стане.

1) Прибележено у Смедереву. — 2) Забележено од Петра Цветковића из Селсваца смедерског, старог 56 година. Ову је басму научно од мајке. — 3) Из Смедерва.

Још се од главобоље баје пером, ножем и узме се мало од метле. Овим се маше испред главе и изговара :

Отуд иду девет сестрица
Са девет метлица.
Исчистише (име) бољку из главе. Или :
Отуд иду девет снаја
Са девет лопата.
Исчистише (име) бољку из главе. Или :
Отуд иду девет брата
Са девет секира.
Исекоше бољку из главе.

Сваки се део басме понови по три пута¹⁾.

Бајање од „очобоље“. Зацрвени ли, засврби или заболи око, треба пребајати шиваћом иглом и белим кокошињим пером. Поред очију се с њима „манда“ и шапуће :

Отуд лете два арвана гарвана (гаврана),
Па однеше око мутно и крваво
И донеше лако као перо, благо као млеко.

Басма од „коштак“. „Коштак“ је опасна и тешка бољка, праћена страховитим боловима. Скупи леђа те човек огрбави. „Коштак“ махом хватају деца мала и одрасла, ретко старији. За бајање од „коштака“ треба парче од „перице“, оно чиме се перја тежина (трлица), парче од метле, нож „црнокоран“ и бело перо од кокошке. Овим се превлачи преко леђа и говори :

Коштаче, оловаче, ветроваче,	Где коњ не вршти ;
Не зуцај, не пуцај,	Где во не риче ;
Не боли, не гори, не севај !	Где овца не бљеји ;
Перицом ћу те расперјати,	Где коза не вречи ;
Барутом ћу те препалити,	Где народ не говори ;
Тамјаном ћу те окадити,	Где петео не пева ;
Отпратићу те у Калесну Гору	Где мајка колач детету није умесила ;
Где се ништа не чује ;	Где ништа нема, ту ћу те отпратити.

Као лек узима се „трава од коштак“ звана „прострео“. Она изгледа „бушна као шипка“, сече се и метне у ракију, па се тиме запаја болесник.²⁾

Бајање од „сунчича“. „Сунчич“ је болест главе, која траје од сунчева рођаја па до заласка. Од „сунчича“ се баје покрај воде у којој се сунце огледа. Бајалица изабере девет камичака, па један по један замаче у воду и маже болесникову главу уз изговор : Сунце суво, изиђи из главе, јер ћу те удавити ! и баци камичак у воду. Тако ради девет пута.

Бајање од зайаљења вилице. За бајање узима се проја и со. Басма гласи :

¹⁾ Из Смедерева. — ²⁾ Бајања од главобоље, „очобоље“ и „коштака“ прибележио сам од Стефаније, жене Милана Маринковића, служитеља гимназије у Смедереву. Родом је из Лозовика у околини Смедерева, стара 57 год. Научила је бајање од своје мајке.

Изиђи Добринце,
Из (име) чељусти,
Изиђи на меду вечеру,
На свилену постељу.
Ту ти место није;
Ту ти стан није.

Иди у Галену Гору (?)
Ге оро не игра;
Где свирка не свира;
Где крава не риче.
Тамо ти је место,
Тамо ти је стан.

После бајања, проја и со баце се псу да поједе.

Бајање од красша. Баје се црним пером. Кад се пребаје перо се баца да га ветар однесе. Басма је:

Пош'о црн човек у црну гору
Да насече црне врлике,
Да сагради црни обор за црне овце.
Отут иду љуте жене са црним ведром.

Намузоше љута млека,
Намазаше љуте бољетице.
Да лакне као птичије перо,
Као мајчино млеко!

Бајање од крајника. Баје се само увече. Бајалица гледа у једну звезду и додирује руком болесников врат, говорећи:

Увече звезда и жљезда;
Ујутру ни звезда ни жљезда.

Бајање од чира. Малим прстом леве руке крсти се чир уз изговарање речи:

Мали прст крста нема,
И ти да места немаш!

Бајање од „злика“. Злик је црни пришт. Излази најчешће на руци и ноzi, ређе на другим местима. За бајање од „злика“ потребан је „црнокорас“ нож, перце и неколико струка од метле. При бајању ово се држи у десној руци, „манда“ се њима и говори:

Изиш'о пришт у ливаду
И три га девојке чувају,
Једна слепа, друга глува, трећа нема,
Дође курјак те га однесе у црну гору,
— Ни слепа виде, ни глува чу, ни нема прозбори. —

Па та тури под трулу крљу (пањ)
Да трули ки трула крља;
Да црни ки црна гора.
Усту! Шта неш ту!

Од „један ма“ (једног маха) баје се по три пута, па се прекине да би се после опет поновило. Ако болеснику „пролазе мравци“ кроз снагу онда ће оздравити. Ако га још више боли треба прекинути бајање.²⁾

Од злика се баје у свакој прилици кад год се јави потреба.

Бајање од „благе бољке“. Кад човеку изађе плик ма где, из ма каквих узрока, кад се потајно појави као „промицаљка“, то се назива „блага бољка“. Баје се црним перцем, које је само отпало од кокошке, струком од метле, црнокорастим ножем и још се „тури блага трава“ која има лист као невен. Са свим овим бајалица маше говорећи:

1) Бајања: од „сунчича“, краста, запалења вилице, од чира, крајника и још нека, скупила ми је Радмила Пауновић, уч-ца VIII разр, гимн. из Смедерева. Многим бајањима неке појединости недостају. — 2) Уопште код сваког бајања ако болеснику не буде боље треба прекинути.

Дошо ми гос,
А каки ти је гос?
Каки да је, добар је.
Без оца се задао,

Без мајке се родио,
Без попа се крстио.
Усту! шта ћеш ту!

Триред се баје, у свако доба дана, по три пута. Кад се обаје једном, тукне се ножем узем, а други пут метлом почисти по земљи.

Бајање од „намере“. Ако се деси да когод стане на неки увражани предмет по раскрсницама, или да му буде „подбачено“ куда пролази, па оболи, онда се каже да је „намерио“ или „нагазио“. Од тога може човек да добије бољку, коју је већ неко имао, па се врацбином од ње спасао. То се зове „намера“. Намерити се може још ако човек нагази на врзино коло, где се виле или вештице састају. Од тога може да се осакати или згрчи.

Од „намере“ се баје црнокорастим ножем и травом „згрушницом“ са простом басмом:

Девет намере (име) удариле.
Од девет осам, од осам седам,
Од седам шест, од шест пет,

Од пет четири, од четири три,
Од три две, од две једна,
Од једне, ниједна,

Болеснику се после да трава „згрушница“ да се њоме бања три пута, у понедељак, кад се дели дан и ноћ, у четвртак, кад се дели дан и ноћ и у суботу кад се растура пазар. Воду после купања ваља просути где се плотови састају, на „ћошке“, где наврћу кучићи. Ако болесник може да се креће, онда нека се окупа на саставу плотова.¹⁾

Бајање од „крује“. Дешава се често да се деца преједу, буде им тешко и изиђу им бубуљице по телу. За то се вели да се дете „окрупило“ и баје му се од „крупне“ травом која је расла крај бунара и водом из истог бунара. Басмарица говори:

Трчите свињари,
Трчите говедари,
Упали се Цариград.
Трчите да гасимо

Из (име)
Са водом из ведрета,
Са травом испод плота.²⁾

Бајање од „креје“. Од крепе се надува трбух те човек не може „да једе леба“, због тога „ужути ки восак“. Да би се то излечило узме се „стакло“ (боца од зејтина) па се дном начини у три реда девет рупа у пепелу на огњишту. Из сваке рупе узме се међу прсте по мало пепела и стави у чашу. Чаша се метне на болесников трбух, покрије крпом и лагано удара одозго руком уз изговарање:

Од једно сунце срчобољно,

Од једно сунце главобољно.

Тако се понавља много пута.³⁾

Бајање од „подљуше“ или „подљушице“. Кад се рана подљути, поново букне, то је „подљута“, како зову у Драгоцвету, или „подљу-

¹⁾ Бајање од „злика“ „благе бољке“ и „намере“ казивала ми је баба Станија Нешић из Драгоцвета. — ²⁾ Из Смедерева. — ³⁾ Из Драгоцвета код Јагодине.

тица“, како веде у Смедереву. „Подљутицом“ се зову још и чирићи што излазе око већег чира. Од „подљутице“ у Смедереву бају парчетом метлице, црним пером, „црнокорним“ ножем и белом паром, па се каже:

Иде подљут по песку	Да је благо као благо млеко;
Набоде се на треску.	Да је лако као чисто перо;
Шта ћемо му лека? —	Да је чисто као чисто сребро.
Белога млека.	А ножем отсечена боља.

Од „подљуте“ се у Драгоцвету баје метлом и црним перцем овако:

Пошо(-ла)... (име) уз поље, низ поље,	Цвилим, пиштим од ране љуте подљуте.
Цвила пишти.	Ћути, (име), ја ћу душом дунути,
Срете га(је) Божја Мајка.	Перцем манути, метлом почистити
Шта ти је (име) те цвилаш и пиштиш?	И то ће проћи.

Бајање од „урока“ или „џочудишша“. У Смедереву сам забележио о уроцима: да човек „слаткокрв вата од зли очију“, „пада на очи“ од урокљивих људи. Од тога му припадне мука, заболи га под груди и ноге му се отсеку. Урокљив човек је вештац и роди се са постељицом. Али урокљивост се може осујетити. Кад се роди дете са постељицом, мајка треба да изађе на кров и да виче: „Људи, родио се вештац“. После тога, кад дете одрасте, неће моћи да уриче.

Има двојакних урока: „великих урока“ и обичних. Од „великих урока“ баје се овако: Овлаже се руке плувачком, узме се босиљак па се са три прста стави на слепоочницу уреченог. Та се радња пропраћа речима:

Ајте уроци у потоци!	Од девет осам, од осам седам,
Што сте очи избучили?	Од седам шест, од шест пет,
Што сте косу настрили?	Од пет четири, од четири три,
Што сте зуби искезили?	Од три два, од два један,
Ја сам за вас спремно-ла девет ножа,	Од један, ниједан.
Црнокоране да вас покољем.	

За ово бајање може се употребити и вода са босиљком. Још се гаси и уљевље, па се умива обајаном водом „на горе“, уз лице.¹⁾

Код обичних урока истерују се уроци из уреченог овом басмом:

Покрај пута бела врба.	Као чисто сребро,
Ту ми седе три девојке	Као ведро небо,
Једна преде, друга везе,	Као бело материно млеко.
Трећа уроке растерује:	
Разиђите се по свету,	Урок седи на прагу,
Као пчела по цвету;	Урочица под прагом.
Као невеста по венцу;	Што урок уриче
Као девојка по везу.	То урочица одриче.
Где петао не поје;	Где кошута лане лиже,
Где кобила не вршти;	Ту ја (име) лижем
Где прасе не дичи.	(Бајалица лизне уреченог у чело).
Да остане (име) чист	Да урока слижем.

¹⁾ Прибележено од Стефаније Марковић.

Миш трчи по полици,
Тикву вуче на задњици.
Миш штуче, тиква пуче.

Испале му обе очи
Ко (име) урочи!

По свршеној басми, прска се уречени богојављенском водом и мало пије.

У Драгоцвету за уроке веле „почудиште“, тј. кад се неко удеси па изиђе у народ или ако је личан те сви гледају у њега са дивљењем, онда га „почуде“ — урекну, те му припадне мука. Баје му се ножем и босилком, гаси му се угљевље у зеленом „каленчету“ (каленче — каленица — мала зелена паница). Овој врсти урока одговара и састав басме:

Отуд иде чудан човек;
Чудне волове потеряо;
Чудна кола упрего;
У чудну гору отишо;

Чудна дрва набрао;
На чудан пазар отерао;
Чудне паре узео.
Ајте уроци низ потоци!

По завршеном бајању, уречени пије од пребајане воде по три гутљаја, на три разна места, на „гламњама“ — дрвима крај огњишта, на прагу и на дрвљенику. Још му се дају три угљена да понесе кући и метне у воду за умивање. Остали се угљенови враћају у ватру да „оживе“, како би и уречени поново постао здрав као што је био и пре.

Бајање од „русџ“. Русџ су красте, које излазе најчешће по лицу, ногама и рукама, ређе по осталим деловима тела. Има их две врсте: водене и суве русџ. Водене се у почетку јављају као бубуљице, прскају и из њих тече нека жућкаста водица, и кад се запеку имају жућкасто-црвенкасту (наранџасту) боју. Отуда им је вероватно и дошло име, јер народ вели за рићег човека: „рус човек“ или за рићу косу: „русџ косџ“.

Суве „русџ“ не пуштају воду него се шире по лицу, или се расипају по телу са несносним сврабом. Уопште, и једне и друге шире се доста брзо, несносно сврбе, боле и горе „ки ватра“.

Од водених „русџ“ баје се говеђом балегом, за мушкарце од вола, за жене од краве. Балегом се дотичу и мачкају русџ и баје:

Руса дева,
Корен сув.
У вр' седа,
Уста ки измак.

После бајања балега се залепи на дувар. Баје се по три пута: изјутра кад излази сунце, у подне и увече кад сунце седа.

Од суве „русџ“ баје се перцем и метлом уз изговор:

О, русице, девојачка косице
У вр' си руса,
Корен си сув
Да се сушиш ки леп¹⁾ на плоту.

За суве „русџ“ „гради се мелем од винског сирћета, глеђи и зејтина²⁾“.

¹⁾ „Леп“ је малтер или блато којима се облепљују куће чатмаре. — ²⁾ Прибележено од Станије Нешић из Драгоцвета.

У Смедереву се од „руса“ баје друкчије. Узме се неупотребљено земљано лонче. У њему се помеша кисело млеко са „русаном“ травом, која има рецкаве листиће и налази се по баштама. Једнобојним кокошијим пером замаче се у лонче и маже по „русама“. Басму не знам¹⁾.

Бајање од „издајши“ или „издајша“. Има више врста „издата“. У Драгоцвету код Јагодине знају за два: „издат потајан“ и „издат брзак“. Од „потајног издата“ човеку се надује с времена на време трбух, савију га болови „просто да цркне“. Овај издат може да држи човека по десет, двадесет и више дана. За бајање се узима трава „издатка“, нож са црним корицама и тамјан. Све се то држи у десној руци и превлачи над болесником одозго на доле и говори:

Пошла Јана	Куд нема говеда да ричу;
И повела брата Јанка,	Куд нема овца да блеји;
И понела издатку траву	Куд нема свиња да грди;
И нож и тамјан,	Куд нема петАО да пева.
Да иде у гору, у воду,	Ту је твоје место.
Куд народ нема да буни (да збори);	

Ово се бајање понавља неколико дана, доклегод „издат“ држи болесника. Али у петак, недељу и празник не сме се бајати. Уопште у те дане не ваља бајати ни од једне бољке, сем „издата брзак“ и „злика“. Бајање на „светак“ (празник) не помаже и болест одмах прелази на врачару.

„Издат брзак“ сналази човека или животиње „у ма“ (на мах). Удари у главу и срце те може човек нагло да умре или животиња да угине. Трбух се страховито надима и ватра обузме цело тело. Стога треба хитно пребајати са травом „издатком“, ножем и тамјаном. Тиме се манда над човеком или животињом. Над главом се вели: „Шаран глава!“ изнад груди: „Шаран срце!“ а код ногу: „Од медведа ноге!“ Па се онда „врће“ издат код онога који га је напратио, речима:

Брате издате,
 Кој те прати, ту се врати.
 Иди куд се меси погача,
 И шарена буклија вина,
 И печено пиле,
 И меке постеле.

У Смедереву се баје од „издати“ ножем са црним корицама и парчетом обичне метле. Овим се болесник лагано удара по стомаку и притом се баје:

Иста један, иста два,	Из кости на влакно,
Иста три, иста четири,	Из влакна на Стамбол капију,
Иста пет, иста шест,	Тамо вас чекају млади пилићи,
Иста седам, иста осам,	Меки душеци и млака кафа.
Иста девет.	Ножем ћу вас избоста, сикиром исећи,
Излазите из срце у кости,	А метлом изгробати.

¹⁾ Записао Војин Јелић, уч. VIII разр. гимн. из Смедерева.

Затим се дуне преко болесника и три пута удари ножем и метлом у земљу. Све се понавља више пута, док болеснику не буде лакше.

Још за „издати“ веле да је то болест груди, леђа и главе. Такође се баје ножем и „парчетом“ метле и крстећи се говори се басма:

О, издати, часан вас крс убио!	Ког сретнете мимоићите,
Ту за вас места нема	Ког стигнете проћите.
Идите у гору, у воду, у море.	

Тако се говори девет пута наизменице. Сваки пут се убоде ножем у земљу.

Бајање од „углаву“. Баје се живим мољцима и обичним чешљем. Живи се мољци ставе на главу и баје се чешљем све док они не угину, изговарајући ово:

Срдо маси, маси, девет браће имају,
Од девет осам, од осам седам	Од један, ни један.
Од седам шест, од шест пет,	

Бајање од „стїраве“. Бајалица стане ногом на балегу а дете држи у рукама и баје:

Ја стадо на све траве,	Само видо сури вуци
И погледа на све стране,	Куси пси и мајчину душицу,
Да би гледод кога видела.	Где се с дететову страву гњаву.
Па не видо нигде никог,	

Бајање од ушију. Од ушобоље помаже бајање белом лозом и црнокорастим ножем. Басма гласи:

Уса пође у поље, са њом три војводе,	Глув прочу, нем пробеседи, слеп прогледа
Један глув, један нем, један слеп.	Усу си растргоше, у тим се размимоићоше.

Кад се једном пребаве, лоза и нож се метну на земљу „да се мало одморе“. Тако се понавља док болеснику не престану болови. По свршеном бајању лоза се баца на ђубриште.¹⁾

„Бајање од насћуја“. „Наступ“ је болест стомака. Баје се петом над болесниковим стомаком. Може да баје свако али је најбоље кад се нађе ко је петом стајао змији на главу. Басма гласи:

Наступ, уступ, уступки!	Камен под главу.
Дуга ти вечера,	Усту, натраг!
Рогозна постеља,	

То се понавља девет пута.²⁾

Пећар Момировић

Résumé. — *La sorcellerie dans notre peuple.* L'auteur a publié précédemment un article dans le XIe tome du „Glasnik“ sous le titre de „La sorcellerie à Jagodina et dans les environs“. Ici, il le complète par la description de plusieurs façons de pratiquer la sorcellerie qu'il a observées principalement dans les environs des villes de Tchoupria, Jagodina et Smederevo en Serbie septentrionale (Voir le „Glasnik du Musée ethnographique“ XI (1936) p. 67).

¹⁾ Бајање од „углаву“, од „страве“ и „ушију“ су из околине Смедерева. —

²⁾ Из Смедерева.

Неколико запажања о народним песмама у Битољу

Значај Јужне Србије за проучавање прошлости нашег народа је толико пута наглашен, да је о томе сувишно говорити. Ми ћемо овом приликом напоменути, да за проучавање једног краја треба имати све услове, тј. треба га познавати добро, па тек онда приступити детаљнијем проучавању његову. Ништа није некорисније него туристички проучавати један народ, мимогредно — „са седла и самара“, јер народ никада није онакав, какав нам се на први поглед учини.

Познато је да Јужна Србија, као ниједан наш крај, обилује народним песмама. Сигурно још хиљаде необјављених песама чувају се у народу и сведоче да је народ и овде, као и у другим крајевима, сав свој живот исплео песмом. Битољ је у скорој прошлости, нарочито пре балканског рата, важио као велика трговачка варош. У њему је становништво верски, крвно и племенски измешано више можда него и у једној нашој провинциској вароши. Као што је уопште главно становништво наших вароши већином сеоског порекла, тако је и са Битољем, где је, нарочито живаљ наше народности, досељен са села. Али ипак тај сеоски елеменат није кидао са селом и народним обичајима, које је вршио на селу. Већина је као трговци имала тамо своја имања и непрекидно одржавала везу са селом. На тај су начин обичаји у вароши сачували свој сељачки карактер, па су тако и народне песме, оне исте које се певају по селима, певане у Битољу, па се и данас певају. Према казивању, некада се у Битољу много више певало него данас. Пре рата народ се скупљао сваког празника на састанке и ту певао и играо. Ових састанака било је на осам места: на Горњем Бајиру, Кајзарији, Средњем Бајиру, код Арапке, на Долњем Бајиру, код Кулука, у Ђени Мале код Ђупците и на Сретсело.

На овим састанцима певале су се песме највише из гласа и у колу, и то највише лирске па онда јуначке. Има и данас људи који знају врло много песама о јунацима, нарочито о Марку Краљевићу („Крале Марко“, „Марко Кралевина“), Малечок Секула, Дете Дукадинче, Црна Арапина, Крале Вукашине, Димко Могила, Шефкија и др. Песме о ју-

нацима, за разлику од других песама, називају се „кралске песне“, „старовремске“. Њих су звали и „слепске песне“ јер су их певали слепци, „питачи“ уз „цимбалку“. Ове су песме певали и други. Госпођа Јованка Ђорђевић, из Битоља, прича да је њен стриц, који је умро пре неколико година, знао много песама а највише о Марку Краљевићу. Певао их је увек код куће, махом зими после ручка и вечере, нарочито кад би га замолили. За време рата, кад су били заједно у ропству у Бугарској, највише је проводио време у певању.

Јуначке народне песме нису певали само мушкарци, него и жене. Севда Главца, старица од преко осамдесет година, из Букова, села четири километра удаљена од Битоља, зна поред других да пева и пуно јуначких песама. Њу су рачунали, кад је била млада, као најбољу певачицу у селу. Она пева и данас, али све песме пева на један глас. Од ње смо забележили песму и мелодију¹⁾ о жени малечок Секуле. У песми која броји 127 стихова описује се путовање жене Секулове у род.

Дво ри ме ти мла да Се ку ли ца
Дво ри ме ти дроб ни сол зи ро ни

По белите образи.
Ми се шета нејзин свекор
По високи дивани,
И је вели говори:
„Ој невесто мила снаво моја,
Сонце разгрејано.

Ће те прашам разопитам,
Зашто дворон метиш и солзи рониш;
Да ли дворон не бендиса;
Да ли момче не те бендиса
Дека је малечко?.....

Баба Севда је певала и друге песме, али као што смо напоменули све на један глас. Онде где јој у стиху недостаје слогова, она дода „еј мори“ или „мори“, а чешће понавља последње речи првога стиха.

У Битољу има пуно песама и о новијим јуначима, нарочито из времена комитовања, и ми мислимо да би се у овим крајевима нашао циклус хајдучких песама, који би одговарао већ објављеном хајдучком циклусу. Разуме се да су у овим песмама опевани локални хајдуци, и то: Димко Могила, Шевкија, војвода Стојан и Петар војвода. Између свих песама данас се још највише у Битољу певају песме о овим хајдучима. Ево једне о војводи Стојану, за коју нам је баба Севда говорила да се много певала у време кад је она била девојка:

Забила чума да бије.
Не била чума туку биле јуре комити,
Комити први и евзони
Стојановите другари.

Стојана ми го ранија
Во лева нога в колено
И десна рака в рамено.
И му се моли другарот,

¹⁾ Мелодије овде наведене забележио је г. Милосав Јовичић, наставник музике у Битољској гимназији.

Другари верни, говорни:
 „Вијеће си ојте на дома
 Кој ће мене остајте,
 Кој ће ме мене преврти
 Кој ће ми рани преврати.
 Другари верни говорни
 Јас ви се молвам помолвам.
 Коа ће си ојте на дома,
 Да не ми ками тропате;
 Да не барјаци дирате.
 Од ће ве чује мајка ми
 То ће ве прашат за мене;
 Да не је мајка лажите,
 Туку да је право кажите.
 „Шо ми го сторивте Стојана?“
 „Бабо ле стара бабо ле,
 Није го Стојана женифме
 Во таја стара планина,
 За таја плоча мраморна

За дробни камеги сватови.
 Во бавчето до девет дрвја,
 До девет дрвја сите цутени
 Но едно дрво не расцутено.
 До дрво лежи младо ергенче —
 Младо ергенче многу болно,
 На девет места со куршум удрено
 На десет ката наштрикренато.
 На дрво стоји црна гарвана,
 Та што му вели црна гарвана:
 „Ој ти ергенче, млади ергенче,
 Јаз ће те прашам опитам
 Да ли си сам ти на мајка ти?
 Ђе ми те жала, ће ми те плачи.
 Ако сте појће на мајка ти,
 Не ми те жала не ми те плачи
 Умри, па умри млади ергене
 Да ти го јадам белото лице
 Да ти и пијам црните очи“...

Песме јуначке певају се не само из гласа, него и у колу. Коло — „оро“ у Битољу доста је слично црногорском (у Црној Гори) и њему песма даје такт. Према томе, од брзине мелодије зависи и такт кола; оно је некада убрзаније а некада спорије. У случају кад је коло убрзаније, игра се уз песму и мелодију:

Сед нал Мар ко на лад на ме јан', на лад па на ме ја на

Да ми пије вино и ракија.
 Што ми попи три дни и три ноћи,
 Нема Марко пари да заплати.
 Оставил си реим млада Марковица
 „Ој ти тебе Марко стопанине

Немој реим да оставиш
 Остави си коња срчаного.“
 Коњо моли Марка стопанина
 „Немој Марко реим не оставај
 Остави си дете Дукадинче“...

Као што је познато, у Јужној Србији гусле су слепачки инструменат. Пре рата било је више слепаца него данас. Они су долазили у Битољ од Велеса и Прилепа нарочито онда, када су биле црквене славе и друге свечаности. „Кога ће нема леб тога ће дојда.“ Од слепих гуслара био је најистакнутији Апостол Ристић, који је живео у Прилепу и раније, нарочито пре рата, често долазио у Битољ.¹⁾ Тада је он певао уз цимбалку код цркве, по улицама и на свадбама. Њега су чак и Турци звали да им пева о њиховим јунацима, који су били пољаци, „спани“, „ћаи“, „аги.“ Он је највише певао о Марку Краљевићу. Њему су и наручивали коју песму да пева. Једанпут, причају, наручи му један Турчин

¹⁾ Види о њему „Гласник Етнографског музеја у Београду“ VI (1931) с. 102 и д.

да пева о „Крале Марку и Муса Кесеџији.“ Апостол поче да пева како Муса „кутна“ Марка у земљу до колена. Присутни Турци се обрадују и један нареди да Апостољу донесу хлеба и сира. Али Апостол настави песму, како Марко „кутна“ Мусу до рамена. Турци се онда наљуте, па ће један рећи: „Синћи ти го виде со тије очите ћори“, и оте му хлеб и сир. „Паша, таква је песната“, одговорио му је Апостол.

Као уопште у нашем народу што постоје песме за сав живот и кретање човеково, тако исто у Битољу и околини има песама за сав живот и рад. Код њих постоји и пословица „Во која ће се кола возиш, таја песна да ја пејеш.“ Ако неко пева песму дугачку, кажу му: „остаја за гождаро“ или: да је дуга до Брусника. Кад се договарају коју ће песму певати, понекад ће један рећи у шали: „Таја што ја истераја от свадба.“ Навешћемо неколико песама везујући их за поједине моменте кад се певају.

Песма која се пева уз жетву:

Излегла Јана по полето,
Да го види Јана полето
Да ли је поле сторено.

Да клај Јана аргати,
Да жњијат бела ченица.

Уз косидбу:

Там појдох горе Горјанче, де,
Там најдох сено косено де.
И си го кладох на глава де
И си му рекох пак рекох де:

Веј ми се сено косено, де
Како што се вејит млад бећар де
За једна мома убава де...

Косачи косат ливадје цанам.
Голем си мерак фрлиле
Кож ће го Борче надфрли
Тој ће ја земи Бојана.
Сите бећари дојдоја,
Никој не Борче надфрли.
Најсетне дојде стар дедо
Од седумдесет годнини.
Тој ми го Борче надфрли;
Тој ће ја земи Бојана.
Писнала Бојана да плачи
Ов! шо ми било писано,

„Со стар дедо да се ћердосам“.
„Молчи Бојано не плачи,
Утре ће одам чаршија
Мустаћи ће си обричам
Косата ће си острижам
Брадата ће си обричам“.
„Косата да си острижиш,
Мустаћи да си обричиш;
Брадата да си обричиш.
Грбата ти је голема
Очите ти се зглобнати
Лицето ти је собрано“.

Песма коју певају путници обично кад путују сами:

Ју нак ше та низ го ри ца зе ле на
ту тун ли је со цр ве на лу ли ца

Тутун пије со црвена лулица,
Тутун пије и на коњо говори:
„Брзај коњче да пристигнеш по вргу,
Да пристигнеш кај шо бефне завчера.

Тамо има до три моми убави:
Првата је и убави и неје;
Другата је продај коњче земи је
Трећата је сам заљуби земи ја.

Постоје затим песме, везане за поједине празнике преко године;
напр. на Ђурђевдан кад иду на уранак певају „ђурђевску песну“:

„Ојде на биље Биљано море,
Биље да бере стадо да крми,
Стадо да крми за бело млеко
За бело млеко снај за деца.
„Отруј си брата бела Бојана.“
„Немам со ошто море Стојане.“
„Ја ће ти кажам отровно биље,
Па да си станиш рано в недела,
Па да си купиш новоно грне.

Па да си појдеш од осој присој,
Па да си ватиш две луте зми, —
Три дни да вариш
Два дни да солиш.
Па да си станиш рано в недела
„Повели брате лута ракија.“
„Повели сестро ти ле постара.“
„Повели брате Господ је постар“

Сватовске песме („невестинска песна“):

Невесто лична убави
Сношчи ти лаф чинефме
За да те истераме“.
„Девере помал девере,
Шо мана мене ми најдофте.
Шо ће ме млада истерате.“
„Невесто лична убави
Маната ти је готова

Камо ти лулка на зглавје?“
„Девере постар девере,
Девет години и десета
Од како сум млада невеста.
Нит сум постела послала
Нити со момче легнала.
Името ми је невеста
Срцето ми је чупенско . . .“

Невесто црвен грандафил,
Што кротко ходиш леле на вода,
Да ли ти тежат стомните;
Или ти тежит ђерданот,
Или те стегат коланот?
„Нити ми тежат стомните,
Нити ми тежит ђерданот
Нити ме стегат коланот;

Туку ми тежит меракот, —
Меракот ми је далеко,
Далеко пуста Битоља,
Во тије пусти зандани
Зандани пусти тамници,
Тешки му праги на носе:
Чивте белеги на раце
Тамо ми је меракот . . .“

Итд.

Неће бити сувишно да изнесемо једну шаљиву песму, коју смо забележили од старице Севде:

Копан, копан нојица,
Поминала лисица
Покрај река Ситница.
„Добро јутро цуцуле!“
„Дај Бог добро лисице,
Шо је врева во село?“
„Комарбек се женаше
За једно муше девојка.
Се налуту комаро
Ја убодил мувата
Викум викат селани

Берете се селани,
Да сечиме главата
На старците главата;
На старинките шкембето;
На невестите цигеро;
На вдојците месото,
На чупите церовата.
Да си плета косите,
На бећарите коските
Да си мачка пушките . . .“

Природно је да се у Битољу много приповеда о Марку Краљевићу. Сва предања везана су за поједина места у околини његовој. На неколико стена показују стопе Маркове и стопе његовог коња Шарца. На Перистеру, више села Магарева, види се неко удубљење у камену и кажу да је то отисак од чизме и коњске стопе. Пастир Василије Чулевић из Орехова показао нам је скокове Маркове. Више села Орехова на једном брду које се зове „Марково Кале“, где се истина налазе неке рушевине, били су, кажу, дворови где је Марко живео. Одатле је једанпут Марко скочио на Пешчеру више села Орехова, где му такође показују стопе. Са Пешчере је направио други скок и скочио на Царев Клајнец, где је одмах ударила вода и отворио се извор.

О Марку се прича да је био врло слаб као дете и чувао је стадо на некакој „ридовитој“ планини, која се увече расклапала а ујутру заклапала и тако му раздвајала стадо те му један део законачивао на једном крају, а други на другом. Марко једанпут дође крадом међу ове планине и код једнога језера види где се купају „самовиле“, па им украде одело. Кад су се оне окупале и виделе да им нема одела, обећале су оном ко им донесе одело да га задоје млеком те да буде велики јунак. Марко се јави и донесе им одело и оне га задоје и узму за свога сина. Затим му излече Шарца који добије шест крила („Шарац шестокрила“). — Кад је једанпут Бог ишао по земљи с великом врећом, почине на једном месту, и кад крене даље позове Марка да му помогне дигнути врећу. Марко дохвати и подиже је једном руком. Бог га онда благослови и рече да ће имати пола снаге а пола преваре. — Марко је једанпут пошао да се причести и на путу сретне „црну Арапину“ с три ланца робља; Арапину је горња усна била до чела а доња до пупка. Марко га позове у Косово Поље да деле мегдан и тамо му посече главу и ослободи робље. Онда се врати натраг и с главом Араповом дође у цркву. Поп му све грехове опрости и причести га. — Марка је нестало са земље када је видио у једног детета малу пушку. Марко узме и разгледа пушку па окрене себи у длан и рани се. Тада увиди да и најгори човек може убити најбољег јунака па одмах поткује Шарца наопако, пође к мору и уђе унутра, где и сада живи, али не сме изаћи на суво.

Народне песме у Битољу као у свим нашим крајевима данас се губе. Њих нестаје под утицајем новијих песама, или како их овде називају „грацкиге песни“. Али према данашњем стању може се са сигурношћу тврдити да је народ у Битољу много певао не само лирске него и све друге врсте песама. Што се тиче стиха песама, може се закључити да се скоро у свим народним песмама нарочито јуначким налази доста стихова у десетерцу. Разуме се да се десетерац не може увек наћи чист, као у нашим већ забележеним народним песмама, али је он ипак највише заступљен. То не важи за песму у целини, јер тешко да се нађе песма

да буде цела у десетерцу, пошто казивачи народних песама не пазе много да стих буде с једнаким бројем слогова, не само кад казују речи песме, него и кад их певају.

Вл. Влаховић

Résumé. — *Quelques observations sur les chants populaires à Bitolj (Serbie du Sud).* — Cette contrée abonde en chants populaires et il en est certainement encore, en grand nombre, non publiés mais qui se transmettent oralement parmi la population de cette contrée. A Bitolj, localité sise aux confins méridionaux de la Yougoslavie, les habitants sont pour la plupart immigrés des villages qui ravitaillent la ville. C'est pourquoi les coutumes y ont conservé leur caractère rural et les chants populaires y sont les mêmes qu'on chante dans les villages. On les chante aux réunions, le plus souvent à l'unisson, mais aussi en chœur en dansant le „kolo“. On y distingue les chansons lyriques et les chants épiques. Parmi ces derniers on retrouve l'épopée du Prince Marko, du petit Sekoula, de l'Arabe, du Roi Voukachine, etc. Ces chants ne diffèrent pas de ceux chantés ailleurs et on les appellent „royaux“ ou „anciens“, mais aussi „chants des aveugles“ parce qu'anciennement ils étaient chantés par des aveugles mendiants qui s'accompagnaient de la „cimbalka“, une sorte de guzla. Les femmes chantent les chants épiques aussi bien que les hommes; l'auteur cite un de ces chants qu'il a entendu d'une vieille femme du nom de Sevda Glavea. On chante aussi à Bitolj de nombreux chants sur les guerriers de l'époque plus rapprochée de nous. Les chants épiques sont de même chantés en dansant le kolo. L'auteur dit qu'en Serbie du Sud la guzla est l'instrument propre aux aveugles mendiants et cite comme un guzlar très connu l'aveugle Apostol Ristitch (Voir le „Glasnik du Musée ethnographique“ VI, p. 102). L'auteur cite de même des chansons qu'on chante à l'occasion de la moisson, du fauchage, en voyage, au jour de la Saint Geroges, aux noces etc.

О народној песми и начину певања на Пељешцу

На Пељешцу се не пева много. Нема босанског севдаха нити сремске веселости. Нема скупова који се веселе искрено, неограничено, без стењања и комотно. Нема веселе песме да одушеви и распали нити весељака да поведе весеље. Све је овде некако одређено. Весеље као да је одређено и по пропису. Песма, односно певање исто тако. Гледа се на све, како они кажу, да се не погреша, да се буде пристојно, и пуно другога. Дакле, спутава се слобода певања и оно слободно и интимно у весељу.

На Пељешцу су села мала, исцепкана на по неколико кућа. Код кућа су у већини само жене, старци и деца. Људи су на мору. Сваки заселчић живи помало засебним животом тј. има нечега лично свог. Живот је у њима тих, миран, глух и као мало пуст. Села су раздвојена каменитим брдима и шућорена у валицама испод њих или у њиховим подножјима. Куће су већином чисте, начињене од камена, намештај у њима је удобан и удешен за око. Ношња модерна, све купљено. Изузетак чини село Црна Гора. Оно је најнеприступачније село на Пељешцу. И у њему се још донекле одржала домаћа радиност. Сељаци из Црне Горе су најзаосталији или „најдивљи“ како за њих кажу други Пељешчани. У овом селу су се још задржале гусле и народно коло. Иначе на целом Пељешцу се народно коло изгубило а у свим осталим селима највеће уживање је модерно играње.

Пропутовао сам западну половину Пељешца и из тога дела су подаци о народној песми и певању које овде износим. Ту су ова места: варошице Оребић и Трпањ и села: Ловиште, Вигањ, Кућиште, Бијело Поље, Русковићи, Станковићи, Потомље и Трстеник. Сем Трпња сва су ова места на јужној обали. На северној обали према Неретвином ушћу су Трстеник и Подлаштица. У унутрашњости Пељешца су Куна, Јањина и Црна Гора. Ова последња нисам обишао али сам разговарао са људима из њих и у колико сам из разговора закључио, стање народне песме је исто као у наведеним местима која сам обишао.¹⁾

¹⁾ О Пељешцу видети рад д-ра Николе Звонимира Бјеловучића: Полуострво Рат (Пељешац) у Српском етнографском зборнику књ. XXIII.

На Пељешцу су гусле мало познате. Оне се сматрају као „прост инструменат за прости народ.“ Мештани на западном делу полуострва нијесу задржали гусле до данас. Од старијих породица имала је гусле породица Бонфиоли из села Станковића. Анте Бонфиоли каже да је он те старе гусле продао некоме раднику, не сећа се пре колико година. Зна уз гусле „свирати и мало пиват“ али га више не интересују. Више воли „лиру“. На њу свира често кад је „плес.“ И странцима свира на лири, јер они то воле — каже Анте. У Оребићу има гусле Јаков Вокић; он лепо гуди и доста добро пева. Досељеник је из Херцеговине и гусле је донео собом. Код њега се скупљају радници недељом и он им пева. Ови радници су обично од „Влашко“, „Власи“ како овде за њих кажу, а то су крајеви око Имотског, залеђе Макарске и Метковића, као и из Херцеговине. Радници и сами певају уз гусле, истина доста слабо. Певају редом, не сви. Многи се уче. Они се скупљају у вече као печалбари у Београду и онда певају. У селу Русковићима гусле имају браћа Ногало, Грго и Иван. Гусле су им врло старе и доста просте. Купили су их од Јоза Ботице, родом из Станковића, у чијој су кући, по њиховом причању, биле преко педесет година. Они су недавно досељени.

Старији Пељешчани знају за гусле, али су оне као забавно средство за њих сувише просте. Уколико се о гуслама зна, то је преко досељеника и радника. Марија Миошић, из Станковића, каже да су гусле доносили и зидари, који би на раду уз њих научили „свирит“, па би их купили и „донили.“ Она се не сећа имена тих људи, али тврди да је било случајева. Даље каже, да су јој причали како су и војници доносили гусле из места где су војску служили. Јозо Клинић, пензионер, вели да су раније из Херцеговине кријумчари дувана доносили гусле и певали простом пуку. Иначе он не памти да су се икада на Пељешцу гусле правиле.

У селу Кућиштима г-ђа Маре Шимунковић, стара 78 год., познаје добро ово место. Зна доста песама које је народ раније певао. Госпођа има веома јако памћење. Говори чисто и изванредно лепо што је реткост на Пељешцу и каже да се у њено младо доба тако говорило. О песама које ми је она „исприповиједала“ биће доцније говора. За гусле каже да не памти да их је ко у Кућиштима имао, али се свирало на лирици као на гуслима. „Скинули би неке жице и онда свирали и пивали.“ Она добро памти Ивана Герицу који је на лирици свирао и певао као уз гусле, чак памти и Иванова оца Јура који је још лепше свирао и певао. „Било је и других који су овако свирали и пивали, само су ови двојица најлипше“. Јуре је умро прије 62 године. Она је учила песме слушајући. Доста јој је било да једанпут чује песму па да је запамти. Зна преко стотину разних песама, а само је две научила читањем.

Г-ђа Шимунковић каже да се данас песме „не састављају и не пивају; садашњи свијет се дао у велику мудрост и мудровање, па кажу да писме не вриједи ништа, док се раније много пивало и састављале

се писме“. Песама је било врло различитих. Било је више лица која су песме састављала. Она се сећа добро Миха Иванишевића, поморца из Кућишта, Мата Харловића из Жупе и Балда Шерка из Г. Врунице код Трпња. Сви су били стари у њено младо доба али су још састављали песме. Они су били познати као састављачи песама. Песме су певали многи, и жене и мушкарци. Ови уз лирицу а жене без ње. Мушкарци би ставили ногу преко ноге, лирицу опрли иза колена па тако на њој свирали и певали. На лирици би свирали и на игранкама. Поред лирице биле би и „мишнице“ — гајде. Песме су се певале као уз гусле, само нешто брже и знатно слабије. Мелодија песме је доста слаба што и они сами признају.

Данас се народне песме не певају. Један стари Пељешчанин ми је рекао: „Од како је у народ дошао тенор и бас, умиру народне пјесме“. Изузетак чине они које сам већ раније поменуо. Поред г-ђе Шимунковић данас у поменутим селима знају највише народних песама госпође: Марија Миошић, из Станковића, стара преко 80 г., неписмена; Франа Бонфиоли из истог места и Филе Поменић из Трпња. Пада у очи да су жене дуже задржале народну песму. Свакако су оне биле више упућене на ову врсту забаве од мушкараца, који су у већини век на мору провели. У Трпњу је имала гусле породица Висковић. Ту би радници преко ноћи сакупљени око ватре дуго певали. Из разговора изгледа да је Трпањ био највеселије место на Пељешцу.

Марија Миошић каже да се песме уче слушањем и читањем. Један их пева напамет, или чита а остали окупљени око њега слушају и памте их. Раније су се највише певале јуначке песме обично из Качићеве песмарице. Било је песама и о локалним јуначима и догађајима. Певале су се и лирске песме попут гусларских и оне су у десетерцу. Њих су певала по два и више лица, и мушки и женски. Певале су се приликом свадби, брања маслина, цеђења уља и у другим приликама. Ове песме народ назива старијим. Разликују их од новијих што се ове певају на други глас а не како се то раније певало — слично гусларским.

У селу Русковићима певао ми је уз гусле Ногало Иван, стар 42 године. Родом је од Имотског, где се, како каже он, много уз гусле пева још од старина. Гуди доста слабо а такође и пева. Уз гусле пева и лирске песме. Неписмен је али зна штампана слова и помало читати. Песме памти доста споро, најпре песму полако чита да би је научио читати, па кад ово научи „стави либро прид себе и пива“. Песама зна четири-пет. Његов брат Грго зна доста добро гудети и певати. Њихове гусле су од клена, прилично су тешке и старе. Глас им је јак: „по ноћи се на њих море чућ' на далечину три уре ода“. Грго ми је певао уз гусле неколико увода који се певају пре почетка песме и песму Краљевић Марко и Андреја. Уводи пре песме су:

Ој гуслице љуцка даворио,
Ако би нас грло послужило!
Чини ми се ситне гусле моје,

Да ме грло ниће послужити,
Него се је оно осушило . . .

Лакрдија не зачиња чорбу
Већ дебело овнујина месо.

Гусле гуду да нису залуду,
Да пробуду момке и ђевојке.
Кад се скупи кита од момака
И порид них кита ђевојака . . .

или

Одситните ситне гусле моје,
Јесам ли вам скоро бесидио,
Ако би ме грло послушало,
Гусле моје дрво јаворово
А гудало крило јасеново,
Да вам кажем што би добро било:
Стару диду лулу запалити,
Младу момку цуру пољубити,
Крвопији сабљу окрвавит
А пијанцу чашу испијати.

Ногало Грго је још певао *Сењанин Иван и Тадија* и *Паша од Грајова Секула*. Он не зна наслов песама већ каже кратко „о чему пива писма“.

Марија Миошић из Станковића зна доста песама. Она пева без гусала али слично као што се певе уз гусле. Зими кад падају кише скупе се деца и она им певуши „писан о јунаци“. Остарела је и каже да заборавља песме. Говори доста тешко и заборавља ред песме. Наслов ниједне песме не зна. Певала ми је ово:

Пос¹⁾ Маре на водице ладне,
На водице свога драгана.
Божју јој је помоћ називао:
Бог помого и мило и драго!
Млађан Иве боље одвращао:
Нисам драго ни ме зови драго
Јер ми не да мајка и сестрица,
Да ми Маре буде вереница . . .

Мару после испроси Везир Царевић. Долазе сватови. Воде је; она моли да сврате двору Иванову. Мара враћа Ивану јабуку у којој је девет прстенова. Иво затражи од мајке „ноже сребрнове“ и убија се.

Од г-ђе Шимуновић забележио сам песму *Терзија Осман и була Ренковића*, која се „раније пуно пивала“, затим једну локалну песму у којој се опева пут прве далматинске лађе „Ариел“ у Кину 1848 године. На Пељешцу је ова песма непозната и за њу зна само г-ђа Шимуновић.

¹⁾ Пос = пође.

Од госпође Шимуновић сам чуо и песму *Кад су сѝријељали алку у Макарској*, коју она незна целу, а на Пељешцу је скоро заборављена. Старица је ову песму научила пре 65 година од неког фратра.

Осим поменутих песама раније су се много певале ускочке песме о Сењанину Иву, Јанковић Стојану, Сењанин Тадији и другим ускоцима, затим о Марку Краљевићу. После је наишла новија струја песама од Босне и Херцеговине. Ове песме опевају обично муслимане (раније поменута песма „Терзија Осман и була Ренковића“). Пуно се певала и песма *Емин и Еминка* и неколико других које ми је казивала г-ђа Шимуновић, али којима незна наслова¹⁾. Марија Перић из Русковића стара 83 године, неписмена, зна пуно епских песама; научила их је слушајући од старих жена кад је била млада. Каже да се раније „пивало још како“. Епске песме би певале и девојке кад иду за стоком и радећи у пољу. Ако их је више заједно „пивале би редом по једна“. Ова старица не памти да је у њеном селу ико гусле имао. Песме би се певале без икаквог инструмента а понеке на лирици. И певање и начин певања био је доста слаб. „Највише би се пивало зими поред комина (огњишта)“. Најчешћи певачи били су старе жене а млађарија је слушала. Каже да је већ заборавила доста песама, пошто их никоме не пева, јер „млађарија не слуша и не воли писму“. Старе жене од којих је она у младо доба слушала песме биле су неписмене али су знале много разних песама и волеле су да их певају кад су год за то имале „пригоде“. Од Марије сам забележио песму *Секулова Јела*²⁾. На Пељешцу се раније много певало о Марку Краљевићу и о Љутици Богдану.

Из изложеног може се закључити да су се раније, пре 60—70 година, на Пељешцу много певале епске песме. Главни певачи били су обично старе жене и оне су боље сачувале песме. Певање епских песама почело је овде да ишчезава свакако пре осамдесетих година 19. века. Данас по селима ретко ко зна коју народну песму и то обично само оне које су у школи учили. Старе се песме заборављају, нове нико не саставља. Песмарице се не читају. Мештани разликују старије епске песме од новијих. Старије су оне о Краљевићу Марку, Секули, Љутици Богдану и др. Млађе су песме обично муслиманске и локалне.

На Пељешцу се очувало и нешто лирских песама. Испеване су обично у десетерцу и већином су локалног карактера. Често су сухе и без поезије. Опевају виђања, опроштаје, снове и друго. Има их и шаљивих односно сатирних и оне су доста слабе. Начин певања сличан је начину певања епских песама. Певале су се обично уз лиру; овако су певали они који су имали лирицу и знали „на њој ударати“. Други су певали без инструмента, по једно само или двоје заједно,

¹⁾ Због ограниченог простора песме нису могле бити објављене; оне се у потпуности, онако како су забележене, чувају у Архиву народних песама Етнографског музеја у Београду. — ²⁾ И ова се песма чува у Архиву народних песама Етнограф. музеја у Београду.

било мушки или женске. Омиљени певачи, каже старица Шимунковић, били су они који су имали лирицу и у њу „липо ударали“. Поменути су раније Јуре и Иван Герица који су имали лиру и на њој лепо свирали. Они су знали лепо певати љубавне песме а имало је света, који их је радо слушао. Ово су све старије песме и певане су на старији начин. Новије песме су послератне. Њих доносе путници и пролазници као и мештани при повратку са путовања за време кога су песме чули. Певање ових песама је лепше, са више уметности и теже их је певати. То су обично песме „модерне и нове“. Сељаци их често прилагођавају једноставним старим мелодијама, јер код њих већи значај имају речи песме него њено уметничко певање.

Старије лирске песме „највише су се пивале кад се беру маслине и цеди уље“. Њих су певале обично девојке а мање жене. Купећи маслине певале су обично по две или по једна, како где. „Чула би се писан по цијелом пољу“. Сада тога нема. Ретко ћете чути песму за време брања маслина. Раније су биле мобе па су више у заједници певали. Сад тога више нема. Сада свако мора за себе радити, мобе нема више. Старица Перић каже да су се и љубавне песме много певале у шуми и за стоком. Певале су обично девојке кад би се удаљиле од куће, попеле би се на какав брежуљак или крш и ту би певале најчешће по две заједно које су могле „да сложе глас“.¹⁾

Ево примера како су на Пељешцу постајале лирске песме. Некакав поморски капетан, странац, није добро знао наш језик. Њему су се пељешке девојке много допадале па је желео да о њима спева песму. Како то није могао учинити, он позове једнога Пељешчанина, који је песме певао, и каже му каква би отприлике требала да буде његова песма, замоливши га да песму испева. Овај по његовој жељи испева песму:

Инглетера лепе жене дава,
Ђорђијана ил' грчка држава.
Још их липших на Пељешцу расте,
Које земљу дубровачку ресе.
Високе су и у пасу танке
Ко госпође младе Талијанке.

По њиховим белим образима
Покапаним црним младежима,
Ни малахан ни велик трбушчић ...
На глави је свакој по обручић.
Оне младе по ваздан копају...

Марија Перић ми је казивала да су се раније лирске песме много певале. „Дивојке би пошле за овцама па у хладу у Турској Спили бирале би које ће писме пивати. Пивале би и о јунацима али највише о љубави. Писме о љубави спевали би обично младићи својим цурама, ми би их научиле једна од друге, каже старица, и онда пивале“. Скоро су се на исти начин певале и лирске и јуначке песме.

¹⁾ Неколико лирских песама, које је писац забележио, чувају се у Архиву народних песама Етнографског музеја у Београду.

Свадебни обичаји на Пељешцу били су раније врло интересантни. Скоро врло слични у свим селима. Свадбе су биле веселе. Сватови исто тако. На пратњу девојке долазила би родбина и цело село ако се она удаје у друго село. Сватови и пратиоци би се натпјевали. Опеване личности су: девојка, младожења, кум, домаћин и други важнији сватова.

Ових обичаја сада скоро нема. Старинска песма не чује се. Стари обичаји о свадбама нестали су у почетку овог века и прије.

Старица Шимунковић ми је причала како би пратиоци пратили сватове до њихова села, ако је ово близу. На граници села би се натпјевали пратиоци и сватови. Ево једног примера:

Сватови: Наприд сваћа, назад пратиција — Наша сваћа и наша невеста.

Пратиоци: Невиста је из села нашега...

Сватови: У наше је село доведена — и т. д.

Сватовима су се уз пут „износиле здравице“. Скупиле би се жене и девојке пред кућом поред које сватови треба да прођу. Кад сватови наиђу изнесу им здравицу најчешће флашу вина и пјевају:

Од туда ходехи,
Добру срећу носехи.
А овдје сте дошли,

Добру срећу нашли..
И вино и чело
Све вам здраво весело. (2 пут)

Народне песме свих врста на Пељешцу се све више губе. Народ више схвата материјалну страну живота и поклања јој сву пажњу. Идеално у животу мање је заступљено и тиме песма губи.

На Пељешцу се уопште мало пева. По речима г. Јоза Крилића узрок је овоме што је било много катастрофа на мору а људи ових крајева су већином поморци. Жалости су честе. Оне ометају и потискују веселе и забаве и тиме потискују и спречавају певање и песму. Мелодије песама су веома слабе. Изгледа да народ има слабо ухо. Г. Крилић каже да је прије педесет година једина забава била народна песма. Међутим данас су ову врсту забављања замениле друге. Данас песме, а поготову епске, нико не пева, јер „певати песме данас то је доколица и губљење времена“. Када је поморство овог краја било врло напредно онда су се песме пуно певале. Изгледа чак да је и преписка помораца са својима често била у стиху. То је друга половина деветнаестог века када су чувени пељешки једрењаци и њихови команданти и морнари били надалеко познати због својих смелих поморских подвига.

Војин Вуковић

Zusammenfassung. — *Über die Volkslieder und die Art des Gesanges auf der Halbinsel Pelješac.* — Auf der Halbinsel Pelješac sind die Guslen weniger bekannt, Bekannter ist die Leier. Die Männer singen zur Leier, die noch heute verwendet wird, die Frauen jedoch singen ohne dieselbe. Auf dieser Halbinsel wurden bis vor 60—70) Jahren sehr viel epische Lieder gesungen, hauptsächlich jedoch von Frauen. Seit

dieser Zeit ist das Singen von Volksliedern verschwunden und heute kennt in den Dörfern nur selten jemand ein Volkslied. Die alten Lieder wurden vergessen, neue wurden von niemandem mehr verfasst und die Liederbücher werden nicht mehr gelesen. Es leben nur noch einige ältere Frauen und Männer, die diese Lieder kennen. Der Verfasser hat mehrere dieser Lieder [aufgezeichnet, die er von der Mara Šimuknović, der Maria Perić und noch von einigen älteren Sängerinnen hörte. Ausser den Liedern, die der Verfasser vermerkt hatte, betont er, dass ihm alle Sänger erzählten, dass einst sehr viele Volkslieder über den Kraljevič Marko (der Volksheld Prinz Marko) und Lieder über die Uskoken vorgetragen wurden. In Pelješac blieben auch einige epische Lieder, die im zehnfüssigen Rythmus verfasst sind, erhalten. In diesen werden die örtlichen Begebenheiten gesungen. Auch diese Lieder wurden früher zur Leier oder ohne dieselbe gesungen. Im letzteren Falle wurden sie von Einzelpersonen oder im Duett vorgetragen. Diese Lieder wurden meistens zur Zeit der Olivenlese gesungen, und zwar gewöhnlich von Mädchen, seltener von Frauen, ferner auf Hochzeitsfesten und bei verschiedenen anderen Gelegenheiten.

О гусларима око Моравице и Скрапежа¹⁾

У овом су крају градови: Пожега, Ивањица, Ариље и Косјерић. Крај је брдовит и са мало равнице око река: Моравице, Ђетиње и Скрапежа. Пре педесет до шесет година биле су по свим странама и брдима храстове и друге листопадне шуме, а данас их нема, јер је и најбрдовитије земљиште обрађено. Тако су до самог Мучња (1534 м) и Маљена житарице и воћњаци. У овом крају су биле повољне прилике за живот, јер су се могли истовремено развијати сточарство, земљорадња и воћарство. Данас, због насељености, напредује земљорадња и воћарство а сточарство је опало, иако је раније било главно занимање становништва. Са опадањем сточарства опало је и гусларство, јер ратар нема онолико слободног времена као сточар. Становништво овога краја је већином досељено из Херцеговине, Црне Горе и суседних крајева, што је такође од значаја за гусларство овога краја.

Овде ћемо изнети податке за неколико гуслара да би се видео начин гуђења, певања и садржај песама. Приказаћемо гусларе као личности, ствараоце и носиоце песме. Ради прегледности изнећемо податке за сваког гуслара понаособ и то прво за старије па за млађе.

Старији гуслари

Радисав Средовић је рођен око 1866 г. у Вранешу, код Кокина Брода (Нова Варош). Његов отац је пребегао као усташ 1875 године у Србију са породицом и населио се код Ариља. Радисав је имао тада око десет година. Основну школу није учио, али је радећи разне послове научио сам да чита песмарице, којих је имао пуно. Он је правио разне врсте каца и уз главне мајсторе дрвенарију на кућама. Уз ове послове правио је често и гусле, јер је имао дрвета и времена. Кад није имао други посао ишао је код сељака да оре и копа као надничар. Око 1895 године био је служитељ Среског начелства у Ариљу. Умро је у Ариљу 1919 године у 53 години.

Другови Радисављеви причају да је био одличан гуслар и да га је било милина слушати. „Нагна све у плач; знао је што нико није.“ Знао

¹⁾ Године 1936 пропутовао сам овај крај ради прикупљања података о народном песништву и друге етнолошке грађе.

је врло много старинских песама: „Крајишничке песме што су наши стари крајипили, око Сења, Котара и Удбине“. Чешће је певао песме: „Ђурђе из Сријема, Котарски сердари, Јанковић Стојан, Будалина Тале, Сењанин Иво, Златија Ђевојка, Старина Новак, Од Кладуше Мујо, О Марку, Милошу, Ђемо Брђанин“ и друге. Певао је „старински, разговоријетно, лепо и јасно“. На свим поселима и весељима у Ариљу и ближим селима Радисава су звали да пева уз гусле. Он је био омиљен гост; није био обичај да му се што плаћа.

Око 1898 године дошао је у Ариље гуслар Катић из Ресаве, да пева као добар гуслар, као што раде и данас неки гуслари. Тадашњи срески капетан, Миљко Борисављевић, одобрио му је гуслање. Било је пуно слушалаца. Пошто је Катић отпевао једну песму капетан Борисављевић је рекао: „Дајте ми мога Радисава“.¹⁾ Радисав је отпевао песму „Коса Смиљанића“.²⁾ Затим на захтев присутних отпевао је и песме: „Како су Јанковић Стојан и Смиљанић ишли на Црвене Стијене, на Ријеку Кораву“ и „Платно бели тридесет ђевојака; истуриле тридесет крпа платна; ухватило се коло ђевојака, међу њима Злата Османова, све је коло висом надвисила, а љепотом лица зачињела“. Катића су после нудили да још пева а он је рекао: „Нећу више, Радисав зна боље од мене“.

Радисављеве гусле, које је сам правио 1902 год., чува његов брат. Оне су од „црвене врбе“. Глава им је на дршку заломљена; на дршку су изрезане алатке, просто али врло верно, којима је радио: секира, клешта (вадио вешто зубе и поткивао коње), рендић (гластица), чекић, ручна пила, винт—гвинт (за стезање) и пергељ (шестар). На предњој страни истог дршка је изрезана дугачка пушка. Израђене су на њима и друге шаре, а најистакнутије су шаре на слику прозора са овалним луковима одозго. „Заворањ“ (клин) којим се затеже длака на гуслама облика је кундака од пушке.³⁾

Милосав Ђорђевић, из Латвице, стар 77 година и неписмен. Бавио се земљорадњом и сточарством. Његов отац је имао гусле али није био добар гуслар. Кад је имао 15—18 година Милосав је највише слушао познатог гуслара Мића Неђељковића и то код казана. Чим Мићо отпева песму, Милосав оде кући да је пева уз гусле, али је и путем до куће певао да би песму запамтио. Кад дође кући отпева је уз гусле неколико пута и тако је научи. После два до три дана Милосав је долазио Мићи и говорио му: „Ајде да видиш да ли сам нешто испустио“? Мића га саслуша и понекад поправи, а понекад рече: „Нијеси ништа испустио“. Тако је научио од Мића више песама. Милосав каже: „Први

1) Тада је он био служитељ у Срезу. — 2) У ствари песму „Женидба од Задра Тодора“ (Тодор је био три године у Млецима, оковао себе и дората па га не може сећи оштра ђорда а неколи пушка из кубурлука“). — 3) Главније податке за Радисава забележио сам од Недељка Мијушковића, из Ариља, старог 61 годину. Недељко прича како се с Радисавом дружио и трачао за њим да чује његове песме. Сећа се многих његових песама, а од неких је доста запамтио.

пут кад чујем песму, тек после два дана је знам потпуно, јер за то време стално на њу мислим и водим онај ред којим је певана.“ Од њега је „Сватио како се ради прстима“ (приудара).

Прве песме које је научио од Мића биле су: „Марко Краљевић у азачкој тамници“, „Болесни Дојчило“ и „Паша од Травника и Сењанин Иво“. Садржај прве песме је углавном: Виле су говориле да ништа лепше нема од демирли капије на Будиму граду, али узалуд кад тамо порода нема ни мушкога ни женскога. Садржај треће песме је: Паша од Травника пише Иву да му изађе на мегдан, а Иву сто тридесет година, на очи добро не види, на уши добро не чује, па не може да иде на мегдан, него пише паши: Тражи блага колико ти драго. Напоследку је морао да иде на мегдан тако стар и пашу је победио.

Милосав је слушао многе гусларе у читавој околини и на путевима до Краљева, Крагујевца и Београда. Пре тридесет година слушао је у Аранђеловцу неког радника из Црне Горе како је певао песму „Ага Асан ага“. Ту се опева како је Асан ага заробио сестру два брата: Дмитра и Стевана. После је певао он и каже да је победио Црногорца.

Милосав је као добар гуслар радо приман у друштво, чашћаван, а у извесним тренутцима гусле су му корисно послужиле. Тако кад је пре двадесет пет година путовао са друговима у Крагујевац ухватила их је ноћ и јака хладноћа на Бумбаревом Брду. Ту сврате у крчму да преноће. Кад су се огрејали и окрепили Милосав запева уз гусле, које су ту биле, кажу тако: „да сва меана прште у ђавола“. Газда их части пола литра ракије, а ујутру им дадне доручак и не наплати им ништа за преноћиште због тога што му се допало Милосављево певање. Другом приликом дошао је Милосав са другом у Тијање, на путу за Крагујевац, такође ноћу и по зими, па пођу у механу да преноће. Како су неки гости били напиту нису хтели да их пусте унутра, него су их чак и грдили: „Гога... Бога, који те ђаво донесе!“ Али они уђу на силу Пошто су се одморили Милосав отпева једну песму уз гусле које су биле у механи и добије од присутних част. Иза тога отпевао је још једну песму, која се свима много допала. Они који су их грдили плате за њих двојицу цео трошак. Кад је Милосав служио војску у Горњем Милановцу, гусле су имали официри, па њега позову да им гуди и пева, док остали чисте по касарни и раде разне послове.

Милосав има добре гусле које је набавио за неколико литара ракије од једног „Старовла“¹⁾. Он каже: „Кад не говоре гусле као ја, не могу уз њих да пјевам“.

Љубомир Живковић, стар 72 године, рођен у Трнави код Чачка. Научио је сам помало да чита и пише, али је читао мало песама. У неколико варошица служио је као келнер, а у Гучи је био пекар. Од 1920 године држи у Ивањици кафану, у којој има своје гусле.

¹⁾ „Старовла“ је за оне из Ариља човек из Мочиоца (планинац), а за Чачане Старовласи су сви људи из Среза ариљског.

Кад гуди приудара са четири прста леве руке, али са малим најмање. Глас гусала и песме сложи добро, а пева јасно и лепо. Пре песме отпева велики увод. Кад пева отпева сваки стих одвојено, не преносећи последњи слог из отпеваног стиха у наредни. Он отпева тако 5—6 а и до десет стихова једне песме као целину, па заврши са отезањем и предахне док гусле стално гуде, али после предаха одмах настави. Кад отпева отприлике половину песме развуче гудалом, а отегне гласом и онда дубље предахне него раније, па наставља даље. На тај се начин одмара али не прекида да пева. Поред осталих песама певао је „Марко Краљевић и Вилип Маџарин“ чији је садржај: Хвалило се тридесет капетана колико је који заробио робља а колико отсекао глава. Тада је рекао Филип Маџарин: На граду Карловцу има тридесет три куле, само једну нисам закинуо главама, а и ту ћу заштити главом Краљевића Марка. То је Марку доставио побратим Змај Огњени Вук... Песму је запамтио од старог гуслара. Кад песму чује два три пута, запамти је целу. Слушао је у Поповићу, у Космају, како је неки гуслар из тога краја певао „нове ратне“ песме и каже: „Све догађаје поватао је тачно“. Али није запамтио те песме.

Никивор (Нићифор) Лечић, из Тубића, умро 1935 г. у 80 години, није био писмен. Његови преци су досељени пре двеста година из околине Нове Вароши (Насеља, књ. 19, с. 77). Вукман Милијић, гуслар, о коме ћемо доцније говорити, поред осталог за Никивора каже: Никивор је певао мимо све људе и знао је врло много песама. Кад је једном приликом певао песму како је Нуко барџакатар погубио Јанковића Стојана („Стојан паде Нуко допаде, па Стојану одсече главу...“) устао је узбуђен и напустио друштво Алекса Поповића, адвокат из Ужица, говорећи: „Нићифоре, што посјече Јанковић Стојана посјекао те свети Ђорђије!“ Никивор је одговорио: „Пјесма је тако изведена“. Дотада, каже Вуман, нису знали како је Стојан погинуо.

Вукман Милијић, из Бјелоперице, рођен 1870 год. у суседном селу Тубићима. Његови преци су досељени пре двеста година из Бистрице на Лиму (Насеља, књ. 19, с. 77). Пошто је завршио основну школу чувао је неколико година овце на Маљену. Кад се оженио стално је био код куће и бавио се земљорадњом.

Још док је Вукман био дете долазио је у њихову кућу као полазник, на Божић, и у другим приликама поменути гуслар Никивор Лечић. Отац је задржавао Никивора, каже Вукман, по три дана о Божићу, да им пева уз гусле. Вукман је још тада заволео гусле и јуначке песме, па кад је учио основну школу позивао је Никивора кући да му гуди и пева и да му показује како ће гудети и певати. „Гледај да прстима приудараш кад гушом певаш, доводи у везу гусле и гушу“ говорио му је Никивор. Често се дешавало, кад Никивор отпева песму, да дадне гусле Вукману говорећи: „Дедер ти сада понови“. Тада Вукман отпева исту песму а Никивор га пази. Али Вукман је најчешће узимао гусле

чим Никивор отпева песму и исту певао да види да ли је запамтио, па ако нешто незна тачно или прескочи што припита Никивора. Ако није могао да је отпева замоли Никивора да му понови, па је тако лако запамти. Вукман ми је говорио: „Кад чујем песму прво је сам за себе причам, а после узнем гусле и пробам да ли је знам“. Читао је песмарице и запамтио из њих неколико песама, али много лакше запамти песму од гуслара, јер тада „отвори оба увета и пази добро“.

Вукман је од Никивора научио да гуди и запамтио највећи број песама, а зна их око седамдесет. За њега је од значаја што је у млађим годинама, пре 40 година, чувао овце на Маљену, када је направио данашње гусле. На Маљену су били многи станови („колибе“) где се чувала стока преко лета. Пастири су се скупљали скоро свако вече да им Вукман пева уз гусле. Тако је он био приморан да врло често пева уз гусле и да се вежба. Кад је био у војсци врло је често певао уз гусле војницима и официрима који су га радо слушали.

Поред осталих певао ми је песму „Погибија Јанковић Стојана“, коју почиње: „Вино пије тридесет сердара...“ у песми се Стојан помиње као син Сибињанина Јанка, јер га је Стојан избавио из тамнице казујући се његовим сином. Стојана је позвао на мегдан Зуко барјактар с тим да доведу и жене. „Па ко добије нека води обадвије“. Жена Стојанова наговара га да иде, јер му ради о глави. Стојану је жена украла „амајлије“ које су му виле дале, па га је зато Зуко могао погубити. Вила је Стојана сахранила и за њим плакала. Остао је Стојанов син Никола од две године, кога вила украде од Стојанове мајке. Кад је Николи било дванаест година, вила му дадне Стојанова коња и оружје, које је до тада крила. Никола освети оца, јер погуби Зука, зроби му кшер и разруши дворе. Песму је научио од пок. Никивора. Многи слушаоци песму су пропраћали одобравањем или протестима¹⁾.

Си. М. С. Влаховић

1. Гуслар Вукман Милијић.

¹⁾ Кад је запевао: „Је л' мој отац био торбоноша?“ сви су се присутни насмејали. Пошто је отпевао за пушку: „Једном пуца три пут одјекује; Познаје се да је рука од јунака“, многи су устали уз одушевљене повике „Тако је“. Кад је певао о Јелки, која се опева у песми, ово: „Кад је Јелка нојала бедевину“ и уграбила Турчинова коња настало је весеље уз поклик „Тако Јелка“. Кад је певао како ће Стојана издати жена, слушаоци су вртели главом а неке жене гласно псовале.

Вукман кад гуди приудара са четири прста леве руке у струне, а пева јасно и развучено. Глас његов надвиси глас гусала и отпева сваки стих одвојено. Пошто отпева неколико стихова отегне гласом на крају последњег, обично на е, као да ће да прекине, али ипак продужи да пева отегнуто и високо. То ради због одмарања и дубљег предаха. Он истиче и пева гласније стихове којима се опева јунаштво, пожртвовање, а тише и лаганије описе одела, оружја итд. Тим начином певања. покретима главе и погледима очију утиче на слушаоце, те га сви са великом пажњом и одушевљењем слушају. Он има мекан и врло пријатан глас. Као човек и као певач је озбиљан; нема код њега ничега извештаченога, нити каквог дотеривања или разматања.

Илија Сјамашовић, из Мочиоца, био је познат гуслар. За њега један старац каже: „Од милине цио дан да га слушаш“. И други га хвале као гуслара; „Кад удари прстима од лепоте да га слушаш“.

Милан Сјамашовић, стар 78 година, досељен у Ариље пре тридесет година из Мочиоца. Док је био млађи био је добар гуслар.

Симо Бојовић, доселио се из Висока пре тридесет пет година у Ариље, где је умро 1927 год. у 75 години. И његова су браћа знала да певају уз гусле. Симо је имао своје гусле које је донео „озгор“, из Висока. Певао је као најбољи гуслар: „Разговјетно, све показује како што треба, нема да мрси као неки други, него разуман“. Певао је у својој кући и у свим свечаним приликама, али никад по кафанама. За њега и поменутог Радисава кажу да су били најбољи певачи у крају око Ариља.

Мића Неђељковић, из Латвице, био је познат гуслар. Умро је доста млад. Певао је обично поред казана и зими на скуповима, те су од њега научили многи млађи да гуде и певају.

Лека Цвејић, из Церове, био је познат стари гуслар.

Максим Сјамболић, из Брезове, певао је зими уз гусле по целу ноћ поред оваца да би прекратио дугу ноћ и да би боље чувао овце.

Свешислав Василијевић, из Шареника, умро је пре пет година. Сви су ми за њега причали да је био најбољи гуслар у крају око Мучња¹⁾.

Тодор Вишњић, из Кушића под Јавором, живео је у Ивањици и умро 1910 г. у педесетим годинама. Његов отац Дмитар је у Кушићима држао много стоке, а Тодор у Ивањици кафану. За Тодора кажу: „Није га било нигде гуслара“. Он није певао за новац, али понеки одушевљени слушалац завије стотинарку у хартију, још тада, па му је дадне на част да нико не види. Дмитра су Турци на превару „посјекли“ (отсекли му главу на Јавору). Зато Тодор убије Турчина око 1895 године, такође на Јавору, отсече му главу, стави је на колац и донесе у Ивањицу пуцајући из револвера.

¹⁾ Један старији сељак, кад чу где је сахрањен тај гуслар рече: „Прошао сам скоро поред његова гроба, да сам знао да је ту укопан донео бих пола литра ракије да му ставим на гроб, пошто је доста пута нас развеселио“.

Милан Јевтковић, из Прилика, умро око 1924 године у деведесетим годинама. Он је правио врло лепе гусле и за себе и за продају. Био је добар гуслар и певао старинске песме на старински начин. Спевао је песму о Блаженопочившем Краљу Александру Ујединитељу, и исту уз гусле певао пред њим.

Миливоје Јакшић, из Ивањице, умро око 1926 године у осамдесетим годинама, родом је из околине Ивањице, по занимању је био месар. Отац му је имао надимак „Арнаутин“. Кажу да је Миливоје Јакшић био добар гуслар али слабији од Вишњића.

Каша Миливојевић-Ајдучица, из Церове, певала је уз гусле добро. Она се дружила с хајдучима и са њима је ухваћена. Певала је уз гусле по кафанама, на седељкама и где год би нашла гусле отпевала би понеку песму. Пушила је дуван као и мушкарац и радила све мушке послове.

Млађи гуслари

Вељко Гудурић рођен је 1892 г. у Ариљу где се његов отац доселио из Љубање код Ужица, а старији су му преци из Херцеговине. Вељко је одрастао у Ариљу где је учио основну школу и месарски занат. Он се није навикао на сталан посао, него је већином живео од онога што му је отац оставио. Данас живи врло сиромашно.

Вељко је висок, крупан и пун; има дугачке бркове и повелике обрве, озбиљан је, намрштен а и поносан; снагом и држањем као да би хтео да покаже неког јунака из својих песама. Његов стас и држање су у складу и човек има задовољство да га гледа и слуша када гуди и пева. Он се цео преда гуслама и песми. Воли да га људи са пажњом слушају кад гуди и пева и чуди се како неки могу да не слушају кад пева о старим јунацима. Вели да не може да пева ако га присутни не слушају пажљиво, јер се јако узбуди. Кад се 1920 г. вратио из војске у Ариље, седео је једном приликом код ратног друга Ранковића са неколико пријатеља. Тада је запевао уз гусле, а другови га нису пажљиво слушали. Због тога се расрдио, удари с гуслама о камен и изломи их. После тога две године није их узео у руке.

Гудурић је почео да пева уз гусле кад му је било 16—18 година. Његов прадеда Јован, звани усташ, који је „ајдуковао“ (четовао) у доба ослобођења ужичке крајине био је познат гуслар. Кад је Вељко почео да гуди и пева, у Ариљу је живео поменути гуслар Радисав Средовић, од кога је научио многе песме и начин певања. Вељко је имао „осећање“ и наклоност за гуслама, а и средина у којој је живео утицала је те је постао добар гуслар.

Више је песама научио и запамтио од гуслара него из књиге. Не пева добро ако песму не чује од гуслара. Оно што је чуо од гуслара остало му је у памети и то не греша, а оно што научи из књиге заборави

и греша. Шест дана је учио песму „Буна против дахија“, а од гуслара је научио одмах.

Кад се пече ракија сваки „казан“ (место где се пече ракија) има гусле и ту се целе ноћи уз њих пева, пије ракија, пеку кромпири и класови за мезе. Ту дође пуно другова из села да се заједнички веселе.

Ст М. С. Влаховић

2. Гуслар Вељко Гудурић.

Код казана је Вељко редован гост, јер га позивају да их весели, а он воли друштво и ракију.

И данас на свадбама, славама, кад се дижу рогови на кућу и у свим свечаностима у Ариљу и суседним селима позивају га да им отпева понеку песму уз гусле. Он пева и у кафанама на захтев гостију или власника кафане. Чим се чују његове гусле људи се почну скупљати. Каткад загуди и запева пред својом кућом. Он пева уз гусле, како сам каже, кад има зато вољу, кад је уверен да ће га слушати присутни са пажњом и кад му дође да се развесели.

За све време рата имао је гусле, чак и на Крфу и на солунском фронту. Приликом отступања 1915 године носио је гусле до Берана. Ту се одмарао са друговима и како је било хладно, а попио мало више ракије заспао је са гулама, пушком и торбаком поред саме ватре. Тада су му изгорели кундак од пушке, торба, кабаница, блуза и гусле. Кад су га другови пробудили скочио је и закукао за гулама: „Јаој гусле моје!“ Сам каже да је плакао за гулама. Кад су га другови зато дирали рекао је: „Волео бих да су ми обје куће изгореле и све што имам него

гусле; ово ме (гусле) ранило и од зла бранило“. Кад је дошао на Крф направио му је од маслине добре гусле један друг, које је донео 1920 године у Ариље и тамо их разбио што смо напред споменули.

Кад пева и гуди Гудурић седи мирно, непомичан је целим телом и само по неки пут окрене главу лево или десно и погледа преко слушаоца као да би да покаже своје достојанство и снагу, а и озбиљност и истинитост онога што пева. Песму пева лепо, живо и осећајно као да сам учествује у опеваном догађају. Неке делове песме пева мирније и тише, друге гласније и брже, истичући јунаштво, вештину и прегалаштво појединих јунака. Он унесе ту себе целога као да је неки од јунака

тога доба. Пева са вољом и одушевљењем. Пре него почне песму гуди мало дуже, па отпева увод и тек онда почне песму коју заврши са краћим или дужим завршетком. Сваки стих прекине на крају па је зато веома јасан и од њега се лако научи песма. Глас има висок и јасан, али снажан и пун. Кад гуди држи гусле на колелу усправно и приудара са четири прста леве руке. Глас гусала и песме скоро подједнако су јасни, али звонки и спојени.

Вељко не пева новије ни старије слабије песме, него старе хајдучке и ускочке песме, које су са уметничке стране лепе и пуне јуначких подвига и заплета. Код њега је главно што зна сваку песму добро и што их пева јасно и лако. Он преноси из једне песме лепе и већ утврђене стихове у другу, али мало измењене.

Пред нама је најпре певао песму „Старина Новак и тридесет Турака“. Прво је отпевао увод: Кликни вуче а запјевај ајдуче /О Ђурђеву дану прољећњему/ Кад се гора преоблачи листом /Црна земља правом и цвијетом/ Кад изађе јагње за заклање /И коњи се свежу на пајване (ливаде) /И планине иските јабланом/. Иза тога пева песму: Зора нема ни дана бијела /Још од зоре ни спомена нема/ До сабаха два пуна сахата/ Поранио Старина Новаче /Те се умио и богу помолио/ Наточио воде у тиквицу /А турио љеба у торбицу/ Објесио тикву о мотику /И пошао древном винограду/ Винограду своме рукосаду /Да га копа да се љебом рани/ Да га подрезује и да се дувани. — Колико је лепоте у овим стиховима осећа и гуслар, па је узвишен и поносан. Али кад је певао стихове: Да је коме стати и гледати /Када Грујо пристиже до баба/ Свога баба Старине Новака /Он извуче сабљу шамлијанку/ А која је у Шаму кована /Па је баци милу баби своме/ А кад старац сабљу угледао /Баци чича тикву и мотику/ А привати криву ћермерлију /И помену Бога и Јована/ Крсно име светог Николаја /Њих четири а тридесет Турака/ Опколише са четири стране /Новак сијече Радивоје туче/ А Груица на гомилу вуче/ А Татомир наоколо скаче/ Да им који не би побјегао/..... Вељко је изгледао као да учествује у догађајима, био је избуђен и изгледао је као да ће сваког часа скочити да се с неким ухвати у коштац.

Певао је ове песме: „Косовац Јован“, „Коса Смиљанић“ и „Марко Краљевић и Војвода Драгиша“. У свима су дивни описи јунака, одела, оружја и коња. Песма „Косовац Јован“ чини у неколико изузетак. Косовац Јован изгледа стар и неугледан, а његов коњ да се не може гори замислити, али кад су ступили у борбу Јован је победио Секулу, а његов ђогат достигао Секулова вранца /„Кога коња на крајину нема“/. Дијете Секуле се изругивало са Косовцем Јованом, а Јован га је хтео погубити да није казао да му је ујак Сибињанин Јанко. О томе прича Секула ујаку Сибињанин Јанку: На једно сам чудо нагазио Иде чича на коњу ђогату/ У три му је ноге обосио /А у предњу десну ороноу/ Јесте чича остарео вома /Бијели га попанули власи/ Вјетар дува па му

браду љуља /Нема у глави ђавољега зуба/ Један стоји у вилици доњој /И о њега закачио торбу/ У чем носи клинце и потковце /Чиме чича кајари ђогата/ Јесте чича оголио вома /Нема на њем ни граша аљина/ Кроз опанке прсти пропанули /Кроз чакшире испала кољена/ Кроз долама пропали му лакти /Види му се гола трбушина/ А ликом се чича опасао /А за лику сабљу припасао/ И сабља му зарђала вома /Ја са ликом коња зажвалио/ На коњу му голе дрвенице.... Јаој ујко Сибињанин Јанко /Да је вила расклопила крила/ Не б' ђогата коња достигнула/ Колико се ђогат помамио/ Пребацује стражње мимо прве /Бакрачлије црну земљу стружу/ А трбуом поваљује траву /По њему се чича повалио/ На гриву му главу наслонио /Ђера мене низ Косово равно¹/....

Поред ових песама пева у изузетним приликама и понеку шаљиву. Неке шаљиве песме и сам је испевао и оне су доста добре. По њима се види да има дара да ствара нове песме. Једну шаљиву песму испевао је у Вишеграду 1914 год. као војник на фронту. Једне ноћи седео је дуже у кафани са друговима и певао им уз гусле. Али их ухвате неки официри и затворе. Тај је догађај опевао. Другу песму, о томе како је био у лову са три друга, испевао је после светског рата у Ариљу. Песму је почео са уводом и почетним стиховима као и ону о „Старини Новаку“. Почетак песме гласи: „Зоре нема.... Поранила четири сердара /Поранила у лов у планину/ Врат ломити по гори одити /Сва четири од Ариља равна/ Виком виче призива авазом /Побратима од Рзава Вељка/.. Но да ти је стати и гледати /Ја каки је од Рзава Вељко/ Орловога носа и погледа /У руци му пушка џевердане/ Сва је пушка у срму залита /Од рамена до горњег нишана/ Черек ода убије јунака /Нави пушку на лијеву руку/ А десном јој живи огањ даде /Ја кад пуче пушка џевердане/ Проломи се гора и планина /Брежина се брежини озива/ А лужина лужину призива“²).... У његовим шаљивим песмама нема ничега ружног и кад их пева он је достојанствен и озбиљан.

Као што песму заврши са уводом тако скоро увек је заврши са неколико пробраних стихова. Нпр.: „Давно било сад се спомињало“ или „Сад велимо пјесму да прекинемо“. Кад је отпевао шаљиву песму „Четири ариљска сердара“ завршио је овако: „Скоро било да се веселимо /А и ову пјесму отпјевамо/ Ко зна више нек' му роде вишње/ А у пољу шеница бјелица/ А у тору бијела овчица /А по брду кићена лозица/ А по кући све мушка ђечица“.

Велики је број старих песама које Гудурић пева на особито леп начин. Кад би се забележиле све његове песме то би била једна од најлепших наших збирака народних песама.

Гудурић нам је дао ове податке за гусле. Јаворово је дрво најбоље за гусле, па од „црвене врбе“, а „кленово“ долази на треће место.

¹) Песму је забележио целу г. Младен Младеновић, свештеник из Ариља, а чува се у Архиву Етнографског музеја у Београду. — ²) У овој су песми многи стихови из старих јуначких песама.

Јаворово дрво је лако а набијено и не пропушта ваздух, па је зато најбоље. „Кобилица“ (коњ) се прави од суве буковине, ораха или јавора. Треба и она да је од тврдог дрвета. „Гудало“ може да буде од ма ког дрвета и што је дуже боље „свира“. Гусле се подапињу обично овчијом кожом ни дебелом ни сувише танком. Зечја кожа је танка и „уз њу не може ни ђевојка да пјева“, док уз овчију може свако. Пре гуђења кожа се на гуслама намаже белим луком да се боље затегне, а пре него се ставе на гусле „струне“, преперу се у превареном цеђу, па се осуше и очешљају. Тридесет до четрдесет две длаке на гуслама дају најбољи глас. То је за свакога, али, ако је више онда су „гусле јаке“ и треба велики глас. И на гудало што је мање длака то је боље. Делови гусала су: „кутлача“ (карлица), „врат“ (држак), „главчина“ (глава-врх) и „заворањ“. Заворањ је клин којим се струне затежу. У доњем делу кутлаче је „заглавак“ облика пуца, за који су струне утврђене концем или длаком.

Бранко Оцокоља, из Брезовџе, стар преко педесет година; „самоук“ — сам научио да чита и пише. Његов отац Миладин није био писмен, а знао је да пева уз гусле као осредњи гуслар. Певао је највише ноћу, под наслоном код оваца. Бранков стриц и ујак, који је био „усташ“ дуго година, певали су уз гусле. Како Оцокоље живе у планинском крају, знали су сви, слабије или боље, да певају уз гусле. Пошто је Бранко имао гусле у кући и код рођака увек је помало гудео и певао уз њих. Али највише је певао уз гусле у ратовима од 1912—1918 године. Гусле су му носиле коморџије, па кад год су се одмарали певао је уз њих војницима и официрима и „куражио их“.

Бранко као самоук врло је мало читао песме; читао му их је његов брат. Кад му неко чита песму, или кад гуслар пева, он пажљиво слуша, па после „неко време размишља о њој, можда и два дана размишља о једној песми“ и тек онда почне да је пева уз гусле. Где не нађе стихове из исте песме, онако како је чуо унесе своје, подесне за песму. Он каже: „Има гуслара који не изведе тачно реченице“, тј. нејасан је иако гуди и пева добро, па се од таквих гуслара не може запамтити ништа. Кад год гуслар пева јасно он песму упамти.

Бранко пева јасно и лагано, али жалостиво као да тужи. После сваког стиха предахне. Гусле му „не одговорију“ добро, јер не приудара најбоље прстима, нити слаже песму и гусле. Приудара обично кажи-прстом и великим прстом, а са домалим и малим с времена на време. По начину певања и гудења спада у слабије гусларе, али се допада слушаоцима, јер пева јасно и разумљиво. Бранко зна доста песама. Пред нама је певао „Женидба Сибињанина Јанка“ и „Томић Мијат“. Прву је чуо од Вељка Гудурица, а другу од старијег гуслара.

Вуле Јанковић, из Богојевића, стар педесет година. Његов прадеда Јанко био је добар гуслар у доба Карађорђево и Кнеза Милоша. Кад су други радили он је седео и певао уз гусле, каже Вуле. Вуле је слушао

старе гусларе у свом селу. Ђорђија Топаловића слушао је на славама, зими на ноћним седељкама, али највише код казана. Још као дечко од четрнаест година био је са њим. Песме је запамтио од њега и других старих гуслара. Кад чује песму запамти је донекле, па другом приликом запита гуслара за други део. Могао је песму да запамти одмах од гуслара који је јасно певао. После сваког стиха лепо спусти глас и прекине, па почне нови стих. Тај одмор између стихова утиче да се песма боље запамти. Певао нам је песму: „Виде Чобанин и Турци јаничари“. Виде је чувао овце по Једрену планини и Турцима пасао жита и ливаде. Турци га оптуже цару, а цар нареди да му га доведу са овцама... Кад су били на води Марици овце нису хтеле да је газе. Тада Виду допусте те засвира да би овце прешле преко воде. Али Виде није свирао да овце прелазе: Већ дозива двору бијеломе /Једним прстом јаој моја мајко/ А другијем чујеш ли ме сејо /А трећијем својој браћи каже/ Нека трче на воду Марицу /Мене млада уватише Турци/ И моје иљаду оваца. Браћа су после дошла и спасла Вида. У другој песми: „Омиљен Јован и цар“, Јован љуби тридесет девојака /И пои иг медовијем вином/ А Ружицу кити карафиљем. Турци су ухватили Јована и свезаног повели цару. Кад су били на води Марици /Проговара омиљен Јоване/ Чусте ли ме тридесет Турака /Пустите ми пребијеле руке/ И дајте ми иракли сапуна /Да с умијем на води Марици/ Чудиће се Једренке дјевојке /Нашта су се ашик учиниле/ Пустиле му пребијеле руке /И даше му иракли сапуна/ Кад се уми Омиљен Јоване/ Сину лице као јарко сунце /А брци као мјесечина/ А зуби му два низа бисера/ И старе би бабе помамио /Камол' не би лијепе ђевојке.../ Цар их је срео и поздравио се са Јованом. После је дошао отац Јованов и донео благо за откуп, а цар је даривао Јована и ослободио га говорећи: „Нај ти стари иљаду дуката /И води ми твог сина Јована/ Да не прави више парађуна“. И Вуле почиње песму са краћим уводом а заврши је овако: „Онда било сад се спомињало“.

Тикомир Солдџовић, из Лисе (Драгачево), стар је преко педесет година. Његов отац Јован и стриц Станко били су хајдуци. Отац му је био добар гуслар. Као хајдук преобукао се у слепца и певао уз гусле пред краљем Миланом. Тикомир не спада у ред најбољих гуслара. Он скоро сваке недеље остане у Ивањици по неколико дана. Дође у четвртак „тик вече“, уочи пазарног дана, па тек у понедељак пође кући. По Ивањици иде из кафане у кафану с гулама, те „свира“ (гуди) и пева. На рачун гусала пије, једе и преноћива; пева старинске песме и свет га радо слуша, а многи га чашћавају и то обично пићем.

Вукоман Павловић, рођен 1911 и *Леко Срећеновић*, рођен 1901 год., оба из Трешњевице, рачунају се у боље млађе гусларе.

Радоњу Раковића, из Драгачева, који има око 32 године, упоређују са познатим гусларом Вуковићем из Херцеговине. „Ни Илија му није раван“, веле за Радоњу. И његов отац био је добар гуслар.

Љубиша Јанковић, из Богојевића, рођен 1910 г., свршио основну школу и бави се земљорадњом; средњег је раста и доста танак; није наметљив ни хвалиша и благе је нарави.

Његов отац Вуле, о коме смо говорили, добар је гуслар. Љубиша је наследио гусларске особине од оца и старијих предака па је и он добар гуслар. Он је још у основној школи помало вежбао уз гусле, а отац га је „куражио“ да треба да научи. Прве песме научио је од оца: „Мајка Југовића“, „Краљевић Марко и Вуча Ђенерале“, „Старина Новак и Краљевић Марко“. Слушао је више старих гуслара а међу њима: Рака Ђоковића из Брекова, Милована Кнежевића из Латвице и Лека Цвијетића из Церове и од њих научио многе песме. Али је највише слушао поменутог Гудурића, од кога је и научио највише песама¹⁾.

Љубиша зна врло велики број песама; неке је научио из књига али много више их је запамтио од гуслара. Од Милована Кнежевића запамтио је песме: „Роснић Стеван и Гојени Алил“, „Сењанин Иво у турској Удбини“ и „Женидба Пироћанин Јована“. Почетак последње песме гласи: „Везак везу тридесет ђевојака /А у кули Сењанин Ивана/ Везак везу а ситно пјевају /Међу собом цуре говораху /Како која драго изабрала/ Само шути сеја Иванова /Она шути ништа не беседи/ Питају је тридесет ђевојака /О Ружице Иванова сејо/ Зашто млада ништа не

Ср. М. С. Влаховић

3. Гуслар Љубиша Јанковић.

беседиш /Она им овако одговара/ Бог убио мог брата Ивана /Што радио проклето му било/ И у двору све се скаменило /Што ме не даде у Пирота града/ За сокола Пироћанин Јанка /Но ме даде у турску Удбину/ За Турчина стара Теји агу...“ Од Гудурића је научио: „Сењанин Тадија“, „Сењанин Иво“ и многе друге ускочке и хајдучке песме.

Љубиша има старе „пјесмарице“, као „Српски ајдуци“, неке Вукове песме и најновије песме о балканском и европском рату. Из тих песмарица је научио „Диоба Јакшића“, „Мутап Лазар и Арапин“, „Бој

¹⁾ Гудурић каже да је Љубиша његов ђак, а то и сам Љубиша признаје.

на Љубићу“, „Бој на Мишару“ и „Краљ Фердинад и Штурма ђенерал“ (пробој солунског фронта). Почетак последње песме гласи: „Осили се краље Фердинаде /У Софији граду бијеломе/ Оће краљу од Балкана кљуће /Хоће краљу три дебела мора/ Хоће краљу круну Византије“...

Љубиша слабије зна и пева оне песме које је научио из књига. Више пута је, каже, читао песму „Костреш Арамбаша“, али је запамтио и врло лепо отпевао тек кад је чуо од Гудурића. Ту исту песму је отпевао и пред нама сасвим добро. Он пева код своје куће кад је расположен, на сеоским седељкама, на позив суседа, на својој слави, на славама кад га позову или кад дође као гост. Затим у сеоским и градским механама. Често га сељаци позову у „меану“, где има гусала, да им отпева неку песму. Понекад му траже да им отпева неку „Вељкову“ или неке друге песме које им се допадају. Он не пева да би што зарадио, него из личног задовољства и да би задовољио пријатеље — госте на славама.

Кад пева Љубиша држи гусле на крилу скоро усправно, слично Гудурићу; приудара у струне са четири прста леве руке. Пре песме отпева краћи или дужи увод, па тек почне песму. Почетак увода и песме почиње са дужим отезањем. Приликом певања се не замара, јер се зна одмарати кад гуди и пева. Кад пева, глас лагано подиже а после спушта као да ће да прекине певање, али га не прекида, него глас неосетно подиже. Тада истовремено и глас гусала поступно нестаје, па га после поново диже. При оваквом певању он ипак одваја стихове један од другога. Кад пева овако он је врло јасан, не замара се, пева лако и пријатно. Целу песму не пева на један начин; неке делове пева лагано а неке доста брзо. После брзог певања почне опет лагано и са отезањем. Тако истакне оно што мисли да је значајније и није једноставан. Његовом танком и јасном гласу одговарају увек гусле. Љубиша има очеве гусле прављене пре тридесет година¹⁾.

Владимир Маринковић, из Жежевице, рођен 1895 г., научио је сам помало да чита. Он је као учесник у последњим ратовима заволео гусле и песме, па је почео око 1920, у тридесетим годинама, и сам да пева и гуди. Песме и гусле су га занеле, па је радо слушао гусларе и помало читао новије песме. Певао нам је песму „Ратна споменица“²⁾ како је сам назвао. У песми се опева оступање преко Арбаније и многе борбе из светског рата. Владимир слабо гуди и пева: тужи кад пева и нема оног гусларског гласа ни слободе. Али о њему говоримо због песме и

¹⁾ Његов отац држао је крчму у доба окупације, 1915; те су гусле биле у тој крчми. Неки аустриски војник питао је за гусле „Шта је ово?“ — Одговорили су му „гусле“. „Какве гусле, ово је кукавица што кука за Босном и Херцеговином“ викнуо је војник и бацио их у дно крчме те им се одлomi глава. — ²⁾ Песма је штампана у књижици „Споменица изгинулим борцима за ослобођење и уједињење“, а свеао је Гвозден Ђенић, народни гуслар из Здравчића. Штампана је у Ужицу 1934 г. Гуслар Маринковић песму је доста изменио.

слушаоца, јер је песма учинила чудан утисак на присутне, иако је он слаб гуслар. Слушаоци су били познати ратници који ни пред највећим непријатељским топовима нису били слабији. Али слушајући звуке гусала и песму која их је потсећала на ратне тегобе и подвиге очи су им се пуниле сузама. Владимиров рођак Милорад Маринковић, један од најхрабријих ратника, кад је чуо први пут ову песму, рекао је: „Немој о томе певати, то ме вређа“. Причају да је био толико узбуђен да је хтео да туче неке људе око себе.

Владимир је ову песму најпре чуо од једног гуслара, а после је читао из књиге. Он зна још неколико старијих и новијих песама које је већином запамтио од гуслара. Сам каже да лакше запамти песму кад је чује од гуслара, него кад је чита, али и кад прочита неку песму два три пута запамти је.

Комнен Богдановић из Брезове, рођен 1902 године, завршио је основну школу, а сада је благајник Брезовичке општине. Његов отац је певао помало уз гусле а и старији брат Гојко, па је и он научио да осредње гуди и пева. Комнен зна више песама које је запамтио од гуслара или научио из књига. Он пева најчешће шаљиве песме. И сам је испевао неколико шаљивих песама о догађајима из свога краја. Као пример навешћемо неколико стихова из његове две такве песме: „Знате л' браћо јесте л' запамтили /Кад се деле два брата рођена/ Из Ђелката места питомога /Једно Ране а друго Средоје/ Па продају своју имовину... Они су куповали земљу и о томе се причало, а он испевао песму. „У иљади и деветој стотини /Тридесет петом љету и години/ Јесен беше на домаку зима /Сад ти сједи Јеврем Стојковићу/ А на својој пребијелој кули /А са својом остарелом мајком/ Пију вино и бистру ракију /Служи им га Стојковићу Ђуро/ Но кад су се напојили вина /Проговара Јеврем Стојковићу/ Мој синовче Стојковићу Ђуро /Што се болан оженили нећеш... Комнен пева само да насмеје и развесели друштво.

У свим селима овога краја постоје гусле и данас, али су ретки добри гуслари, јер су изумрли стари познати гуслари, којих је био велики број. Најбољи су гуслари били раније а и данас из планинских крајева, као око Мучња. Скоро у свим сеоским крчмама се држе гусле и данас. Тако у Катићима, под Мучњем, су три крчме и у свакој има по једне гусле, уз које готово сваки дан понеко пева. У Ариљу имају гусле осам кафана, у Ивањици четири, у Пожези две и у Косјерићу неколико. Крчмари ретко певају уз гусле, него их држе као забавно сретство за госте и путнике. У поменутим градовима по многим приватним кућама држе се гусле¹⁾.

Гуслар унесе ред и расположење у друштво, а често и дискусију о многим питањима, јер се понекад читаву ноћ разговора о ономе што гуслар пева. Гуслари су обично добри и поштени људи; њих је песма

¹⁾ Г. Мирко Поповић, учитељ у пензији, из Ариља, има гусле и лепо пева уз њих.

васпитала у том духу. Како се крећу у друштва чешће него други, весели су и знају доста да причају. Због тога код њих има више питоности, срећености и живости него код других.

Звуци гусала се упијају подједнако у душе деце, женскиња, стараца као и истакнутих ратника. Глас гусала умирује слушаоце и кад не би било песме која истиче подвиге јунака, звекет оружја, пуцањ пушке и многе витешке и трагичне моменте, оне би слушаоце успавале. Али вешти гуслари певају песме које присутне стално таласају, изазивајући код њих одушевљење или велики бол. Тада слушаоци учествују у раснлету догађаја одобравајући гуслару, односно личности о којој се пева или негодујући ако се догађај одигра противно њиховим жељама. Нарочито се жигошу слабићи и издајнице.

Кад се имају у виду привредни услови, начин занимања, земљишне особине и порекло становништва онда је јасно што гусле освајају и данас овдашњег човека и што се слушају са заносом и пуним одушевљењем.

Миџар С. Влаховић

Résumé. — *Les guslars de la région de Moravica et de Skrapež. Serbie du Nord.* Nous avons parlé à ce propos d'un assez grand nombre de guslars afin de faire connaître leur façon de jouer de leur instrument et de chanter, de même que les thèmes de leurs chants. Dans le but d'en donner un aperçu complet, nous avons fourni les données se rapportant à chaque guslar en particulier, aux plus âgés d'abord, puis aux jeunes.

Dans tous les villages de cette région, la guzla existe encore de nos jours mais il y a peu de bons guslars, les plus vieux et les plus populaires d'entre eux n'étant ipus. Les meilleurs provenaient de tout temps, et encore actuellement, des contrées montagneuses. Dans presque toutes les auberges de village on possède une guzla. Dans les villes c'est de même très souvent le cas. Les aubergistes en jouent rarement et les conservent comme un moyen d'amusement pour les voyageurs et les clients locaux.

Les guslars maintiennent l'ordre et la bone humeur dans la société et provoquent souvent la discussion sur de nombreuses questions. Ce sont d'ordinaire des gens honnêtes et d'excellent caractère; les chants épiques les éduquent dans ce sens. Ils sont aussi de bons conteurs, toujours gais et amusants.

Les enfants, les femmes, les vieillards et les anciens combattants écoutent les guslars avec un grand intérêt, car ceux-ci chantent des chants qui tiennent toujours l'auditoire en haleine, suscitant l'enthousiasme ou réveillant le souvenir d'un passé douloureux. L'assistance prend alors part au dénouement des événements, approuvant le guslar ou respectivement les personnages dont il chante, et s'élevant contre les traîtres et les lâches.

Prenant en considération la situation économique, la profession, l'origine des populations, de même que la nature du territoire qu'elles habitent, on conçoit que la guzla puisse encore charmer les gens de cette contrée et qu'ils l'écoutent avec émotion et enthousiasme.

Вук Лопушина

Темељ ове песме од ширег је значаја за испитивање основа и постанка народног песништва. Значај је придаван садржини народне песме, јер је она истицала вредност јунаштва, најпојнијег пића бесмртника. Личност певача и састављача њена остаје увек безначајна и анонимна. Колектив и општост, главне су ознаке народне песме. Она је понос, потстрек за стварање, одржавање и витешка дела.

После Косова, роб изнурен физички и душевно све је изгубио сем наде. Утонуо је у немоћ и у недогледну замисао. Уз огњиште поред ватре, која се тешком муком рађа. Кад би се претворио вечношћу из бајке, коју је створио овај црвак истога дана кад га је огрејало сунце и једна зрака његова до душе дошла и орадостила срце стогодишњим сном о успаваној срећи! Народ је био немоћно дете које се успављивало кроз песму срца сновима о оваквој срећи и слободи, која је била недогледна тајна, а стварност за потомство далеких нараштаја. То је време наше прошлости, кад је један дан био дуга вечност, а векови само један сан. Ропство црна стварност. Живот који је доводио до изнемоглости душевне и телесне, у коме је и при отвореним очима био мрак, у коме је биће било пред смрћу и нестајањем, жар под пепелом, али који се не гаси. Оживљавање ватре била је једна зрака наде, која је улила радост на породичном огњишту и веру у оживљавање тешко бољега живота у слободи. Животна зрака била је полусвесна вера. Пут дуге вечности била је нада. А снага која је одржавала живот и трајање била је љубав. Где је извирало, мора опег извирати. Живот нације се не гаси ропством тела, ако није умрла душа. Родила се песма снова, вере, жеља и стварности. Јуначка песма живота нације.

Вук Лопушина и Малиша сердар су Требјешани. Пошто су их Турци раселили из Требјесе код Никшића и узели сва њихова добра и постојбину, отскочили су у Ровца. Ту, да се освете Турцима, покупе војску, Пипере и Бјелопавлиће, Ровчане и Морачане и ударе на турске камене на Крнову и на Лукавици и ту Вук погине.

Турци пошто дођу с планине у Никшић, хоће да састављају песму о Вуковој погибији. Знали су како је било у боју. Али нису знали темеља. А песма вазда треба да има темеља. Тражили су темељ песме, како су купили војску Требјешани и где су били. Онда Турци оправе

једнога калајџију Србина из вароши Никшића, који је био писмен (знао писати), да иде у Ровца да калајише, да се Брђани не сете и да пита све, ко је први рекао у Ровцима да се купи војска. Калајџија дође у Ровца, у Дубоко и на Лијешно, све је калајисао, и тајно питао ко је први покупио војску. Ровчани су му казали, да је Малиша сердар први окупио војску да удари на катуне турске и оправдио Вука да уходи Турке. Калајџија све пита, све писа кријући. Пошто је дошао у Никшић и донео ово писмо и темељ песме, Турци су на овоме назидали целу песму. Калајџија им је донео темељ, ко је купио војску и почетак какав је био.

Наша је песма од добра певача, почившег Танасија Вућића. Песма показује јунаштво до краја. Вућић је чуо од другог гуслара. Она ће бити, са незнатним изменама, песма којој је истраживан темељ и са песничког извора Грађана, Никшићана муслимана, међу којима је било одличних певача гуслара.

Три су пила побратима вино		Но овако говорити зађе:	35
На Лијешње на мјесто хајдучко,		„Никодине, часни свештениче,	
Сва три да ти по имену кажем:		Дај да чету једну сакупимо,	
Прво стари оче духовниче,		Да идемо Спужу крвавоме,	
Од морачког сјајна манастира,	5	Да на спушке овце ударимо,	
А друго је Шундић калуђере,		Да ми овце турске плијенимо	40
Из лијепе крај Никшића Жупе,		И велики шифар добијемо,	
А треће је Малиша сердаре,		А на себе нама изведемо.“	
Из Требјесе села крвавога.		Срдито му стари одговара:	
Бјеше сердар скоро усकोчио,	10	„Сјед’, Шундићу, не сјело ти месо,	
Из Никшића у Морачу Горњу.		Те нијесу без чобана овце,	45
Па кад су се вина напојили,		Вазде стоји стража код оваца,	
О свачему еглен затурише,		А фолтице испод Мартинића,	
О јунаштву и о крајинама.		Претеће нас уз Пипере Турци,	
Но што рече Шундић калуђере:	15	Па ће од нас бруку начинети,	
„Никодине, стари духовниче,		Прођ’ се врага и спушких оваца.“	50
Ја сам чуо, кажевали су ми,		Онда рече Лијенки сердаре:	
Да су турске издигнуле овце		„Никодине, стари духовниче,	
На Лопате, више Колашина,		Не слушајте Шундић калуђера,	
Но да чету једну сакупимо,	20	Што говори неке беспослице	
Да на турске овце ударимо,		И за то нам погибију ствара.	55
Да ми овце турске плијенимо		Ја сам шифар бољи запазио,	
И шифара доста добијемо.“		Никшићске су издигнуле овце	
А рече му стари духовниче:		У зелену гору Ђеранића	
„Аксентије, Шундић калуђере,	25	И широку пољу Крновскоме,	
Истина је, издигле су овце,		Па сам Бошка брата оправдио,	60
Ма су код њих кршни Колашинци,		Те ја турске овце уходио,	
Пуштит’ неће испред себе овце,		Барјактар се Бошку састајао	
Тамо ћемо погинути грдно,		С чобанима и са јатацима,	
Колашинци, то су змије љуте.“	30	Па су неки Бошку каживали,	
Па на томе еглен претурише,		Да се турски Барјам догодио	65
Па почеше опет пити вино.		О нашем Петровоме дану,	
Мало прође, не би колико,		У неђељу која прва дође,	
Опет Шундић да мирује неће,		Сви су пошли у Никшиће Турци,	

- Да заједно Барјам барјамују,
 Код оваца није нико нема,
 Без чобана, с њима ђевојака,
 Ту можемо шићар задобити
 И велике јале осветити,
 Да нашега не погине друга.“
 То староме добро мило било,
 Па загрли лијепог сердара,
 Пољуби га међу очи црне,
 А плесну га по плећима руком
 И овако говори сердару:
 „Аферим ти, Лијешки сердаре,
 Кад си тако шићар запазио.“
 Па пошета лаву и долафу,
 Па довати дивит и хартију,
 Поче писат' књиге шаровите.
 Прву посла на Повију тврду,
 А на руке Мркоју сердару:
 „Побратиме, Мркоје сердаре,
 Добро виђи шта ти књига пише:
 Никшићске су издигнуле овце
 У зелену гору Ђеранића,
 А сишли су у Никшиће Турци,
 Да заједно Барјам барјамују,
 Но устани од земље на ноге,
 Па покупи једну чету малу,
 Поведи је крају Стубичкоме,
 У неђељу која прва дође,
 Неј ли мало кавге затурити
 И на себе Турке окренути,
 Ја ћу с војском уд'рит' на Крново
 И велики плијен плијенити,
 Дobar ћу ти дио учињети,
 Као да сте на Крнову били.“
 Ову посла, другу начинио,
 А посла је у Дубраву равну,
 А на руке попу Милутину,
 Па и њега стари поздравео:
 „Чујеш ли ме, попе Милутине,
 Из Жупе си дош'о код Острога,
 Немој сјеђет', немој дангубити,
 Но устани од земље на ноге,
 Па покупи петстотин' Брђана,
 Ајде ш њима на Лијешње равно,
 У суботу која прва дође,
 Ја сам шићар добар запазио,
 Ђе ће наше шићарити друштво.“
 Ону посла, трећу начинио,
 А посла је у Пипере тврде,
 На сердара Шушовић Пауна,
 Овако му стари говорио:
 „Побратиме, Шушовић Пауне,
 Ја сам добар шићар запазио,
 Ђе ће наше шићарити друштво,
 Но окупи петстотин' Пипера,
 Ајде ш њима на Лијешње равно,
 У суботу која дође прва.“
 Ону посла, а четврту пише,
 Па ровачког кнеза поздрављаше,
 Да му скупи од Роваца војску,
 На Лијешње у суботу прву.
 Све те посла, пету начинио,
 А посла је у Морачу Доњу,
 На кољено кнезу Радовану,
 Па и њему тако говорио:
 „Радоване, од Мораче кнеже,
 Окупи ми младе Морачане,
 У неђељу која прва дође,
 Прије јарког на истоку сунца,
 Да си с војском на Лолу планину,
 Код катуна Мекића Асана,
 Ту ћемо се с војском састанути,
 Да идемо сложено на Крново,
 Ту 'оћемо шићар шићарити.“
 Кад је такве књиге растурио,
 Мало сио и отпочинуо,
 Док ево ти обећаног дана,
 У суботу, у очи неђеље.
 Таман ћаше да заљезе сунце.
 Док ево ти попа Милутина
 И за њиме пет стотин' Брђана,
 На рамо им кићене латинке.
 Ту сједоше и отпочинуше.
 Док ево ти Шушовић Пауна
 И за њиме пет стотин' Пипера,
 На рамо им бистри ђефердани,
 А латинке ни од чуда нема.
 Таман сјели и отпочинули,
 Док ево ти војске од Роваца,
 И пред њоме ровачкога кнеза.
 Па када се војска испунила,
 Ту су сјели и отпочинули,
 Напише се жежене ракије,
 Па од земље на ноге скочише,
 Старјешине војске уредише,
 Калаузи пред војском појоше.
 Одатле се војска подигнула,
 Омркнуше на Лијешње равно,
 Освануше на Лолу планину,
 Ту нађоше кнеза Радована,
 Код катуна Мекића Асана,
 Око њега млади Морачани.
 Па када се војска испунила,
 На планини војска починула,
 Млади момци игру затурише,
 Старјешине вијећ' учинише,

- Којега ће друга оправити,
 Да уводи овце и катуне.
 Не нађоше јунака бољега,
 Ни бољега, нити вјештијега.
 Од Ускока Лопушине Вука:
 Вук бијаше скоро усकोчио. 175
 Вјеш је каур гори Теранића,
 А познаје Турке од Никшића.
 Види Вука, бијесна хајдука,
 Када га је друштво изабрало,
 Скочи каур од земље на ноге 180
 Па привати бистра цевердана,
 Којега је скинуо с Турчина.
 У Зминици с Рама барјактара,
 Прекића је Вуче погубио,
 Узео му свијетло оружје, 185
 Ваља пушка кутије дуката,
 А Вуче га носи без динара!
 У нас стави двије пушке мале,
 Међу њима сребрна ханџара,
 А попуни у ћесе фишека. 190
 Не шће Вуче друга ниједнога,
 Но полеће низ Лолу планину,
 Докле Вуче на Закосе дође,
 Помоли се брду Вјетрnome
 И катуну Аци Мушовome. 195
 Докле долу сиђе Трештеноме.
 До катуна Аци Љуце Муша,
 Катуну се примакнуо близу.
 Даде му се нешто погледати:
 Ацин ђогат пред колибу свезан 200
 И Мусина Шахин бедевија,
 Оседлани, ђемом зауздани,
 За синџире тврдо привезани,
 Стоји вриска коња од колана;
 Инати се Јуса и Аџија, 205
 Ко ће прије убит' Брђанина.
 Ко л' уграбит' главу с каурина.
 Кад то зачу Лопушина Вуче,
 Одатле се премјести хајдуче.
 На широке Беширове Луке,
 Код катуна Беширевић Муја,
 Катуну се примакнуо близу.
 Даде му се нешто погледати,
 Пред колибом до пет коњеника. 210
 Оседлати, ђемом зауздати,
 За метериз тврдо привезати;
 Стоји писка коња од колана,
 Инате се пет Бешироваћа.
 Ко ће прије посјећ' каурина.
 Ко л' посјећи Лопушину Вука! 215
 Међу њима двије жене младе,
 Обје родом бјегу од Лијешња,
 Абер кује бјегу донијеле,
 Да ће на њих војска ударити,
 Да уводи Лопушина Вуче. 230
 А кад Вуче за то разумио,
 То је Вуку врло јадно било,
 Па с' отолен јунак премјестио,
 Под широка пода Пелевића,
 Код катуна Бефинога дође 235
 И ту Беђу Пелевића нађе,
 У колиби са четири сина
 И са њима неколико друга,
 У колибу Турци азурани,
 Пред колибом коњи оседлани, 240
 Погоне се по колиби Турци,
 Ко ће више учинит' јунаштво.
 Но им стари Беђа проговара:
 „Послушајте мене, браћо Турци,
 Погледајте мене на зеленку, 245
 Шта ће сјутра чињет' од каура.“
 Све то Вуче слуша пред колибом,
 Па с' отолен хајдук премјестио,
 Преко пода Пелевића пређе,
 Докле Вуче на Закраје дође, 250
 Код катуна Авди Љуцинога.
 Даде му се нешто погледати,
 Авдин дорат пред авлију свезан,
 Ногом бије, а ушима стриже,
 А зубима црну земљу гризе, 255
 Стоји писка коња од колана.
 Авдија га из колибе кара:
 „Дур, дорате, пуст ми остануо,
 Сјутра ћу ти срећу окушати,
 Е ће на нас Власи удурити.“ 260
 Кад то зачу Лопушина Вуче,
 Одатле се премјести хајдуче,
 Докле дође долу Говеђему,
 Код катуна Бечевић Омера,
 Катуну се примакнуо близу. 265
 Даде му се нешто погледати:
 Пред колибу девет коњеника,
 Оседлати, ђемом зауздати,
 За метериз тврди повезати,
 Стоји писка коња од колана; 270
 Погоне се девет Бечевића,
 Да се издат' на мегдану неће.
 Међу њима два ускока млада,
 Два ускока, оба Чевљанина.
 Инате се два ускока млада, 275
 Ко ће прије посјећ' Брђанина,
 Ко уграбит' главу с каурина.
 И јопет се премјестио Вуче,
 Докле локви Ибричића дође,
 Код катуна Мекића Османа. 280

Ту Османа у колиби нађе, Осигур'о себе и дорина, Надаше се џенку и ударцу. Кад то виђе Лопушина Вуче, По сриједи узе џевџердана, Па поита уз Крново равно, На Прекића поље долазио, Код катуна Реџа од Прекића. Ал' му Реџа у колиби нема, Но изиш'о на Оштру главицу. Па одатле грлом кликоваше: „На ноге те, од града Грађани, Сјутра ће нам уд'рџити Брђани.“ А чује га Дуро Барјовићу, Из зелене горе Ђеранића, Па овако Реџу проговара: „Чујеш, Реџо, па му псује мајку, Барем тебе ударџи неће.“ Све то слуша Лопушина Вуче. Одатле се премјести хајдуче, Докле Гвозду заломиту дође, Код катуна Аџи Шеха старца, Ту Аџију Шеха наодио, Осигур'о себе и ђогина, А нада се џенку и ударцу. И отле се премјестио Вуче, Докле крају Рубешкоме дође, Код катуна Таир Љуџинога. А ту Таир Љуџе не бијаше, Но изве манита Колута, Чалучи га Турчин за мегдана, Мог'о би му сјутра требовати. И отлен се премјестио Вуче, Докле Ублу Глоговоме дође, Два катуна и ту находио И два брата од једне кадуне, То бијаше Јусо и Авдија, Надаху се боју од каура; Пред колибу коњи оседлани, У колиби Турци азурани. И отле се Вуче премјестио, Под Мршину Греду долазио, Два катуна и ту находио, То бијаше Рамић и Алија; Пред колибу коњи оседлати, У колибу Турци азурати, Надају се боју од каура. Све то Вуче и слуша и гледа, Па све мисли шта ће и како ће. Ни шће сјести, ни отпочинути. По сриједи носи џевџердана, Па га ето кроз Крново равно, Докле дође гори Ђеранића,	285 290 295 300 305 310 315 320 325 330	До катуна Дура Барјовића. Даде му се нешто погледати: Дуро ода, а дората вода, О рамену носи џевџердана, А код њега није никог нема, Но стотину Пуша и Макаша; Стоји писка двије породице. А ћешџи их Дуро Барјовићу: „Не бојте се, породице, ружна, Не бојте се, побила вас муња, Док је вама Барјовића Дура, Пуштџити вас неће у каура.“ Узмучи се Лопушина Вуче, Какву би му штету учџино. Ал' се Турчин држи на овару. Но му Вуче очи преварио, Ускочи му у колибу Вуче И закла му два посопца сина. Стаде вриска у колибу каде: „Авај, Дуро, драги господаре, Влах манџти у колибу дође И закла ми два милосна сина.“ Док ускочи у колибу Дуру, Поред њега Вуче у торџну, Уграби му јаловицу овуцу, Завуче је у буково шушџе, Те јој чапру за рокове свуче. Ту је хајдук слабо вечерао. Ма Турџину штету направџо. И отле се премјестио Вуче, Докле долу дође Вукодолу, Код катуна Љуџе Ђоса старог. Ал' ту Љуџе Ђоса не бијаше, Но изиш'о букову омару, Наложџо стотџну ватара, Сва се сјаје гора Ђеранића, А види се уз Крново равно. И отле се премјестио Вуче, Его ми га низ Крново равно. Па се даде крајем лијевијем, Докле дође на дво Смољевине, До катуна Веризовић Салка. Тамо Салка у колиби нађе, Поред њега Ибричића Дерва И око њих неколико друга. У колибу Турџи азурани, Пред колибу коњи оседлани, Надају се боју од каура. И отле се премјести хајдуче, Докле ублу Аганову дође, Код катуна старога Аџе. Ту Агана нађе код катуна. Окупио седам, осам друга;	335 340 345 350 355 360 365 370 375 380 385
---	--	--	---

- Пред колибу коњи оседлани,
Инате се у колибу Турци,
Ко ће боље дочекат' Брђане.
Отален се премјестио Вуче.
Докле дође врелу Крновскоме, 390
Два катуна и ту находио,
Кајовића и Мустафагића,
Пред колибу коњи оседлани,
За метериз тврдо повезани,
Стоји писка коња од колана; 395
Погоне се двије породице
Кајовића и Мустафагића,
Да се издат' на меџдану неће.
Међу њима два ускока млада,
Два ускока оба Љешњанина, 400
Љешњанина, Нешо и Перошу,
Инате се оба Љешњанина,
Ко ће прије посјећ' Брђанина,
Ко л' уграбит' главу с каурина.
Све то слуша Лопушина Вуче, 405
Поче им се примицат' хајдуче,
Не би ли их гађ'о џеврданом,
Макар своју изгубио главу;
Примаче се до колибе близу.
Кад погледа колиби на врата, 410
Даде му се нешто погледати,
Док угледа Зирку Кајовића,
Млада була од шеснаест љета.
А каква је, шинула га гуја.
Крупне очи, а бијело лице, 415
А румене обје јагодице,
Јело, пило, што јој мило било,
А на њојзи и злато и свила.
Младо момче сагледа Туркињу,
Само му се учинила дивна, 420
Заигра му срце под ребрима,
А заигра џеко у шакама,
Заиграше у пас леденице.
Вук овако пушки проговара :
„Авај џеко, пуст ми остануо, 425
Мислио сам да си на јунаку.“
Па с' отале премјестио Вуче,
Докле равној Острвици дође,
Код катуна Лачковић Демира
И Демира у колиби нађе, 430
Осигур'о себе и дорина,
А нада се боју и ударцу.
И отле се премјестио Вуче,
Докле дође под Закосе равне
Код некаке воде Пандурице 435
И катуна Рожачкога Каја
И ту Каја у колиби нађе,
Са три вука три Кајова сина,
- Пред колибу коњи оседлати,
У колибу Турци азурати; 440
Инате се три Кајова сина,
Ко ће прије убит' каурина,
Ко л' увхатит' Лопушину Вука.
А стари им Кајо говораше :
„Прођите се, ђецо моја драга, 445
Ви немојте о томен мислити,
Није ласно уватити Вука,
Великога турскога крвника.“
Све то гледа Лопушина Вуче.
Свуд је Вуче туда пролазио! 450
Неки дио није ни видио,
Но од брда зора загалила,
А јутро га себе приватило.
Виђе Вуче свануће се брзо.
Па га ето уз Крново равнo, 455
Докле Вуче на Закосе дође.
Ту га тавна ноћца оставила,
А бијел га данак приватио,
Велики га умор освојио,
Уз камен је леђа прислонио, 460
А на главу руку наслонио,
Ту је Вука санак преварио.
Док ево ти Шушовић Пауна
И наведе силовиту војску,
На уморна нагазио Вука. 5
Па овако Вуку говорио :
„Види Вука, рђава јунака,
Како ноћас на Закосе спава,
Не уводи гору Ђеранића,
Ни бијеле овце од Никшића.“ 470
Скочи Вуче од земље на ноге,
Па овако говори Пауну :
„Побратиме, Шушовић Пауне.
Задајем ти божју вјеру тврду,
Колика је ноћас ноћца била, 475
Нит' сам спав'о, нит' сам сна имав'о,
Но сам сву ној иш'о по Крнову
И зеленој гори Ђеранића,
Уводио Турке и катуне,
Од широко дола Трештенога, 480
До онога Гвозда заломига,
А од Гвозда на Закраје равне,
Па у накрс врелу Крновскоме,
Вратио се испод Острвице,
Седамдесет и седам торина, 485
На сваку сам редом долазио!
Абер неко бјеше дотурно,
Да ће војска ударит' на Турке.
Сви бијагу на окупу Турци,
Пред колибе коњи оседлати 490
За синциме тврдо привезати,

У колибе Турци азурати, Један другог зове на оружје; Добро су се Турци сигурали, О јунаштву Турци говорагу, О Барјаму ништа не зборагу. Тамо ћемо данас изгинути И остати многа сиротиња, Псоваће нас и мртве нас клети! Но вас Богом великијем кумим, Да ми натраг војску повратимо, Да идемо јопет на Лијешње. А ја имам брава пет стотина, То све дајем за ручак дружине, Тек да, браћо, тамо не идемо, Тамо ћемо, браћо, изгинути.“ Кад је Паун Вука разумио, Па му грдно поче говорити: „Шути, Вуче, једна страшивице, Кад си страшив, не страши ми друштво, 510	И овако њему говорагу: „О кућићу, Малиша сердаре, Ајде с војском под Закосе равне, На торину Рожајскога Каја, Те ти Кају посиједи главу И његова три милосна сина, Плијени му из торине овце.“ Одвојише другу кумпанију, Дадоше је Бошку барјактару И овако Бошку бесјејагу: „Ајде, Бошко, и уреди војску, Поведи је иза Острвица, Докле доћеш на врх Крушевица, Ту почини и устави војску И увати путе за Дровњаке, Да у Дровњак не утеку Турци.“ Узе Паун све своје Пипере, Све Пипере и ш њима Брђане, Па да иде на Закраје ш њоме И опколи гору Ћеранића. Нешто мало оста с Вуком војске, Да ш њом иде низ Крново равно. Тако рекли, па се послушали. Први сердар војску окренуо На колибу Рожајачког Каја, Како дође посјече му главу. Оскочише три Кајова сина, Не дадоше плијенити овце. Кад то виђе Малиша сердаре, Одма своју повратио војску. Глас додаде Бошку барјактару: „Бјежи, Бошко, натраг враћи војску, Никшићки су на окупу Турци.“ Кад то Бошко зачу барјактаре И он своју повратио војску. То опази Лопушина Вуче, Па дозива Шушовић Пауна: „Побратиме, Шушовић Пауне, Не издај ме данас на мегдану, Не утри ми шаку Морачана, Ја те Богом кумим великијем.“ А Паун му тијо одговара: „Не бој ми се, Вуче побратиме, Задајем ти Божју вјеру тврду, Од мене ти бит' издаје неће, Ја ћу први удрити на Турке, На себе ћу Турке окренути, А ти ћеш им с леђа ударити, Но ти с војском ајде низ Крново, Робље роб'те, а плијен гоните.“ То рекоше, па се раздвојише. Паун узе кумпанију јаку, Докле њега опазиле Турци:	495 500 505 515 520 525 530 535 540 545 550 555 560 565 570 575 580 585 590 595
Но се натраг у Никшиће врати, Па ти турске ори поткутниче, Па Турцима четвртине даји, Као што си прије научио, Ал' се натраг на Лијешње врати, Па ти телад чувај планинкама, Ја ћу с војском уд'рити на Турке.“ А кад Вуче саслуша Пауна, Плану Вуче, као огањ живи, Па сребрна повади анџара, Па Пауну тако проговара: „О Пауне, црн ти образ био, Кад ми мисли таку ријеч рећи, Што не гађа мене џеврданом, Ја бих тебе живот опросгио, Срамоту ти опростити нећу.“ Одиста га пресејчи 'оћаше, Него многе шаке заграбише И на капе Вука замолише: „Немој, Вуче, наша арабаша, У дружину не замећи кавгу!“ Од њега је одскочио Вуче, Па се Вуче по пољани шета, А грозне га сузе попануле, Па овако стаде говорити: „Побратиме, Шушовић Пауне, Да ми тврду вјеру уватимо, На мегдану да се не издамо, Да на Турке сложно ударимо, Тако рекли, вјеру уватише, Па по томе војску раздвојише, Одвојише једну кумпанију, Дадоше је Малиши сердару		

- „На сердара, Љуца и Авдија.“
 А почеше кликовати Турке :
 „Ево на нас војска од каура.“
 А зачу га Дуро Барјовићу, 600
 Па покличе Јусу и Авдију,
 Поскочи му Ролић и Алија,
 Почеше се дозивати Турци,
 А почеше палит' џевердани.
 То разумје Шушовић Пауне, 605
 Па заведе упријеко војску,
 Заведе је преко Лукавине,
 Бјежи с војском иза Боровића
 И одведе свакога појника,
 А издаде Вука на мегдану. 610
 Ето јадна низ Крново Вука
 И за њиме неколико војске,
 Докле равној Островици дође,
 До торине Лачковић Демира,
 Како дође, посјече му главу, 615
 Плијени му из торине овце,
 Рагиба му заробио сина
 И Нутрију од девет година,
 Па га ето низ Крново равно,
 Далеко га вашке опазинше, 620
 А чуо га Кајовић Омере.
 Па он Џеву мајку дозиваше,
 Да му дода гаће и кошуљу :
 „Оћу ти се мајко преобући,
 Јутрос ће нам Власи ударити, 625
 Па се бојим е ћу погинути.“
 Кад искочи пред колибу када,
 А шарене вашке наринуле.
 Када очи уз Крново баца,
 На далеко угледала Вука, 630
 Па овако зађе бесједити :
 „А ти ли си, Лопушиа Вуче!
 Знаш ли, Вуче, није давно било,
 Кад си био на Језера равна
 И посјече Скочић барјакгара, 635
 Остаде му саморана мајка,
 Од стотину и више година!
 Па нека је арамсуз је било,
 Стара му је, умријеће брзо,
 А кад умре, заборавит' сина! 640
 До му оста бијела кадунa,
 Доведена од петнаест дана,
 Ни љубљена, нити милована,
 Ни на десну руку придржана,
 Господара заборавит неће, 645
 Ту си, Вуче, грјех учинио!
 А јутрос си рано поранио,
 На Омера мога поптао!
 Ако било од Бога суђено
- Ти мојега погубио сина 650
 И бијеле појавио овце,
 Од добра ће погинут' јунака,
 А мријеће једном свакојако.“
 Добра жена, не збораше ружно.
 Ал' је Вуче слушат' не хоћаше, 655
 На торине с друштвом ударио
 Но се бране двије породице
 Кајовића и Муставагића.
 Но и боље међу Морачане,
 Четири им главе погубише 660
 И тројицу живе уватише,
 Бијелс им овце плијенише,
 Кајовића Зирку заробише,
 Вук је даде међу Морачане.
 Па их ето низ Крново равно, 665
 Док дођоше долу Вукодолу,
 До катуна Љуце Ђоса старца.
 Чим дођоше, Љуцу погубише,
 Бијеле им овце плијенише.
 Па их ето низ Крново равно, 670
 Докле ублу Глоговоме били,
 Ударише Јуси и Авдији.
 Но се Јусо и Авдија брани.
 С друштвом им је навалио Вуче,
 Те су Јуси главу изгубили, 675
 А Авдију жива уватили,
 Бијеле им овце плијенили.
 С војском Вуче низ Крново пође,
 Докле дође под Мршину греду,
 Опколише Ралић и Алију, 680
 Обојицу живе уватише,
 Бијеле им овце плијенише.
 Ето Вука и поведе друштво,
 Докле гори Ђсранића дође,
 Ту дружину своју уставео 685
 И таку им ријеч говорио :
 „Устав'те се, браћо моја драга,
 Мирно стојте, добро послушајте,
 Чује ли се кавге од Пауна ?
 Је л' на Турке с војском ударио ? 690
 Е је овђе Дуро Барјовићу,
 Око њега турске буљубаше,
 Све катуни један до другогa,
 Паун на њих рек'о ударити
 И на себе Турке обрнути, 695
 Ми ћемо им с плећа ударити.“
 Сва дружина послушала Вука,
 Па стадоше и слушат' почеше.
 Не чује се кавге од Пауна,
 Но се граја чује од Турака, 700
 Ђе друг друга често дозиваше :
 „Јаште коње, пашите оружје,

- Да чекамо Вука с ђаурима.“
 Кад то зачу Лопушина Вуче,
 Писну Вуче ка' шарена гуја: 705
 „Авај мене, браћо Морачани,
 Издаде ме Шушовић Пауне,
 Издадо га љето и година,
 Траг по трагу њему погинуо!
 Бјеш'те, браћо, натраг уз Крново, 71
 Робље вод'те, а плиен гоните!
 Но вас Богом великијем кумим,
 Немојте се плашит' од Турака,
 Но на пушке дочекујте Турке,
 А ја ћу вас бранит' испријека, 715
 Задавам ви божју веру тврду,
 Докле ми је на рамену глава,
 А у руке држим џевердана,
 Пушити' друга нећу у Турака.“
 Сва дружина Вука послушала,
 Вратише се уз Крново равно.
 Ђе је срећа, ту је и несрећа.
 Док бијела покликнула вила
 Са Гракала извише Закраја.
 А нека је грло је боњело! 725
 То је вила од Пипера била,
 Авди Љуцу вила дозиваше
 И овако њему говораше:
 „Ђе си Авдо, од Никшића главо,
 Зашто сједиш, сио га у зо час! 730
 Ал' не чујеш, ал' абера немаш,
 Удари ти низ Крново војска,
 А пред њоме Лопушина Вуче,
 Док дођоше убли Плоговоме,
 Велики су плиен плијенили 735
 И десет ти посјекли Турака,
 А толико роба заробише,
 За све јаде Зирку Кајовића,
 Што је такве у Никшићу нема,
 Поведе је у Морачу Вуче, 740
 По одонне здраво уз Крново.“
 А кад Авди Љуца разумио,
 Зоран Турчин на ноге скочио,
 А опали бистра џевердана,
 Турчин викну, к'о да пуче муња,
 А довикну Дуро Барјовића,
 Дуро викну Ђечевић Омера,
 Омер кличе Мекића Османа.
 Осман зове Аци Шехо старог,
 Шехо виче Таир Љуцу малог, 750
 Таир зове око себе Турке,
 Па све Турчин један другог кличе.
 Бјеху Турци добро сигурани,
 Па скочише, коње појашаше,
 Пођераше уз Крново Вука. 755
- Лако гоне, пристигоше брзо,
 Понајпрви Кајовић Демире,
 Угна коња међу Морачане.
 Но га виђе Зирка Кајовића,
 Писну младу, ка' шарена гуја: 760
 „О мој стрико, Кајовић Демире,
 Ја те Богом великијем кумим,
 Недај мене међу Морачане.“
 До ње Демир дођера гаврана.
 Вођаше је момче из Мораче, 765
 Пушти му је, срамота га била,
 Вратити је међу Турке ђаше.
 Но то виђе Лопушина Вуче,
 Па довати бистра џевердана,
 На Демира нишан саставио, 770
 Пуче пушка, погоди Турчина,
 Ни земља га жива не счекала.
 Притрчаше млади Морачани,
 Узеше му руво и оружје.
 Вук припуни бистра џевердана, 775
 Па га ето уз Крново равно.
 Док ево ти Ђечевић Омера,
 На алату коњу великоне,
 Угна коња међу Морачане.
 А виђе га Зирка Кајовића, 780
 Писну Зирка, грозне сузе лије,
 Кроз плач млада стаде говорити:
 „Мој ујаче, Ђечевић Омере,
 Недај мене међу Морачане,
 Да ме некуд море у Морачу.“ 785
 До ње Омер дођера алата,
 Вратит' Зирку међу Турке ђаше.
 Но је враћат' Вуче не даваше,
 На Омера пали џеверданом,
 На згодно га мјесто погодио, 790
 По сред прси и сјајније тока,
 Ни земља га жива не счекала.
 Вук привати Туркињу ђевојку,
 Поврати је међу Морачане,
 Па припуни бистра џевердана. 795
 Док ево ти Беће Пелевића,
 На лабуду коњу великоне,
 Око њега седам, осам друга,
 Па им Бећа 'вако проговара:
 „Стант'те мало, погледајте Турци, 800
 Док уђерам коња у кауре
 И потражим Лопушину Вука.“
 Вук му не да међу војску доћи,
 Па овако Бећи проговара:
 „Стани, Бећа, у з'о час ти било,
 Ка' што ће ти бити, ако Бог да!
 Ђе си тако јутрос уранио?“ 805
 Па на њега пали џевердана,

- На зло га је мјесто погодио,
 На сред паса, укиде га с гласа, 810
 Задријема Турчин низ Лабуда,
 Ни жива га земља не счекала,
 На њега се завалише Турци.
 Вук припуни бистра џевердана,
 Око себе војску сокољаше. 815
 Пристижу их уз Крново Турци,
 На аtima и бедевијама,
 У војску им Вуче не даваше,
 Добро војску брани џеверданом.
 Докле Вуче на Закосе дође, 820
 Пали пушку осамнајест пута.
 Осамнајест убио Турака,
 Све од града добријех Грађана.
 Но да видиш Таир Љуце малог,
 Он у десно отиште Колута,
 Про Штирнога дола прећерао,
 Уз Дивље га ишћерао греде.
 Тако кажу, који то познају,
 Овце туда не могу изићи,
 Само танка коња распутница, 830
 Изгња коња на Лолу планину,
 Па опали двије пушке мале,
 А покличе што га грло даје:
 „Напријед те, од Никшића Турци,
 Ви отуда, а ми одовуда, 835
 Да међу се војску околимо.“
 Кад то зачу Лопушина Вуче,
 Забеси се и невоља му је,
 Бјеше му се друштво узмутило
 И у себе грдно помислило, 840
 Да стигоше Колашински Турци.
 Ал' их јадан слобођаше Вуче:
 „Не бојте се, моја браћо драга,
 Плијен гон'те, а робље водите,
 А на пушке Турке дочекујте, 845
 А ја одох на Лолу планину,
 Да ја видим, ко је од Турака.“
 Па привати бистра џевердана,
 Па поита што га ноге служе,
 Умор га је јак освојио,
 За двадесет и четир сата,
 Уводећи кроз Крново равно,
 Нит' је спав'о, нит' је сна имава'о,
 Ма излеће, ка' да плану муња,
 На врх Цкаре, на ждријело тврдо, 855
 Окреће се десно и лијево,
 Од Турака није нико нема.
 Док угледа Таир Љуцу малог,
 На дно Лоле, покрај друма пута,
 Вук на њега пали џевердана, 860
 На zgodно га мјесто погодио,
- Ниже феса у чело јуначко,
 Вас му мозак просу по долини,
 Вук притрча, посјече му главу,
 Па припуни бистра џевердана, 865
 А покличе што глас боље дава:
 „Не бојте се, браћо Морачани,
 Амо нико нема од Турака.“
 Морачани плијен поћераше.
 Почеше се повраћати Турци. 870
 Но Бог уби некаквога старца,
 Из дружине Лопушине Вука,
 Па он сједе на зелену траву
 И застаде, да стегне опанке,
 Пристиже га неки од Турака, 875
 Ножем ману, осјече му главу,
 Мртва му се закотрља глава
 Право војсци Лопушине Вука.
 Но то виђе оца од Никшића,
 Па покличе што га грло даје: 880
 „А на ноге, браћо моја Турци,
 Кунем ви се дином и кораном,
 Наш ће мегдан остат', ако Бог да!
 Гледао сам у старе инциле,
 Кад за војском иде мртва глава, 885
 Изгубиће вазда на мегдану.“
 Добро Турци у то вјеровашу,
 Па су оцу за то послушали
 И Вуково друштво поћерали.
 На Цкару их дочекао Вуче, 890
 Све је своје друштво пропратио
 И на Цкару дочекао Турке,
 Па га ето уз Лолу планину,
 Добро своје чува Морачане.
 Даде му се нешто погледати, 895
 На сред Лоле, међу Морачане,
 Док угледа Веризовић Салка,
 Ђе доћера дебела зеленка,
 Па је добра коња откочио,
 Уватио два Попова ђака, 900
 Превез'о им у туру перчине,
 Па их вуче зелену омару,
 Обојици да погуби главу.
 Љуто пиште два Попова ђака, 905
 Опомињу Лопушину Вука:
 „Ђе су, Вуче, наша арамбаша,
 Шта ћеш Попу у Морачу казат',
 Ђе си њему ђецу оставио?“ 910
 Види Вука, то му мучно било,
 Бијаше му нестало фишека,
 Само има пуна џевердана,
 Ваља гађат', лијека му нема.
 Пружи пушку низ лијеву руку
 И он гађа Веризовић Салка, 915

На зло га је мјесто погодио, Насатице, међу лопатице, Опали му црне утробнице, Ни земља га не счекала жива.		Удари се сила на бијеса, Авди Љуца на бијесна Вука. Вук бијаше бољи на мегдану, Ма је боља срећа у Авдије.	
Оскочише два Попова ђака, Вук притрча, осјече му главу, На њ'га нешто нађе од фишека, Који ће му искобити главу,	920	Вука бјеше умор освојио, Обигра га Турчин на дорину, Па је сабљом Вука ударио, По рамену и десници руци,	955
Турски фишек на Турчина неће. Вук припуни бистра џевердана, Па га ето у Лолу планину. Док ево ти потурице зорне, Авдо Љуца на коња дорина	925	Ману рука преко мрка Вука. Ал' је јунак Лопушина Вуче, Нити паде, нити се препаде, Ни се рани подаваше грдној, Но лијево привати Авдију,	960
И за њиме Нења Љешњанина. Авдо Љуца Вука дозиваше. А Вук њему 'вако говораше: „А напријед, грацка поглавице!“ Њега Вуче добро познаваше, Мало стаде дочека Турчина.	930	Обали га под коња дорина, Притиште га на зелену траву, Зубима га заклати 'ошаше. Испод њега Турчин кликоваше: „А ће си ми, Непо Љешњанине, Ја л' помози мене, ја ли Вуку!“	965
Но га Авдо гађа са дорина. Не погоди Лопушину Вука, Но крај њега у зелсну траву. Но му Вуче тио бесјеђаше: „Ти напријед поћерај дорина, Од тебе се нећу препанути.“	935	Ал' Бог уби Нења Љешњанина, Па Вукова лати џевердана, Ш њиме гађа Лопушину Вука. У главу је Вука погодио, Уби Вука доброга јунака.	970
Вук Турчина припуштио близу, У свога се џевердана нада, На Турчина пружи џевердана. Одиста га убити 'ошаше, Но га пушка ватром преварила И Вукову главу искобила.	940	Кад погибе Лопушина Вуче, У Турке је окренула рука. А нурука међу Морачане, Уморне их Турци пристигоше. У крај Брда, код Мораче тврде, Двадесет им глава посјекоше,	975
Турчин Вуку доћера дорина. Тако зборе и говоре стари: „Вук на вука ни у гори неће, Али 'оће јунак на јунака !“	945	Своје робље натраг повратише. Двадесет и три своја изгубише. Вратише се у Никшића града, Да причају како им је било.	980
	950		

Новица Шаулић

Résumé. — *Vouk Lopouchina.* M. Novica Chaoulitch publie sous ce titre un chant populaire dans lequel est décrite la mort héroïque du geurier bien connu Vouk Lopouchina et le transcrit dans le texte composé par les musulmans. Ce chant provient p'un excellent chanteur, feu Tanasije Voutchitch, et l'héroïsme est amené à son paroxysme. Voutchitch a entendu ce chant d'un autre guzlar et il doit être, avec des modifications insignifiantes, celui dont on a recherché l'origine chez les musulmans citadins de la ville de Nikchitch, parmi lesquels il y avait d'excellents chanteurs guzlar.

M. Šaulić pénètre profondément l'origine de chansons nationales, qui étaient naquit de songes, de désirs aussi, que de la réalité. Il confirmé le fonds de la poésie populaire.

Још један тип приповетке о девојци без руку

У збирци Народне приповетке¹⁾, које је скупио Владимир Красић, а издала Матица српска у Новом Саду, налази се у првој свесци, као прва приповетка, стр. 3—15, прича: *Десета кћи*. То је у основи својој прича о девојци без руку о којој имамо већ рад проф. П. Поповића²⁾. Само, ова приповетка у знатној се мери разликује од оних које анализира проф. Поповић.

„Био један сиромашан чоек — прича се тамо — па имао жену“ и оно што неминовно прати сиромашне људе, имао је — „пуно ђеце“ и то све женска. Приликом рођења девете кћери, запрети човек да ће убити десето дете, ако буде женско. Ускоро и оно дође. Преплашена мајка и бабица извести оца да се родило мушко; само што се овај хтеде уверити у то, и, том приликом, откри да су га обе жене слагале. Расрђен, он „узме кћер, па је метне на раме и однесе к мору“. Кад је већ био тамо замахнуо да кћер баци у воду. „Али му нешто из мора говори: „не бацај дјетета, жао ће ти бити; већ га носи натраг кући“. Он се трже, поново хтеде бацити дете у море, али се опет чу исти глас. Најзад „трећи пут замочи дијете већ до паса у море: и како га је замочио, онако се море позлатило“... и како се непознати глас и по трећи пут јави са опоменом, сиромашак узме кћер и врати се кући. И пазили су је „јер такога нико није видио није. Кад би то дијете плакало, падали би му из очију, мјесто суза, суви дијаманти, а када би се насмијало, падало би му из уста цвијеће“. И дијаманте и цвијеће девојчини родитељи су продавали и од тога су се хранили. Тако је то ишло док девојка не напуни петнаест година. Једнога дана, потражи у њиховој кући преноћиште један краљев син, који је са слугом својим био остао дуго у лову, па му је далеко било ићи своме двору, јер је већ ноћ била пала. После вечере краљевић оде у песебну собу, „а слуга ће спавати у дружинској соби“. Ту је задњи видео како су најмлађу сестру задиркивале старије, па како је заплакала, из очију су јој падали дијаманти; а кад се смејала из уста јој је падало цвеће. Сутрадан, пошто су платили рачун, пођу краљевић и слуга даље. Последњи исприча господару што је те ноћи видео. На то краљев син одлучи да он сам то испита. И кад би вече, они поново потражише преноћиште у истој кући. Примајући их, рекоше им: „ми знамо да сте ви вишега порекла,

¹⁾ *Народне приповетке*, скупно Владимир Красић, I—II, Н. Сад 1897 (на корицама прве свеске нема године), као св. 65 и 71 књиге за народ „Матице Српске“. — ²⁾ Павле Поповић, Приповетка о девојци без руку, студија из српске и југословенске књижевности, Б. 1905.

а наша је кућа сиромашно удешена...“ Пошто се уверио у истинитост слугиних речи краљев син запроси сутрадан најмлађу кћер сиромашка. Родитељи су испрва одбијали, јер „она је нискога рода“ а и због тога што „не би могли без ње живљети“, али су најзад пристали. Краљев син одлази свом оцу, извештава га, као и доглавнике краљеве, о веридби и купи сватове. У сватовима је и „лијепа кћер“ куварица из његова двора, која „је била слична његовој млади, тако, једну сакри, а другу помоли, рекао би увијек да је једна“. Са сватовима је пошла и куварица. Пошто су се повеселили код младине куће, крену сватови назад. Сви су на коњима, само млада, куварица и њена кћи у кочијама. Напред иду сватови на коњима, а кочија за њима. „Младожења се обазре па рече: „пазите ми на кочију; „а куварица рече невјести: „Видиш; муж твој говори да ти ископам очи“. Невеста пристаје и „ископају јој очи“. Кад су прелазили преко једне воде младожења је опет упозори на кочије, а куварица тумачи овако његове речи: „Муж твој заповиједа да ти обадвије руке одсијечемо“, и чини то. На крају, куварица јавља да је краљев син „заповедио да те бацимо у воду“. Млада пристаје и на то, додајући: „Бог нека му опрости за све то“. Пошто су с ње скинуле „хаљине вјенчане, баце је у воду“, где се сиротица „некако ухвати за једну врбу, тако да се није могла утопити“. Народни приповедач оставља је „Сад је нека у води; ми ћемо већ доћи по њу“ — и говори шта је даље било у кочијама. Пошто су осакаћену жену краљева сина бациле у воду, њене хаљине облачи куваричина кћи. Она од сад има да игра улогу несрећне жене краљева сина. Кад су стигли сватови с „невестом“ кући, „стану вечерати“. И „сви су шћели да се сад млада насмеје, да виде, како ће јој из уста падати цвијеће“. Али сва њихова зановетања не помогоше, јер „смиј не ће никако на њезина уста“. Тек кад је један живо очерупаног „ороза“ у једној здели ставио на сто, па „ороз“, онако очупан, почео по столу: „цоп, цоп, цоп“ — млада се насмије и уместо цвећа „падну јој из уста двије пљувачке“. Кад то виде краљев син, побегне са својим slugом у гору, где остаде „седам година... пасући траву за храну“.

Жену краљева сина, коју бацише у воду куварица и њена кћи, спаси после два дана „један пустињак, који се кајао за своје грјехе и сваки је дан ишао к оној води“. Он је извади из воде и „одведе је собом у своју шпиљу“. „Али она је остала тешка са својим мужем“, па кад „се могло познати да је тешка“, препаде се пустињак и рече јој да је не може држати код себе. Она умоли пустињака да ископа једно корито и да полије водом. Од те воде ће постати злато, па нека он „од њега начини преслицу, вретено и повијачу“. Кад је све било готово, умоли несрећница пустињака да оде „у град“ и да пита ко ће за преслицу дати очи. Куварица да за преслицу очи „што је била млади ископала“, а потом за повијачу и вретено да пустињаку и младине руке. Кад је осакаћена добила очи и руке, рече пустињаку „нека јој метне очи на мјесто, па нека намаже оном водом из корита, што није постала злато“. Тако исто учини пустињак и са рукама: залепи их „и тако то остане као и прије“. Сада се млада опрости од пустињака и оде „у једну долину“, где „начини најпрво само један шатор“ а потом — од новца који је добила за дијаманте (јер „је више пута плакала над својом несрећом и невољом“) и цвеће (које је падало из њених уста, кад би се насмејала „помисливши да ће родити“) — и кућицу. После тога „она роди сина и кћер“.

Краљев син и слуга — „а сад да се повратимо к њезиноме мужу“ — лутају гором седам година. На крају седме, они наиђу на кућу у којој је становала жена краљева сина. Умоле преноћиште. Жена „одмах позна“, „и даде им вечеру“. У сну некако краљев син „пребаци руку ружно“. Његова жена рече сину: „Синко, дигни оцу руку“ — али син неће да чује за тог „подеранца“. Исти је случај и са девојчицом. Због овога мајка плаче „од мила, а дијаманти јој почну падати из очију“. После цвеће — и слуга — који није спавао него је све чуо и видео, рече, сутрадан, све господару своме. Ови се опет враћају наредне вечери и открије се жена мужу. Муж прича жени све од кад је побегао оне вечери кад је она из уста, место цвећа, избацила две пљувачке — „он је још и сад мислио, да је она била његова права жена, што је била куваричина кћи“. Затим она прича своје муке и патње. Одлазе у град. Краљев син склања жену са децом у једну собу. На двору, весеље, гозба. Гозби присуствује и куварица са својом ћерком. Краљев син пита госте шта заслужује жена која на превару каже да је нечија жена. Куваричина кћи се истиче: „Така би женска глава заслужила, да се насред плаца полије врелијем уљем и да се спали“. На друго његово питање шта заслужује жена која другој жени ископа очи, отсече руке и баца је у воду — одговара куварица: „Такова би заслужила, да се веже међу четири коња и тако растргне“. Тим казнама кажњава краљев син и мајку и кћер и, пошто је и гостима испричао све, настави весеље, коме је присуствовао наш приповедач. „И ја сам тамо био и вино пио, па ми је и сад језик мокар“.

Као што се види из садржаја ове приче, она спада у један нов тип приповетке о невино гоњеној девојци. Она не спада у први тип приповедака о девојци без руку (према подели проф. Поповића), јер, пре свега нема родоскрвне љубави, а затим радња је другчија и, осим основне поставке о невиној жени која страда (овде она није ни гоњена), ова прича мало што има заједничког са приповеткама првог типа. Исто тако она је веома различита и од другог типа приповедака о девојци без руку. Нема пре свега маћехе, љубоморе и зависти маћехине која гони своју пасторку; затим и радња се на други начин развија. Иако, дакле, приповетка *Десеџа кћи* не спада ни у први ни у други тип приповедака о девојци без руку, она ипак спада у овај циклус, јер се и овде ради о жени која невино страда у којој, између осталог, секу и руке, т. ј. и ова је жена без руку.

Главна разлика између *Десеџе кћери* и осталих приповедака — оба типа — о девојци без руку је та што главна личност није краљевског рода, него је она „нискога рода“, како приповедач каже, и што њу не гоне ни маћеха нити она бежи од оца, него њу сакаће и бацају је у воду служавке — куварица и њена кћи. (У овој је приповетци нарочито истакнута улога слугу: краљевог сина слуга запажа особености *Десеџе кћери*; куварица и њена кћи узимају на себе улогу маћехе и краља — оца из других приповедака овога циклуса). Занимљиве су затим особености *Десеџе кћери*, особености, — које смо изнели — које нема ниједна од гоњених, несрећних, девојака. Муке које има да поднесе *Десеџа кћи* далеко су веће, него оне које подnose њене дру-

гарице у другим приповеткама. Затим и сам начин видања рана је другачији, него у осталих приповедака. Док се у осталим приповеткама јавља Богородица, углавном, као видара и заштитница гоњене девојке, овде се сама девојка вида. Онда и бекство краљева сина у гору непознато је у осталим приповеткама. Има сличности у казни која је извршена над куварицом са казнама које добијају маћехе у другим причама овога циклуса. Заједничка је, затим, са неким приповеткама и заштита пустињака. Ово неколико додирних места — са основном поставком о невиној жени која страда — стављају *Десеџу кћер* у циклус приповедака о девојци без руку; разлике и отступања — категоришу је у један нов тип овога циклуса¹⁾.

Х. Поленаковић

¹⁾ Упоред. и *Mazon André, Documents — contes et chansons slaves de l'Albanie du sud*, Paris, Droz (1936), стр. 268—274.

Црни глог у народном веровању¹⁾

У нашем је народу јако распрострањено веровање у магиску моћ *црнога глога* (*Prunus spinosus*). Црни глог је према народном веровању универзално средство против свију зала која уопше могу постићи како човека као појединца, тако и целу његову кућу: породицу, стоку, имање. Црни глог штити од: колере, урока и „сваке друге напасти и болести“. „Кад у кући има црни глог, нити се јави вампир, нити вештице, нити колера. Нити се јави бољка, нити човеку може ко шта да науди“ (Зуце, Срез врачарски). Према томе веровању добро је имати у кући црни глог, „нека напаст не може да наиђе на кућу“ (Мошорин, Срез тителски).

Црни глог као средство против вампира. Вампир је мртац кога не примају на небо. Нешто се огрешио или је нешто прескочио што није требало. Зато он стоји пред вратима небесним, куца, али га на небо не пуштају. Он се онда враћа на овај свет. Ноћу дође код своје куће. Лупа на врата, лупа по тавану, лупа свуда по кући. Обара посуђе. Јаши говече и другу стоку. Дречи. Спава са женом. Од вампира жена може да затрудни (Околина Горњег Милановца). Вампир може човека да загуши. „Бојимо се мртаца (вампира) особито кад имамо малу децу. Он је љут, може свакога да загуши“ (Мошорин).

У Рипњу (Срез врачарски) причају да је некад било више вампира него данас. Ту појаву Рипањци објашњавају што данас свештеник опоји сваког мртаца, међутим се раније то није чинило. Али зато бојазан од вампира постоји у Рипњу још и данас. Особито код старијих људи. Као најсигурније средство против вампира у нашем се народу сматра црни глог. У Мошорину причају, како је нека девојка умрла па је после долазила у кућу да своје узнемирава. Мајка јој по целу ноћ плаче. Једнога дана неколико суседа одоше на гробље и покопаше је. Нашли су је како лежи потрбушке. Значи, да се у гробу преврнула. Они је онда почеше тући глоговим дрветом. „Ми је тучемо, а она јечи“. После

¹⁾ Овде се саопштава материјал који сам скупио у разним крајевима нашег народа. Писац.

тога покојница није више никог узнемиравала. Уверавају да се умрла повампирила само зато, што јој нису метнули у сандук, под главу, глогов крст.

У многим местима, кад се мртавац повампири, забоду му се у гроб колац од црног глога. „После тога миран је“ (Околина београдска). Неки препоручују да се глогов колац забоду у саму рупу, кроз коју се мисли да пролази вампир. Понекад сељаци знају да се неки мртавац повампирио само по дреци која се преко ноћи разлеже по селу од њега. И та се вампирска дрека објашњава тиме, што приликом његове сахране у гроб није био метнут глогов колац (Околина Чачка).

Из истог се разлога, као профилактика, да не би вампир могао да уђе у кућу, црни глог меће на прозор, врата, у соби или у кући под таваницом, за гредом. „Вампир улази кроз ошак у кућу. Зато је увек добро да се у ошак метне грана од црног глога са лишћем“ (Околина Горњег Милановца). Неки грану од црног глога закаче у ошак за вериге.

У околини Сурдулице, кад неко у кући умре, кућа се на магијски начин „затвара“ и то глоговим коцем. То се чини просто: глогов колац се забоду у земљу испред самог улаза у кућу. Ако се зна за пут којим вампир пролази, треба да се по том путу поспе трње од црног глога (Дурмитор). Кад умре некрштено дете, да се неби повампирило, треба га закопати у трње (Околина Чачка).

Црни глог као средство против вештица, колере, редње, разних болести и најасији код људи и стоке. Црни глог не штити кућу и укућане само од вампира. Црни глог на вратима или иза врата на улазу куће; црни глог под кућном стреом, над улазом у кућу; црни глог под гредом таванице — брани кућу осим од вампира још и од: вештица, колере и сваке друге редње, „да не уђе у кућу“. Родило се човеку дете, њега саветују, да набави од црног глога гранчицу или макар дрво, да има у кући (Околина Београда). Кад се у кући роди дете, неки мећу гранчицу од црног глога на прозор, „да не наиђе колера“ (Околина београдска). У овим се местима исто тако препоручује сваком да стално држи парче црног глога у својој кући. *Црни глог треба да шийши кућу од нередне године, болести људи и стоке.* Или како се то у овим местима говори: „То је добро (имати црни глог у кући) за здравље људи, стоке и од свачег“.

Неки узићују у кућу парче црног глога. У Копљарима (Срез орашачки) на темељ од куће која је почела да се зида метне се парче дрвета од црног глога „дебело као држаља од секире“. Кад се у Раљи почне да зида кућа под први се камен у темељу метне парче црног глога. У околини Зајечара парче од црног глога узида се у кућни зид. На многим местима парче црног глога меће се у кров и то или у облику предње венчанице или уопште у облику неке гредице која се закује за кров.

У околини Врања узме се грана од црног глога па од ње направи метлица и учврсти на врата тако да се приликом отварања врата и она отвара а приликом затварања врата се и она затвара. На тај начин, благодарећи метли од црног глога, чисте се из куће зли духови.

Лечење разних болести. Црним глогом се лече *чиреви*. Направи се штап од црног глога, ишара се таласастим линијама. Ко има чиреве треба само тим штапом преко њих да пређе. После тога штап се баци на раскрсницу. Неко ће проћи, видеће леп штап, подићи ће га и однеће. „Са штапом нек однесе и све (име) чиреве“ (Околина београдска).

„Слабуњавој деци“ ушије се у канице крстић од црног глога „и дете одмах почне да се поправља“ (Околина београдска).

Глогов плод, *глоговак*, остави се и кад неког у кући заболи гуша, скува се у води и даје болеснику да пије.

Жена од својих 60 година са декомпензираним срцем лежи у кревету. Дошла друга жена из суседства, донела је границу црног глога, обајала је и метнула је границу иза кућних врата, а нож је забола у земљу, одмах ту поред границе. Ово је учинила да болесницу и даље не боли глава.

Осуши се и истуца плод од црног глога. Од тога се умеси колач и у њега се утисне „слово“. Метне се на цреп, па на кров кућни, да се на сунцу испече. Лице које је бесно псето ујело треба да поједе тај колач.

Црни глог носи на себи омладина, особито мала деца. Од црнога се глога направе *крстићи*, који се носе око врата, и то од урока. Тражња крстића од црног глога у Београду и његовој околини толико је велика да се они чак и продају на трговима београдским. Због тих крстића у селу Рипњу (Срез врачарски) сатрвена је цела глогова шума. Изгледа да се осећа оскудица у црноме глогу и по осталим селима београдске околине. По свој прилици из оскудице у правом глоговом дрвету, Пиносавци (Пиносава је село испод Авале) су почели да доносе на београдску пијаву крстиће направљене од другог дрвета и продају их као крстиће од црног глога.

Кад се дете роди ушије му се парче црног глога у појас: „Нек’га носи док је жив од урока и сваке болести и невоље“. „Ко је пун, леп, па оде у народ, на вашар, закити се глоговом границом, да га не ухвате уроци“. Да дете не би „ватали уроци“ трње од црног глога наниже се на конац и носи се око гуше (Зуце). Глогов трн метне се мушкарцу за капу, а девојке га оплићу за кике. Парче од црног глога носи се око врата (околина Београда). Од црног се глога направи мали клинчић и уврти се крави у рог и тако је „нико не може урећи, нити јој млеко одузети“ (Зуце). У Даниловграду парче црног трна (црног глога) носи се за појасом или у опанку.

Предмети који се праве од црног глога. Од црног се глога направи *шпал*. Такве су штапове раније ноћу носили чобани „због вештица“

(Околина београдска; Срем). Место таквог штапа неки су чобани носили глогов колац. Опет „због вештица“ (Срем). За појас се носио *нож са корицама од црног глога* „због нечистивих“. (Чуо сам на много места). Од црног се глога направи *кашика* с којом се једе. (На много места). Направи се *лучац* за детињу *колевку* (Дурмитор). И *слово* за славски колач и разне поскурице прави се од црног глога. (Готово свуда). У селу Пуковцу, код Ниша, причали су ми како су у старо време у том селу од црног глогла правили *клойку за хвањање ђавола*. Ништа детаљније о тим клопкама нисам могао да дознам.

Зова и глог. У Мошорину сматрају да је зова нечисто дрво. Од зове се ништа не сме сећи. Под зовом се нико не сме помокрити. Још је горе ако се некеме деси да под зовом заспи. За једну жену, која се помокрила под зовом, веле да су јој се одузеле руке. Неко је секао зову, па је умро после три дана. Други је опет ујутру извадио зову из земље, а увече је полудео. Неки је човек спавао под зовом, па су му се одузеле и руке и ноге.

Насупрот зови у Мошорину стоји црни глог. Под црним глогом је врло добро спавати. Оној жени, којој су се биле одузеле руке зато што се помокрила под зовом, неко је саветовао да преноћи под црним глогом. Она је то учинила. Сутрадан је причала како је преко ноћи наишао неки леп момак и дао јој је јабуку да поједе. Она је послушала и појела. Сутра дан кад се пробудила била је потпуно здрава. Устала је и отишла кући својој.

На „спавање“ под црни глог доносе се болесници уочи младог петка. На земљу, под глогом простре се поњава, намести се јастук и покрије се белим чаршавом на коме нема „ниједне жице у боји“. Веле да „*оне*“ (вештице) воле само бело. Пратиоци болесникови измакну се даље од глога и ту остану преко целе ноћи, јер је за њих „опасно“ да проведу ноћ под глогом. Веле: „да *оне* донесу лек, али донесу и болест“. (Оне, то су виле, вештице и разне друге нечисте силе). Верују да се млађи могу увек пре надати леку под глогом него старији. Зашто, не умеју да објасне.

Спавањем под црним глогом у Мошорину лече и многе нервне болести.

Ко не може да макне руком или ногом носи се под црни глог на спавање. Дете је спавало у дворишту. Наишао је вијор, и „охватио“ је дете. После тога то дете, које је лепо ишло, било врло разборито и добро је говорило, више није могло да стане на ноге, нити пак реч да проговори. Тако је оно расло и ушло у седму годину, али бољитка није било. Тада неки наговорише родитеље и они уочи једног младог петка однеше дете под глог и оставише га да ту преноћи. Одмах сутрадан оно је проговорило и опет почело да иде.

Кад у човека уђе *сйрава*, спавањем под црним глогом она се истерује из тела оболелог.

Деца која мокре ноћу испод себе или дању у одело носе се на спавање под црни глог.

Од *улога*, кад човека боле руке и ноге, иде се на млади петак, пре сунца, под црни глог. Сваки се оболели уд трипут тресне о глог са речима: „Улог, глог; улог, глог; улог, нек остане боља код тебе!“ После тога од болесникове кошуље остави се парче, белега на глог и врате се кући.

Магиска моћ црног глога. О постанку црног глога чуо сам у Мошорину ово: „Глогове је оставио Бог, а људи наши“. Врло је интересно питање: одакле долази толика моћ црнеме глогу? И на основу чега народ верује у моћ црног глога.

„Глог је шиљаст, зато га се боје вампири“ (Рипањ). У истоме селу причају како је у старо време неки вампир толико досађивао некеме домаћину која се звао Ђукашин, да овај није ништа боље знао да учини него да пред вратима куће забодје једну гранчицу од црног глога, а сам се затворио у кућу и никуд није излазио. Кад је било око пола ноћи чује да неко виче: „Еј Ђукашине, јес' ти? Моли се Богу што ти је трн на вратима, а ја бих теби покозао“. „Тај трн чува човека. Ко се набодје на глогов трн тешко се лечи“ (Зуце). У околини Врања причају да вампир неће на трн уопште, на црни глог, нож и на све „што је шиљато“. „Зато црни глог доносимо чак из Зајечара“. И у околини Врања изгледа да је црни глог истребљен.

Према мишљењу народа вампир није ништа друго него једна мешина напуњена црном нечистом крвљу. Довољно је да вампир стане на неки шиљаст предмет или да га неко шиљастим предметом боцне, па ће на мах крв да плусне из мешине, и од вампира остаће само једна гомила „пихтија“ или локва крви.

За многе ово објашњење није довољно. „Од Свете Богородице је свака травка остала. Црни глог је крстио Исус Христос, зато сви нечастиви бегају од њега“ (Зуце). Неки везују магиску моћ црног глога са трновим венцем који је Христос носио око врата. „Глог је био Христу трнов венац, то је свето дрво, зато га се вампири боје“ (Околина Горњег Милановца).

Приче о томе, да је Исус Христос благословио црни глог: „да сви нечастиви од њега бегају“ свакако је доцнијег порекла. Као и претпоставка да је црни глог добио своју магиску моћ од тога, што је од њега био исплетен мученички венац, који је Христос носио око главе. Веровање у моћ црног глога без сумње да је ранијег порекла, прехришћанског, паганског. Како је то веровање дошло у наш народ нас овде не интересује. Међутим, у вези са описаним веровањима у магијску моћ црнога глога треба поменути и факт, што наши Цигани праве фалусе баш од црног глога, верујући да је црни глог дрво особите снаге и моћи. *J. J. Mayer* у својој књизи: *Trilogie Altindischer Mächte und Feste der Vegetation* (Ein Beitrag zur vergleichenden Religions und

Kulturgeschichte, Fest und Volkskunde. Max Nihans Verlag, Zürich und Leipzig 1937) сматра да трн уопште треба да симболизира фалус. За нас се поставља интересантно питање: да ли постоје код нашег народа трагови некадашњег обожавања фалуса?

Dr. Александар Пејровић

Résumé. — *Le prunellier dans les croyances populaires.* L'auteur communique la documentation réunie dans diverses contrées yougoslaves et qui se rapporte au prunellier (*Prunus spinosus*) en tant qu'il est considéré dans les croyances populaires comme étant un moyen de protection contre les vampires, les sorcières et diverses maladies, de même qu'à son rôle comme remède dans d'autres, à son usage contre les maléfices et enfin à sa puissance magique.

Мањи прилози

О гулама и гусларима у златиборским Рудинама (Über die Guslen und die Guslspieler in den zlatiborer Dorf Rudine)

Високе златиборске површи између Црног Врха, Градине и Поређа на западу и Пјевчака, Јанковог Брда и Лупоглава на истоку просечене су дубоким долинама неколиких потока. На странама Грабовице и неких мањих потока разбацано је око 150 кућа села Рудине које чини једну општину са Чајетином. Куће појединих родова су већином усамљене и удаљене те је ово насеље јако разбијено. Становништво је динарског порекла. Претци данашњих родова су се овде почели насељавати од првих десетина 18 века и то поглавито од Никшића, Нове Вароши, Прибоја, Увца и из етапних области.¹⁾

Природа земљишта и начин живота учинили су да се становништво овога села одликује физичким и психичким особинама. Суви су, коштуњави и јако мускулозни. Управо се међу њима не може видети гојазна особа. У психичком погледу су изразите „Ере“ са свима особинама карактеристичним за овај психички тип. Услед врлетног земљишта и слабих комуникација знатан део године су скоро изоловани не само од суседних села већ и поједини родови у самоме селу. Иако овако усамљени и у сталној и напорној борби за насушне потребе, ведри су и весели, знају за хумор и воле да се нашале на туђ а и на свој рачун. По природи су бистри па и духовити. Изоловани, очували су патријархалне особине. Предања су им врло жива. Ма да у новије време полако и до њих допиру таласи современог живота, ипак одржавају старе обичаје и навике. О Божићу, славама и другим „годетима“ састају се рођаци и пријатељи проводећи дуге часове у разговору и патријархалним забавама. И тада гусле играју главну улогу. Јер док се у околним варошицама и неким селима на саборима могу чути „хармунике“ и други савремени инструменти, у Рудинама су се и данас одржале само *свирале, двојнице и гусле*.

На састанцима омладина уз звуке свирала и двојница игра народна кола и пева песме отегнутих и сетних арија. Свирала и двојница су једини инструменти, док гајди (*гадље*), које су некада биле у употреби, данас у Рудинама нема.²⁾ Врло радо певају. Певају мушки и женски појединачно, више њих заједно, а и по двоје заједно — „из вика“, тј. снажно и отегнуто, нарочито дуго отежући самогласник последњег слога

¹⁾ О пореклу детаљније видети у раду Љубомира Мићића: *Златибор* (Насеља, 19, стр. 445—448). — ²⁾ Исто дело стр. 426—427.

последње речи у стиху, за које време се један од певача одмара а други пева и тако се смењују, да би нови стих наставили заједно.¹⁾

Старији се за време Божића, на славама и на другим састанцима, нарочито у току јесени и зиме, окупљају око гуслара чије гуђење и певање предано слушају. Слушају народне песме о бану Милутину, Косовцу Милану, Страхињину Бану, Обилићу Милошу, Краљевићу Марку и многе друге, а воле да им се отпева и по која „шаљива“ песма. Гусларе слушају са највећом пажњом: занесу се слушајући особите оне песме у којима се опевају бојеви и мегдани, пораз непријатеља и витештво наших јунака. Ако гуслар прекине и не доврши песму, нарочито кад је она дугачка, моле га да настави и да је заврши. А када гуслар то учини, расположено и одушевљено препричавају поједине моменте из песме коју су чули, па се и сами поносе подвизима опеваних јунака. У противном, ако се опевају порази и недаће, снуждени су па саучествују испољавајући видно своје нерасположење и жалост.

У Рудинама има више гуслара али се као добри истичу: Веселин Терзић, Раде Јеремић, Видосав Дедић, Светолик Ђоковић, Радослав Павловић и Видоје Кутлешкић. Њих у селу сматрају за најбоље. Прва тројица су старији, остали су млађи. Сви имају гусле које су наследили од својих очева или делова. Гусле су им истога типа, начињене поглавито од јаворовог дрвета, на којима разликују делове: *кусало* или *чанак*, плитак карличасти део дугачак око 30 см,

на чијем је дну, у средини, пререзан крст. Преко кусала је разапета кожа са 10 до 15 рупица. Кусало се продужава у *руковраћ*, врсту дршке четвртасог облика нешто дужу од кусала, у чијем је горњем делу рупа за *заштегу* — клин којим се затеже струна од коњског репа. Струна је једним својим крајем везана за доњу ивицу кусала а другим намотана на затеги. Затегнута струна стоји на *кобилици* ослоњеној на кожи која је разапета на кусалу. Преко струне на гулама превлачи се *гудалом*, начињеним од обичне прекљасте гране, тако да се на њему може запети струна.

У Рудинама је најстарији гуслар Раде Јеремић. Има око 72 године, писмен је и зна „преко стотину“ народних песама које је научио махом из „песмарице“. Данас, пошто не види и не чује добро, ређе гуди, али не може више да пева. Истих је година и Видосав Дедић који се такође сматра за доброг гуслара. Веселин Терзић је млађи од ове двојице, али се убраја у најбоље гусларе. Стар је 57 година, писмен је и „мајстор“. Он гради куће у селу а и дрвене ствари и посуђе. Почео је да гуди кад му је било двадесет година; учио је од свога оца Марка, исто тако доброг гуслара. Отац је често гудио а Веселин је гледао и учио како треба „да удара у длаку“. Песме је запамтио слушајући оца или их је

Ст. Б. Дробњковић

Сл. 1. Гуслари Раде Јеремић (лево)
и Веселин Терзић (десно) са селяшима.

¹⁾ Исто дело стр. 127.

научио из „песмарица“. Врло лако је могао да научи: требало му је да слуша два-три пута или толико пута да прочита па је песму знао напамет. Зна доста народних а и неколико „шаљивих“ песама. Ове последње је научио од оца.

Млађи, добри гуслари су: Светолик Ђоковић (46 година), Радосав Павловић (30 година) и Видоје Кутлешић (36 година). Овог последњег хвале и кажу за њега да „од прве“ научи песму напамет.

Старији од наведених гуслара причају да су се угледали на гусларе старије од себе, који данас нису у животу, док су данашњим млађим гусларима ови старији живи били учитељи. Пре светског рата и раније у селу је било много више гуслара; данас их, као што смо видели, има још увек, али мање.

Споменули смо да Рудињани радо слушају гусларе и да воле да им они отпевају и по коју „шаљиву“ песму. Ја сам забележио три такве песме. Две: „Побратим се побратиму 'вали“ и „Зла жена“ певао је Веселин Терзић, а трећу: „Мара попрд...“ певао је Светолик Ђоковић. Веселин је ове песме научио од свога оца, а Светолик од старијих гуслара. Песме ове врсте певају само у друштву старијих мушкараца и жена и то на састанцима кад се друштво „мало више расположи“. Уз звуке гусала најпре отпевају увод који је исти за песме ове врсте, после чега прелазе на саму песму. Овде ћемо навести једну од забележених. Остале се чувају у Архиву народних песама Етнографског музеја у Београду под бројем 48.

Зла жена

Дошло ми је 'оћу запјевати
Од све бриге и мојега кара.
Бриго моја прећи на другога:
Јал' на момка јали на ђевојку,
Јал' невјесту скоро доведену,
Доведену ал' не обљубљену;
Јал' на бабу од стотину љета,
Која чува снаје од синона,
Ал' не чува шћерн од зетова...

Кажу људи те да је истина:

Зло орати а горе копати,
А најгоре стару војевати!
Још и горе у гори 'ајдуку.
Синцир гвојђе тешко за јулаку,
А тамница гора од синцира,
А зла жена гора од све троје.
Трња нема куда бјеж'о нисам,
Апса нема у ком леж'о нисам.
На то ме је жена отерала,
Док сам до те славе долазио...

Бор. М. Дробњаковић

Гуслари на Златибору (Die Guslspieler in Zlatibor)

Од Ђетиње до Увца, у дужину неких 80 км. а у ширину око 60 км, простире се огромна заталасана висораван Златибор. На њему расте у изобилју бујне и пићне траве. Овде онде шумице црногорице као букети цвећа и многобројне бистре планинске речице. Али оно што највише краси његове лепоте то је народ, *Ере*, чији се ширетлуци, доскочице и шале препричавају широм предратне Србије. Једна од лепих особина Златабораца, која још код њих не бледи, то је певање јуначких песама уз гусле. Гусле се праве обично од јаворовог дрвета. Доњи им је део издубљен длетом и преко њега превучена кожа од говеђег трбушка. Горњи део гусала је исти као у тамбуре, а цела дужина износи око

70 см. Дуж целих гусала преко „кобилице“ је длака од коњског репа, која се на горњем делу притеже по вољи нарочитим дрвеним шавом. Гудало се прави као лук од стреле и обадва краја лука су затегнута длаком.

Гуслари на Златибору су необично поштовани, јер обично гуслају старији људи, и увек су радо позвани на разне скупове и сјела. Они тај посао врше са вољом и без икакве награде. Најпознатији су гуслари у срезу Златиборском данас: Сретен Кузелъ из Негбине и Влајко Кокорина из Чајетине. Познати су као добри гуслари и: Миљко Ковачевић из Доброселице, Јоко Шљиво из Јасенова, Радосав Павловић и Чедо Џамбић из Чајетине. Пре неколико година умрли су добри гуслари Маринко Ђирковић из Чајетине и Мијаило Тртовић из Беле Реке. Пок. Маринко био је импровизатор многобројних јуначких и локалних песама, те је штета што се није нашао неко да ове пребележи. Једна од његових познатих песама, радо певаних у овом крају, јесте песма о чувеном за овај крај хајдуку Маринку, која почиње овако:

„Процивљеше ужички трговци
На кољену Михаилу кнезу,
На хајдука Раковић Маринка
И његових два'ест побратима;
На хајдука Груја и Јована
И на њина побратима Жују.
Аман, аман, земљи господару,

Што трписмо трпит' не можемо,
Од хајдука Раковић Маринка:
Не даје нам слазит' Златибору,
Не даје нам гојити волове
Ни товити бијеле овнове.
На трговце удара ујцене,
Аранбаши токе и јелеке...“

Кузелъ је такође познати живи импровизатор народних песама и доскочица. Позната је и у овом крају радо певана његова песма о догађају у селу Горачићу код Чачка, која почиње овако:

„Покликнула са градине вила,
Па дозива Чајетину малу,
И у њојин Кнежевић Остоју...“

Чедо Џамбић зна око 60 јуначких песама. На Златибору се најрадије певају песме о хајдуку Новаку, Сењанин Иву, Јанковић Стојану, Краљевићу Марку и Милошу Обилићу. Како на Златибору писменост није на завидној висини, ове се песме уче самоучки. Обично се певају на селима и по механама ноћу када се затекну на путу да би скратили време. На селима и прелима када се заврши рад домаћин који зна гудити отпева неку песму, па потом настаје весеље за младеж. И док младеж игра, старији се забављају гуслама. У последње време уз гусле се певају и локални догађаји, у којима се дирају момак и девојка, или износи неки интересантнији догађај. У томе нарочито предњачи гуслар Џамбић. Ако се у селу деси неки интересантнији догађај, одмах се јавља Џамбићу који импровизије песму на рачун тог догађаја.

До пре десет година била је на Златибору позната и *тамбурица*, која се по свему разликовала од данашњих тамбура. Имала је облик гусала само је много мања од њих и са две жице. Последњих година се на Златибору не виђају тамбурице. Њих су радили чобани крај оваца или говеди. Поред гусала и тамбурице, на Златибору се могу видети *двојенице* и *свирале*.

Љубиша Р. Ђенић

Неколико података о гулама и гусларима на Луштици у Боки Которској (Einige Daten über die Guslen und die Guslaspieler in Luštica in Boka Kotorska)

Бокешко становништво, које је готово искључиво пореклом из Херцеговине и Црне Горе, одликује се етничким особинама карактеристичним за матице из којих се доселило, разуме се унеколико измењеним због друкчијег географског положаја и средине у којој живе, као и због утицаја са стране који су овде били интензивнији. И као што су у Црној Гори и Херцеговини највише развијени гусларство и певање народних песама, тако су у Боки и данас гусле омиљене и распрострањене.

Раније у Боки скоро није било куће без гусала. Многи верски и народни празници, скупови, седници и радови пропраћани су гуђењем уз гусле и певањем народних песама. На Божић су полазнику, пошто је потстакло бадњак и извршио остале обичаје, доношене гусле „да погусла и запјева пјесму од Божића“, а о крсном имену, ако у дому није корота (жалост), домаћин се гостима обраћао речима: „Гости моји, што стојите мукло, што не пјевате?“¹⁾ На скуповима и саборима код цркава, као на пример на сабору код манастира Савине о Великој Госпођи, калуђери су народу спремали вечеру, после које су они или ко други узимали гусле и певали народне песме.²⁾ Па и бокешки поморци, који су се отискивали на море и у многе земље одлазили, одржавали су народне обичаје и сваки је брод имао „гусле јаворове.“³⁾

Иако не као некада, гусле су се до данас одржале у читавој Боки. И то не само по селима, него и по варошима. Имао сам прилике, на пример у Херцег-Новом, да видим окачене гусле о зид у више кавана. Оне су ту да их сваки од гостију може узети и гудети. Поред других бокешких крајева гусле су се одржале и на Луштици,⁴⁾ где их данас има скоро свака кућа. Има домова у којима се гусле чувају иако на њима нико не зна да гуди. У селу Мрковима од тридесет кућа преко двадесет имају гусле. Нарочито је раније било много више и врло добрих гуслара. Једино католици у Краошићима немају гуслара и гусала.

Када се поведе разговор о добрим гусларима и певачима народних песама, на Луштици се као најбоље истичу, сада покојни: Нико, Алекса и Илија Тројановић и Илија Мендегања из Забрђа; Марко Кршанац, чији син, свештеник Митар, и данас добро гуди уз гусле; Ђуро Поповић, Јоко Калуђеровић и Станко Бего из Клинаца; Коста Вечерић, Нико Мрковчевић, Стеван Урдешић и Ђуро Богетић из Мркова. Међу данашњим живим гусларима познатији су и цене се као добри: Петар Радовић и Лесо Калуђеровић из Клинаца; Митар и Илија Богетићи, Гојко и Нико Урдешићи, Нико и Саво Мариновићи и Божо Јанковић из Мркова; Нико и Радован Замбелићи, Митар и Андрија Маровићи из Радованића; Нико и Јово Беговићи и Лазо Мијановић из Беговића; Петар и Јошо Боснићи, Милош Ђурђеновић и Ђоко Сентенчић из Бргула. Међу овим последњим Петар Боснић најбоље „удара“ у гусле, а Милош Ђурђеновић најлепше пева. Има и других које овде нећемо набрајати. Ја сам међу овим најпознатијим двојицу видео и са њима разговарао.

¹⁾ С. Накићеновић: Бока („Насеља“ IX 316 и 322). — ²⁾ Исти, стр. 342. — ³⁾ Исти, стр. 259. — ⁴⁾ О Луштици детаљније видети у Гласнику Етнографског музеја у Београду XI чланак Б. Дробњаковића: Маслињаци и прерада маслина на Луштици у Боки Которској (стр. 80 и д.).

Један од њих је Нико Замбелић из Радованића, стар око 90 година, неписмен. По ономе што је Накићеновић забележио, његова је породица старином из Грчке, одакле су дошли у 16. веку.¹⁾ Бави се земљорадњом. Као младић од 15 година почео је да гуди. Учио је од добрих, старих гуслара, највише од Богдана Миркова Замбелића. Гусле са којима је сликан (сл. 1) добио је од оца Јока, такође гуслара. Песме је учио од поменутог Богдана, од оца и од других певача. Учио их је без „либра“, слушао неколико пута па их „утувио“ и певао. Најчешће пева „себи за задовољство“, увече после рада, а и о свечаностима у друштву. Пева песме у којима се опевају народни јунаци, а најрадије о „Јанковић Стојану“.

Сл. Б. Дробњаковић

Сл. 1 Нико Замбелић.

Други гуслар, Митар Богетић, из Мркова, стар је 75 година; писмен је.²⁾ Богетићи су старином из Црне Горе, одакле су дошли пре 300 година.³⁾ Митар се бави земљорадњом а и занатлија је: израђује корпе, прави гусле и друге предмете од дрвета. Као врло млад почео је да гуди. Песме је учио од старих гуслара а и из „либра“ које је куповао у Котору и Херцег-Новом. Гуди и пева песме о нашим јунацима. Није хтео да ми пева јер је био у жалости за умрлим братанцем. За Митра кажу да врло лепо гуди и пева. Сматрају га за једног од најбољих (сл. 2).

Сл. Б. Дробњаковић

Сл. 2. Митар Богетић.

И остали гуслари гуде и певају махом старинске, јуначке песме а и песме новије, нарочито у којима се опевају догађаји из последњих ратова. Старинске песме су учили од старијих, а они који су писмени и из „либра“. У новије време често се пева песма „Бокелџев сан на Бадње вече“.⁴⁾

На Луштици има један слепи гуслар. То је Перо Тричевић, из Забрђа, старинац,⁵⁾ који се сматра за најбољег гуслара. Стар је око 90 година, болестан је а не чује, због чега од њега нисам могао ништа детаљније сазнати. Он је, кажу, био „учитељ“ многим данашњим млађим гусларима, који су од њега научили да гуде и доста народних песама. Иначе на Луштицу долазе слепи гуслари из Грбља и из Каменог и Крушевице, два села у околини Херцег-Новог, па чак и из неких херцеговачких и црногорских села. Најчешће и обично долазе за време бербе маслина — „у милостињу“. Иду од куће до куће, гуде и певају,

¹⁾ Никићеновић, пом. дело стр. 364. — ²⁾ Интересантно је напоменути, да је Митар поред старије жене довео и другу млађу. Као разлог наводи што са првом нема деце. Са другом има деце. Занимљиво је да ове његове жене живе заједно под истим кровом и лепо се слажу. — ³⁾ Накићеновић, пом. дело стр. 356. — ⁴⁾ Пјесме од Лазара Симова Ђурића. Издање уредништва „Слобода“. Сан Франциско (Калифорнија), 1903 г. — ⁵⁾ Накићеновић, пом. дело, стр. 358.

а као награду добијају маслиново уље. Сада ређе долазе о црквеним славама.

Док су овако многобројни мушкарци гуслари, на Луштици нема жена које гуде уз гусле и певају јуначке песме. Кажу да их ни раније није било.

На Луштици гуслари гуде и певају „из задовољства“ код својих кућа, или код рођака и пријатеља на славама, свадбама, на Бадњи дан, приликом ношења крста и бербе маслина, кад пеку ракију од магиња (планике) и о другим „штјековинама“. Највише гуде обично кад налажу бадњаке. После бадњеданске вечере скупљају се гуслари и „утркују“ ко ће боље нешто отпевати. Имају обичај да кажу: „Разговора нема без гусала“ и „Ђе се гусле не чују, ту су мртви и кућа и људи“. Кад су у жалости (у короти) не гуде и не певају.

Гуђење цене према „ударању“ по струнама, тј. како се гуди. Најрадије се слушају песме Косовског циклуса у којима се опевају народни јунаци. Пева се и без гусала; певају парови, по два и два и то у колу, на свадбама, славама и другим свечаностима.¹⁾

Гусле набављају из Црне Горе и Грбља, а израђују их и Луштичани Петар Богетић из Мркова, Нико Стојковић из Забрђа и Мирко Замбелић из Клинаца. Праве их од јаворовог, смрековог или ораховог дрвета. Од алата употребљавају: јашку (теслицу), глијето, рашпу (турпију) и пјању (ренде). „Чапра“ — разапета кожа на гуслама је јарећа, зецја или од рибе „слаћа“, за коју кажу да је најбоља за гусле. „Глава“ на гуслама претставља обично главу неке животиње. „Гундало“ има „навијач“ за затезање струна које су од коњског репа. Струне леже на „коњицу“. Често пута су карлица и целе гусле украшене урезаним ша-рама и натписима.

Бор. М. Дробњаковић

Самарциски еснаф у Струмици (Das Gewerbe die Anfertigung von Packsatteln in Strumica)

Стари еснафски ред у нашим земљама трајао је неједнако дуго: како се је који део ослобођавао од Турака, тако се је у њему мењала и нестајала еснафска организација. Па и код оних делова нашег народа који су остали најдуже под Турцима, до 1912 године, било је промена у еснафима, и ослобођење је затекло веома пољуљан еснафски ред. На пропадање еснафа у Турској утицала је у првом реду, као и у другим земљама, конкуренција индустријских производа, а затим и модерно законодавство, које је морала да заводи и Турска, а нарочито проглашење уставности у Турској 1908 год. Тако су еснафи последњих година турског владања у данашњој Јужној Србији били углавном само репрезентативне установе које су уз то задржале само још неке функције из старе еснафске организације, од којих је најважнија заједничко прослављење еснафског заштитника. Тај култни разлог одржава и данас унеколико на окупу православне занатлије истог заната, а не више њихови социјални и економски интереси.

¹⁾ Видети детаљније у Гласнику Етнографског музеја у Београду IV, у раду Влад. Ђорђевића: Неколико речи о игрању и певању у Херцег-Новом (стр. 18 и д.).

Наишао сам, међутим, у Јужној Србији на један еснаф који је до данас одржао затворени карактер еснафске организације и у ком се и сада строго одржава стари еснафски ред. То је *самарцијски еснаф* у Струмици, ком није могла да нашкоди индустријска производња, јер она још није дошла и на то да израђује примитивне балканске самаре. Одржавању самарцијских заната у Струмици доприноси и то што је крај веома богат и са живом разменом добара, а не само да нема железница, него је и колски саобраћај незнатан, па се пренос добара и сада знатним делом врши на коњима и на магараци.

Год. 1931 био је у Струмици 341 правни и 123 бесправна занатлије разних заната. Самарцијских радња било је дванаест. Год 1935 била су 22 самарцијска дућана. Број мајстора је нешто већи, јер има и ортачких радња. Међу тим самарцијама има их и правих Струмичана и тзв. *бежанаца*, избеглица из Кукуша, који је сада под Грчком. Општа еснафска управа у Струмици основана је 1923 (сада је то Занатлијско удружење), али су самарције у њу ушле тек 1926, јер су се остали занати противили њихову уласку, тврдећи да они нису прави занат. Међутим, самарције су, иако су данас чланови Занатлијског удружења, које се стара о интересима свих занатлија, одржали и своју стару еснафску организацију. И раније су били самосталан еснаф, па су то и данас, тј. не мешају се са занатлијама сличних заната.

Самарције имају своје радње у разним деловима вароши, нарочито у оним улицама кроз које у варош улазе поједини путови са села. Стога их је и данас највише у улицама у доњем делу вароши; док је чаршија (пре ратова и пожара) била изнад данашње, онда су самарције и налбанти били поглавито у доњем делу те чаршије, у садашњим улицама св. Ђирила и Методија и Престолонаследниковој. Поред тога што израђују нове и оправљају старе самаре у својим радионицама у вароши, поједине самарције одлазе и по селима, као што чине и ковачи, калајције, торбари, грнчари и пиљари, те сами траже муштерије и раде на селу.

Све самарције чине свој еснаф. Еснаф има своје старешине, који се бирају сваке године о еснафској слави, на дан св. Томе. Старешина еснафа је *устабашија*, а *итбашија* је нека врста његова помоћника. Оба су звања почасна, и ни једном се ништа не плаћа, а дужност им траје годину дана. Устабашија претседава еснафским скуповима, договара се преко године с осталим члановима о еснафским пословима, и у његовој кући се проводи еснафска слава: о св. Томи једне године се избере нови устабашија, који ће обавити све што треба о еснафској слави до године, када ће се опет бирати нов устабашија. Год. 1935 био је устабашија Димитрије Николовић. Итбашија је какав младић из еснафа, који по потреби иде по самарцијским радњама и саопштава устабашијине поруке и позива еснаф у лонцу и сл. И његова дужност траје од једног до другог Томиндана.

Еснафски скуп, *лонца*, сазива се често. Сазива се кад желе да се договоре о заједничкој куповини потребног материјала, те се тако еснаф јавља као набављачка задруга. Затим се лонца састаје кад треба да се одлучује о помоћи неком члану еснафа или о бојкоту и забрани рада неком који се тешко огрешио о еснафски ред и сл.

Строго се одржавају и неке друге еснафске одредбе. На првом месту је одредба да самарцијом односно самарцијским шегртом може постати само онај коме је и отац био самарција. Кажу да је та одредба стога што се занат лако учи, па би га многи научили, и онда би било

да „сите гладни седат“. Овом одредбом се, дакле, еснаф брани да се не појави већи број самосталних самарцијских радња него што би то одговарало потребама локалне пијаце. Међутим, та одредба или није тако стара или се није увек строго примењивала, јер су и данашње самарције већином пореклом са села, те су им преци долазили у варош као земљорадници и тек у вароши постајали самарцијама. А да то постану, морали су учити код неког мајстора који их је примио, иако му нису били близак род. Тако нпр. прадед самарције Риста Самарцијевића је дошао из села Босиљева, у вароши постао самарција, и отада су сви његови потомци самарције.

Производство калфи за мајсторе и сада се у овом еснафу обавља свечано о каквом празнику, и таква лонца буде на месту Безденику изван вароши. Том приликом калфа који постаје мајстором плаћа част. Устабашија га проглашава, мајстори му честитају, а он свима љуби руку.

Треба да напоменем овде да је готово као обичај да једна муштерија стално иде код истог мајстора. Ако нека муштерија дугује једном самарцији па избегава да му плати и пође другом мајстору да му подмири потребе, неће у томе успети. Оштећени мајстор поверилац обавести остале чланове еснафа, и ниједан од њих неће од рђава платише узети ништа у рад све док не плати свом ранијем самарцији и повериоцу. А остале самарције лако ће познати такву муштерију кад им дође, иако га лично не познају. Познаће га по знаку на самару који доноси на оправку. Наиме, сваки самарција ставља на самар који изради свој знак, своју марку, нпр. у облику положеног слова х (х). Такав је знак наследан. По знаку познају други мајстори ко је радио самар, и на тај начин се уједно води рачун и о самим муштеријама. Нов мајстор обично узима знак свог старог мајстора с неком малом изменом.

Ако се неки мајстор свађа с другима, искључе га из еснафа, бојкотују га, па му нико од осталих самарција не каже ни „добро јутро“, не позива се у лонцу итд. Тако је и 1933 био бојкотован један самарција.

Чим умре неки самарција, све самарције су дужне да затворе своје радње и да помажу око сахране. У Струмици још нема мртвачких кола, и мртваца се носе на гробље. Стога, кад умре неки самарција, све остале самарције морају да дођу да помогну у ношењу, на смену. Који дође а неће да носи покојника, кажњава се глобом у корист еснафске касе. Та глоба у садашње време износи 50—100 динара. Исто тако плаћа глобу и мајстор који не дође на погреб а не оправда изостанак јаким разлозима.

Овај еснаф има своје непокретне својине. Раније су имали своје две собе у конаку при манастиру у Вељуси. У варошкој утрини имају своје самарцијско место, које није њихова погпуна својина, али на то место од старине излазе на проводе. Ту су и *Самарцијскије Врби*, које је на оштинском земљишту Безденику (северозападно од вароши), а по одобрењу општине, још у турско доба засадио еснаф. Недавно је неки спортски клуб хтео да им их одузме и загради, али самарције нису допустиле. Те врбе не сме нико да сече сем еснафа који их гаји.

Код Самарцијских Врба излазе самарције да се проводе. Излазе у мањим групама кад год се договоре, а цео еснаф долази на Чисти понедељак и у недељу пред св. Илију. Тада спремају јело „на рефене“, о заједничком трошку, и чаше свакога ко наиђе. На Чисти понедељак се кува само постан пасуљ. Сваке недеље праве *зајафеш*, гозбу, и на Пантелијевдан на месту Орману у баштама северозападно од вароши, према Безденику.

Еснафска слава је св. Тома („празнујемо на св. Тома“). Самарције веле да је св. Тома био самарција и да га зато славе као свог заштитника. Међутим, самарције у оближњем Кукушу су славиле св. Илију.

Занимљиво је да самарцијски еснаф у Струмици нема никаквих писаних правила и да ни данас не води никакав тефтер.

Д-р Мил. С. Филиповић

Израда црепуља у Бихору код Берана (Die Anfertigung von Tongefässen in Bihor bei Berane)

У читавом овом крају од земљаног посуђа се израђују једино црепуље. Изгледа да су се некад тамо правили и лонци од земље, јер постоји село Лончари и истоимено братство.¹⁾ Црепуље се праве овде одавно јер је било добре земље, а и свакој кући су биле потребне по неколике за печење хлеба. Данас се прави много мање црепуља него пре двадесет до двадесет пет година, јер се огњиште код већине православних замењује штедњаком. Томе у прилог иде и нестајање дрва за огрев. Данас црепуље израђују готово искључиво муслиманке, пошто муслимани одржавају старо огњиште и старији начин живота. Женама понекад помажу мушкарци, нарочито око копања и преношења земље. Земља, ако је далеко, преноси се на старинским колима или натоварена на коњима, а ако је ближе онда је мушкарци и жене носе у врећама на леђима. Копа се и данас обично где су стари копали, на сеоским „комунима“, а понеки је копају на приватним имањима, па сопственику дају накнаду за ископану земљу. Може се копати сваког дана осим великих празника, а копа се обично после кише, кад је земља мекана.

За посао се не припремају нарочито, него само толико што се преобуку у што старије одело. Жене пре почетка клањају за срећан посао.

Црепуље се праве од две врсте земље: „жуте рудице“ и „црне рудице“. Жута рудица је испод растреситог културног слоја, а црна рудица се налази знатно дубље. Најбоље су црепуље од црне рудице, па се од ње најчешће праве. Црепуље се не могу правити од саме жуте рудице, него се она меша са црном рудицом. Од овако измешане земље црепуље су слабије него оне од црне рудице. Израђује се само једна врста црепуље по облику, али по квалитету земље од које се праве постоје слабије и боље црепуље. У овом се крају нађу овде онде и црепуље зване „јагатке“ које се доносе од Новог Пазара. Оне су од овдашњих постојаније и лепше израђене.

Пошто се очисти од жилица, камења и разних непотребних предмета ископана земља остави се да се осуши, да би се могла ситно истуцати. Очишћена и осушена добро се истуца, па се у њу стави истуцани песак од „рба“ — поломљених црепуља. Да би се боље грејале, понекад се место песка од рбина ставља ситан песак из реке. У ту смесу се сила врела вода и све се добро туче. Прво се туче будаком и мотиком а напоследку гази-ногама. Док још није добро све умешано стави се, према количини земље, једна или више кудеља кострети или кучине (отпаци од кудеље), а ако нема тога онда се стави плева од

¹⁾ Видети чланак М. Барјактаровића: О старом лончарству и изради црепуља у околини Берана (Посебна издања Етнографског музеја у Београду VI (1936), 50—53.

жита, па се све даље туче и меша. Кад је ово урађено, од главне смесе се одвајају комади за сваку црепуљу и поново се туку. Да би се видело да ли је добро утучена смеша, направи се од ње као свећа и увије се око прста; ако не испуца тако увијена земља онда је добра.

Умешени комади земље, за сваку црепуљу одвојено, ставе се на даску, поравњавају се као округао хлеб, па се рукама „савијају“ ивице тог круга колико је потребно и тако се добије црепуља. На неким црепуљама се утисну округлим предметом, као чашом, шаре облика кругова и то док су још мекане. Шаре су на унутрашњој страни да би се и на хлебу отиснуле исте. За ову врсту посуда постоји само назив „црепуља“, чији се равни део зове „под“ и „дно“, а уздигнуте стране „ивице“ или „обод“. Једна жена може да изради пет до седам црепуља дневно, али пошто раде обично по две или три заједно то израде две око дванест а три до двадесет комада. Прављење црепуља је узгредан посао а не стално занимање.

Праве се само округле црепуље са једном рупом на средини. Високе су од три до осам сантиметра, сразмерно пречнику, који је од 20 до 100 см. Црепуља је дебела око 2 см., а тешка три до четири килограма. „Савијене“ црепуље се поређају по даскама које су посуте пепелом, па се оставе у хладу: у празној соби или на тавану, где има дима, да се боље суше. Посипају се и са чађи да би биле тврђе. Црепуље се тако суше месец до два, а некада и по годину, јер су боље што се дуже суше. Тако осушене „пеку“ се на огњишту. Једна или две црепуље се закупају у врућ пепео преко кога се сипа жеравица и тако остану једну ноћ. Изјутра, кад се ваде, удара се у њих чврстим предметом, па ако се чује звук јасан и танак онда су печене. Тако осушене и печене трају по неколико година. Пре него се ставе на огњиште да се пеку пита нека од жена ону која их пређе: „Шта ставаш?“ Она одговори: „Гвожђе стављам“. Тако трипут говоре да би црепуље биле тврђе.

Црепуље се употребљавају једино за печење хлеба. Кад се ватра распали на огњишту стављају се унутрашњом страном на ватру. Кад је црепуља довољно загрејана скида се са ватре кукачем¹⁾ и ставља на врућ пепео, који је зато на одређеном месту. Тада се у црепуљу метне хлеб и одозго се прво покрива пепелом па жаром; ако се хлеб не покрива жаром и пепелом онда се на њега ставља „сач“ од „туца“. Сач се прво загреје на ватри па се стави на црепуљу са хлебом и онда прекрије врелим пепелом и жаром. Црепуља и сач кад се не употребљавају чувају се прислоњени иза огњишта уз кућни зид. Ту је и „пепељак“, тј. простор где се скупља пепео, који се употребљава око печења хлеба и прављења цеђа.

Хлеб печен у црепуљу лепши је и укуснији, нарочито кукурузни. Зато и они који имају у кући штедњак набаве црепуљу да понекад „ради жеље“ испеку у њој хлеб. У том случају употребљавају пепео и жар око хлеба из штедњака.

Црепуље се праве највише за кућевну потребу, а нешто мало за продају и поклон. Најчешће се продају у суседним селима за жито и мрс. Понекад се продају и за новац у Беранима и по селима. Најбоља црепуља се плаћа данас око десет динара. Старије жене носе или шаљу црепуље на поклон женској родбини.

Милева Касирашовић

¹⁾ Кукачем (подужим гвожђем) с куком се подиже за рупу коју има на средини.

„Прикојасе“ (Gespenster)

На Златибору је необично развијено веровање у вукодлаке, вампире, разне утваре и духове који се појављују око воденица и на раскрсницама путева. Нека су места нарочито назначена као места где се појављују духови или како Златиборци кажу *џрикојасе*. Зато није необично ако Златиборац, који пође увече кући, каже: да ми је да за видела прођем Бели Камен или неко друго место, где се по њиховом веровању показују прикојасе.

Прикојасе се јављају у виду човека или неке животиње, најчешће јарца.

Стари Златиборац Алекса из Доброселице причао ми је један интересантан догађај из његовог живота који овде саопштавам. Давно је то било, причао ми је чича Алекса. Имамо ми у нашем селу једну редовничку воденицу. Баш уочи Божића дође на мене ред да самељем жито. Нисам имао куд јер ми је брашно требало, а ако пропустим да самељем, мој ред долази тек после 30 дана, јер је нас 30 редовника било. Елем, како је било уочи Божића, да не би дангубио и да би се имао чиме занимати, понесем у воденицу пецивицу да печем. Пред вече заспем жито у кош и пустим вито да се окреће, наложим добру ватру, вечерам а после вечере наставим пецивицу да печем. Било је тако пред зору кад се наједаред отворише врата и помоли се голем човек, једва на врата уђе. Носи велику тојагу и нанизан конац жаба. Седе поред ватре према мени, па како ја окрећем ражањ тако он окреће жабе које беше метнуо на ону тојагу. Све што ја радим то исто и он: ја да лазнем пецивицу, а он исто; ја да запалим цигару а и он. Гледах, гледах, па ми се досади. Узех онај ражањ и пецивицу па га „заждих“ по леђима, и чух неки јак звиждук, као неки ветар, да замало не падох, и онога човека нестале. Повратим се и узех пецивицу. Беше ми и мливо готово. У том свану Божић и ја дођох кући. Сутра дан на Божић дан ја се разболех. Боловао сам месец дана и једва остах жив. Али знај, синко, завршио је старац причу, у ово доба године, неће ме бити међу живима.

Прошло је од тада десетак година. Беше вашар у чичином селу који сам посетио. Паде ми на ум његова прича, па запитах да ли је чича жив. Рекоше ми да је умро пре 10 година.

Љубиша Ђенић

Средства противу невремена на Златибору (Les moyens de lutte contre les intempéries au Zlatibor)

У златиборским селима обичај је¹⁾ да се на Велики четвртак стави једно јаје у варзило да преноћи, па се на Велики петак прво скува само то јаје. То се јаје зове „чуваркућа“ и употребљава се као средство за одбрану од непогода. Кад наиђу облаци који нагештавају крупу (град), домаћица узима „чуваркућу“, полази на кућна врата и њоме у ваздуху направи трипут крст, верујући да ће тако непогоду отклонити.

¹⁾ По казивању старице Софије Мићић из Чајетине.

Уместо јајета, у овоме крају се у исту сврху употребљава и венчана хаљина, којом се, исто тако, прави крст у ваздуху трипут и том приликом изговори: „Завенчај се тамо, не иди 'вамо“.

У златиборским селима верује се да има људи који могу да отклоне непогоду. За таквог се сматра Бранко Шишовић, из Чајетине, за кога кажу да његово имање и крај у коме му је кућа никада не туче град. Тешко је од њега сазнати шта ради том приликом. На моје наваљивање, рекао је ово: Кад у долини видим облаке који наговештавају крупу, окренем се на ту страну, руком направим крст у ваздуху и то пропраћам овим речима: „Ујет брдима, планинама! Обиђите наше село и прођите! Маро (жена која се утопила), потопљенице, врати тамо та бијела говеда да не иду 'вамо у нашу љетину! Нек' иду гором и планином!“

Б. Дробњаковић

Бајање против змијиног уједа на Златибору (Remède d'incantation contre les morsures de serpents au Zlatibor)

Кад змија („гуја“) уједе човека или бртва поступа се овако. Хукне се у ухо и каже: „Зли човече од зле жене, коме си мученику муку дао и да је одузмеш!“ Ово се трипут понови, па се затим опет хукне у ухо и каже: „Зла жено од злог човека, коме си мученику муку дала и да је одузмеш!“ И ово се понови трипут. У исто време се уједено место боцка иглом и трља хладном водом. Овако се поступа кад змија уједе човека. Међутим, ако је змија човека или бртва „запунула, лека му нема“.

Б. Дробњаковић

Постанак имена Шобајићи (L'origine du nom Šobajići)

Шобајићи су старо село у племену Бјелопавлићима, недалеко од манастира Острога. Ово име, колико је мени познато, не постоји нигде више у нашем народу, па ме стим више интересовало, како је постало. У племену сам о томе забележио овакво казивање: Кад је Сибињанин Јанко настрадао на Косову, при повратку један део његове војске прешао је преко Бјелопавлића, и тада је онде заостао један рањен војник из његове војске. Тај је војник био пореклом из Шапца и по томе се место, где се он населио, прозвало Шобајићи. Разуме се да је ово тумачење, као многа народна тумачења о постанку имена места, произвољно и без стварне основе.

Трагајући како је постало ово име, нађем да су Илири правили неко пиће, као Словени медовину, и да су га звали „sabai“ или „sabaium“.¹⁾ Како у оним крајевима има доста топографских назива, који су примљени од балканских староседелаца, претпостављао сам једно време да је ово име могло остати од неког илирског рода, који се бавио справљањем овога пића.

Говорећи о пореклу жумберачких ускока, Вл. Скарин је међу њима нашао и породицу Шобатовиће, па каже да она својим именом потсећа на разне Шобе, Шобиће, Шобајиће, Шобадине и тд., који живе само

¹⁾ Paul Wissowa енциклопедија 3, 1, 461 под Bier.

у јужној Херцеговини и Црној Гори, па отуда изводи закључак, да су и Шобатовићи пореклом из тих крајева. „Име звучи туђински и сећа на романско име Sabatius, које је било у средњем веку у употреби у целом приморју, па и у Дубровнику и Улцињу.“¹⁾

У једном писму, којим ме пок. Љуба Павловић, сарадник Цвијићев, обавештавао о неким црногорским породицама у околини Ваљева, писао ми је и ово: „На страни 195 вашег рада о Бјелопавлићима довијате се да протумачите име селу Шобајићима. Далеко смо од тога да смемо примити тумачење у племену. Опет ћу вас и овде помоћи да дођемо до праве истине. Баш сад на Лазареву Суботу био сам у селу Мратишићима на слави куће Гођевачке из Заруба, па зет те куће, а мој добар пријатељ, Живота Грбовић, прича нешто о својим Милатовићима, како се суде око неке *Шобајине*. Кад сам чуо то, прекинем га да сазнам, шта зову Шобајинама. По њиховом објашњењу Шобајине су уствари географски термин, то јест вртаче плитке, тањирастог изгледа, земљиште које чисто одјекује кад се преко њега коњем, колима или теретом иде. Таман смо се објаснили, а други зет исте куће, Милован Јосиповић из Шушовке, рећи ће ми: „Зар ти не знаш, да и Јеринићи у Паунама имају на Царини (брду) своје Шобајине“. И заиста имају, а ја ово нисам унео у описе оба села. Ови су Јеринићи и свом цемату дали име *Шобаша*. И то је земљиште у вртачама и одјекује кад се преко њега иде, али вртаче народ никад неће назвати шоботске, него шобајске. Ја вам ово изнесох, а ви ћете видети да и Милатовићи и Јеринићи имају везе с Бјелопавлићима“.

Ова саопштења Љубе Павловића помогла су да дођемо, како је и он рекао, до праве истине о постанку имена Шобајићи. Његово ме писмо упутило да загледам у речнике нашег језика. У њима сам нашао да у нашем народу постоје ове речи: шобот — означава туп одјек, шоботање — празно одјекивање, шоботати — празно одјекивати, шобонићи — из какве шупљине или дупље зујати.²⁾ Све ове речи имају исто значење и нема сумње да су и називи Шобајине и Шобота у селима око Ваљева, за земљиште које одјекује кад се преко њега иде, постали од ових речи. Од њих је, ја држим, као сигурно, постало и име села Шобајића.

Село Шобајићи се, истина, не налази у вртачама. Али и онде местимично, како су ми казивали, земљиште јако одјекује кад се преко њега иде. Изнад самог села Шобајића дижу се високе, као зид стрме стране брда Незброја. Некада су се од ових страна одвалили велики блокови стена, који се виде свуда по селу, и оно земљиште одјекује због тога, што је између ових великих блокова остало свакако подземних празнина, непопуњених шупљина. И тако постанак имена Шобајићи има се овако разумети: оно земљиште где је село, које одјекује кад се преко њега иде, народ је најпре називао Шобајине (као сада код Ваљева), а да је имала значење као и шобот — туп одјек, па да је од те именице наставком -ине постала реч шобајине за земљиште, а наставком -ићи да је постало Шобајићи, за становнике Шобајина.

П. Ш.

¹⁾ Вл. Скарин: Одакле су жумберачки ускоци? (Гласник Геогр. друштва, св. 10, с. 54. Београд, 1924), — ²⁾ Iveković i Broz: Rječnik hrvatskog jezika, II том, 1901 г.

Једна пресуда од пре сто година (месеца маја 1839 год.) (Un jugement d'il y a cent ans)

Да се зна, а то како се побеше Кучи између себе око баштине Златица и тако кад је Врховни Суд њихове давије разабрао и тако судимо по расположенију правијем судом главе Мрвова и главу Бора Спасојева, тј. двије главе, да иду једна за другу. А трећу главу осудимо по куштуму земаљскоме 133 цекина и 2 гроша и да подијеле те паре Јоко Радованов и Цуцо Радољин, на поле. У другу осудисмо, да Златицу, по клетви за дати благо Ђуру Илину, па да се с баштине макне и да остане баштине Златица комунска. Ако ли пак нећете са баштину Златицу благо дати, а ви да се имате те баштине проћи, по заповиједи Врховнога Суда, по сваки начин. А у трећу судимо за ране, кад дођу моји људи и ране виде, тако како која рана буде, тако да се плати. А судимо да даде глобе она војска, која се загнала на Златицу, 150 талијера, зашто је без питања суда ударила. А судимо Ђура Илинога војски, да даде глобе 100 талијера, зашто није претрпила и дошла Врховноме Суду да се поплаче. Такођер судимо, да даде Ђуро Илин с његовијем браством 70 коза циганскијех, што су их пуштали из њиховијех рука. И ово ми из договора, по расположенију правога Суда, сентенцијасмо и за више увјерење, по заповиједи Врховнога Суда потврђује се ова сетенција непоколебива печатом народним.

Из збирке сентенција.

Новица Шлаулић

Оборавање села (Le labourage autour des villages)

Из жеље да се у селу сачува летина од града а народ од болести, у неким селима Горње Груже одржава се и данас обичај оборавања

Оборавња села.

Сн. Б. Ивановић

села, који је некада био врло распрострањен. Данас се оборавање врши на овај начин. Уочи Ђурђевдана два брата близнака упрегну два или четири близна вола у плуг па ћутећи ноћу обору село. Том приликом носе једно црно пиле, изведено пре Благовести, које закопају на месту где се бразда састави. Ако је село оборано на овај начин, за ту годину се не страхује од болести и од града. Браћа близанци треба да буду из села у коме се

Богосав Ивановић

Обичаји приликом грађења куће у Горњем Звижду (Les coutumes à l'occasion de la construction des maisons dans le Zvižd)

Ређи су случајеви да по селима низ Пек изграђују грађевине „Пироћанци“ (тако селјаци називају све печалбаре, зидаре и дрводеље, па било да су они Поречанци, Галичанци, Врањанци, Пироћанци или Влаcotинчани). Махом свако село има месне зидаре и дрводеље, који по селу мајсторишу. А кад посла немају, обделавају своју земљу као остали земљорадници. Јер њима је зидарско-дрводељски посао узгредан. Отуда су они много јефтинији од мајстора са стране.

Мајсторе погађају „на ђутуре“ и „под надницу“. У оба случаја домаћин претходно спреми потребан материјал, који се стовари око места где ће се стаја задати. Дрво, камен и песак превуку му суседи и пријатељи мобом, а тек доцније, пред дизање рогова, последњом мобом превуку му цреп.

Кад је тако спремљен материјал, домаћин се по неколико дана саветује с комшијама и пријатељима које мајсторе да погоди и како: „на ђутуре“ или „надницом“. Једни му саветују овако, други онако и најзад дође до преговора с мајсторима. Они му дају цену.

Обично се погоде да се посао уради „на ђутуре“ што је најбоље и за домаћина и за мајсторе, јер за све време грађења је у том случају однос између њих приснији и топлији.

Копајући унаоколо темеље мајстори у средини „заогње“. То је прва ватра на месту будуће нове зграде. Домаћин то особито цени и поштује, па је кроз цео живот нарочито расположен према људима који су први „заогњили“.

Кад дође до рогова обичај је као и у другим крајевима, да се они ките марамама, наглавцима, чарапама, тканицама, пешкирима и цвећем, што комшије донесу заједно с бардацима пуним пића.

Ради срећног почетка, освешћење нове зграде обавља се понедељком. Од овога се може отступити ако је домаћин сиромашан, па се весеље за нову кућу споји са славом.

Зграде у овоме крају обично су двоодајне, а између одаја је „кућа“ („кућом“ се зове место где гори огањ). Пред весеље у „кући“ се заложи огањ, а у великој гостинској соби је само једно повеће огледало обешено и прекривено дугачким пешкиром и столови, клупе и столице. Насред софре изваљена су пецива: дебео ован на ражњу и повеће прасе.

Од гостију први улазе мајстори, који пролазећи поред оња у „кући“, баце по динар у ватру у знак захвалности оствареном огњишту, јер су они први на темељима нове зграде заложили ватру. Мајстори са својим женама седају око средине софре. Дарове, јело и пиће, што су донели собом, њихове жене ставе испред себе на софри. Рођаци, комшије и пријатељи домаћинови ређају се и седају лево и десно од мајстора. Они су такође донели погаче, кришке сира, бојена јаја, колаче и по боцу или бардак пића. И то стави сваки испред себе.

Сви су закићени разноврсним цвећем осим стараца и баба. Мушкарци иза ушију и позади на капама, а женскадија кити шамије и шишке. Жене у црним марамама такође су закићене. До врата су цигани који стално свирају од уласка мајстора у одају.

Од гостију сваки из своје боце пије и наздравља, те се тако измешају разноврсне ракије. Разговарају о новој домаћиновој кући,

о њеном лепом изгледу и солидној изради, о мајсторској спреми и вештини и т. д.

Затим се на прагу појави домаћица с пуним наручјем дарова. Чим је гости спазе завлада тајац. Домаћица с даровима приђе мајсторима. Њена кћи, или које друго млађе женско чељаде из куће, стане до домаћице па прво пружи руку најстаријем мајстору, пољуби га у руку и преда му кошуљу, тканицу, чарапе, пешкир и марамицу. Примајући једно по једно мајстор ставља себи на десно раме. Сви се мајстори редом истим даровима дарују. И они на рамена стављају дарове да би их гости што боље видели. Затим се дарују њихове супруге кецељама, шамијама и марамицама. И оне дарове стављају себи на десно раме.

По завршетку даривања мајстори поваде ножеве иза појаса, па сасеку с пецива плећке и ставе пред себе јер оне њима припадају.

Сад домаћин устане с боцом у руци па наздрави мајсторима и гостима, изјављујући захвалност мајсторима за труд и солидан рад, пожели здравље њима и њиховим чељадима, као и успех у занату. За домаћином устане најстарији мајстор и маши се за џеп. У то му домаћин пружи педесетицу, а овај извади из џепа кључ нове куће па га преда домаћину, а гости повичу: „Нека је са срећом да Бог да!“ Мајстор заблагодари домаћину на даровима и части речима: „Да ти је срећан нови дом, да у њему са чељад'ма дуго здраво и весело проживиш! Да се у њему рађа и вазда весели! И нека је благословена ова софра домаћинска!“

После овога устају супруге мајстора и предају домаћину донете дарове који су стајали пред њима на софри. Ови се дарови састоје из тањира, кашика, виљушке, чаше за воду, бојених јаја, колача и цвећа.

Затим настаје вечера. Велика пецива без плећака дигну се са софре и однесу у „кућу“ где се ситно испарчају и стрпају у корито. Двојица унесу корито, а трећи шакама згрће и ставља пред свакога госта.

Јело и пиће наставља се до дубоко у ноћ, уз весеље и игру.

Милорад Јел. Милошевић

Љагани (колевке) у Злоту (Les berceaux à Zlot)

Злот, велико насеље на обалама Злотске Реке некако је природно издвојено те живи патријархалним животом. Има 5.228 становника који се углавном баве земљорадњом и сточарством. Има и неколико занатлија, али нема нарочитих мајстора за израду љагана, јер се тај посао сматра као споредан иако је врло рентабилан. Људи који израђују љагане праве и преслице, али мање јер им се „не исплати“ пошто за њихову израду уложе скоро исто труда као за љаган а много их јефтиније продају. Љагане израђују махом зими када немају пољских радова, а лети раде само по поруци.

Дрво за љаган мора бити само буково, равно, обло и без чворова. „Трупло“ се мора пажљиво изабрати, јер ако мало буде криво или чворновато, искључено је да се може употребити. Чим донесу изабрано трупло из шуме, одмах га расеку на четири дела у виду крста и нарочитом ручном тестером стружу танке листове. Ово се може извести само док је дрво потпуно сирово. Сечење ових листова сматра се за највећу вештину. Листови су дугачки 1,75 м., а широки 0,25 м. Овако спремљен

лист обавију око калуца од буковине, који је елипсасто израђен, и оставе дан-два да се осуши. Данце чија је ширина 20 см. раније је припремљено и осушено и оно мора бити од буковине. Одвојено исеку две танке дашчице (лајснице) у ширини 0,05 м., које се ножем тестерасто нарецају.

Осушени лист дотерују још мало: глачају, равњају и кад је готово изваде из калуца и на њ накуцавају данце ситним ексерчићима, а горе и доле на ивице листа укуцају оне мале, уске дашчице, које чврсто држе лист и данце, а и чувају љаган да брзо не пуца. На средини данцета, на предњој и задњој страни љагана, отворене су по две рупе (укупно шест) где се провлачи врпца. Лист је прекалупљен и за 15 см. прелази преко другог краја, на месту састава, и ту се учврсти ексерчићима.

На љагану су једини украс оне танке дашчице које су ножем са унутрашњих страна изрецкане у виду зубаца на тестери.

Љагане купују и људи и жене подједнако. Не постоји никакво гатање нити друго што приликом куповине. Обично празником или пијачним даном долазе за наруџбину.

Српски живаљ ретко купује љагане. Једино српско село у Црнојевачкој котлини које употребљава љагане јесте Гамзиград и Жагубица у Млави.

Потрошња љагана је данас иста ако не и већа него раније. Савремена их сретства не могу потиснути, јер немају погодних услова за то. Народ је растркан по појатама, а земљиште брдовито, те при пешачењу не може ништа друго да им замени љаган.

Раније су мајстори одлазили по околним местима и продавали

љагане, а сад врло ретко. Обично долазе људи и наручују сами. Трговци се не занимају препродајом љагана. Мајстори само приватно раде. Немају радионица него раде код кућа. Љагане продају само за новац. Један политирани љаган кошта 40 динара, а неолитирани 30.

Нико не памти откад се љаган употребљава у овом крају. У Злоту љагане израђују Илија Савић, стар 45 година и Петар Табаковић, стар 40 година, обојица родом из Злота.

Један љаган се може израдити за 6 до 8 часова и од тога времена се употреби скоро половина за израду оних шара на ивичним дашчицама, које се раде малом бритвом. Цео је љаган од чистог буковог дрвета.

Раније су љагани прављени од липове коре, а први је старац Павле Романица почео да гради љагане од буковог дрвета. Сви су љагани исте величине.

Мајстори продају само љаган, а жене саме плету шарену врпцу од вуне, провлаче је кроз рупице отворене на дну и са стране, сместе дете

Св. М. Милошевић

Жене с децом у љаганима.

у љаган, пребаце га на леђа, а врпцом преко рамена и испод руке притегну напрти товар. Тако је женама олакшано ношење детета и омогућено лакше кретање по брдовитом терену. Међутим су хигијенски услови за развитак детета врло неповољни, јер је љаган узан и кратак, па спречава слободно дечје кретање. Због неправилног лежања дечје лобање су у већини случајева деформисане, односно спљоштене на оној страни на којој дете обично лежи.

Милорад Јел. Милошевић

Народно веровање (Volksaberglaube)

Знание ѿтъ рождена

Аще родисе ѿтроче ва неделю, има уста мала и на уши има знамение; изабран человекъ будетъ, има колена добра, сарцемъ жестокъ будетъ, пакъ милостивъ много и мучитъ; много жив будетъ и ва туђу земљу иде, и многу имениаъ будетъ, и млози на немъ уповаеъ; знание орацаъ будетъ; тому человеку звезда именовъ солнцемъ.

Аще роди се ѿтроче ва понеделникъ летуши луни то доста јестъ и даржи при себи билие ѿтъ нечистога духа да се чува. Тому звезда именовъ ермосъ.

Аще роди се ѿтрокъ ва торникъ, губителъ и убивалац човекомъ и ѿ кнеза ему пакостъ будетъ, и дружину родъ лубитъ велимъ, и гневанъ како ѿгенъ и много печали прими; даржи риече на сарце своемъ не хоше ту никому казати; тиеломъ добрием и очима жестоку како искра; имание ему не позно будетъ и туши штечетъ сарцемъ; има знамение на ѿчию и на чреве и времену имати едно лето иди тѣ. Аще тои преидетъ до старости поживи; тию тера многе путе по туђоизи земли. Много жифъ хитаръ ѣстъ и зове се здвема именована: пакла метъ.

Аште роди се ѿрокъ у сриеду ѿнъ не луби гриеха творити, и мударъ; гневливу будетъ, атиа ишетъ, тиеломъ добримъ, а трими даже великъ; будетъ ему домъ гибливъ и ова ползу собирае, и где се роди млози его свои возненавидитъ, и начне се враћати из дома ва домъ, и кони и волови на ползу му будутъ; много добра луђима сатворитъ. Има знамение на руци и на нози, а по жени има исповиестъ и будетъ ему недугу; врачеве же видають его боли рукамъ; времяъ има лето ѿ и бѣ а, аще то преидетъ до старости поживетъ.

Аще роди се ѿрокъ ва четвртакъ много ће по земљи ходити и начне много ѿ тайна творити, кротаку и добаръ человекъ будетъ и неможе и зло тарпети; много хитаръ будетъ, ва четвртакъ не умириетъ, до бѣ дана исцелутъ, има знамение на главу и на нозие. Времену имати лета ѿ и тѣ и ѿ. Аще то преидетъ до старости поживетъ и таи человекъ срећанъ и честитъ, и то муе звиезда именовъ зборница, у звиездахъ человекъ честитъ

Ащ роди се ѿрокъ у петакъ мударъ и милостивъ будетъ, и ноге велике и бедри расте, и носъ лиепъ, и даржи риечъ на сарцу своме нехоше никому казати; ние много гриешанъ и тришти болуе, времену имати ѿ лета и ѿи и кв, аще ему не будетъ смартъ ѿ главне болесту. Има знамение на глави и много будетъ ему пакосъ ѿ великесма риечи его; будетъ человекъ мало грешанъ и вещацъ путемъ будетъ, и тому человеку звиезда именовъ познана.

Аше роди се человекъ ва суботу то питие луби велико, саветъ са силнимъ велики, ва доброту живе и где се роди не потаисе житие его, будетъ человекъ добро и не еси здравъ именовъ друземъ, и будетъ зрпа зла на стартъ веома, и не будетъ ему перваго добра и ꙗже пороботаутъ ему, и таѣ човакъ добаръ и звиезда муе именовъ месецъ.

Виѣи какое добро халине кроити человеку. Аше скроиши ва неделю свеликом бригом и старостию раздриети; аше скроиши ва понеделник у радостию и здравлу раздриети; аше скроиши ва торник хоте изгорети или вода ѿднести или ѿпустити; аше скроиши ва сриеду доѣ ти некое велико благо и живот; аше скроиши ва четвартак прими разлог од божества и бог те не ѿстави на пут свои; аше скроиши ва петак ѿ господе и ѿ луѣи пощен и помилован будеши; аше скроиши ва суботу зле годе су на тебе, болести му и не здравле каже.

Виѣи ва кои дан добро ест карв пустити. У неделю ние добро приходи му жутило; ва понеделник ние добро упаѿ би у велику болиес; ва торник ние добро биѿ би грозничав; ва сриеду ние добро упаѿ би у страх ѿ снах; у чатвартак ние добро биѿ би онемичав; у петак ние добро твердо би га дихание ветарне; ва суботу ние добро биѿ би сетован.

Ѿве ꙗ белега хѣ и ѿве три риечи насженак бнекв филибракон пиши кад идеш на суд, на одну хартию, и носи ту книгу у десну руку када си на суду, да доброты буде на суду.

Сие ваше писание ххх ѿве белеге пиши ва неделю и носи са собою када си у двору госпоцкоме и господар ѣе те миловати и лублети и риечем липо примити, и братиѿ судие и властели ва сугѣе за тебе милитивно проговорити и тебе обрадовати се.

У једном кругу шеснаест слова. Ѿви печати пиши на хартию и носи при себе каде идеш у бой у них ест свако добро.

Крст са словима ꙗс хс ника. Ѿ беснующесѿ напиши сиѿ слова около карста. Ѿво пиши на приесну хлебу сиа ѿи имена прежде солнца ва четвартак и даи беснующему да га изие. Благо тому кои се намлери беснующему. Сиа слова вала да чисто человек пише. (По рожденику).

Изиде венцица и вила и мѡра ѿ земле и ѿгна. Вила беше красна, а мора тешка, а венцица имаше крила голубова а ноге кокоше, а ѿчи ѿгнене и косу до земле и зубе карваве. И виѣе хи велики Миаил архангелъ са горе еленѡнске и рекоше оне нему: архангеле господни немо не погубити да ти кажемо дружину и родове наше, како хи може преписати али са собомъ носити, али у дому даржати, да не приходи ни еданъ зли духъ нечестивихъ на рабу божему Николи.

И рече архангелъ Миаилъ: кажите ми дружину имена рода вашега и зло племе проклето. И рече венцица имамъ ѿ именахъ: парво венцица, ꙗ мора, ꙗ воза, ꙗ рожда, ꙗ гилаѿ, ꙗ ататира, ꙗ апола, ꙗ вила, ꙗ себиѿ, ꙗ месечина, ꙗ блува, ꙗ клеветница, ꙗ мерила, ꙗ раула, ꙗ вана, ꙗ марданата, ꙗ варнуне, ꙗ савидела, ꙗ блудница, ꙗ ловница, ꙗ прости, ꙗ дражница, ꙗ ѡбразница, ꙗ безобразница, ꙗ аведа, ꙗ длубниа, ꙗ исиза, ꙗ простOVERA, ꙗ гиливера, ꙗ туга — па ва семъ диаваломъ старешина.

И рече архангелу Миаилу и сви дивали да бежите, и ње се име поменуе или у дому хранити туда нема приходити никои нечисти духъ на рабу божему Николи и ва сему дому егово ими ѡца и сина и сѣго духа аминъ. Михаила ѡкова Николу Стефана. Да има сваки православни хришћанинъ преписати ѡва имена ѡтъ вещица – не приступи духъ лукави.¹⁾

Томаш Кн. Каѡанић

О барјаку код Васојевића (Sur le drapeau chez les Vasojevići)

Кучи су у морејском рату имали млетачку заставу²⁾. Али ни са које стране досада незнамо јесу ли ову млетачку заставу имале и поједине кучке кнежине, као на пр. Васојевићи, који су били саставни део племена Куча и „под кучки барјак“. По уопштеном предању и народном веровању први се пут јавља барјак код Васојевића, „у доба Џинове навале и васевичке разуре“, која је била за време морејског рата. Овај први барјак Васојевића предање веже за име српског патријарха Арсенија Чарнојевића и васојевићког свештеника Петра Ковачевића, смелог коњаника и јунака познатог под именом попа Катане³⁾. По том предању „паћарх Арсение Чарноевић позва попа Катану у Пећ и даде му свето знамење да га носи пред Васојевићима у бой. Ово знамење — барјак попа Катане био је црвене боје са три крста, оперважен златном „направом“⁴⁾.

Поп Катана је овај барјак могао добити у јесен 1689 године када је патријарх Чарнојевић по свом повратку са Цетиња у Пећ решио да се стави на чело српског народа и помаже ћесаревце, који бијаху заузели Косово и већи део Србије. Тада је и сам патријарх развио своју заставу са ликом распоје Христове и са истом дошао у Призрен, где је дочекао главног заповедника ћесарске војске, 6 октобра 1689 године⁵⁾. Ово је био знак за покрет и развијање српских барјака, које је патријарх и сам делио свештенству, па је ваљда један дао и попу Катани, односно Васојевићима, који су до тада ратовали под кучким барјаком за рачун Млечића.

Под овим „светим знамењем“ Васојевићи су исте јесени, „кад је поп Катана воевао на Босну“, узнемиравали суседне Турке у пределима Босне и Скендерије (Колашину, Бихору и Плаву), што је био повод нападу скадарске а нарочито босанске војске, пред којом је био и херцеговачки санџак Али паша Џин, „страшни Џин паша“⁶⁾. Поп Катана је са Васојевићима „кано с војском под баријаком“ прешао преко Комова и населио се у долину Лима (1700). Овај барјак пропао је када су Турци казнили Васојевиће и прогнали их у Метохију (1738) због њиховог учешћа у покрету патријарха Шакабенте.

Поред прича о барјаку Попа Катане († 1737) прича се о барјаку два његова унука, Мирчете и Милутина, који су у другој половини 18.

¹⁾ Ово пише својом руком поп Никола Хаџин из Голубовца у Зети. — ²⁾ Јован Н. Томић, Црна Гора за морејског рата 1684—1699, Београд 1907, 317. — ³⁾ Наставник књ. V св. 3—4, Београд 1894, 231—232. — ⁴⁾ По саопштењу старца Коџа Сава из Сућеске (1910), који је знао историју свих барјака. — ⁵⁾ Др А. Ивић, Историја Срба у Војводини, Н. Сад 1929, 283. — ⁶⁾ Ј. Н. Томић о. с., 164—165.

века имали велики црвени барјак са три крста на обичном копљу. Овај барјак није имао „златне направе“, те је познат још и као „црвена крпа два брата Раичевића“. Како је кнез Мирчета Раичев вођство предао (1768) своме брату кнезу Милутину, то је овај барјак и везан више за име Милутина Раичева као доцнијега војводе. Крајем прошлога и почетком овога века причали су стари људи како је Милутин Раичев, „поглавар ове земље и праведни сударник“, имао црвену крпу са крстовима, коју је носио не само у борбама него и на скупштинама и зборовима, па ју је чак истицао и на своме чардаку „код Сокола“. Нарочито је позната прича о барјаку када је Милутин граничио своју кнежину, „ову земљу“, носећи собом свој барјак, који је побио чак на Мусину Јаму код Суводола, где је ударио међе и границе и закопао „ћускију“ и два товара угљена. И овај је барјак пропао када су Турци напослетку покорили Куче и Васојевиће (1791), кнеза Милутина погубили, а „капу Раичевића уклонили“.

Везир Бушатлија, како у Кучима тако и у Васојевићима, постави за војводе своје присталице из истих племена. За васојевићког војводу поставио је Лакиња Кастратовића а за барјактаре буду именовани: Маријан Л. Драговић из Ђулића и Ново Ј. Вулевић из Трешњева. Ови „Лакићеви баректари ниесу носили турске но наше српске бариаке, е ми, Васојевићи, вавиек смо носили српске бариаке па и кад смо турска воиска били“. Ову традицију потврђује и један савремени надгробни споменик, који је веома значајан податак ове врсте. Барјактар Драговић погинуо је на Ђемовском Пољу у септембру 1796, а барјактар Вулевић умро је у Трешњеву 1802 године. На каменој крстачи барјактара Вулевића, која се налази на сеоском гробљу у Трешњеву (Срез андријевачки), поред натписа исклесана је глава и застава са три крста (в. цртеж). Са источне стране а при врху крстаче стоји натпис: *Барјактръ Вулевић*, а ниже овога је барјак са три крста на средини, испод којег се наставља натпис:

1 — Надгробни споменик у Трешњеву (Срез андријевачки).

престави се ахъзъ рак вожи Ново. Зир (?) авк (1802). С друге стране, при врху, израђена је глава са три коса крста испод главе и са по шест орнаментата с десне и леве стране главе. Ови су орнаменти по форми као издубене частице на „слову“ — „печату“ којим се шарају славски колачи.

У Првом српском устанку Васојевићи су се одметнули од Турака, ступили су у „Карађорђејеву параду“ и прихватили његове барјаке, које им поделише војводе: Чолак Анта Симоновић, Хаџи Продан Глигоријевић и Рака Љејавац „на Видовдан“ 1809 године, када су с војском дошли у ово племе и организовали га. Барјаке добише два барјактара: Вукадин Н. Вулевић и Ново В. Драговић, а затим Величко Томашевић,

из Лужца, Алекса Краговић из Петњика, Перко Пешић из Лубница и један Лабан, предак Угреновића из Грачанице. Ови Карађорђеви барјаци били су мањих размера и од по две поле: црвене и беле или плаве и беле свиле, са по једним или два крста. Они су код Васојевића употребљавани до прве црногорске организације (1857) када су им дати нови барјаци црвене - вишњеве боје, које је добила свака чета народне војске. Један од ових првих барјака — Зарије Бакића, барјактара гарде, чува се и данас код Бакића, у Забрђима. Карађорђеви барјак се једино сачувао код Величка Томашевића, који је у наше време понешен на Цетиње¹⁾. Али Васојевићи, нарочито старије генерације, не само да нису могли заборавити Карађорђеве и своје раније барјаке него су све до данас сачували спомен и о Косовском барјаку Стева Васојевића, који народна песма овако описује:

Сједе Стеван на коња ђогата,
А слуге му барјак додадоше;
На барјаку од злата јабука
И дванајест од злата крстова,
И икона светога Јована
Крсно име Васојевић Стева

Томаш Кн. Катанић

¹⁾ Етнографски зборник књ. VI, Београд 1904, 718—19.

Етнографски музеј у Београду у 1938 години

Музејске збирке

Од 1 децембра 1937 год. до закључно 31 децембра 1938 год. инвентар музејских збирки приновљен је са 95 предмета заведених под 88 инвентарских бројева. Из средстава предвиђених државним буџетом набављено је 76 инв. бројева са 79 предмета за 2.389 динара, а на поклон је добивено 12 инв. бројева са 16 предмета. На дан 31 децембра 1938 год. инвентар музејских збирки имао је 16.462 броја са 21.759 предмета.

Предмети набављени из средстава предвиђених државним буџетом су из ових крајева: из околине Бање Луке 9/9¹⁾, из ок. Јајца 2/2, из ок. Мркоњић Града 2/2, из ок. Пећи 4/4, из ок. Косовске Митровице 4/4, из ок. Ниша 1/1, из ок. Јагодине 4/4, из ок. Ужица 3/3, затим из Јадра 2/2, из Шумадије 2/2, из ист. Србије 1/2, из Срема 2/2 и из Барање 40/42. Поклонили су: г. Панта Хорват, из Болмана, један кријепањ; г-ђа М. Вељковића, из Болмана, дрвени плуг и срп; г. Милан Купинић, из Болмана, једну кастролу; г. Војин Јанковић, из Болмана, једну кастролу; г. Марко Томић, из Торјанаца, жиг за жигосање стоке; г-ђа Ева Колосар, из Торјанаца, један срп; г-ђа Живка Душанића, из Торјанаца, срп и солњак; г. Григорије Ракочевић, из Граба, једну косу; г-ђа Марија Велимировић, из Ниша, једно либаде и г-ђа Цвета Пеливановић, из Крушевца, пет хаљетака женске ношње.

Илустративно одељење

Илустративно одељење је на крају 1938 год. имало 7.825 инв. бројева са 8.824 предмета. У току године приновљено је 164 инв. броја са 182 предмета (негатива 91/108, филмова-негатива 30/31 и клише-а 43/43). Из кредита предвиђених државним буџетом набављена су наведена клише-а, на поклон је добивено 16 филмова и негатива (од г. Петра Момировића, професора, 15 филмова и од г. Добривоја Стојадиновића, препаратора, један негатив), а остало су радови музејског особља (Б. Дробњаковић 4/5 филм-негатива, М. Влаховић 48/62 филма и негатива, П. Ж. Петровић 21/21 филм и негатив и Ј. Слански 32/35 филмова и негатива).

У току године је израђено 375 цртежа за азбучни Лисни каталог музејских колекција.

Стање Филмског отсека овога одељења остало је непромењено.

1) Први број означава број инвентара а други — број предмета.

Одељење за Музички Фолклор

Инвентар овога одељења има 1.395 инв. бројева са толико картонираних мелодија и 180 инв. бројева са снимцима на воштаним плочама. У току године није ништа приновљено.

Библиотека

На крају 1938 год. инвентар библиотеке имао је 2.983 броја. Приновљено је 165 инв. бројева са 244 књиге. У замену је примљено 66 инв. бројева, из музејских кредита набављено је 48 инв. бројева, музејских публикација са сепаратима има 25 бројева и на поклон је добивено 26 инв. бројева. Поклонили су: Државна статистика 3 ком., Етнологски семинар Универзитета у Београду 3 ком., г. Јован Јуришић 4 ком. и д-р Јован Ердељановић 2 ком. По једну књигу поклонили су: Министарство просвете, Народни универзитет Боке Которске, Универзитет у Београду и г.г. д-р Слободан Поповић, Владислав Пандуровић, Милан Карановић, д-р Боривоје Дробњаковић, Раде Ухлих, Митар С. Влаховић, Зденко Вински, Петар Ж. Петровић, Муђун Павићевић, Милорад Милошевић и Romulus Vuia.

Музејске публикације

Осим *Гласника*, књ. XIII, за ову годину других публикација и музејских издања није било.

Од музејских издања досада је послато у замену, продато и поклоњено: *Гласника* I—835, II—413, III—390, IV—316, V—290, VI—278, VII—308, VIII—293, IX—269, X—270, XI—252 и XII—221, а Посебних издања 1—768, 2—326, 3—371, 4—330, 5—322 и 6—228. Од Упутстава за прикупљање грађе о народним песмама разаслато је 1180 а од Упутстава за прикупљање грађе о риболову 687 примерака.

Новац примљен од продатих публикација предат је Главној државној благајни као државни приход.

Рад у музеју и научна путовања

До првих дана месеца априла рад у Музеју текао је нормално: текући послови настављени су а изложбене збирке биле приступачне посетиоцима. Од половине априла прилике су се измениле. Претстојала је сеоба целокупног музејског инвентара што је учинило да се обустави сваки други посао и сав музејски рад у току више месеци свео се најпре на припремање за сеобу а, затим, на пресељавање у одређену зграду. Актом бр. 222/38 потписати је тражио, а Министарство просвете са I бр. 15.800 од 20 маја 1938 г. одобрило: да се Етнографски музеј и Музеј српске земље затворе за посетиоце и да се привремено преселе у просторије Прве женске гимназије.

Од почетка априла па до краја маја радило се на паковању предмета, а од краја маја почело се са преношењем предмета и пресељавањем Музеја. Посао је завршен 27 јула, када су све музејске збирке и целокупан музејски инвентар пренесени у одређене зграде на углу Зорине улице 57 и Његошеве, о чему је извештено Министарство просвете актом бр. 423/38. У току наредног месеца радило се на сређивању и дефинитивном постављању предмета у новим просторијама. Може се рећи да је крајем августа посао био потпуно завршен, збирке и остала

одељења распоређени и отада је опет настао нормалан рад у Музеју, изузев у изложбеним збиркама, које нису приступачне широј публици због скучености у просторијама и тескобе.

Иако се у току неколико месеци у Етнографском музеју морало радити искључиво на пресељавању његових збирки, што је захтевало много напора од малобројног музејског особља, ипак се, у свакој прилици и колико је то било могућно, излазило у сусрет жељама и молбама разних установа и појединаца. Музеј је одржавао раније успостављене везе и поред редовних замена у току године су послате музејске публикације и овим установама: Library of Congress у Вашингтону, нашем посланству у Ротердаму, Лексикографском отсеку Српске краљевске академије у Београду, Уредништву југословенске ревије за пропаганду туризма у Љубљани, Жупном уреду у Добром Пољу, Народној читаоници у Црнојевића Ријеци и Читаоници у Љубанима. На тражење Етнографског музеја у Будимпешти послати су подаци и фотографије који су управу тога музеја интересовали. Канадском женском савезу дата су обавештења која је од Музеја тражио, а Аустриским посланству у Београду послате фотографије за илустровање предавања о Југославији. Јују Батинелију, вајару из Марсеља, послат је познат број фотографија, које је он тражио за израду скице за споменик Блаженопочившем Витешком Краљу Александру I Ујединитељу. Занатској комори у Београду у више махова су давата обавештења, упуги и дозвољено је њеним члановима да се могу користити музејским збиркама око припремања радова за Међународну занатску изложбу у Берлину. Коју српских сестара изишло се у сусрет и чињене су услуге око припремања Свесловенског вазара одржаног у Београду, итд.

Као што смо напред рекли, музејске збирке у данашњој згради нису приступачне за посетиоце у већем броју због ограничених просторија и тескобе. Али збирке су ипак тако распоређене да су прегледне и њима се могу користити појединци и мање групе посетилаца. Тако су већ, одмах по пресељавању, у септембру месецу, Музеј посетили учесници Међународног конгреса за историју медицине.

У Етнографском музеју су у току летњег семестра школске 1937/38 год. одржавана предавања из народне етнологије слушаоцима друге године Више педагошке школе у Београду (Отсек за спремање школских надзорника), па су ова предавања настављена и у зимском семестру школске 1938/39 године. Течај траје два семестра и у прошлој години је било 30 а у овој години има 11 слушалаца. Потписани је, као хонорарни наставник, настојао да слушаоци, поред знања које треба да имају из овога предмета, буду нарочито упућени да могу постати корисни сарадници музејски на раду око проучавања наше земље и народа. Ово утолико пре што сви они, после завршеног школовања, постају школски надзорници, а као такви, са знањем и упутима које добију, могу бити најбоља веза између Музеја и народних учитеља, којима ће бити старешине.

Научне екскурзије. — Због сеобе у току ове године научне екскурзије нису могле бити изведене онако како је уобичајено, јер је особље у месецима када се обично путује било заузето радом у Музеју. — Г. Митар Влаховић, кустос, у току месеца априла провео је десет дана у Барањи бавећи се антропогеографским и етнолошким проучавањима. Са тога пута донео је познат број снимака и за музејске збирке откупио око четрдесет предмета. Ово путовање је извршено из средстава која је г. Влаховић добио из Фонда Аустралијанске задужбине. —

Одлуком Г. Министра просвете I бр. 23585/38 потписати је одређен да у друштву г. г. инж. Радослава Тодоровића, шефа Техничког одељења Министарства просвете, и арх. Драгана Гудовића, вишег пристава Министарства грађевина, обиђе извесне музеје у иностранству „ради проучавања питања у вези са изградњом нове зграде Музеја и проучавања начина рада и уопште свега што би било од користи при подизању нове зграде и уређењу самога музеја“. Потписати је на овоме путу провео 27 дана, обишао музеје у Бечу, Минхену, Берлину, Стокхолму, Копенхагену, Хамбургу, Келну, Цириху и Милану, и Г. Министру поднео извештај (Етнограф. музеја бр. 567/38). — Г. Петру Ж. Петровићу, кустосу, одлуком Министарства просвете I бр. 27699/38 одобрено је двомесечно одсуство ради одласка у иностранство и усавршавања у струци. Г. Петровић је ово одсуство провео у Берлину од 15 септембра до 15 новембра 1938 год.

Посете и приходи од улазница

Од 1 децембра 1937 год. до закључно 25 маја 1938 год., када је Етнографски музеј због сеобе затворен за посетитоце, продато је 102 улазнице по 5— и 26 улазница по 2— динара, и за њих примљено 562— динара. Кад се ова сума дода ранијим, укупан приход од улазница до 31 децембра 1938 год. износи 13.840.— динара. Од ове суме по одобрењу Министарства просвете утрошено је на музејске потребе 5.140— динара, а остало се чува на приплоду у Државној хипотекарној банци и у музејској каси.

Буџет и помоћи

По буџету расхода за 1938/39 год. за управне трошкове и материјалне расходе Етнографском музеју су додељене ове суме: по партији 240 поз. 2 динара: 35.000.—, по партији 245 (трошкови за пресељавање Етнографског музеја и Музеја српске земље) динара: 22.000.—, по парт. 241 поз. 1 (за научна путовања) динара: 4.000.— и по парт. 258/12 (за штампање Гласника) динара: 30.000.—

Од суме коју је Етнографски музеј добио на име помоћи од Министарства пољопривреде остало је неутрошено динара: 1.690.30 што се чува у Државној хипотекарној банци. У Државној хипотекарној банци чува се и 1.000— дин. колико је раније добијено на име помоћи од „Велимиријанума“.

Музејска зграда

У Финансијском закону за 1938/39 год. у § 38 тач. 15 донесена је законска одредба која гласи: „На државном добру у Милоша Великог улици бр. 15 у Београду, заоставштини поч. Стевче Михаиловића, бившег министра, на коме се налази зграда Етнографског музеја, као и на откупљеном суседном земљишту у Милоша Великог улици бр. 17 подићи ће се зграда Етнографског музеја у Београду. Овлашћује се Министар просвете да из кредита, који је на основу овлашћења из § 31 тач. 2 Финансијског закона за 1937/38 год. добивен зајмом код Државне Хипотекарне банке у суми од 20.000.000— динара за подизање зграде Министарства просвете, употреби потребан износ за подизање ове зграде Етнографског музеја у Београду и уређење овога

музеја. Остатак од целокупног кредита из овог зајма од 20,000.000 — динара може Министар просвете употребити за припремне радове око подизања зграде државне опере у Београду...“ — Овом законском одредбом замењена је ранија и питање зграде Етнографског музеја дефинитивно решено. Убрзо по доношењу ове одредбе, 5 априла 1938 год., одржана је конференција у кабинету Господина Министра просвете, којој су присуствовали: Господин Министар просвете, помоћник Господина Министра просвете, начелник Општег одељења Министарства просвете и потписати. На конференцији су расправљана питања о припремама за градњу музејске зграде и закључено, поред осталог: 1) да потписати у споразуму са инжењером г. Рад. Тодоровићем изради грубу скицу грађевине која би послужила касније за распис конкурса споразумно са Министром грађевина и 2) да се у истој згради поред Етнографског смести и Музеј српске земље. У вези горе наведене законске одредбе, затим на основу записника конференције одржане са Господином Министром грађевина 23 марта 1938 год., тач. V и у вези са конференцијом одржаном у Министарству просвете 5 априла 1938 год. Господин Министар просвете је под I бр. 13878 од 13 априла 1938 год. решио: „1) да се расписује конкурс за израду идејних скица за нову зграду Етнографског музеја, која се има подићи на углу Милоша Великог и Бирчанинове улице, на имању где се сада налази Етнографски музеј и на купљеном имању ђенерала Мариновића, које се граничи са имањем музеја; 2) да у Оцењивачки суд за преглед и оцену идејних скица за нову зграду Етнографског музеја уђу као чланови: г. г. Ђоко Ковачевић, помоћник Министра просвете, Душан Јакшић, начелник Општег одељења Мин. просвете, арх. Светозар Јовановић, редовни професор Техн. факултета у Београду, арх. Иван Ивачић, начелник Архитект. одељења Министарства грађевина, арх. Димитрије Леко, в. проф. Техн. факултета у Београду, Д-р Боривоје Дробњаковић, директор Етнографског музеја и инж. Радослав Тодоровић, шеф Техн. отсека Министарства просвете, а као заменици: г. г. Стојан Стојановић, инспектор Министарства просвете и арх. Будимир Христовуло, саветник Министарства грађевина; 3) да се Оцењивачки суд одмах састане ради утврђивања програма за конкурс и одређивање висине награде као и свршавања свих претходних радњи, како би се конкурс могао што пре објавити. При расписивању конкурса одређује се што је могуће краће време за предају скица, да би Министарство грађевина у споразуму са Министарством просвете могло што пре израдити дефинитивне планове. Примљени програм утакмице и грађевински програм за израду идејне скице поднеће ми се на преглед и одобрење“.

Чланови Оцењивачког суда отпочели су рад 29 априла 1938 год. када је одржана прва седница којој је неко време присуствовао и Г. Министар просвете. На овој је седници потписати поднео детаљан елаборат о потребним просторијама за музеје и дао сва обавештења осталим члановима, после чега се расправљало о постављеним питањима. Оцењивачки суд је одржао наредне седнице 2, 3, 5 и 10 маја и одредио програм утакмице, грађевински програм за израду идејних скица и висину награде утакмичарима, и цео елаборат поднео Г. Министру просвете на преглед и одобрење. Одлуком својом I бр. 17342 од 14 маја 1938 год. Г. Министар просвете је одобрио овај програм утакмице и грађевински програм за израду идејних скица, што је оштампано у засебну брошуру под насловом „Утакмица за израду идејне скице за нову зграду Етнографског музеја у Београду“, а конкурс за ову утакмицу објављен

је и у „Службеним новинама“ бр. 115 од 25 маја 1938 год. (први пут). Рок за предају идејних скица одређен је за 11 јули 1938 год.

До одређеног дана, т. ј. до 11 јула 1938 год., Технички отсек Министарства просвете примио је 21 рад под разним шифрама, а Оцењивачки суд је исте почео прегледати 18 јула у згради Етнографског музеја. После детаљног прегледа Оцењивачки суд је израдио извештај, који је поднео Г. Министру просвете на одобрење с предлогом: да се две друге награде, свака од по 25.000— динара, доделе раду под знаком „Атриј“ и раду под знаком „3993“; да се једна трећа награда додели раду под знаком „1 ЕМ“ и да се откупи седам радова, сваки са по 5.000— динара, и то радови са ознакама: „9779“, „Село моје убаво“, „2 музеја“, „13223“, „111“, „11 јули“ и „287“. Аутори награђених радова су: са знаком „Атриј“ г.г. архитекти Крекић, Корка и Киверов, из Загреб; са знаком: „3993“ г.г. арх. Мате Бајлон и Емануел Шаманек, из Сарајева и под знаком „1 ЕМ“ г. арх. Драган Гудовић, из Београда. Одлуком својом I бр. 31394 од 12 августа 1938 г. Г. Министар просвете одобрио је овај предлог Оцењивачког суда, а Министарство просвете је елаборат оштампало под насловом „Извештај Оцењивачког суда са утакмице за израду идејне скице за нову зграду Етнографског музеја у Београду“ (Штампа Државне штампарије Краљевине Југославије, Београд, 1938).

Како је испраћена зграда Етнографског музеја употребљена најпре за рад Оцењивачког суда, затим за изложбу идејних скица, она је предата дефинитивно Министарству просвете 3 августа 1938 године.

Зграда Етнографског музеја и откупљена зграда порушене су, а Г. Министар просвете је под I бр. 41787 од 28 новембра 1938 год. одлучио: 1) да планове за нову зграду Етнографског музеја и цело остали потребни елаборат изради инж. Тодоровић Радослав, шеф Техничког отсека Министарства просвете, у заједници са арх. Драганом Гудовићем, вишим приставом Министарства грађевина, пошто су именовани у циљу проучавања обишли у иностранству савремене музејске зграде; 2) именовани ће се старати да што је могуће више искористе награђене скице у целини или у карактеристичним деловима и да по својим опажањима и студијама на страни израде планове нове зграде Етнографског музеја; 3) како при курсу за идејне скице спољни изглед зграде ни код једног такмичара није задовољио, то ће пројектанти, пошто основа зграде буде дефинитивно утврђена и усвојена, израдити неколико скица фасада разних стилова и поднети их на преглед и одобрење; и 4) израда планова мора се вршити у споразуму и сагласности са директором Етнографског музеја д-р Дробњаковићем Боровићем, који ће својим потписом, за сопственика зграде, потврдити сагласност са израђеним плановима.

Господин Министар просвете је, у вези са одобрењем Г. Министра финансија бр. 1593 од 1 септембра 1938 год., одлучио: да се сума од 132.500 дин., колико је добивено од порушених старих зграда Етнографског музеја, заоставштине поч. Стевче Михаиловића, бив. министра, књижи као „Фонд за подизање и уређење нове зграде Етнографског музеја у Београду“ и троши само по његовим претходним одлукама.

Директор Етнографског музеја
Д-р Бор. М. Дробњаковић

† Владимир Р. Ђорђевић

(* 19-XI-1869 † 22-VI-1938)

22 јуна 1938 године преминуо је у Београду Владимир Р. Ђорђевић, професор музике у пензији и композитор. Његовом смрћу јужнословенска музиколошка наука изгубила је вредног радника, а његови другови племенитог друга, јер он по својој природи није био у стању никоме да нашкоди, а за сваку добру ствар залагао се свим својим силама.

Владимир Р. Ђорђевић рођен је 19 новембра (по старом календару) 1869 године у селу Брестовцу, близу Жајчара, од оца Радосава, свештеника, и мајке Јелисавете, рођене Јовановић. Основну школу и четири разреда гимназије свршио је у Алексинцу. Пети и шести разред гимназије и Учитељску школу завршио је у Нишу.

Године 1890 постављен је за учитеља у селу Кулини, близу Алексинца, где је провео две школске године. Затим је, на молбу алексиначког Певачког друштва „Шуматовца“, премештен у Алексинац, где је остао само једну школску годину као учитељ и хоровођа „Шуматовца“. Добио је годишње отсуство и отишао у Беч где на Конзерваториуму слуша науку о хармонији код професора Роберта Фукса. По истеку отсуства врати се у Србију и буде постављен за хонорарног наставника музике у Пиротској гимназији. Наредне године добио је понова отсуство и отишао у Беч где на Конзерваториуму проведе две године студирајући науку о контрапункту, опет код проф. Р. Фукса. По повратку у Србију добије за привременог учитеља музике у Ваљевској гимназији. Те године (1898) положи државни испит и убрзо добије за сталног учитеља музике у истој гимназији. Премештен је, затим, у Врањску гимназију, а после месец и по дана, с јесени 1898 год., у тек основану Учитељску школу у Јагодини, где је провео четрнаест година. Године 1901 провео је четири месеца у Прагу учећи инструментирање код Шебора. Године 1912 премештен је у Трећу београдску гимназију где је остао до 1924 године, када је пензионисан

Пок. проф. Владимир Ђорђевић провео је скоро пола века учењујући активно у јавном и научном раду. Његово је име познато не само у нашој земљи, него и у иностранству. Његов први рад је из области народне музике. Наиме, он је још за време учитељовања у Кулини забележио већи број народних мелодија из тога села, па је неколико од њих штампао у *Побрајтмиству* за 1892 год. У свему је објавио око четрдесет и четири рада.

Покојни проф. В. Ђорђевић био је један од наших највреднијих скупљача грађе наше народне музике. Сву своју способност музичара он је посветио народној мелодији: као мелограф и као сабирач и обрађивач наше народне музике. У раној својој младости компоновао је оригинална дела за цркву и за световну употребу, а затим компоњује литургије, хорске композиције и соло песме, композиције за клавир, флауту и музику за Краусов „Die Braut muss billig sein“. Ein bosnisch Singspiel (Leipzig 1905).

За етнолошку науку Јужних Словена од великог су значаја нарочито ови његови радови: „Питања за прикупљање музичких обичаја у Срба“ (у друштву са проф. Божидаром Јоксимовићем; штампано као прилог „Караџићу“ за 1899, I—VI, стр. 1—26 и посебно); „Невоље наше народне музике“ (Nova Evropa, VI, бр. 3—4, 1922, 79—81); „Турски елементи у нашој музици“ (Nova Evropa, VII, бр. 15, 1923, 469—470); „Скопске гајдације и њихови музички инструменти“ (Гласник Скопског научног друштва, I, 2, 1926, 383—396 и посебно); „Народна певања“ (укупно 260 мелодија, изашло 1926); „Некоји дечји народни музички инструменти“ (Sveia Siciliја, св. 5, год. XXII, септ. окт., 1928, 1—5 и посебно); „Српске народне мелодије“ (Јужна Србија), књ. I (1928) са 428 мелодија; са предговором пишчевим и студијом белгиског музиколога Ернеста Клосона (издало Скопско научно друштво); „Неколико речи о игрању и певању у Херцег-Новоме“ (Гласник Етнографског музеја у Београду, IV, 1929, 18—28 и посебно) и „Српске народне мелодије“ (предатна Србија) изашло 1931 год., укупно 597 мелодија. Од нештампаних музичких радова пок. Ђорђевић је оставио већи број. Нарочито је вредно поменути: „Оглед српске музичке библиографије до 1910 године“, који је Српска краљевска академија наука примила 1913 године за своја издања. Сем тога, у његовој библиотеци, коју је Музичка академија у Београду добила ових дана на поклон од проф. Д-р Тих. Р. Ђорђевића (покојниковог брата), има доста оригиналних композиција у рукопису и велики број докумената и илустрација народних музичких инструмената.

Владимир Ђорђевић био је сарадник „Гласника Етнографског музеја у Београду“ а и пријатељ Музеја, чијој је библиотеци поклонио све своје штампане радове а Илустративном одељењу већи број фотографских филмова и негатива.

У Музичком друштву „Станковић“, где је активно сарађивао, проф. Ђорђевић је уредио врло лепу музичку збирку са предметима које је сам купио и поклонио, а исту такву збирку са доста музичких дела поклонио је и Певачком друштву у Нишу које носи његово име.

Као што се види В. Ђорђевић је свој мелографски рад ограничио на предатну Србију и на Јужну Србију. У тим крајевима он је прикупио и објавио скоро хиљаду и пет стотина мелодија. Као обрађивач народних мелодија и игара он је дао интересантне примере. Као мелограф и етнолошки музиколог он је много више учинио него ико до данас код Јужних Словена.

Покојни проф. В. Ђорђевић био је активан и као музички педагошки писац, увек доследан својој оданости класичним идеалима.

Наша земља, а нарочито наша етнолошка наука, губи смрћу пок. Ђорђевића одличног музиколошког радника који је до последњих дана с особитим интересовањем делао на научном раду.

Ташомир Вукановић

† Сава М. Милосављевић

(* 6-I-1876 † 27-X-1938)

Сава Милосављевић, учитељ и бански шк. надзорник у пенз., рођен је у Књажевцу 6 јануара 1876 год. Основну школу и четири разреда гимназије учио је у месту рођења, а Учитељску школу у Нишу и Алексинцу.

Још у најранијој младости бави се књижевношћу и већ 1896 и 1897 у издању Браће Савића излазе његове прве приповетке: *Делија-ћой*, *Све у очи свадбе*, *На гробу ђесникове кћери* и друге.

Служећи дуго година у Хомољу као учитељ он је још од првих дана брижљиво прикупљао етнолошку грађу из тога краја, коју му Српска краљевска академија штампа под насловом *Српски народни обичаји из среза Хомољског* у Срп. етнограф. зборнику књ. XIX (1914 г.).

За време светског рата био је на солунском фронту. Он је са покојним Тихомиром Остојићем и Симом Тројановићем, професорима универзитета, и са Милошем Ивковићем, професором (коме је помагао око изучавања народног језика у Поморављу), један од првих оснивача и чланова Скопског научног друштва. У Гласнику Скопског научног друштва излазили су његови чланци из области етнографије, а 1927 год. ово му друштво штампа рад *Бачијање на Шар-џланини*. Ускоро излази и његова педагошка књига *Из наших ђисама*, која доживљује три издања.

Са још двојицом колега покреће први дечији лист *Завичај*. Покреће затим и постаје уредник *Просветног радника*, где пише веома запажене уводне чланке о просветним потребама Јужне Србије.

Он је оснивач и вишегодишњи уредник књижевно-културног часописа *Јужни ђреглед* који и данас излази.

Сава Милосављевић умро је 27 октобра у Скопљу и оставио велики број рукописа припремљених за штампу.

Може се без претеривања рећи да је цео живот Саве М. Милосављевића био испуњен оним несвакидашњим, пожртвованим радом за добро народа, а поглавито сељачких маса које је он добро познавао и волео. Још као врло млад, долазећи у додир са сеоским живљем, почиње да прикупља народне обичаје, поглавито хомољских сељака, у чијим је крајевима дуго година учитељовао. А треба нагласити да је

било тешко прикупити обилан материјал у овом нашем етички врло интересантном пределу. Тај рад је изискивао изванредно много труда, умешности и спреме. Међутим, љубав према етнологији, а поглавито тежња младог учитеља да спасе од заборава народне обичаје и народну культуру и овде су били пресудни чиниоци те је Хомоље добило достојног хроничара. Но један од најглавнијих и свакако најуспелијих радова С. Милосављевића без сумње је *Бачијање на Шар-џланини*, писан са пуно брижљивости и стручног познавања. Из овога рада нарочито истичем поглавље „О бачијању на Шар-џланини уојшће“ које на читаоца делује изразито лирски, потсећајући свежином и описима на Додеове приповетке „Писма из мог млина“. „Западна страна Шаре, пише Милосављевић, у свом подножју обрасла је поглавито смрчком и јелом, док су њене падине са северне стране обилне буквом, кленом и другом бело-горицом. Местимице има белог и црног бора, тисовине, бељика, јасена и кестена, дивљег и питомог. Тек горе, где се подижу бачила, не расте готово ништа друго сем мирисне смреке, која се простира по самој земљи као плаво-зелени ћилим, ниска, ћутљива и збијена као четка. Савим је друкчија вегетација на Љуботену с његовим оштрим ивицама и високим голим, вечито ћутљивим, снежним врхом...“ И тако је строго научнички стил срећно замењен приповедачким, а да предмет о коме се пише ипак од своје веродостојности и потребне тачности нимало не изгуби.

Етнологија много губи смрћу С. Милосављевића, јер је он припадао оним малобројним учитељима, којима се у првом реду обраћао професор Тихомир Ђорђевић у своме чланку *Учишћељи и проучавање народа* (Наш народни живот, књ. X), у коме је на јасан и недвосмислен начин указао на врло значајну улогу коју могу и морају имати учитељи у прикупљању грађе о народу, његовом животу, обичајима и култури.

Борис Јованчевић

Библиографија за 1937 годину

Аврамовић Светлолик О.: О урођеној култури нашега народа (Учитель, 4, 205—209).

А. К.: Nekaj podatkov o ribištvu v vardarski banovi (Ribisko-lovski vestnik, 9—10, 128—139).

Andrejka Dr. Rudolf: Strojarji na Forštatı (Kronika slov. mest, 3, 129—136).

Anžič Anton: Smuk (Mladika 1, 28—30).

Арсчић Др. Борисав: Социјалне формације у Повардарју (Луч, 1, 16—22; 67—80). — Наше село и сељаштво (Ibd. 5, 161—170).

Baluhatij S.: Gorki o narodnom stvaralaštvu (Ars, 2, 35—36).

Barle Janko: Prilozi slovenskim nazivima bilja (Zbornik za nar. život XXXII, 1, 169—292).

Башиовску Др Хенрик: Територијални развој Црне Горе. — Предео с пољског Р. Ј. Драгићевић (Записи XVIII, 2, 74—78).

Ваš Franjo: Izgoni na Dravskom Polju (Časopis za zgod. in narod. XXXII, 325—340).

Bösendorfer J.: Osječka ljekaruša (Zbornik arh. kluba „Mursa“ 1936, 57—58).

Bibija Vladeta: Pauperizacija našeg sela (Pregled XIII, 163—164, 492—494). — Ispitivanje prilika u pasivnim krajevima (Socijalni arhiv 3—5, 78—79).

Bilić V.: Narodni pregovori (Mladika 11, 428).

Bičonić Rudolf: Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873—1895. Zagreb, 1937. 8°, 32.

Бојовић Станоје: Зашто Бог кажњава и праведне људе (Добро дете, 36/37, 5, 9).

Bošnjak Mladen: Pećinski stanovi u izvanevropskim zemljama oko Sredozemnog Mora (Priroda 2, 46—52).

Breščanski Augustin S.: Materijalna i duševna kultura Bunjevaca (Zajednica 6, 60—65).

Bujan Vinko: Glavne osobine praputnjarskog dijalekta (Vjesn. Etn. muz. 1937, 23—48).

Burina Safet: Otkud romanizmi i dubrovački dijalektizmi u stolačkom govoru? (Наш језик, 7—8, 215—217).

Vacuik Miloje M.: Kulturna uloga грчких колонија на северној обали Црног Мора (Mисао XLIV, 1—4, 74—83).

Vegner Al.: Poljoprivredna statistika i socijalni problem sela (Socijalni arhiv, 6—8, 135—140). — Nedostatci naše statistike (Југ. економист 1, 20—26).

Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu. Zagreb, knj. III. Urednik Ivo T. Francić. 1937, 8°. 343.

Владиславјев Д.: Црногорци (Из летописа Матице Српске за год. 1825). (Записи XVIII. 15, 273—279).

Влаховић С. Мишар: О наводњавању у околини Плава и Гусиња (Гласн. Етн. муз. у Београду XII, 166—174).

Влашкин Милан М.: Ukidanje porodičnih zadruga na teritoriji severno od Dunava (Glasnik minist. unutr. poslova 8, 296—301).

Volc Alojz: Život v modrostni besedi (Lovec 12, 541). — *Volk v ljudski modrosti* (Ibd. 7, 291—294; 8, 341—343).

Вукановић Ташомир: Лена самовила са Косова (Јуж. преглед 1937, 4—5, 198—202). — О култу Стевана Дечанског у Метохији (Хришћ. дело, 1937, 5, 371—389). — Библиографија радова наших етнолога — VIII, Dr. Миленко С. Филиповић (Гласн. Етн. муз. у Београду XII, 214—218).

Вукелић Ст.: Животни стандард нашег народа (Нар. одбрана 25, 390—391).

Вуковић Јован Л.: Карактеристичне особине мостарског говора (Гласник Проф. друштва XVII 11—12, 953—963).

Вуксан Д. Д.: Први попис становништва у Црној Гори (1879.) (Записи, XVII. 3, 184—186). — Отмица капе (Ibd. XVIII. 3, 184). — Умир Пејовића и Проседољана пред владиком Радом (Ibd. XVIII. 5, 312—313). — Његуши дијеле „Петеха“ (Ibd. XVIII. 5, 311—312).

Вишковић Никола: Zašto se običaj krvne osvete u Boki Kotorskoj održao do danas? (Мјесећник, 2—3, 113—119).

Gavazzi Dr. Milovan: Два djela o pučkim muzičkim instrumentima (Děnes Bartha, A. jánoshidai ketőssep Budapest, 1934. — i Dr. B. Siroła, Svirale s udarnim jezičkom. Zagreb (Sv. Cecilija 6, 171—177).

Гаковић Пејшар: Православне породице и славе у Крајини (Врбаске новине од 17-III—14 VI 1937).

Гашићерин Др. Јан: Пчеларство као помоћни извор културне историје Словена (Пчелар 12, 306—312).

Гласник Етнографског музеја у Београду. Уредник Д-р Боровоје М. Дробњаковић. 1937, XII 8°, 238. Приказ: Р. Раденовић (Razvitak, 3, 98); Поповић Др. Сл. (Гласник југ. проф. друштва, XVII, 8, 695—697); М. С. Филиповић, Срп. књ. гласн. L, 6, 493—494).

Grabić Petar Dr.: Slovn materijalističke antropologije (Nova revija, 5, 297—319).

Grabrijan Meh. D.: Muslimansko groblje. — Turska kuća, osnove i porijeklo (N. behar, 5—6, 71—73; 1—2, 8—12).

Grafenauer Dr. Ivan: Najstarejši slovenski zagovori (Časopis za zgod. in narodop. XXXII, 1—4, 275—293).

Грбић Илија: Босанско село, његова просвета и његова омладина (Преглед, XIII, 163—164, 519—523). — Импресије из босанске стварности (Учитељска стража, 7, 11—16).

Гујић Касим: Hercegovina u „Glasniku jugoslovenskog profesorskog društva“ (Hrv. revija, 9, 495—497).

Dabinović A.: Obrtnička društva naših primorskih gradova u srednjem vijeku (Hrvatska revija, 12, 632—35).

Двије божићне пригоднице из славонске Пожеге: „Три краља“ — „Адам и Ева“ (Vjesn. Етн. муз. 220—225).

Дворниковић Владимир: Је ли наш народ религиозан (Летоп. мат. срп. 348, 2, 174—189).

Denton B.: Nekoliko dana u Crnoj Gori (Записи XVIII, 1, 17—24; 2, 79—80; 3, 147—149; 4, 213—218).

Devčić Stjepan: Posavski bregi (Obitelj, 25, 469).

Dizdar Hamid: Proljeće na obalama Vrbasa i Plive (Gajret, 6, 100).

Dimitrijević Radmilo: Pregled literature o Hercegovini (Glasn. prof. društva, XVII, 11—12, 1078—1085).

Димићријевић Др. Сњева: Један наш трговачки дневник из XVIII века. Скопље, 1936. 8°, 355—388.

Dobrača Kasim: Porijeklo i prvi oblik vjere u Boga (Novi behar, 3—4, 33—36).

Dojmi Dr. Lovro: Zdravstvene prilike u Hercegovini sa socijalno-medicinskog gledišta (Glasn. prof. društva, XVII, 11—12, 977—981); — Nešto o narodnom vjerovanju, liječenju, čarama i bajkama u Hercegovini (Здравље — Здрав. покрет, 1—2, 28—29).

Dokušec Stjepan: Svadba u hrvatskom narodu (Obitelj, 50, 927—928). — Plisanice — Uskrсна šarena jaja (ibid. 13—14, 247). — Naše seoske kuće (ibb. 24, 450). — *Ivaniski krijes* (ibid. 27, 494). — Šetnja kroz Hrvatski etnografski muzej (Danica, 26, 7). — Pčelarstvo u Lupoglavu (Vjesn. etn. muz. 1937, 88—102).

Драговић Никола: Село и сељак у Црној Гори (Аграрна мисао, 1, 6—8).

Дробњаковић Бор. М.: О нашем ћилимарству (Уметн. преглед, 1, 17—19). — Свадебни обичаји код православних Срба у околини манастира Тавне у Босни (Гласн. Етн. музеја XII, 78—89). — Белешке са Дрине: Стопе Краљевића Марка и његова Шарца; Крст од леда; И „погибалци“ се позивају да заштите од непогоде (Vjesn. etnogr. muz. 1937, 129—131). — Библиографија радова наших етнолога. VII. Владимир Ткалчић (Гласн. Етнограф. муз. XII, 213—214. — Етнографски музеј у Београду у 1937 години (ibb. XII. 233—237).

Duhović Dr. Niko: Hrvati autohtoni i Hrvati došljaci (Narodna odbrana 25, 389—390).

Dukat Vladoje: Rječnik Mažuranića i Užarevića (Rad, 257, 83—132).

Ђорђевић Божидар Љ.: Осећање мање вредности и другарски односи код сеоских дечака и младића (Учитељ, 1936—37 4, 180—184).

Ђорђевић Др. I.: Individualna i socijalna psihologija seljaštva (Pregled 159, 144—149). — Sociologija sela i seljaštva (ibb. XIII. 163—164, 458—465).

Ђорђевић Тух. Р.: Неколики самртни обичаји у Јужних Словена (Годишњица Н. Чупића XLVI, 75—103). Приказ: Јужни преглед 3, 143—144. — Шта су сватовска гробља? (Политика за 12-I-1937). — Када су се код Срба први пут јавили протести против куповине девојака (ibb. од 23-II-1937). — Откуда народна пословица „Носити главу у торби“? (ibb. за 3-II-1937). — Фрезерова „Златна грана“ (ibb. за 11-X-1937). — Приказ књиге: Dr. Edmund Schweweis; Grundris der Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten (Прилози за књижевност XVI 1, 183). — Из бележака Милана Ђ. Милићевића (Годишњица Н. Чупића XLVI, 297—305). Приказ Јужни преглед, 3, 143—144.

Ђукић — Шоћ: Мишљење о Црној Гори и Црногорцима. Друго издање. Никшић—Беране, 1937, 12°, 56.

Ђурђевић Р. М.: Један странац о нама (Књига о Југославији од Ерика Патерсона) (Нар. одбрана, 7, 101—102).

Ђуричић Младен: Шабац као културна жижа XIX и XX века. Библиотека Нар. Универ. Шабацке народне књижнице и читаонице, књ. 11. Шабац, 1937, 8°, 36.

Есих Д-р. Иван: Село у Пољској. У свијетлости нових научних истраживања (Летопис Мат. српске 347, 1, 19—23).

Ждрал, руска нар. бајка (Гајрет, 2, 25).

Žerjav Albert: Кмеčki отрок kot delavna моć (Roditeljski list, 3, 53—55).

Živić Viktor: Na pragu hrvatskog orijenta. Zagreb, 1937, 12°, 90.

Živković Ljubomir D-r.: Ljudsko društvo i rasna teorija — Bibl. „Znanstvena knjiga“ br. 2, Zagreb, 1937, 8°, 230. — Ruska nauka i rasna ideologija (Znanost i život 4, 165—172).

Žič Nikola: Istra, Dio II.

Županić Niko: Antropološki opis Srbov Kosovskega Polja (Vjesnik Etnog. muz. III, 49—87). — Dalmatinski otok Pizych Konstantina Porfirogenita (ibid. III, 3—8).

Zanimivi kmečki pregovori (Brazda 6, III—IV).

Zaplata Rudolf: Rudarstvo i obrti u Bosni za turske vlade (Novi behar, 9—11, 152—153).

Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena. Na svijet izdaje Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga, XXXI, svezak 1—2. Urednik D-r. Boranić, Zagreb, 1937, 8°.

Zidarić Josip: Mali gradovi i malogradani (Obitelj, 42, 783—84).

Злоковић Максим С.: Бијела. Котор, 1937, 12°, 62.

Иванић Д-р. Сићеван З.: Прилог тумачењу народних схватања о постанку болести (Социјал.-мед. преглед, 3, 155—158). — Народна медицина у Србији (ibid. 2, 69, 95). — Прилог историји исхране у Србији (ibid. 1, 1—11). — Unapređenje narodnog zdravlja u Južnoj Srbiji (Sokol. prosveta, 6, 240—245).

Ивишић Д-р. Милан: Politička i socijalna svijest u razvoju hrvatskoga naroda (Hrvatska smotra 10, 561—75). — Kudelja — naš važni seljački i industrijski proizvod (Privreda, 2, 17—20).

Илијев Д-р. Иван: Десет дана по Југославији. Славонски Брод, 1937. 8°, 16.

Илић Момчило М.: Божић у Боки Которској (Жандар. календар за 1937, 175—178).

Илијић Ј.: Kult. sv. Save i Hrvati katolici (Luč, 3—4, 13).

Јакић Јосип: Seljački život u najnapučenijem kraju hrvatskom (Pregrada u Hrvatsom Zagorju) (Selj. omladina, 2, 12—14).

Јанковић Даница С.: Жена у нашим народним играма (Гласн. Етн. муз. у Београду XII, 4—19). — Народне игре у Црној Гори (Записи XVII 6, 334—339).

Јанковић Љубица С.: Народне игре у Скопској Црној Гори (Јуж. преглед 1, 23—39).

Јанковић Љубица и Даница С.: Народне игре књ. II. Београд, 1937. 8°, 184.

Јанковић Тел.: Krađe u našim i stranim narod. poslovicama (Žandarmer. kalendar za 1937, 193—200).

Јарундзић Вранко — *Џупрак Милан*: Socijalne i ekonomske prilike u zanatstvu Hrvatske i Slovenije (Socijalni arhiv, I, 9—10, 253—281).

Јевремовић Жив. М.: Музеји у Београду, 1937, 8°.

Јелачић Д-р. Алексије: Словачка (Срп. књижевни гласник ЛП 3, 182—194). — Социолошка испитивања Јужне Србије (Југосл. ротар 8, 19—20).

Јеремић Д-р. Рисио: Medicinske prilike u Zemuni 1750—1900. Bibl. centr. hig. zavoda 21. Beograd 1937, 8, 136. — Једно упоређење (Санитетске прилике Босне и Ј. Србије) (Преглед XIII, 163—164; 529—531).

Jesenovec France: Naš jezik (Kres, 3, 46—48).

I. Ž.: Narodni govor (Razvitak, 2, 61—63).

Јоксимовић Букан Н.: Доњи Колашин. Лесковац, 1937, 8^о, 31.

La Yougoslavie par les chiffres, 1937. Beograd, 1937, 12^о, 179.

Juranić Josip: Umljivost otrok na vasi (Ljubljana. zvon, LVII, 3—4, 197—199).

Kanaet Tvrtko: Podveležje i Podvelešci (Glasn. Prof. dr. XVII, 11—12, 1060—1071).

Каџер Д-р Сифрид: Путовања по старој Војводини. Превео Јован Грчић (Гласник Мат. срп. 72, 83—89; 73, 10—105). — По нашем Подунављу (Гласник Мат. срп. 76—77; 137—140).

Карановић Милан: Старинска вежења у Имљанима (Политика за 5-IX-1937). — Слава овчарка (Ibd. 6—9, 1937). — „Бијеле пчеле“ у Змијању (Ibd. 1—4, 3-V-1937). — Цвијићеви напори око проучавања Босне (Просвета, 2, 101—109). — Ораће радило (Развитак, 11, 326—335). — Динарска племена Немањинког поријекла (Ibd. 1, 13—21; 2, 52—61; 3, 76—84; 4, 113—122; 5, 159—165; наставак из 1936 године). — Граница средњовековне босанске жупе „Земљаник“. Сарајево. 1937. 8^о, 10. — Једна босанска легенда о Карађорђеву детињству (Политика од 19-VII-1937).

Karlošek Jože: Razvoj tuje in slovenske hiše (Slov. obrtnik u nastavcima). — Slovenski ornament ljudski in obrtniški izdelki. Ljubljana, 1937, 8^о, 108. Prikaz: Mal. J. (Glasn. muzej. dr. za Slovenijo XVIII. 1—2, 69—70).

Кацарова Райна 2.: Копришки гайди и гайдари (Vjesnik Etn. muz. 1937, 14—22).

Киневес Д-р.: „Dečla“ in narodna noša (Кмеčka žena, 6—7, 94—95).

Киселиновић Ђ. Ј.: Лингвистичка посета једном македонском селу. Граматика говора једног македонског села. — Велгошта код Охрида. (Луч, 5, 191—196). — Народне приче из Охрида (Ibd. 1, 39—41).

Knežević Milan: Hercegovачке козе [propadanje šuma i običaji] (Šumarski list, 3, 111—126).

Knipper Helmut: Über volkstümliche kunst (Југославија, 9, 265—271).

Козински Д-р Ј.: Сујеверје, мистицизам и медицина (Нар. одбрана, 42, 669—670; 43, 682—683; 44, 696). — Сујеверје и штетни обичаји (Ibd. 45, 712—713).

Kolarević Marjan: Propadanje kućnih zadruga (Napretkova uskrnsna knjiga 1937, 10—11).

Korda: Odesa—Arhangelsk—Solun. Iz života ratnih dobrovolјаса. Osijek, 1937, 8^о, 298.

Коросиновец Д-р Владимир: Прилог проучавању крвних група у Југославији (Гласн. Центр. хиг. зав. 3, 220—234).

Кос Milko: Topografija starejše stiške posesti (Glasn. muz. dr. za Slovenijo XVIII, 1—2, 38—53).

Kostić Lazo M.: Utvrđivanje statističkih pravilnosti (Savremena opština 4—5, 154—161). — Опсег и границе статистичких посматрања

(Ibd. 3, 101—109). — Организација државне статистичке службе (Ibd. 1, 9—24).

Кеџић Радојка К.: Символика наше народне колористике (Жена и свет, 1, 47).

Koštal S.: Občna imena iz krstnih (Življenje in svet, XXI 24, 381—382). — Iz slovaškega folklor (Ibd. XXXII 3, 343).

Kralovstvi Jugoslavije. Sloveni i obrazem. Belehrad, 1937, 4°, 154.

Krejčik Bogoljub: Južna Srbija, 1937, 8°, 145.

Kreševljaković Hamdija: Sarajevo u doba okupacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 1937, 8°, 128+24. — Hamami (javna kupatila) u Bosni i Hercegovini 1462—1916. Beograd, 1937, 8°. 92. Bibl. Centr. hig. zavoda, knj. 23.

Krivokapić Dušan S.: Iz toponomastike Ljubotena (Hrv. planinar, 3, 90—96).

Krstić A. Narodna pošnja u Kreševu (Katolički svijet, 12, 378—379). — Narodni običaji i pastorizacija (Vrhbosna, 12, 271—272). — Seljačka kuća (Napretkova uskrсна knjiga 1937, 17—19).

Krcišić Ђорђе: Величина и снага нашег сеоског поседа (Преглед, XIII; 163—164; 465—473).

Круљ Д-р Урош: Геополитичка расматрања о Југославији (Просвета, 5, 292—299).

Kujačić: Nudo. Njegove geografske i geološke osobine, zdravstveni, ekonomski i kulturni — друштвени живот. Bibl. Central. hig. zavoda knj. 24. Beograd, 1937, 8°, 78.

Kulišić Š.: Nastava etnologije u srednoj školi — Povodom članka „O socijalnom vaspitanju putem škole“ (Glasn. Prof. dr. XVIII 3, 286—287).

Ќус-Николајев Др. Мирко: Migracioni putevi seljačkih slika na staklu (Narodna starina, 33, 77—82).

Лазаревић Бранко: Наша демографска политика (Преглед XIII 158, 67—71).

Лазих Бранислав Д.: У Охриду и из Охрида (Луч, 2—3, 92—97).

Lazović Muhamed: Naše kujundžije (zlatari) [Sarajevo 1937.] prikaz članka: Filipović Mil. S., Pregled, XIII 159, 18 6.

Лесковац Младен: Антологија наших нар. приповедака Н. Сад, 1937, 8°.

Лубурић Андрија: Војвода Јован Мршић Климента Карађорђевог ђед и плавски Турци (око 1698). Београд 1937, 8° 18.

Lukas Filip: Geopolitika hrvatskog naroda (Danica, 163, 17, 3).

Лукић Михаило Т.: Препреденост Цигана (Жандар. весник 1, 32—34).

Lupša Ferdo: Kriza razmnožavanja evropskih narodov (Piramida 10, 275—283).

М. Ђ: Жена у Црној Гори (Жена данас, 7, 8).

М. Ј. П.: Утицај празновјерства на веру (Православље, 1, 59—60).

Madjer Blaž: Časti i dobru zavičaja (Novigrad podravski). Zagreb, 1937, 8°, 412.

Makarović Ado: Bajka o Zlatorogu — ostanak lovske prakulture (Loves, 12, 518—523)

Малеш Д-р Бранимир: Социјални узроци смртности наше сеоске деце (Учитель. стража, 9—10. 3—7).

Maldini Rudolf: Ribarenje na Dravi kod Osijeka (Ribarski list 8—9, 42—44). — Narodni nazivi riba (Ibd. 3—4, 16—17). — Uskrсни narodni običaji. — Ornamentika šarenih jaja (Danica, 13, 4).

Мандић Славко: Народна вјеровања о грозници и лијекови против ње (Развитак, 3, 102—103).

Матодоловић Александар: Српски манастири у Фрушкој Гори. Ср. Карловци, 1937, 8^о, 118.

Маркић Мировил: О крајишким имовним општинама. Zagreb 1937, 8^о, 184.

Марковић Љубимир: Смоларење у боровим шумама Јужне Србије (Луч, 174—182).

Марковић Радулка: Грнчарски занат у селу Драгачеву код Скопља. (Гласн. Етн. музеја, XII, 126—132).

Маршиновић М.: Крсно кољиво (Нови изворник, 1—2, 43),

Марчић Луцијан: Дубровник и околина (Географски преглед). Мала библ. Геогр. друштва. Београд, 1937, 12^о, 70.

Машић Миодраг В. и Шијанојевић Михаило К.: Пољске народне приповетке. Превели и уредили — Београд, 1938, 8^о, 64.

Matl Dr. Josip: Duša Balkana (Franjevački vjesnik, 6—7. 194—199).

Matović Milivoj: Vlast i zakonodavstvo u staroj Crnoj Gori (Hrv. dnevnik 7-II-1937).

Mavrel Blaž: Ženitovanjski običaji v Mežiški dolini (Mladika 2, 67—69).

Maček Dr. Vlatko: Duša hrvatskog seljaštva (Pr egled, XIII, 163—164, 401—403).

Melik Anton: Jugoslovanska državna meja. Analiza odsekov po dobi in motivih nastanka ter geografskih značilnosti (Časopis za zgodov. in narodopisje XXXII 1—4, 256—263). — О поклицни sestavi prebivalstva v mestih Slovenije (Tehnika in gospodarstvo 9—10, 172—178).

Messner-Sporšič Dr. Ante: Od Bukurešta do Ankare. Crtrice iz Rumunije, Bugarske i Turske, Zagreb, 1937, 8^о, 242.

Metiljević Husein: Mustafa Mulalića Orijent na zapadu i naši problemi. Sarajevo, 1937, 8^о, 16.

Милаковић Бранко: Библиографија за 1936 (етнографска) (Гласн. Етн. музеја у Београду, XII, 219—232). — Библиографија о народној поезији за 1936 год. (Прилози проучавању народне поезије књ. IV, 2, 329—340).

Milleker Felix: Versuch einer Ansiedlung von Španier im Banat. Wrschatz, 1937. 12^о. 30.

Милићевић Љубинко — *Двнић Михаило Б.* — *Нешић Гојко*: Узроци дружења сеоских дечака (Учитељ, 8—9, 601—616):

Милованов Блажо: Биљешке и причања из живота Бјелопавлића по причању старих Брђана. — Један прилог грађи за монографију племена Бјелопавлића (са седам прилога генеалогских таблица, три слике и једним рељефом у тексту). Књига прва. Земун 1937, 8^о, 81. Приказ: Dr. В. Чајкановић (Гласн. југ. пр. друштва, XIX 3, 239.).

Милојевић Драгушин: Карактеристика нашег сељака (Просвета, 9, 613—617).

Милошевић Милорад Јел.: Народне празноверице у Копаоничким селима у Ибру (Гласн. Етнограф. музеја. XII. 204—208). — Неки обичаји и празноверице у селу Валакоњу (Ibd. 202—204). — О изради црепуља у селу Валакоњу (Ibd. 201—202.) О ваљалицама на реци Јошаници. (Ibd. 198—201.).

Милушиновић Dr. Никола: Наш грађански сталеж (Глас. Маг. српске, 63, 1.).

Mirković Ilija: Održanje seljačkog posjeda, Zagreb, 1937. 8^о.

Мировић Др. Тодор: Проблем козарства у Повардарју (Југослов. економист. 3, 185—197).

Мићевић Љубо: Породични и задружни живот херцеговачког сељака (Просвета, 9, 611—613).

Михаиловић Аришон: Фолклор у Јужној Србији (Ратнички гласник, 4, 275—278).

Михаиловић Др. Војислав: Борба против куге у Србији пре сто година (Библи. центр. хигијен. завода књ. 27. Београд, 1937, 8^о, 154.).

Михајловић, прошођакон: Вертеп (Битољ.) (Преглед цркве епархије нишке, 9—11 314.).

Мишић Др. Фран: *Zaštitnik Slovenskih splavarjev* — Sv. Miklavž, (Razori, 4, 117—119.).

Момировић Петар: Риболов у Смедереву и околини (Гласн. етн. музеја XII, 145—165).

Möderndorfer Vinko: Slovensko narodno blago: Duše umrlih, Kult drevja, Mora, Urok, Poganice, Namer, Noćnina — mračnina, Sen, vetrnik, Škopnjak, Notek, Protik, Vrid, žiladnost, Asra, Kuga, Vodni mož, Gozdni mož, Vile Velikani, Škratje, Poosobljenje dni, praznikov, gora itd, Ljudje s čerovniško močje in način čaranja, kako škodejo čerovnice (Mladika, 1937, 1—12.). — Koroške narodne pripovetke. Mohor. Knjižnjica 90. Celje, 1937, 8^о, 68.

Mozljak Juraj: Gospodarske i socijalne prilike u donjem Hrvatskom Zagorju (Orosavlje, Donja Stubica. Zabok) (Economist 12, 519—527).

Mravljak Josip: Vulgarna imena kmetij v vuženiskem okolišu (Časopis za zgod. in narodopisje XXXII. 1—4, 321—324).

Недељковић Др. Душан: Раса и расизам. Скопље 1937, 8^о, 94.

Несјоровић: Никола С.: Грађевине и архитекте у Београду прошлог столећа. Београд, 1937. 8^о, 90.

Николић Михаило: „Танец“ и „Прекршћавање“ у Лазаропољу. (Православље, 6—7, 479—480).

Nikolić Milo: Seljaštvo u Bosni i Petar Kočić (Naša stvarnost, 5—6, 32—39).

Novak Vilko: Zgodovina in narodopisje v prekmurski publicistiki (Časopis za zgodov. in narodopisje XXXII 1—4, 264—274).

Oblak Dr. Josip Ćiril: Slovenska pokrajina — ogledalo narodne duše (Kronika slov. mest. 3, 25—27).

Обрадовић Вид: Село Јужне Србије у стварности и књижевности (Преглед XIII. 162—164, 494—501).

Однос етнологије и социологије (Друштв. преглед, 1, 19—20).

Ожеговић Душан: Pokladne uspomene iz predratne Koprivnice (Poldravske novine 7, 4).

Orešković Dr. Miroslav: Narodna duša (Napredak, 12, 152—153).

Pavičević Mićun: Crnogorski humor i šala. Predgovor napisao Rod. — Roda. Zagreb. 1937, 8^о, 124; Прикази: К. (Народна одбрана 17, 273).

— Књаз Никола у анегдотама (Криминал. библиотекa 1937, 1—24). — Narodno blago iz Crne Gore I. Narodna bajanja i vjerovanja. II. Narodna vjerovanja. III. Narodne zdravice. IV. Narodne kletve i blagoslovi. V. Narodne zagonetke. VI. Narodne poslovice i doskočice (Vjesn. Etn. muz. Zagreb. 1937. 168—219.).

Pavičić — Šunjić Mato: Kuća u Lici prije i sada (Vjesn. Etn. muz. knj. III, 103—125).

Павловић Боривоје Ж.: Социологија и антропологија (Правна мисао 9—10, 275—278).

Павловић Др. Миливоје: Језик и народна култура. — Културни проблем Јужне Србије (Јужни преглед, 3, 114—119).

Пализорић Мих.: Економско-културна историја Ниша. Први део. Ниш до светског рата. Ниш 1937, 8°, 56.

Рајић Никола: Problem populacije (Naša stvarnost, 11—12, 110—113).

Панов А.: Играју се копилади (Бела Крајина — игра) (Развитак 3, 101—102).

Рајић Никола: Utjecaj privredne krize na populaciju u Jugoslaviji (Znanost i život, 5—6, 272—275).

Рајић Т.: Bilješke o rubu kojim su žene pokrивале glavu u Vrbniku na otoku Krku (Vjesn. Etn. muz. 1937, 161—167.).

Пејровић Др. А.: Почетак менструације код жена у Ситничкој општини (Социјал-мед. преглед, 3, 193—199). — О пореклу неких наших народних лекова (Гласн. Етн. музеја у Београду XII, 111—116). — О кријумчарењу дувана (Херцеговина) [Полиција, 1, 96—104]. — Народно лећење мајарије. Етнохијенска испитивања (Soc.-medicin. pregled, 3, 145—154). — Гонореја код Цигана (Ibd. 2, 101—111). — Pegavi tifus (hladnik) u Sjeverском (Ibd. 1, 27—39).

Пејровић Д-р Александар — Вујић Пећар: Ракиске задруге у Косовом Лугу (Гласн. Етн. муз. у Београду XII 171—77).

Петровић Др. Мих.: Ribolov u Timočkoј krajini (Ribar. vjesnik, 1—2, 24—26).

Петровић Р. Ж.: Sporazumevanje u narodu (Grafička smotra 1, 13—14). — О љубљенју noge u našem narodu (Vjesn. Etn. muzeja u Zagrebu 9—13). — Скорње (Гласн. Етн. музеја у Београду XII 90—98).

Пејровић Ж.: Бадњи дан и Божић у нашем народу (Браничевски весник, 11—12; 282—288).

Решић Стеван Лј.: Privreda Kraljevine Jugoslavije u statističkim podacima. Beograd 1937, 8°.

Pirnat Zlata: Primorka sa gornjeg Jadrana (Eva 3, 103—105).

Pipp Lojze: Starostna razdelitev prebivalstva po ljudskem šetju z dne 31 decembra 1890 (Kronika slov. mest. 3, 173—176).

Pirc Dr. Bojan — Pirc Dr. Ivo: Zdravje v Sloveniji. I knjiga. Življenska bilanca Slovenije v letih 1921—1935. Ljubljana, 1937, 8°. 92.

Појовић Васиљ: Породичне задруге и Жив. М. Перић (Поводом докторске тезе А. В. Илића) (Јавност, 17—18; 322—323).

Појовић Јово: Село и град (Преглед, XIII 163—164; 473—480). — Културни и социјални односи босанског села (Н. Европа, 6, 182—186).

Појовић Д-р Слободан: О спасоносном неверовању и сузбијању зла (Мисао, XLIV 1—4; 126—127). — Писма једног сеоског младића — Прилог психологији села (Преглед, XIII 163—164; 541—545). — Другарство код сеоске младежи. Београд, 1937, 8°, 40 — Приказ час. Гласн. Етн. муз. у Београду (Гласн. југ. проф. др. XVII, 8, 695—697).

Potočnik Drago: Železarstvo na Gorenjskem (Trgovski tovariš, 6—7; 97—104).

Premužić Ante: Rješavanje kraškog pitanja na seljačkoј osnovici (Šumarski list, 1, 2—17).

Пројић Љубиша: Неки обичаји око куповине, продаје и трампе (Гласн. Етн. музеја у Београду XII, 40—60). — Разграничавање имања (Ibd. 61—69). — Значај катастарског оператa за историку и етнолошку науку (Геометарски и геодетски гласник, 1, 20—23).

Puhalo Ilija: Bregi (podravski) неког i sad (Podravske novine 11—12, 2—3).

Радовановић Д-р Мих. С.: Мала Антанта и Пољска. Политичко-етничка разматрања. Београд, 1937. 8°. 309+39.

Радојковић Борислав М.: О сокалницама. Расправа из социјалних односа у старој српској држави средњег века. Београд, 1937. 8°, 150. Посебна изд. Срп. краљ. акад. књ. 120.

Радуловић У.: Смисао завјета — Према подацима из историје и народног предања (Просвета, 6—7; 481—485).

Рађеновић Пећар: Sličnosti u sklopu i građi porodičnih predanja (Развитак 3, 84—88; 4, 122—127). — Водени суди (ibb. 1, 29—30). — Прошња и свадба у селима на утоку Унца (ibb. 1937, 7—8, 224—236). — Слављење крсног имена у селима на утоку Унца (ibb. 10, 301—391). — Приказ Гласн. Етн. муз. у Беогр. књ. XI (ibb. 3, 98).

Ракочевић Мил. Ф.: Slovenskačko selo (Pregled, 163—164; 428—437).

Рамић Ризо: Sredovječni običaji kod muslimana (Svijet, 19, 2—3). — О станју bosansko-hercegovačkih muslimana (Savremenik 9, 340—342).

Regally Vladimir: Zgodovina in pomen sinjske alke (Naš val, 33).

Rogulic J.: Mentalitet zemljoradnika u ravnim krajevima Podunavlja (Agronomski glasnik, 7, 289—294).

Rojec Vlado: Zakaj so bili kranjiči poslikani (Slovenski čebelar, 12, 178—181).

Русић Б.: Смоларење у Поречу (Гласник Етнограф. музеја у Београду XII, 136—143).

Sakač Stj. K.: О kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata (Život, 1, 1—25).

Секулић Др. Лаза: Моје село па и безбројна друга (Гласн. Мат. српске, 68, 42—43).

Secmayer Adalbert: Aus der Vergangenheit des Wrschatzer Familie Secmayer. Banater Bucherei LVI. Wrschatz, 1937, 12, 32.

Сјајчи pepela. Starinski narodni običaj u okolini Ivaničgrada (Jutarnji list 10-II-1937).

Сировина Вукашин: Веровање и васкрсење мртвих код Босанаца, мојих парохијана, у поређењу са т.зв. Патаренских заблуда од Рачког (Православље, 6—7, 480—481). — Један многобожачки обичај сев. Босне код православних сељака: „Каледовци“ (Ibd. 4, 266—267). — Једна слава у планинском крају северне Босне (Ibd. 5, 353—354).

Скарпић Владислав: Поступак и развитак кметства у Босни и Херцеговини (Преглед, XIII, 163—164, 481—489). — Сарајево и његова околица од најстаријих времена до аустро-угарске окупације. Сарајево 1937. 8°, 292. Приказ: Михаиловић Бранко (Просвета, 10—12, 784—785).

Smiljanić Dr. Tomo: Debarski Poljani i Rekanci (Narod. starina 33, 59—76).

Сјасић И. П.: Становништво Квалевине Југославије. Статист. преглед. (Југослов. економист, 5, 358—368).

Stanek Leopold: Prometej v luči religij (Glasn. Prof. dr., XVII 9, 744—750).

Stat: Demografska slika Jugoslavije po vjerama. g. 1932 (Napredak, 6, 64—65).

Statistički godišnjak 1934—1935. Београд, 1937, 8°.

Стевић Д-р Жарко: Празноверие о трудној жени и новорођеном детету (Деца и родитељи, 11, 14—15).

Stefanović Dr. Jovan: Evolucija nacional-socijalističke rasne teorije (Javnost, 19, 350—352).

Tabaković Ismet A.: Život naših Muslimana. — Tekije i njihovi obredi (Danica, 15, 9).

Tadić Jorjo: Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII. stoleća. Sarajevo, 1937. 8°, 522.

Tanović Stevan: Proška (Sirno zapaštenje — Bele poklade) iz okoline Đevdelije (Vjesn Etn. muz. 1937, 150—160).

Teppert Philip: Die heutige Tracht in Filipovo (Filipovaer Heimatblätter 1, 8—11).

Tešuh Mihailo: Веровања о болестима (Развитак 9, 281—293). — Strava (Glumač Užička Požega) (Ibd. 10, 314—315). — Verovanja o letini (Ibd. 7—8, 250—251). — Веровања о стоци (Ibd. 4. 137—139). 1. заваривање 2) Веровања о води. (Ibd. 5, 170—171).

Tešuh Drag. Ž.: Народне приповетке, Београд, 1937, 8°, 64.

Tiller Dr. Viktor: Brežice z okolico. Ljubljana. 1937, 8°, 13.

Tkalčić Vladimir: Međumurska seljačka nošnja na slici čakovačkog grada iz prve polovine XIX. stoljeća (Narod starina, 1937, 33, 53—58).

Тодоровић Д-р Добра: Наша пољопривреда стоји под утицајем двеју цивилизација: савремене, западно-европске, и раније медитеранске (Агрономски гласник, 3, 120—125).

Tomac Ivo: Naše narodno ćilimarstvo (Mali ženski magazin, 7, 206—207).

Tomašić Dinko: Rasa i kultura (Savremenik, 4, 134—138). — Eugeni­ka i rasne teorije (Savremeni hrv. medicinar, 3, 74—77). — Društveni razvitak Hrvata. Zagreb, 1937, 80, 126.

Томић Перса: Живот и рад Милорада Медаковића (Глас. Етногр. музеја XII, 207—212).

Томичић Лјерка: Šaranje uskrasnih jaja (Mali ženski magazin 4, 100).

Topali Ljerka: Stručna bibliografija za 1936 (etnografska) (Vjesnik Etn. muz. III, 225—251).

Torkar Franc: Kmetski plavži po Gorenjskem (Tovarniški vestnik, 9, 1).

Tothova Maria: Na obnocke (z našho folkloru) (Naš život, 2, 79—87).

Traljić Seid Mustafa: Sarajevski grad — Vratnik. Sarajevo. 1937, 12°, 64.

Ташућ Радмила: Мушка народна ношња у Мачви (Гласн. Етн. муз. XII, 99—109).

Ђоровић В.: Покушај једне Дробњачке сеобе 1700 године (Гласн. Етн. муз. XII, 1).

Ћурчић Вејсил: Narodno ribarstvo na Dojranskom, Prespanskom i Ohridskom Jezeru u Južnoj Srbiji (Ribar. list 8—9, 37—40). — (Ibd. 1—2, 1—3). — S Hutova Blata (Napredak (Sarajevo) 2, 21—22). — Lov sa sokolom u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 1937. 8°.

Urbani: Proslava žetve i branja (Gospodarski list, 11, 162—163).

Fabjančić Vladislav: Ljubljanski pivovarji od XVI do XIX stoletja (Kronika slov. mest. 3, 137—142).

Филатовић Д-р. Миленко С.: Србљаци (Срп. књиж. гласн. LI, 8, 612—625). — Божићни обичаји у Волковији (у Пологу) (Јужни преглед, 1, 29—31). — Исхрана јужносрбијанског сељака (Социјал-медицински преглед, 3, 158—162). — Култ Стевана Дечанског на Овчем Пољу (Хришћ. дело, 3, 180—195). — Проучавање села (Преглед, XIII, 163—164, 507—512). — Говедарев Камен на Овчем Пољу (Гласн. Етн. музеја XII, 20—29).

Filipsdorfer F.: Die deutsche Ausiedlung von Filipovo (Filipovoer Heimatblätter, 4, 1—4).

Franić Jvo T.: Predgovor knj. treće Vjesnika Etnograf. muzeja (Vj. E. M. 1937 III—VIII). — Staro narodno bojadisanje kućnim bojama (Ibd. 132—149). — IV Kongres slavenskih etnografa i geografa u Sofiji od 16—28. VIII. 1936, (Ibd. 253—281). — Dr. Milovan Gavazzi i etnografska nauka (Ibd. 282—305). — Narodni običaji, obredi i vjerovanje o Uskrsu (Mali ženski magazin, 4, 106—107). — Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Slavonsko-požeškom (Glasn. Etnog. muz. u Beogradu, XII, 30—39.)

Фрезер Ценс Џорџ: Златна грана. Студије мађије и религије. Написао — . Превео са оргинала Живојин В. Симић. Б. 1937. 8°, 851. Приказ Ст., Нар. одбрана, 37, 592.

Хрсафовић Бранко: Смисао и значај статистике (Преглед, XIII, 167, 573—575).

Zwitter Fran.: Prva štajerska narodnostna statistika (Časopis za zgodovino in narodop. XXXII, 1—4, 190—193). — Koroško vprašanje. Ljubljana, 1937, 8°, 32.

Чемерукић Милан: Саобраћајне везе у Јужној Србији (Југ. ротар, 9, 13—17).

Чобелић Никола: Постанак градова (Градска општина, 5, 173—177).

Šavara Alojz.: Lički kolonisti u Slavoniji (Narod. napredak, 10—11, 246—251.).

Šašelj Ivan.: Nabožna imena v slovenskem rastlinstvu (Bogoljub, 11 250—252.) — Novi pregovori in reki (Mladika 7, 270). — „Ženska“ v slovenskih pregovorih (Кмечка жена 2, 38).

Šidak Franjo.: Bibliografija jugoslovenske literature o Lužičkim Srbima. Somobor, 1937, 12°, 29.

Škatorić A.: Zdravstvene prilike našega sela (Pregled XIII, 163—164, 523—529.).

Škerlj B.: Nekaj populacijskih osnov Jugoslavije (Evgenika 4, 49—56).

Šiebinger Ciril.: O mlinarjih in mlinih (Naš dom, 3, 35—37).

Шмаус А.: Народ и његова култура (Мисао XLIV, 1—4, 92—103).

Шведи.млија С. М.: О циндарском менталитету (Поводом књиге Д. Поповића „О Циндарима“) (Нова Европа, 12, 394—397).

Бранко Милаковић